

Гене́за

ОЛЕКСАНДР ЗАБОЛОТНИЙ
ВІКТОР ЗАБОЛОТНИЙ

НОВА УКРАЇНСЬКА
ШКОЛА

УКРАЇНСЬКА МОВА

ОЛЕКСАНДР ЗАБОЛОТНИЙ
ВІКТОР ЗАБОЛОТНИЙ

Українська мова

Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти

17,95 обл.-вид.арк.

Київ
«Генеза»
2025

Відповідає модельній навчальній програмі
«Українська мова. 7–9 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(авт.: *Заболотний О. В., Заболотний В. В., Лавринчук В. П.,
Плівачук К. В., Попова Т. Д.*)

Електронний додаток до підручника <https://faino.school/>

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

— теоретичні відомості

— завдання підвищеної складності

— завдання з елементами дослідження

— завдання конкурсного характеру

— завдання для роботи з додатковими джерелами

— завдання з розвитку мовлення

— Зверніть увагу

Шановні дев'ятикласники та дев'ятикласниці!

Раді зустрітися з вами на сторінках цього підручника й запросити продовжити мандрівку одним із найбільших розділів мовознавства – СИНТАКСИСОМ. Минулого навчального року ви ознайомилися зі словосполученням, простим ускладненим та неускладненим реченням, а тепер дізнаєтеся багато нового про синтаксичні одиниці вищого рівня, зокрема різні види складних речень, пряму й непряму мову.

До речі, якщо ви розпочинатимете опрацювання кожного параграфа зі вступного завдання дослідницького характеру, то зможете не лише отримувати знання в готовому вигляді, а й відкривати їх для себе самостійно. Погодьтеся, це набагато цікавіше.

Теоретичний матеріал у параграфах поділено на частини із зазначенням ключових понять, а деякі відомості оформлено у вигляді таблиць і схем, що значно полегшуватиме сприйняття, опрацювання та запам'ятовування інформації. Положення, у яких найчастіше припускаються помилок, подано з позначкою *«Зверніть увагу!»*. Наприкінці кожного розділу виокремлено блоки узагальнення вивченого, у яких містяться завдання для самоперевірки й самооцінки, що допоможуть підготуватися до підсумкової роботи.

Сподіваємося, вам сподобаються вправи з позначками *«Попрацюйте в парах»*, *«Два – чотири – усі разом»*, *«Поспілкуйтеся»*. Їх виконують колективно й за окремими правилами, ознайомитися з якими можна в додатках наприкінці підручника. Також на вас чекають пізнавальна рубрика *«Культура мовлення»*. А у вільний час пропонуємо завітати до рубрики *«Моя сторінка»*, де є багато цікавої інформації. Ви зможете взяти участь у виконанні групових проєктів, які допоможуть як поглибити ваші знання, так і розвинути творчі здібності.

Радимо, щоб у вашій домашній бібліотечці були різні словники: тлумачний, орфографічний, словник синонімів тощо.

ВИВЧАЙМО українську мову, ЛЮБИМО її, ПЛЕКАЙМО! Нехай ЄДНАЄ вона нас у рідній державі й у всьому світі!

Успіхів вам!

Вступ

1. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Проаналізуйте заголовки статей із нагоди Дня української писемності та мови (27 жовтня). Зробіть припущення про зміст кожної публікації. Запропонуйте свій заголовок до подібної статті.

День української мови – щодня!
(З газети «Урядовий кур'єр»)

Не просто писемність, а свобода
(З газети «День»)

День української писемності та мови: що почитати, щоб краще відчувати мову
(З вебсайту «Радіо Свобода»)

Якщо слово – зброя, то що тоді тлумачний словник?
(З газети «Голос України»)

Жодна з мов світу не існує ізольовано, а лише у взаємозв'язку з іншими мовами. Деякі мови дуже схожі між собою, а деякі – суттєво відмінні.

Періоди розвитку української мови

індоєвропейський

→ праслов'янський

↓
праукраїнський

→ староукраїнський

→ новий

Індоєвропейська прामова

Українська мова разом із польською, англійською, німецькою, шведською, італійською, іспанською, грецькою, ірландською, литовською та багатьма іншими належить до **індоєвропейської мовної сім'ї**. Усі ці мови мають певні ознаки, що свідчать про спільність їхнього походження, тобто про єдине джерело виникнення й розвитку – єдину мову. Цю єдину мову умовно називають **індоєвропейською прамовою** і вважають, що вона існувала на території сучасної Європи.

Із часом у цій спільній для багатьох народів мові почали формуватися особливі, відмінні один від одного діалекти, які пізніше дали початок окремим мовам. Так з індоєвропейської прамови виокремилася праслов'янська мова.

Уже від самого початку праслов'янська мова не була повністю однаковою, бо весь народ жив окремими родами, які пізніше почали гуртуватися в окремі більші племена, і тому праслов'янська мова почала ділитися на окремі говірки.

Іван Огієнко, церковний діяч, мовознавець

Праслов'янська мова

Праслов'янська мова належала до групи індоєвропейських мов, від яких відокремилася приблизно на початку нашої ери. Цю мову легко розуміли всі слов'янські племена. Як спільна мова слов'ян праслов'янська існувала ймовірно до VII ст., коли внаслідок діалектного подрібнення та міграцій племен почали формуватися сучасні окремі слов'янські мови (українська, польська, чеська, словацька, болгарська, сербська, хорватська, словенська та інші). Усі ці мови зберегли певні риси праслов'янської мови, але в процесі історичного розвитку кожна з них набула унікальних рис.

Коли йдеться про виникнення української мови, у свідомості переважної більшості зацікавлених громадян вона часто асоціюється із сучасною літературною мовою, тобто тією, яка щодня звучить по телебаченню, яку вивчають у школах, якою друкують книжки, газети й т. ін. Проте слід пам'ятати, що національна мова – це не тільки спільна для всієї нації літературна мова, опрацьована майстрами художнього слова, але й мова народна, що має діалектні відмінності на різних територіях України.

Григорій Півторак, мовознавець

Праукраїнська мова

Формування унікальних рис української мови відбувалось із VI до XVI ст. на основі діалектів слов'янських племен, що населяли територію сучасної України, зокрема полян, сіверян, древлян. Сукупність цих рис умовно називають **праукраїнською мовою**. Звичайно, мова, якою спілкувалися наші предки, не могла бути точно такою, як нині, але саме її фонетичні, лексичні й граматичні риси поступово визначили напрямок розвитку сучасної української мови.

Староукраїнська книжна мова

У XIV–XVIII ст. функцію писемної мови в Україні виконувала **староукраїнська книжна мова**, в основі якої була церковнослов'янська (української редакції). Староукраїнська книжна мова була мовою ділових паперів, приватного листування, наукових праць, перекладної та оригінальної літератури.

Рівнобіжно розвивалася жива народна мова, наближена до сучасної української. І хоча староукраїнська книжна мова й увібрала в себе деякі народнорозмовні елементи, відмінності між книжною та живою народною мовами були значними.

Для вивчення мови віддалених у часі епох важливе кожне слово, кожна його форма. Уперше слова української мови (*страва, мед, кава*) зафіксував ще в 448 році візантійський мандрівник та історик Пріск Панійський.

Мовознавець М. Максимович, досліджуючи літопис «Повість минулих літ», зазначав, що київські літописці, «писавши мовою церковнослов'янською, частенько включали в неї слова й звороти зі своєї рідної української мови».

У писемних пам'ятках періоду Русі-України знаходимо численні вкраплення живої народної мови: *криниця, рілля, глек, кожух, яруга, година, теля, господар* та багато інших.

Нова українська літературна мова

Умовною датою зародження **нової української літературної мови** науковці вважають **1798 рік** – рік виходу у світ перших двох частин «Енеїди» **Івана Котляревського**, а самого автора називають **зачинателем** нової української літературної мови.

Цікаво знати. За підрахунками дослідників, лексика поеми «Енеїда» І. Котляревського становить понад 7 тисяч слів і 400 стійких зворотів.

Письменник показав синонімічне багатство української мови. Синонімічний ряд зі стрижневим словом *іти* має близько 30 дієслів. **НАПРИКЛАД:** *волочитися, почихрати, полхатися, причвалати, побрести, лізти, сунутися* та ін.

Синонімічний ряд зі стрижневим словом *бити*: *лупити, пекти, тасувати, чубити, товкти, шпетити, гатити, умазати, мазнути, зацідити, дати ляца*.

Синонімічний ряд зі стрижневим словом *говорити*: *балакати, базікати, бурчати, бормотати, булькотити, цвенькати, сипати, щебетати, балагурити*.

Обкладинка книги І. Котляревського «Енеїда», художник А. Базилевич

І. Котляревський був першим письменником, який послідовно використовував живу народну мову як основу літературного твору. До нього існували лише окремі літературні жанри, які ґрунтувалися на народному мовленні (сатирична поезія, інтермедія, вертепна драма, вірш-пародія).

Основоположником нової української літературної мови є **Тарас Шевченко**, який у своїх творах розкрив красу й силу рідного слова.

Після здобуття Україною незалежності українська мова стала **державною**. Цей статус закріплено за нею статтею 10 Конституції України.

Історія нашого народу та нашої мови надзвичайно багата й давня, справді гідна великої нації. **Тож вивчаймо українську, шануймо її, пишаймося нею!**

2. І. Прочитайте перелік труднощів, які подолала українська мова на шляху свого розвитку. Що вас найбільше здивувало в цьому переліку?

ТРУДНОЩІ, ЯКІ ПОДОЛАЛА УКРАЇНСЬКА МОВА

1720 р. – указ російського царя Петра I про заборону друкувати книги українською мовою.

1763 р. – указ російської імператриці Катерини II про заборону викладати українською мовою в Києво-Могилянській академії.

1769 р. – розпорядження Синоду Російської православної церкви про вилучення українськомовних букварів із закладів освіти.

1817 р. – розпорядження польського Сейму про викладання в усіх школах Західної України лише польською мовою.

1863 р. – циркуляр міністра внутрішніх справ Російської імперії П. Валуєва про заборону друкувати навчальну й релігійну літературу українською мовою.

1876 р. – Емський указ про заборону друкувати українською мовою будь-які книги, тексти для нот, а також завозити українськомовні видання з-за кордону.

1888 р. – російський імператор Олександр III заборонив уживати українську мову в офіційних установах та хрестити дітей українськими іменами.

1914 р. – указ російського імператора Миколи II про заборону української преси.

II. Чому, на вашу думку, влада Російської імперії так наполегливо й послідовно намагалася знищити українську мову?

III. Розгляньте шеврон на формі військовослужбовця ЗСУ В. Мойсієнка. Поясніть, як ви розумієте напис, зроблений на шевроні.

Шеврон на формі військовослужбовця ЗСУ, мовознавця, доктора філологічних наук В. Мойсієнка (позивний «Професор»)

3. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. 1. Мовознавець Ю. Шевельов, досліджуючи історію розвитку української мови, стверджував, що «і найкращий учений не визначить дня її народження». Як ви розумієте це твердження?

2. Чи існує зв'язок між розвитком мови та розвитком суспільства? Поясніть свою відповідь.

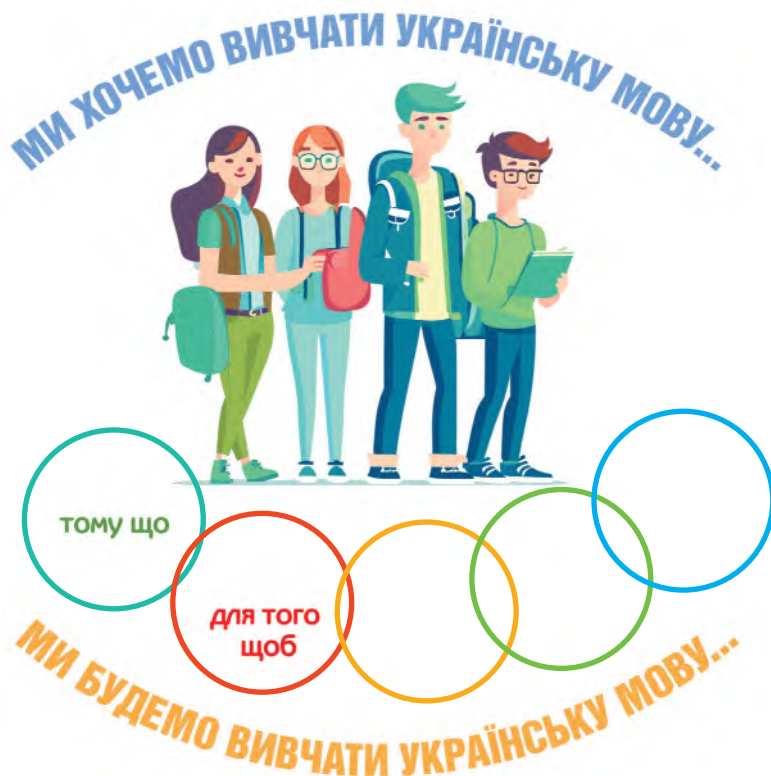
3. Чи впливають, на вашу думку, медіа на розвиток і функціонування української мови?

4. Як ви розумієте подані нижче слова Ліни Костенко?

Лиш народи, явлені у слові,
достойно можуть жити на землі.

4. І. Розгляньте колаж і колективно доберіть різні варіанти продовження поданих тверджень.

- ІІ. Знайдіть, скориставшись різними джерелами, 1–2 цікаві факти про українську мову. Критично оцініть інформацію та спробуйте визначити її достовірність. Поділіться своєю знахідкою з однолітками.

Ілюстрації зі сторінки «Кіт Інжир» в соціальних мережах

Повторення, узагальнення та поглиблення вивченого

2. ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. РЕЧЕННЯ ДВОСКЛАДНІ Й ОДНОСКЛАДНІ. ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ ТА НА МІСЦІ ПРОПУЩЕНОГО ЧЛЕНА РЕЧЕННЯ

ПРИГАДАЙМО. 1. Що таке граматична основа речення? Чим односкладне речення відрізняється від двоскладного? 2. На які питання відповідають підмети та присудки?

5. I. Прочитайте текст (*цифра позначає наступне речення*).

ПРО ЩО ТВОЇ МРІЇ?

(1) 25 вересня у світі відзначають День мрії. (2) Кожен може вигадати мрію. (3) Але тільки наполегливі втілюють її в життя.

(4) З великих мрій починаються великі звершення. (5) Наприклад, звичні сьогодні велосипед, телефон, літак, принтер колись були лише сміливими задумами.

(6) Мрії мотивують нас до навчання, спонукають до саморозвитку та досягнення цілей. (7) Ідучи до своєї мрії, ми стаємо сильнішими.

(8) Мрії дарують нам надію. (9) Частково вони є ліками від песимізму та розчарувань. (10) Тож мрійте, працюйте та втілюйте!

II. Виконайте завдання за текстом.

1. На основі прочитаного та власного досвіду спростуйте думку про те, що мріяти – це просто марнувати час.

2. Визначте в кожному реченні граматичну основу. Доведіть, що серед цих речень лише два – односкладні.

3. Запишіть послідовно номери речень зі складеним присудком. Використавши дешифратор, спробуйте прочитати закінчення прислів'я «*Дешева риба – погана ...*».

4. Запишіть номери речень, у яких підмети виражено займенниками.

Дешифратор

1	2	3	4	5
В	Ю	О	І	Ш
6	7	8	9	10
П	К	И	А	Д

6. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Яка ваша найзаповітніша мрія? Що, на вашу думку, необхідно зробити, щоб утілити її в життя? Чи потрібно для цього бути наполегливим і працьовитим?

Типи присудків за будовою

ПРОСТИЙ

переважно складається
з одного слова

СКЛАДЕНИЙ

складається з двох або більше слів
самостійних частин мови

дієслівний

іменний

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Між підметом і присудком на місці пропущеного дієслова-зв'язки **є** відповідно до правил можемо ставити **тире**. **НАПРИКЛАД:**
 1. Природа – це наймудріший співрозмовник (Є. Гуцало). 2. Працювати – насолада для душі. У кожному із цих речень присудок складений іменний із пропущеним дієсловом-зв'язкою.

7. І. Спишіть речення, ставлячи, де потрібно, тире між підметом і присудком. Підкресліть граматичні основи.

1. Пам'ять наша глибокий колодязь (Є. Гуцало). 2. Кожен із нас і плаче, і сміється в обіймах днів (О. Довгон'ят). 3. Я вірші став писать під вечір золотий (В. Сосюра). 4. Повітря зробилося прозорим та ясним (М. Коцюбинський). 5. Читання гарних книг це спілкування з найкращими людьми минулих часів (Р. Декарт). 6. Люблю нести з криниці воду і не розхлюпати ні краплі (А. Камінчук). 7. Я не турист у ріднім краї, не мовчазний спостерігач (М. Рильський).

II. Визначте тип кожного присудка за будовою. За потреби скористайтеся таблицями, розміщеними в додатку 3 на с. 74.

III. Визначте частину мови кожного слова в останньому реченні.

8. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Утворіть спільно чотири складені дієслівні присудки, поєднавши слова з різних колонок. Форму допоміжного слова можна змінювати. Розподіліть між собою ці присудки та складіть і запишіть із ними речення. Підкресліть граматичні основи.

Допоміжне слово	Неозначена форма дієслова (інфінітив)
почати	плавати
продовжувати	фантазувати
хотіти	тренуватися
повинен	спілкуватися
намагатися	подорожувати

9. І. Прочитайте речення. Визначте граматичні основи та тип кожного односкладного речення. За потреби скористайтеся таблицями, розміщеними в додатку 3 на с. 76.

1. Створюємо комфорт і затишок в оселі. 2. Дотримуйтеся мінімалізму в інтер'єрі. 3. У дизайні поєднують традиції і сучасність. 4. Для ремонту обирають якісні й екологічні матеріали. 5. М'які меблі виготовлено з урахуванням сучасних трендів. 6. В інтер'єрі треба правильно поєднувати стиль і функціональність. 7. У будинку пахне свіжістю. 8. У кімнаті затишно. 9. Яскраві акценти. 10. Сучасний інтер'єр.

II. Доведіть, що виділені в реченнях слова не можуть бути підметами.

III. **СИТУАЦІЯ.** Уявіть себе дизайнером / дизайнеркою. Ви спроектували один із поданих на зображеннях інтер'єрів кімнати для підлітка. Прорекламуйте усно свій проєкт (5–6 речень). Зверніть увагу на зручність, функціональність та естетичність. Використайте два односкладні речення.

Кімната-мрія. На полицях розставлено книги. Стильно, функціонально. Новий рівень комфорту. Тут немає правил.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Якщо в неповному реченні на місці пропущеного члена речення (найчастіше присудка) в усному мовленні робимо виразну паузу, то на письмі ставимо **тире**. **НАПРИКЛАД:** *Бджола жалить жалом, а людина – словом.*

10. Сконструйте речення з поданих компонентів, уникаючи невиправданого повторення слів, і запишіть. Поставте тире на місці пропущених членів речення.

ЗРАЗОК. *Краще кепсько виконати свій обов'язок, аніж добре – чужий.*

Активний відпочинок зміцнює тіло.	а	Від великих дітей болить серце.
Хтось прагне підкорити гірські вершини.	а	Попереду залилася ще якась сотня кілометрів.
Туристи з Франції зупинилися в готелі біля моря.	а	Спокійний відпочинок зміцнює розум і душу.
Позаду залилося понад двісті кілометрів поїздки.	а	Хтось прагне підкорити морські простори.
Від малих дітей голова болить.	а	Італійці зупинились у центрі міста.

11. Напишіть текст-розповідь (8–10 речень) на одну з поданих тем, використовуючи лише односкладні речення. Прочитайте текст уголос із відповідною інтонацією.

ЗРАЗОК. *Подорожі... Нові враження. Дивовижні краєвиди. Свіжі емоції. Незнайoma культура. Цікаві люди. Яскраві спогади. Життя!*

Орієнтовні теми: «У супермаркеті», «На спортивному майданчику», «Космічна подорож», «Взаємодопомога», «Дорога до школи», «Суботній ранок».

12. І. Спишіть речення, підкресліть граматичні основи. Які із цих речень односкладні, а які – двоскладні?

1. Забруднення океанів стало однією з глобальних проблем. 2. Пластикові відходи в океанах – причина загибелі багатьох тварин. 3. Для збереження довкілля треба економити природні ресурси. 4. Кожен із нас повинен дбати про чистоту **навколишнього середовища**. 5. Відновлювана енергетика швидко розвивається в усьому світі та покращує екологію. 6. Активна молодь намагається впливати на ставлення громади до природи. 7. Потрібно зменшувати кількість відходів у побуті. 8. Частина учнів долучилася до екологічної акції. 8. Зміни клімату стають дедалі помітнішими.

- II. Ілюстрацією до яких речень можуть бути подані зображення? Поясніть відповідь.
 III. Знайдіть речення відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика речення	
А	У реченні між підметом і присудком пропущено дієслово-зв'язку є.
Б	У реченні присудок виражено сполученням двох іменників.
В	Речення двоскладне зі складеним дієслівним присудком.
Г	Речення односкладне та має синонім до виділеного сполучення слів.

13. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним є речення

- А Гумор розсіює страх перед невідомим (Ф. Кларк).
- Б А в теплій хаті пахне свіжим хлібом (О. Пахльовська).
- В Солодка їжа до ледачого не приходить (Нар. творчість).
- Г Лише частина студентів обрала навчання онлайн (З media).

2. Тире між підметом і присудком ужито в кожному реченні, ОКРІМ

- А Відпочинок у горах – справжнє задоволення для душі й тіла.
- Б Успіх – це вміння йти від однієї невдачі до іншої.
- В Колесо огляду – неодмінний атрибут багатьох парків розваг.
- Г Пташка красна своїм пір'ям, а людина – знанням.

3. Складений дієслівний присудок є в реченні

- А Між туманними зорями ловили вітер вітряки (М. Стельмах).
- Б А над Дніпром уже помітно світало (Олесь Гончар).
- В Починав жевріти схід сонця (І. Нечуй-Левицький).
- Г Подорожувати – це відкривати для себе нові світи (З media).

4. НЕМАЄ лексичної помилки в рядку

А музикальна школа

В замовити капучино

Б уникнути небезпеки

Г обідати в столовій

3. ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. ПОРІВНЯЛЬНИЙ ЗВОРОТ

ПРИГАДАЙМО. 1. Які є другорядні члени речення та навіщо вони потрібні? 2. Чим означення відрізняється від додатка? А додаток – від обставини?

14. I. Прочитайте текст (*цифра позначає наступне речення*). До якого типу мовлення він належить?

(1) Спробуйте приготувати картоплю **по-селянськи** за простим рецептом.

(2) Спочатку картоплю треба почистити, помити й добре просушити. (3) Потім нарізати на поздовжні шматки, додати олію, сіль, перець. (4) Усе перемішуємо й викладаємо на деко, застелене пергаментом. (5) Випікаємо в духовій шафі 40–45 хвилин.

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Знайдіть у другому реченні дві обставини. Визначте частину мови, якою вони виражені, та вид за значенням.

2. Знайдіть у третьому й четвертому реченнях додатки. Якими частинами мови їх виражено?

3. Визначте частину мови та синтаксичну роль виділеного слова.

4. Чи згодні ви з тим, що в тексті є одне спонукальне речення? Поясніть відповідь.

15. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Яку страву ви вмієте готувати найкраще? Розкрийте секрет свого рецепта, використовуючи обставини.

16. I. Прочитайте речення. Доберіть до виділених слів означення, використавши подані прикметники. Форму прикметників можна змінювати.

авторитетний

ключовий

високоточний

персональний

критичний

віртуальний

1. Захист **даних** у цифровому світі є запорукою нашої безпеки. 2. Медіаграмотність розвиває **мислення** та є **навичкою** в сучасному світі. 3. Завдяки комп'ютерним технологіям медицини проводять **діагностику**. 4. Під час **уроку** можна зазирнути в минуле або відправитись у міжпланетну подорож. 5. Завжди шукайте **підтвердження інформації** в кількох **джерелах**.

II. Спишіть речення, доповнюючи їх означеннями. Підкресліть члени речення.

III. Поясніть лексичні значення прикметників *критичний* і *ключовий*. За потреби скористайтеся тлумачним словником.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Дієслово в неозначеній формі (інфінітив) може бути будь-яким членом речення.

Синтаксична роль дієслова в неозначеній формі	Приклади
Підмет	<u>Мандрувати</u> світом – моя найбільша мрія.
Частина складеного дієслівного присудка	Назар <u>почав розповідати</u> про Антарктиду.
Додаток	Назар попросив Сергія (про що?) <u>показа-ти</u> на карті Антарктиду.
Обставина	Назар прийшов (для чого?) <u>розповісти</u> про Антарктиду.
Означення	Сергій має талант (який?) <u>малювати</u> .

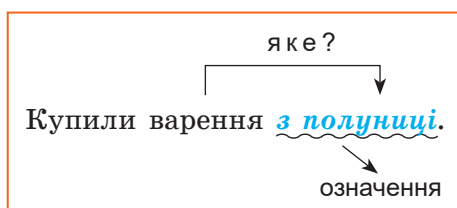
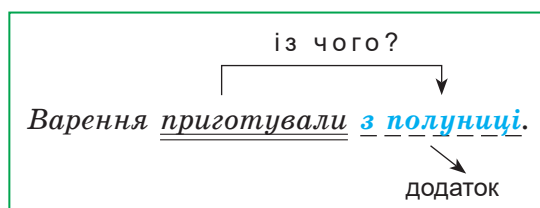
Примітка. Сканувавши QR-код або перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/zrUtH9U8>, ви дізнаєтеся, як правильно визначати синтаксичну роль дієслова в неозначеній формі.

17. І. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. Прочитайте речення. Визначте усно синтаксичну роль виділених слів.

1. Фахівці з **кібербезпеки** захищають наші фінанси від атак **хакерів**.
2. Навички **медіаграмотності** допомагають нам **протистояти** маніпуляціям.
3. Минулого року ми поїхали в Одесу **навчатися** програмування.
4. Новітні професії часто вимагають **уміння** швидко **адаптуватися** до нових технологій.
5. Віртуальні платформи створюють ілюзію **присутності**.
6. Штучний інтелект допоможе вчителям швидше **оцінювати** роботи **учнів**.

II. Складіть і запишіть три речення так, щоб у першому з них дієслово *малювати* було частиною складеного присудка, у другому – додатком, а в третьому – обставиною.

18. І. Спишіть речення. Підкресліть члени речення.

1. Старшокласники підготували цікавий проєкт про екологію.
2. Брат навчив мене фотографувати.
3. Друзі чекали мене біля школи.
4. Спортсмени прилетіли зустрітися з фанклубом.
5. Протягом місяця рекламували футболки з довгим рукавом.
6. У школі сьогодні було весело.
7. Астронавти вивчають поверхню Місяця.
8. У глибинах океану живуть дивовижні істоти.
9. Дощ продовжував іти все сильніше.

19. І. Знайдіть прикладки в поданих реченнях. Поясніть усно вживання лапок.

1. Для зйомок фільму-фентезі «Сторожова застава» збудували масштабні декорації в Коростишівському кар'єрі. 2. Батальні сцени стрічки «Тарас Бульба» знімали переважно в Кам'янці-Подільському та Хотині. 3. Документальний фільм українського режисера та воєнного кореспондента Мстислава Чернова «20 днів у Маріуполі» здобув нагороду кінопремії «Оскар». 4. Український мультфільм «Мавка. Лісова пісня» створено за мотивами п'єси Лесі Українки. 5. Фільм «Заборонений» розповідає про українського поета Василя Стуса.

II. Спишіть останнє речення. Підкресліть у ньому члени речення та назвіть частину мови кожного слова.

20. Спишіть речення, виділяючи порівняльні звороти комами або ставлячи тире між підметом і присудком. Підкресліть порівняльні звороти як члени речення.

1. Слово наше пребагате і пахуче ніби м'ята (В. Кочевський). 2. Дрімають осоки за вікном, скарлючені й старі як дідугани (Д. Луценко). 3. Повітря тут особливо прозоре наче скляне (В. Пономаренко). 4. Дівчата як метелики барвисті: строкаті плаття, погляди іскристі (М. Луків). 5. Поговорю з деревами, і стане душа легенька мов кульбаби цвіт (Н. Поклад). 6. Усе моє життя як вигнута підкова... (Д. Пічкур). 7. Хмари були невагомі немов білосніжні мазки на блакитному полотні неба (В. Виговська).

21. І. Прочитайте заголовки новин з інтернет-журналу «Сікавости». Знайдіть у цих заголовках спочатку означення, а потім обставини.

 Анатолій Шевченко 11.04.2025

Археологи розшифровують будівельні секрети Риму

Новий дослідницький проект, фінансований Німецьким науково-дослідним товариством (DFG), розпочинає комплексне вивчення найбільшої колекції штампованої римської цегли у північних провінціях, що...

[Читати далі](#)

 Анатолій Шевченко 23.05.2025

У Швейцарії надрукували на 3D-принтері 30-метрову вежу

Tor Alva – перша у світі найвища будівля, надрукована на 3D-принтері, яка поєднує інновації в архітектурі та культурному призначенні. Зведена...

[Читати далі](#)

 Анатолій Шевченко 27.05.2025

У шлунках пташенят на австралійському острові знайдено сотні шматків пластику

На віддаленому острові Лорд-Хау, що в Австралії, птахи масово гинуть через накопичення пластику в організмі, попереджаючи про глобальну екологічну катастрофу...

[Читати далі](#)

 Анатолій Шевченко 18.03.2025

Що відбувається з людським тілом у відкритому космосі?

Тривале перебування людини в космосі створює низку фізіологічних та психологічних ризиків, які потребують інноваційних рішень для забезпечення безпеки майбутніх експедицій...

[Читати далі](#)

II. Поміркуйте, у якій із наведених нижче тематичних рубрик журналу опубліковано кожну новину. Поясніть свою думку.

Екологія	Наука	Земля	Всесвіт	Технології
----------	-------	-------	---------	------------

III. Запропонуйте власний заголовок новини до однієї з рубрик журналу. У заголовку має бути означення.

22. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Складіть і запишіть 2–3 речення, щоб звернутися до водія таксі чи екскурсійного автобуса. Використайте щонайменше чотири обставини з різних колонок.

Варіант Б. Складіть і запишіть діалог (3–4 репліки) з водієм таксі чи екскурсійного автобуса. Використайте щонайменше чотири обставини з різних колонок.

на перехресті біля магазину між будинками поруч зі школою	у час пік удень увечері після роботи	швидко повільно весело стрілою	через затори спересердя від хвилювання заради розваги
--	---	---	--

23. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Підкресліть члени речення.

1. Слова уже (не)вірили словам і мружились од правди, як од сонця (Л. Костенко). 2. Он сивими туманами димлять ро(з,с)буджені карпатські полонини (Д. Луценко). 3. Хлопці подовгу купаються (у,в) ставку, пірнають із греблі сторч головою... (Є. Гуцало). 4. Я намалюю на папері рідну Україну без горя, без печалі, без смерті, без біди (Д. Волканов). 5. А грім по вулицях ходив (і,й) цьвохкав батоном сліпучим (М. Боровко). 6. Мені пр(е,и)снились ночі солов(')їні, дівочі співи, пахощі л(е,и)вад (М. Рильський).

II. Знайдіть речення відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика речення	
А	У реченні є слово з таким лексичним значенням: <i>низина, навколо якої ростуть дерева і яку використовують під сінокіс, пасовище.</i>
Б	У реченні є слово з таким лексичним значенням: <i>безліса ділянка гір, яку використовують для пасовиська та сінокоосу.</i>
В	У реченні є синонім до дієслів <i>ляскати, шмагати, оперіщувати.</i>
Г	У реченні є порівняльний зворот.

24. Виконайте тестові завдання.

1. З'ясуйте, яким членом речення є кожне виділене слово (сполучення слів).

Слово (сполучення слів)
Знов (1)зозулі голос чути в лісі,
Ластівки (2)гніздечко звили в стрісі.
А (3)вівчар жене отару плаєм,
Тьохнув пісню соловей (4)за гаєм.

М. Юрійчук

Член речення
А підмет
Б присудок
В означення
Г додаток
Д обставина

2. Обставина часу є в реченні

- А Соціальні мережі кардинально змінили наше спілкування.
- Б Щонеділі волонтери організовують благодійний ярмарок.
- В Учасникам дослідження докладно пояснили правила роботи.
- Г Соціальні мережі – це потужний інструмент впливу.

3. Кою потрібно виділити порівняльний зворот у реченні

- А Уранці дощ полив як із відра.
- Б Боявся його погляду як вогню.
- В Дуби були кремезні як атланти.
- Г Сьогодні все йде як по маслу.

4. Лексичної помилки НЕМАЄ в реченні

- А В учнівських творах часто зустрічаються граматичні помилки.
- Б На слідуючому тижні розпочне роботу книжкова виставка.
- В Людство переймається станом оточуючого середовища.
- Г До заяви потрібно додати довідку з місця роботи.

4. ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

ПРИГАДАЙМО. 1. Які члени речення називаємо однорідними? 2. Що таке узагальнювальне слово?

25. І. Прочитайте текст (*цифра позначає наступне речення*).

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДУМОК

(1) Скрайбінг... (2) Із цим поняттям ми знайомі з дитинства, адже за допомогою простих малюнків намагалися передати **побачене, почуте, свій настрій** або **емоції**.

(3) Скрайбінг – це новітня техніка презентації, яка залучає одночасно **слух, зір та уяву** людини. (4) Доповідач у процесі розповіді малює на папері, дошці чи інтерактивній панелі картинки, фігурки, піктограми¹, стрілки, діаграми та записує ключові слова. (5) Це допомагає **доступно й легко** пояснити складний матеріал широкій аудиторії.

(6) Особливу зацікавленість викликає відеоскрайбінг. (7) Глядач **бачить**, як схематичний малюнок крок за кроком нібито створюють на його очах, й уважно **стежить** за думкою автора.

¹ *Піктогра́ма* – умовний малюнок із зображенням будь-яких дій, явищ, предметів і т. д.

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Знайдіть серед поданих зображень те, яке найменш дотичне до поняття скрайбінгу. Які речення візуально доповнили б два інші зображення?
2. Знайдіть одне твердження, що суперечить прочитаному.

Твердження

А	Техніка скрайбінгу допомагає утримувати увагу аудиторії.
Б	Скрайбінг може допомогти вчителю історії пояснити складний матеріал.
В	Якщо пояснювати тему, використовуючи скрайбінг, то на дошці не можна писати слова.
Г	Ефективність скрайбінгу полягає в поєднанні візуального та слухового сприйняття.

Суперечлива інформація

3. Схарактеризуйте виділені однорідні члени речення: від якого слова залежать, на яке питання відповідають, яку синтаксичну роль виконують.

4. Знайдіть у четвертому реченні однорідні члени речення. Скільки груп однорідних членів речення ви помітили?

5. Випишіть номери речень, у яких між однорідними членами вжито розділовий сполучник.

26. Складіть три речення з однорідними членами за схемами (на вибір), зважаючи на тематику одного чи обох зображень. Речення запишіть. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

1. $\bigcirc$, $\bigcirc$ і

2. $\bigcirc$, і $\bigcirc$, і $\bigcirc$

3. або $\bigcirc$, або $\bigcirc$

4. як $\bigcirc$, так і $\bigcirc$

5. $\bigcirc$, $\bigcirc$, $\bigcirc$ – Δ

6. Δ , наприклад: $\bigcirc$ і $\bigcirc$

Примітка. $\bigcirc$ – однорідний член речення; Δ – узагальнювальне слово.

27. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Купує осінь стильні капелюшки і радо роздаровує грибам... (Н. Шеденко). 2. Мені наснилися сині гори і ліс старий і дивна даль (Ю. Григорук). 3. Періщить дощ на втіху полуницям грибам і травам юним деревцям (Н. Данилюк). 4. До весни затихли у байраці і струмок і голос журавля (В. Швець). 5. Моє щастя і ніжність і гнів я у пісні б хотів зберегти (В. Сосюра). 6. Кузя зашарівся проте взяв скрипку й смичок і почав грати (Сашко Дерманський).

II. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі. Обведіть олівцем або виділіть кольором сполучники.

III. Оберіть із поданої нижче добірки слів три синоніми до виділеного іменника.

чагарник, виярок, заповідник, балка, лісосмуга, полонина,
лісопосадка, гідропарк, западина, гущавина

28. І. Доповніть кожне речення однією з поданих груп однорідних членів речення. Однорідні члени розташуйте після виділеного слова. Запишіть доповнені речення, розставте розділові знаки.

простирадла, підковдри

антилопи, зебри

тополь, яблунь, мальв

доброту, шляхетність і чесність

картопля, капуста, квасоля

1. Деякі мешканці **савани** утворюють табуни та своєю чисельністю відлякують хижаків. 2. Великі **речі** прасуйте, складаючи їх удвоє чи вчетверо та використовуючи режим потужного парового струменя. 3. Зображення різних **рослин** свідчать, що наші предки обожнювали природу. 4. **Усе** годиться як начинка для вареників. 5. Я маю багато позитивних **рис**.

II. Підкресліть однорідні члени та узагальнювальні слова відповідно до їхньої синтаксичної ролі в реченні.

29. Відредагуйте усно речення. Поясніть суть допущених помилок.

1. Одесити люблять і пишаються своїм містом. 2. Ми мріємо й бо-
ремося за перемогу. 3. На стадіоні ви можете стежити та вболівати за
улюблену футбольну команду. 4. У більшості держав світу уряди пі-
клуються й охороняють довкілля. 5. Я люблю малювання та грати на
гітарі. 6. Багатьом подобається поєднання в інтер'єрі різних кольорів:
чорний, сірий та білий. 7. Готуючись до ремонту квартири, придбай-
те необхідні будівельні матеріали: шпалери, клей, цемент, спеціальні
довідники тощо. 8. Для збереження здоров'я важливо не тільки спо-
живати фрукти, а й овочі.

30. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, чому в першому реченні між виділеними означеннями немає коми, а в другому є.

1. **Різкий північний** вітер немилосердно бив в обличчя (*М. Коцю-
бинський*).

2. **Дрібненька, тонісінька** осока́ доходить до самої води (*І. Нечуй-
Левицький*).

31. І. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки та розкриваючи дужки.

1. Тополя (не)чутно прийшла під самісіньке вікно заглянула в
ши(п,б)ку постукала гілкою стиха (*Н. Кацук*). 2. Переживай завжди
з народом і горе і радість (*В. Сосюра*). 3. Люблю я море і дикі скелі
півсо(н,нн)ий ранок і класичну тишу (*М. Семенко*). 4. Хвиля то під-
німалася крутим горбом то падала (в)низ ямою, затагуючи катер
(*Н. Бугаєнко*). 5. Чи то з дерева чи то з неба сипле сніг (*І. Коваленко*).
6. Чес(т)ність щирість і милосердя такі риси має виховувати в собі
кож(е,и)н (*З медіа*). 7. Нічим я (не)надихався іще ні веснами ні ти-

хим падолистом (*М. Ткач*). 8. В своїй хаті своя й правда і сила і воля (*Т. Шевченко*).

II. Підкресліть у першому та другому реченнях члени речення. Усно визначте частину мови кожного слова в цих реченнях.

32. Виконайте тестові завдання.

1. Кому між виділеними однорідними членами потрібно поставити в реченні

- А Линув рясний, **веселий і благодатний** дощ.
- Б Холодний дощ розганяв і **сон і тишу**.
- В Усе небо, здається, **двигтять і тремтять**.
- Г Хмари серед неба **застигли й не рухалися**.

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Білу хату, червону калину, луги, береги – усе мені заповідано з роду до роду (*І. Бердник*).
- Б Все у ній сіяє: слава і походи, свист клинків у полі і набоїв спів (*В. Сосюра*).
- В Наснились мальви, рута-м'ята і скрип криничний журавля (*П. Дворський*).
- Г Мені там рідне все й Дінця зелені хвилі, і шепіт яворів, і дальній дзвін копит... (*В. Сосюра*).

3. Кому між виділеними означеннями потрібно поставити в реченні

- А На столі лежали **великі червоні** яблука.
- Б **Ранковий легкий** вітер розганяв туман.
- В **Густий осінній** туман устає над полем.
- Г З хати доносилася **сумна журлива** мелодія.

4. Потрібно відредагувати речення

- А У громадському транспорті не притуляйтеся до дверей.
- Б Виходячи з квартири, не забудьте виключити світло.
- В Якість питної води залежить від умов очищення.
- Г Автомобілі й теплові електростанції забруднюють атмосферу.

5. РЕЧЕННЯ ІЗ ЗВЕРТАННЯМИ ТА ВСТАВНИМИ СЛОВАМИ (СПОЛУЧЕННЯМИ СЛІВ, РЕЧЕННЯМИ)

ПРИГАДАЙМО. Що таке звертання? 2. Для чого в мовленні використовуємо вставні слова (сполучення слів, речення)?

33. I. Прочитайте діалог.

- Привіт, Андрію! Ти в нових кросівках? Крутезні!
- Привіт, Назаре! Так. Дуже зручні. Довго їх вибирав. По-перше, перевіряв характеристики, читав відгуки, бо інколи **недобросовісні рекламодавці** чи продавці можуть приховувати нюанси. По-друге, порівнював ціни в різних магазинах.
- Ти ніби справжній детектив. Я теж замовив собі гарні кросівки онлайн. Уявляєш, приміряв, а вони, як на зло, мені завеликі. Мабуть, неуважно прочитав інформацію про товар.

- От халепа! На жаль, друже, таке буває. Потрібно завжди звіряти з розмірною сіткою, адже кожен бренд має свої особливості.
- І що тепер, по-твоєму, робити?
- Насамперед прочитай правила повернення товару, а за потреби зв'яжися з продавцем.
- Я знаю, що можу обміняти чи повернути товар упродовж 14 днів.
- Тоді не зволікай. До речі, ти зберіг чек?
- Так, усе є.
- Чудово! Наступного разу будь уважнішим. На помилках вчаться!

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Розкажіть, що нового ви дізналися з діалогу. На основі прочитаного та власного досвіду сформулюйте поради для покупців.
2. Поясніть, як ви розумієте значення виділеного словосполучення.
3. Знайдіть вставні слова (сполучення слів, речення). Поясніть, чи доречно та з якою метою вжито кожне з них.
4. Зачитайте речення, у яких є звертання. У формі якого відмінка вжито кожне звертання?
5. Знайдіть речення відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика речення

А	У реченні є вставне слово та звертання.
Б	Речення спонукальне та має два дієслова в наказовій формі.
В	У реченні є вставне слово, яке виражає невпевненість, припущення.
Г	У реченні є синонім до дієслів <i>баритися</i> , <i>м'ятися</i> , <i>затягувати</i> .

34. 1. Прочитайте фрагменти рекламних оголошень. Які ознаки недобросовісної реклами, на вашу думку, містить кожен фрагмент?

Наш пральний порошок у 5 разів кращий за інші!

Більшість лікарів рекомендує саме наш засіб від кашлю!

Схудніть на 10 кг за тиждень без дієт і зусиль!

Останній шанс! Кількість товару обмежена!

Цей амулет принесе багатство та кохання!

Ознаки недобросовісної реклами:

- ✓ нереальні обіцянки;
- ✓ немає конкретики;
- ✓ створення штучного ажіотажу;
- ✓ порівняння без доказів;
- ✓ звернення до емоцій замість фактів.

II. Розкажіть, чи вважаєте ви себе досвідченим споживачем та як розпізнати недобросовісну рекламу (4–5 речень). Під час розповіді використайте щонайменше два вставні слова (сполучення слів, речення), подані на с. 22.

Безперечно, без сумніву, звісно, мабуть, здається, на щастя, на жаль, по-моєму, на мою думку, по-перше, по-друге, до речі.

35. I. Спишіть речення, виділяючи розділовими знаками вставні слова та звертання.

1. Можливо я просто не вмію передати все це словами (*С. Жадан*).
 2. І здається вогнем чудесним сяють зорі з дніпровських круч (*Д. Луценко*).
 3. Щось мабуть у житті не те роблю. Напевне заважає зайва впертість (*М. Руденко*).
 4. І я не скаржусь, що на білий світ я народивсь як кажуть без сорочки (*Д. Павличко*).
 5. Запалай мій вогнику крилатий полум'ям привітним і незлим (*А. Малишко*).
 6. Ти в моїх мріях, ти в моїй пісні батьківська земле моя! (*Д. Луценко*).
 7. Ой летить вітри буйні зашумить калиновим гіллям край вікна... (*А. Шиян*).

II. Підкресліть у першому речення члени речення.

36. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розіграйте діалог (4–5 реплік) відповідно до одного із зображень. Використайте звертання та вставне слово (сполучення слів).

37. I. Прочитайте речення. Зробіть припущення, за якої ситуації спілкування могло бути використане кожне з них.

1. Весь день буде дощ, тому екскурсію перенесли на наступний тиждень.
 2. Не вдалося встановити точної дати створення цієї картини.
 3. Цей інцидент міг мати неприємні наслідки для всіх співробітників.
 4. Зараз наші ліси, земля, повітря не такі чисті, як колись.

II. Доповніть кожне речення одночасно звертанням і вставним словом (сполученням слів, реченням) і запишіть. Прочитайте вголос доповнені речення з відповідною інтонацією.

38. I. Спишіть речення, ставлячи звертання, подані в дужках, у формі кличного відмінка. Розставте пропущені розділові знаки.

1. (Кобзар) знаєш, нелегка епоха оцей двадцятий невгамовний вік (*Л. Костенко*).
 2. Ти в моєму серці (Україна) думою Шевченка гомонить (*Б. Олійник*).
 3. Навіщо (вітер) хвилі підіймаєш? (*Т. Шевченко*).
 4. Спиши (Денис) бо погода тисне (*Нар. творчість*).
 5. Судилось тобі (Україна моя) бути межею між світлом і тьмою (*М. Карнаух*).
 6. (Гуцулка Ксеня) я тобі на трембіті лиш одній в цілм світі розкажу про любов (*Я. Барнич*).
 7. Тебе я (земля) всю сходяв до краю... (*М. Вороний*).

II. Складіть і запишіть спонукальне речення із звертанням.

39. Виконайте тестові завдання.

1. Вставне слово, що вказує на джерело повідомлення, ужито в реченні

- А** Отже, сполучники поділяємо на сурядні та підрядні.
- Б** Кожна наукова теза, безперечно, вимагає доказів.
- В** На думку експертів, ситуація набула небезпечного характеру.
- Г** Здається, минулого тижня була сильна злива та шквальний вітер.

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А** Може, десь здалека землетруси нам наслали вітру і дощів? (*М. Нагнибіда*).
- Б** Звичайно, тут старий Дніпро і синя ніч були у змові (*М. Рильський*).
- В** Розливайтесь круті бережечки, по українській молодій землі (*А. Малишко*).
- Г** Спасибі Вам, мамо, за всю доброту і пісню, залишену в спадок (*Д. Луценко*).

3. Лексичну помилку допущено в рядку

А відкрити планету	В розплющити очі
Б розкрити альбом	Г зачинити двері

6. ВІДОКРЕМЛЕНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

ПРИГАДАЙМО. 1. Для чого використовують у мовленні відокремлені означення, відокремлені обставини та відокремлені додатки? 2. На які питання відповідає кожен відокремлений член речення?

40. І. Прочитайте текст.

ЗРУЧНІСТЬ ТА БЕЗПЕКА НА ДВОХ КОЛЕСАХ

Гіроскутер – це сучасний двоколісний транспортний засіб, **призначений для пересування на невеликій відстані та розваг**. Він працює за принципом динамічної стабілізації, **використовуючи гіроскопи¹ та датчики нахилу**. Рух забезпечує електродвигун, **розташований усередині пристрою**. Для керування напрямком руху та швидкістю користувач нахиляє тіло вперед, назад або в сторони. **Нахиляючись уперед**, ви прискорюєтеся, а назад – гальмуєте.

Хоча сьогодні на ринку пропонують новітні моделі, **оснащені протиаварійними датчиками**, завжди пам'ятайте про правила безпеки. Під час катання, **окрім шолома**, використовуйте наколінники для уникнення травмувань.

Завдяки маневреності та компактності гіроскутери стають дедалі популярнішими у великих містах, **допомагаючи уникнути заторів і заощаджуючи час на пошуки місць для паркування (3 медіа)**.

¹*Гіроско́п* – фізичний прилад, який дає змогу визначити кутову швидкість рухомого об'єкта або кут його повороту.

II. Виконайте завдання за текстом.

1. На основі прочитаного розкрийте загальний принцип роботи гіроскутера (усно).
2. Проаналізуйте наведені нижче варіанти заголовка до цього тексту, які дібрав штучний інтелект. Чи всі вони є доречними? Доберіть свій варіант заголовка.

- ✓ Гіроскутер: як працює сучасний двоколісний транспорт.
- ✓ Від основ до безпеки: усе, що потрібно знати про гіроскутер.
- ✓ На вістрі технологій: розкриваємо таємниці гіроскутера.
- ✓ Міський рух по-новому: переваги та особливості гіроскутера.

3. Оберіть ДВІ мікротеми, які не згадані в тексті.

А Підвищення безпеки учасників дорожнього руху.

Б Інтеграція гіробордів із розумними пристроями.

В Екологічність як важливий аспект вибору транспорту.

Г Зростання популярності гіробордів у мегаполісах.

4. Визначте, чим ускладнено кожне речення з виділеним фрагментом – відокремленим означенням, відокремленою обставиною чи відокремленим додатком.

5. Складіть усне оголошення (3–4 речення) про продаж гіроскутера, використавши відокремлений член речення.

41. І. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть відокремлені члени відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

1. Теплий вітер цілує каштани **колихаючи** віти смутні (*В. Сосюра*).
2. Укрившись тьмою тротуари і асфальти сплять (*О. Довгон'ят*).
3. Окрім посуду трипільці виробляли фігурки матері-землі (*В. Таїк*).
4. Мені ще й досі берег сниться залитий сонячним огнем (*В. Сосюра*).
5. Тепле ніжне літо волошками повите посріблене дощами живе в очах у мами (*А. Костецький*).
6. Громом налякана змахує крилами чапля сердита (*В. Раєвський*).
7. Останні хризантеми відцвітуть, а ми безпечні смутку не зазнаєм (*А. Волинська*).

II. Розберіть за будовою виділене слово.

III. Знайдіть речення, у якому є синонім до дієприкметника *заплетений*.

42. Запишіть речення, ускладнюючи їх відокремленими обставинами, означеннями чи додатками. Скористайтеся поданими праворуч ускладнювальними фрагментами. Розставте розділові знаки.

1. Ми створюємо відповідне мовне середовище.	крім останньої суботи місяця
2. Хмарні технології дають змогу зберігати величезні обсяги інформації.	натхненні промовою голови оргкомітету
3. Учасники форуму жваво обговорювали перспективи співпраці.	поступившись черговим опонентам
4. Можна детально показати хімічні процеси аж до атомного рівня.	застосовуючи українську мову в усіх девайсах
5. На вернісаж прийшли колеги пейзажиста.	використовуючи 3D-графіку

6. Виставка триватиме до кінця весня та працюватиме щодня.

7. Столичний клуб відставав від лідерів на шість очок.

справжні поціновувачі образотворчого мистецтва

не займаючи місце на комп'ютері чи телефоні

43. Перебудуйте усно речення так, щоб виділені означення стали відокремленими. Запишіть перебудовані речення. Розставте розділові знаки.

1. **Не зайнята справою** людина ніколи не зможе насолоджуватися повним щастям (*Г. Гейне*). 2. **Розташований у Чорному морі** острів Зміїний належить Україні та має стратегічне значення (*З медіа*). 3. Коли **заколисане невимовною красою** море спить, то вже ніяка сила його не розбудить (*За Ю. Збанацьким*). 4. Човна прибило до якогось **порослого очеретом** півострова (*За Гр. Тютюнником*). 5. **Холодні і дрібні** зірки розсипались (*За О. Кононенком*).

44. **СИТУАЦІЯ.** Уявіть, що ви спортивний коментатор. Розкажіть за одним із зображень про завершення спортивного поєдинку (2–3 речення). Використайте відокремлену обставину або відокремлений додаток.

45. Прочитайте речення. Знайдіть помилки й відредагуйте речення усно.

1. Реєстрація бажаючих виступити на концерті проводиться на другому поверсі. 2. Перебуваючи в приміщенні, просимо вас не смітити. 3. Наполегливо тренуючись, нас не полишає віра в перемогу. 4. Хто цікавиться захоплюючими екскурсіями по Києву, підійдіть до екскурсовода. 5. Фірма шукає водія, добре знаючого автомобільні шляхи Львівщини. 6. Листя стало схоже на посипаного цукровою пудрою гору хрумкого печива. 7. Сидячи в парку, до Оленки підійшла подруга із цуценям.

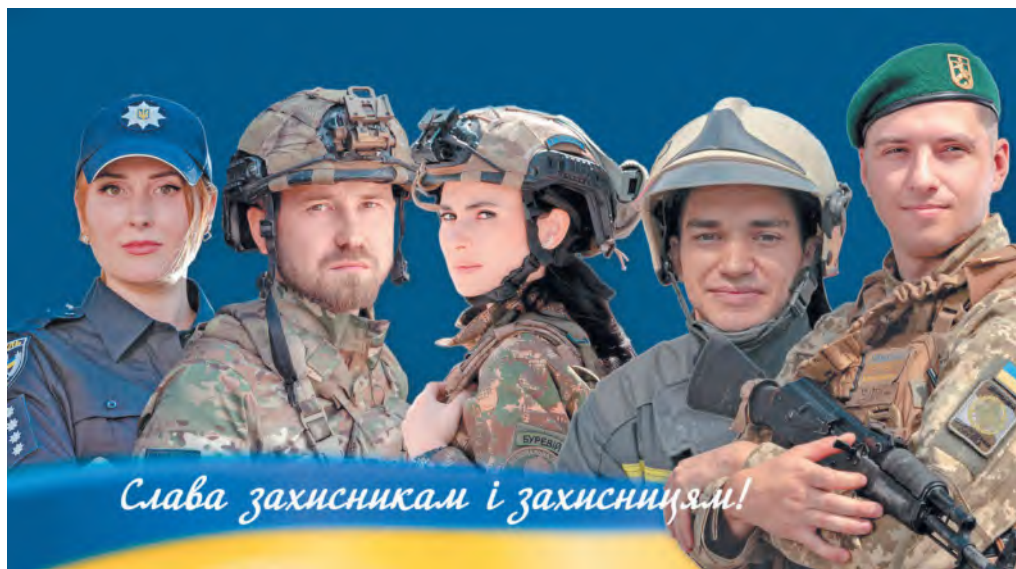
46. І. Прочитайте твердження. Як ви його розумієте? Чи згодні ви з висловленою думкою? Поясніть свою відповідь.

Справжня сила суспільства полягає не в індивідуальних досягненнях, а в здатності об'єднуватися заради спільної мети.

II. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Напишіть допис для соціальної мережі (5–7 речень) на тему «Моя країна – моя фортеця, або Чому ми повинні захищати свою країну». Використайте щонайменше два речення з відокремленими членами.

Варіант Б. Напишіть допис для соціальної мережі (5–7 речень) на тему «Від козацької слави до сучасної звитяги, або Герої нашого часу». Використайте щонайменше два речення з відокремленими членами.

47. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Вже вечір в спину дневі дише заливши фіолетом даль (Д. Іванов). 2. (Не)відривайтесь люди від з(е,и)млі злітаючи ліфтами в хмарочоси (Г. Гайворонська). 3. Запам'ятати хоч(и,е)ш кожне слово почуте десь зненацька випа(т,д)ково (Л. Дмитерко). 4. Морозний сніг блискучий та ле(х,г)кий здається падає на серце прямо (М. Рильський). 5. Домашні тварини особливо коти можуть бути чутливими до змін (у,в) раціоні (З медіа). 6. Змор(е,и)ний страхом безсонням і холодом Олег заснув (Ю. Мушкетик). 7. На б(е,и)регах Нілу існувала одна з найперших цивілізацій Давній Єгипет (З медіа). 8. Дивлячись на людей усміхавсь (і,й) мій батько в(е,и)ликий добрий чоловік (О. Довженко).

II. Підкресліть відокремлені члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

III. Оберіть один із поданих прикметників, яким можна замінити виділене в п'ятому реченні слово. Поясніть свій вибір.

жалісливий, співчутливий, вразливий, чуйний

48. Виконайте тестові завдання.

1. Доберіть приклад до кожного виду відокремленого члена речення (один приклад зайвий).

Відокремлений член
речення

- 1 означення
- 2 прикладка
(різновид означення)
- 3 обставина
- 4 додаток

Приклад

- А** Спить вода, натомлена і тиха (О. Довгий).
Б І сиві дуби, як боги, застигли, нахму-
 ривши брови (М. Луків).
В Здається, це було зі мною вчора (В. Сосюра).
Г І знову місяць – сторож ночі – запалить
 свічі в небесах (О. Гузій).
Д На світі все знайдеш, крім рідної матері
 (Нар. творчість).

2. Граматично правильне продовження речення «Переглядаючи відео, ... » наведено в рядку

- А** мені пригадалися давні події.
Б ліси здавалися реальністю.
В до мене прийшло натхнення.
Г знову пригадав нашу подорож.

3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А** За вікном спить ніч, у темне небо загорнена... (Ю. Збанацький).
Б Лежать віки, покриті пилом (М. Рильський).
В І я, заплакавши, назад поїхав знову на чужину (Т. Шевченко).
Г Ген килим, витканий із птиць летить над морем (Л. Костенко).

4. Потрібно відредагувати всі речення, ОКРІМ

- А** Скупавшись у холодній воді, у мене була ангіна.
Б Бронюючи номер у готелі, поспілкуйтеся з менеджером.
В Повернувшись зі школи, мене зустріло кошеня.
Г Ідучи парком, милують око розквітлі хризантеми.

Проект

МІЙ ВИБІР

Підготуйте виступ (презентацію) про те, ким ви хотіли б стати, яку професію хотіли б обрати. Скористайтеся технікою скрайбінгу.

План виступу

1. Чітко назвіть обрану професію чи сферу діяльності.
 2. Сформулюйте основні завдання та обов'язки.
 3. Назвіть уміння, які потрібно розвивати, щоб бути успішним у цій професії чи сфері діяльності.
 4. Продемонструйте, як сучасні технології, штучний інтелект, автоматизація, віртуальна реальність тощо змінять цю професію в майбутньому.
 5. Як ви бачите себе в цій професії через 10–15 років?
 6. Дайте відповіді на запитання однолітків.
- Використайте вставні слова (сполучення слів, речення), а також щонайменше одне речення з однорідними членами та одне з відокремленою обставиною.

Час виступу – 2–3 хвилини.

Культура мовлення

Антисуржик

Правильно	НЕправильно
протягом дня	на протязі дня
за будь-яких обставин	при любых обставинах
розплющувати очі	відкривати очі
листуватися	вести переписку
укладати угоду	заключати угоду
трапляються недоліки	зустрічаються недоліки
взяти до уваги	прийняти до уваги
вважати обов'язком	рахувати обов'язком
недбале ставлення	халатне ставлення
наступний день	слідуючий день
скласти присягу	прийняти присягу

Розрізняймо

Ароматизований – здобрений ароматичними речовинами (*ароматизоване тісто, мило*).

Ароматичний – який надає пахощів, аромату (*ароматична есенція, рослина, речовина*).

Ароматний – який має приємний запах (*ароматна страва, ягода*).

* * *

Бережливий – ощадливий, економний, дбайливий (*бережливий господар, керівник*).

Бережний – який уміє берегти що-небудь, дбайливо поводитися із чим-небудь (*бережне ставлення*).

Бережливо – у сполученні *бережливо витратити, збирати, використовувати щось*.

Бережно – у сполученні *бережно ставити, класти, брати, ставитися*.

* * *

Економічний – який вигідний з господарського погляду (*економічний літак, метод, режим, економічна технологія*).

Економний – який ощадливо витрачає що-небудь, дотримується економії; стриманий у виявленні чогось (*економний господар, засіб, метод*).

Наголошуймо правильно

Іменники

вантажівка	горошіна	довідник	дочка́	ку́рятина
випадок	граблі́	добу́ток	жалюзі́	листопа́д
горобі́на	з дітьми	до́нька	ко́лесо	о́лень

Цікаво знати

УКРАЇНСЬКА МРІЯ

Хіба можна уявити сучасну українську літературну мову, наприклад, без чудового-пречудового слова **мрія**? Дехто скаже, що воно з давніх-давен, ще з діда-прадіда.

Але не поспішайте з таким категоричним висновком. Візьміть «Кобзар» Тараса Шевченка. Перегорніть сторінки – і ви переконаєтеся, що слова **мрія** немає навіть у цього геніального поета. У чому ж річ? А виявляється, що це слово виникло в пошевченківську добу. Його вигравив для української мови письменник Михайло Старицький. Звичайно, так майстерно й так філігранно викувати слово можна тільки в злеті поетичного натхнення (*І. Вихованець*).

І так було

ПОРАДА БОГІВ

Могутній лідійський цар Крез напередодні походу на персів вирішив звернутися до богів за порадою. Гінці вирушили в Дельфи до храму Аполлона, щоб дізнатися думку оракулів про майбутній похід. Обидва віщуни дали однакову відповідь:

– Якщо цар піде війною на персів, то зруйнує велике царство...

Крез, упевнений у перемозі, вирушив у похід і зазнав поразки, а сам потрапив у полон. Уважаючи себе обдуреним, лідійський цар знову послав гінців у Дельфи. Вони запитали, чи не соромно богам обманювати Креза. Оракули відповіли:

– Крез не зрозумів слів «зруйнує велике царство». Йому слід було б повернути послів й уточнити: яке саме царство мали на увазі – його, Креза, чи персидського царя Кіра. Оскільки Крез не зрозумів віщування оракулів, хай звинувачує в усьому самого себе (*Легенда*).

- Поміркуйте, чого вчить нас ця легенда.

Усміхнімося

КАЛАМБУРИ

- ✓ Я не я і хата не моя.
- ✓ Ти по-вашому, ми по-нашому, а вони по-своєму.
- ✓ «Сідай, підвезу». – «Нема часу – треба йти».
- ✓ Ти йому про діло, а він тобі про козу білу.
- ✓ На городі бузина, а в Києві дядько.
- ✓ Третя хата від Кіндрата, рябі ворота, новий пес.
- ✓ Нема хліба – їж пироги.

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

7. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Про те, із яких частин будують складні речення та як з'єднують ці частини

ПРИГАДАЙМО. 1. Що таке граматична основа речення? 2. Яка роль сполучників у мові?

49. А. Частини якого з поданих складних речень з'єднано за допомогою сполучника, а якого – без сполучника?

М'яч полетів високо, гравці
напружено стежили за ним.

Подача була сильною, і команда
не змогла прийняти м'яча.

Б. З'єднайте частини першого речення за допомогою сполучника.

В. Зробіть висновок про те, як можна з'єднати частини складного речення.

Складне речення та його частини

Складним називають речення, у якому є дві або більше граматичних основ. **НАПРИКЛАД:**

Якщо до Покрови не опаде листя з вишень, зима буде теплою.

1-ша частина

2-га частина

У складному реченні кожна граматична основа разом із другорядними членами або без них утворює **частину складного речення**. Таку частину умовно називаємо простим реченням, бо вона має будову простого речення.

частина
складного речення

просте речення
(умовно)

Зв'язок частин речення та типи речень

Частини складного речення з'єднують між собою за допомогою **сполучників** (сполучних слів) та **інтонації** або лише за допомогою інтонації.

Якщо частини складного речення з'єднано за допомогою сполучників (сполучних слів), то таке речення називають **сполучниковим**, а якщо без сполучників (сполучних слів), то **безсполучниковим**.

Типи складних речень		Засоби зв'язку частин речення	Приклади
Сполучникове	Складносурядне	сполучники сурядності + інтонація	<i>Гріє сонце, і вишні рясно цвітуть.</i>
	Складнопідрядне	сполучники підрядності або сполучні слова + інтонація	<i>Вишні рясно цвітуть, бо гріє сонце.</i>
БЕЗсполучникове		інтонація	<i>Гріє сонце, вишні рясно цвітуть.</i>

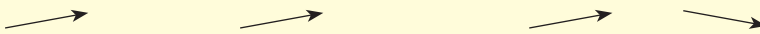
У складносурядному реченні частини синтаксично рівноправні, тобто від однієї частини до іншої не можна поставити питання. А в складнопідрядному реченні частини синтаксично нерівноправні, тобто від однієї частини до іншої можна поставити питання.

ПОРІВНЯЙМО:

Складносурядне	<i>Тепло було, і вишні цвіли рясно.</i>
Складнопідрядне	чому? чому? <i>Вишні цвіли рясно, бо тепло було.</i>

Інтонація

Складне речення має інтонаційну завершеність. В усному мовленні в кінці кожної частини, крім останньої, голос підвищуємо, а в кінці всього складного речення голос знижуємо. **НАПРИКЛАД:**

Сонце заходить, / гори чорніють, / пташечка тихне, / поле німіє.
(Т. Шевченко)

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Односкладне речення може бути частиною складного речення.

НАПРИКЛАД: Поглянь: вуалі білосніжні смагляві вишні надеягли (Д. Іванов).

50. І. Прочитайте уривок статті та коментарі до відео про життя лелек.

ЗІРКОВА ПАРА

У зіркової пари лелек Одарки та Грицика вилупилися п'ятеро пташенят.

Національний природний парк «Пирятинський» запропонував своїм підписникам у соцмережі обрати імена для всіх малят. Перемагало

те ім'я, за яке найбільше задонатили на потреби ЗСУ. Підписники обрали такі варіанти: Міннехаха, Ірпінь, Джессіка, Лесик і Катруся.

За сім'єю птахів дослідники парку «Пирятинський» спостерігають уже кілька років. Відеоспостереження встановили з науковою метою, однак неочікувано відео про життя лелек стали набирати багато переглядів, а в зірковій парі з'явилася чимала кількість підписників (Із сайту «Українська правда. Життя»).

Підписалося 55,5 тис. користувачів

Підписатися

2,9 тис.

Поділитися

- Яка радість була, коли лелеченята з'явилися! ❤️
- Це вселяє надію, що наша Україна буде жити й розвиватися. ✌️
- Я дивлюся кожне відео й дивуюся: які мудрі ці птахи – лелеки.
- Щиро вітаю Одарку й Грицика, нехай пташенята ростуть здоровими! 😊

(З ютуб-каналу «Лелека Грицько»)

II. Виконайте завдання до поданої інформації.

1. Розкажіть, хто обирав імена пташенят і як визначили «переможців». Яке ім'я запропонували б ви?

2. З'ясуйте, які коментарі за змістом найбільше зв'язані з першим абзацом статті, а який – з останнім абзацом.

3. Знайдіть у статті складне речення, яке має дві частини, та речення, яке має три частини.

4. Доведіть, що в поданих коментарях усі речення складні. Визначте частини кожного речення.

5. Напишіть свій коментар (2–3 речення), використавши щонайменше одне складне речення.

51. І. Знайдіть і випишіть складні речення, підкресліть граматичні основи та поставте скісну риску (/) між частинами. Які із цих речень сполучникові?

1. Софійський собор у Києві вражає величчю, його мозаїки збереглися із часів Русі-України (З *медіа*). 2. Схиливши голову, Славко вперто не відповідав на запитання (Н. *Бічуя*). 3. Поет не боїться від ворога смерті, бо вільная пісня не може умерти (Леся *Українка*). 4. І все на світі треба пережити, і кожен фініш – це, по суті, старт (Л. *Костенко*). 5. Вразили гігантські вітрини-акваріуми, колони ліан-водо-

ростей і мармурові морські жителі поміж ними (М. Павленко). 6. Іду на зустріч з річкою Хороб, ніколи ми не бачилися з нею (О. Довгоп'ят).

II. Прочитайте складні речення виразно вголос.

III. Чим ускладнено друге й п'яте речення?

52. Хто зможе знайти в попередній вправі частину складного речення, яка за складом граматичної основи є односкладним реченням? А хто знайде дві такі частини?

53. I. **ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ.** З'ясуйте, скільки граматичних основ є в кожному реченні. Визначте межі частин у реченнях.

1. Синій вечір тихо бродить, квіти колихає і навшпиньки в хату входить, вікна затуляє (Г. Дудка). 2. І серцю серце сповідалось, й душа всміхалася душі, і зорі на воді гойдалися, і млів туман у спориші, і злотом соняхи сіяли (Д. Іванов). 3. За лозами темні ліси, а над річкою і над лісами вечірнє небо, якого я ніколи таким ще не бачив (О. Довженко).

II. Спишіть друге речення, підкресліть члени речення та визначте усно частини мови.

54. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, чому перше речення вважаємо складносурядним, друге – складнопідрядним, а третє – безсполучниковим. Що спільне й відмінне між цими типами речень?

1. Тепле повітря піднімається вгору, а холодніше повітря займає його місце.

2. Гірські річки більш швидкі, що зумовлено великим похилом їхнього русла.

3. Під океанами земна кора більш молода, вона не має гранітного шару.

55. СИТУАЦІЯ. I. Уявіть, що ви обговорюєте будівництво велосипедної доріжки у вашому населеному пункті. Завершіть кожну репліку так, щоб вона була складним реченням.

ТИ:

– Біля нашого ліцею облаштують велосипедну доріжку, і

Ілля:

– Це суперновина, тому що ... !

Денис:

– У мене є подаровані гроші, і

Оксана:

– А я більше люблю кататися на самокаті,

II. Визначте в репліках факти та судження (чи-ясь думка, погляд, ставлення до фактів).

III. Про що інформують дорожні знаки, зображені на ілюстрації?

Ілюстрація: онлайн-сервіс «Green-way»

56. Визначте тип складних речень. Які частини в них є односкладними реченнями?

1. Ще назва є, а річки вже немає (*Л. Костенко*). 2. Минає дощ, та від його краплин не стане на душі моїй тепліше (*Л. Гудзь*). 3. І наперед не треба ворожити, і за минулим плакати не варт (*Л. Костенко*). 4. Приходив дощ, а потім було зимно (*Л. Костенко*). 5. Життя коротке, а мистецтво вічне (*І. Світличний*).

57. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Випишіть із підручника географії або історії три складні речення. Чи є з-поміж виписаних речень сполучникові? А безсполучникові?

Варіант Б. Напишіть висловлення про свій улюблений кінофільм чи мультфільм (3–4 речення). Використайте два складні речення. Чи є з-поміж цих складних речень сполучникові? А безсполучникові?

58. І. Випишіть спочатку складні сполучникові речення, а потім – безсполучникові. Яке речення і чому не треба виписувати? Підкресліть граматичні основи.

1. Над морем і над плаєм хай лине пісня ця, нехай вона єднає усіх людей серця (*Ю. Рибчинський*). 2. Така краса, висока і нетлінна, що хоч спинись і з **Богом** говори (*Л. Костенко*). 3. Скидає **Київ** животно-творний сон з плечей своїх, **туманами** укритих (*М. Рильський*). 4. Ніби вчора, рідна мамо, ви мене будили рано, **промінь** сонця зустрічали солов'ї (*П. Запотічний*). 5. Смартфони допомагають швидко знайти потрібну інформацію, але вони можуть сильно відволікати під час уроків. 6. Сучасний світ швидко змінюється, і тому багатьом підліткам важко визначитися щодо майбутньої професії (*3 media*).

II. Запишіть виділені слова в родовому відмінку однини. У яких словах відбулося чергування звуків? Для перевірки скористайтеся словником.

8. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

*Про будову й засоби зв'язку складносурядного речення,
а також про смислові зв'язки між його частинами*

ПРИГАДАЙМО. Для чого потрібні сполучники сурядності?

59. А. Прочитайте складносурядне речення. Яким сполучником (сурядності чи підрядності) з'єднано його частини?

У Переяславі є багато музеїв, **та** особливе враження справляє Музей народної архітектури й побуту просто неба.

Б. Чи можна в поданому реченні поставити питання від однієї частини до другої? Чи рівноправні за змістом ці частини?

В. Зробіть висновок про особливості складносурядних речень.

Будова складносурядного речення

Складносурядним називають складне речення, частини якого синтаксично рівноправні й з'єднані за допомогою сполучників сурядності.

НАПРИКЛАД:

А квітці пахне літа теплий день, і я спиняюсь у задумі

1-ша частина 2-га частина (О. Довгон'ят).

Будову цього речення можна зобразити за допомогою такої **схеми**: [] , і [] .

На схемі частини речення позначаємо квадратними дужками, ставимо розділовий знак і сполучник.

Сполучники сурядності

Єднальні	<i>і (ї), та (= і), ні... ні, ані... ані, як... так і, не тільки... але й</i>
Протиставні	<i>але, а (= але), та (= але), зате, проте, однак</i>
Розділові	<i>або, чи, або... або, чи... чи, хоч... хоч, то... то, чи то... чи то, не то... не то</i>
Зіставний	<i>а (його не можна замінити протиставним але)</i>

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складносурядному реченні частини синтаксично рівноправні, тобто від однієї частини до іншої **не можна** поставити питання.

Смислові зв'язки між частинами складносурядного речення

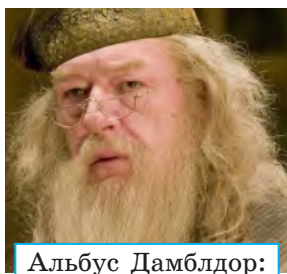
Смислові зв'язки	Сполучник сурядності між частинами	Приклади
Єднальні: - одночасність подій, - послідовність подій, - причиново-наслідкова залежність між подіями	єднальний	<i>Згорнула тиша крила на зорі, і ранок вже перебирає струни (Г. Дудка).</i> [], і [].
Протиставні: протиставлення подій	протиставний	<i>Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки (Л. Костенко).</i> [], але [].
Розділові: - чергування подій, - взаємовиключення подій	розділовий	<i>То сонце усміхнеться нам крізь хмари, то дощик рясно землю полива (Г. Чубач).</i> То [], то [].
Зіставні: зіставлення подій	зіставний	<i>Людина створила культуру, а культура – людину (О. Довженко).</i> [], а [].

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складносурядному реченні, яке має три й більше частин, можемо комбінувати різні смислові зв'язки. **НАПРИКЛАД:** *Люди були вкрай потомлені, але марш продовжувався, і про відпочинок ніхто не заїкався* (Г. Тютюнник). [], але [], і [].

60. І. Прочитайте вголос складносурядні речення – репліки персонажів книг Джоан Роулінг про Гаррі Поттера¹. Визначте частини речення, сполучник, яким їх з'єднано, та смислові зв'язки між частинами.

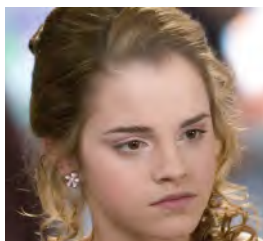
Альбус Дамблдор:

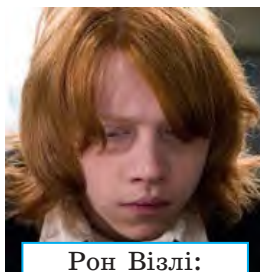
Гаррі Поттер:

- (1) «Завтра дзеркало перенесуть, і я прошу тебе не шукати більше його».
- (2) «Цікавість не гріх, Гаррі, але будь дуже обережним».

- (3) «Або ми знайдемо меч, або нам доведеться шукати інший спосіб».
- (4) «Герміона, не давай ключеві опуститися, а я спробую впіймати!»

Герміона Ґрейнджер:

Рон Візлі:

- (5) «Мама й тато не знають цього, і ти ніколи не зможеш до них це донести, але вони все одно мене люблять».

- (6) «Я зроблю крок уперед, і королева мене забере, а ти, Гаррі, оголосиш тоді королю шах і мат!»

II. Побудуйте схеми речень.

III. Придумайте одне запитання, яке цікаво було б поставити комусь із виконавців згаданих ролей. Водночас запропонуйте відповідь на це запитання у формі складносурядного речення.

¹ На ілюстраціях – персонажі кінофільму «Гаррі Поттер і келих вогню» (реж. Майк Ньюелл).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Потрібно відрізняти складносурядне речення від простого речення з однорідними членами, з'єднаними сполучником сурядності.

ПОРІВНЯЙМО:

Складносурядне речення	Просте речення з однорідними членами
<u>Красується в полі жито</u> , <u>і лунає дитячий сміх</u> (Є. Летюк).	<u>Схилились вишні в розпачі німім</u> <u>і роняють цвіт весільний у калюжу</u> (Л. Гудзь).

61. І. Знайдіть і випишіть складносурядні речення. Поставте скісну риску (/) між їхніми частинами та обведіть сполучники, якими з'єднано ці частини.

1. Під час **інтенсивних** тренувань або в жарку погоду треба пити більше води (З *медіа*). 2. Дощ одхлюпався по асфальту, змив гарячого дня сліди, і веселка грайливим сальто перекинулась до води (В. Буденний). 3. Місячне затемнення відбувається тоді, коли Місяць потрапляє в тінь Землі (З *підручника*). 4. Не то осінні води шуміли, не то вітер бився в заламах провалля (М. Коцюбинський). 5. Тихий океан розташований у чотирьох півкулях, особливо широкий він між тропіками (З *підручника*). 6. Веселий день давно вже одгорів, і даль доносить пісню журавлину, а я іду у морі ліхтарів, закоханий в безсмертну Україну (В. Сосюра).

II. Визначте смислові зв'язки між частинами виписаних речень.

III. Поясніть лексичне значення виділеного слова та доберіть синонім до цього слова.

62. І. Відновіть складносурядні речення. Для цього знайдіть частини речення та з'єднайте їх одним із поданих сполучників. Кожен сполучник можна використати тільки раз.

чи

але

та

чи то ... чи то

1. Я завжди мріяв написати пісню про маму,

2. Мене водило в безвісті життя,

3. Настане нічка темна,

4. То вечірній туманець повис над покосами

й досі висить димок від багаття? (Є. Гуцало).

різні поети всі слова вже сказали (А. Кузьменко).

я вертався на свої пороги (Д. Павличко).

веселий день шумить (Л. Глібов).

II. Визначте, у яких реченнях події протиставлено.

63. Проведіть вікторину. Пригадайте закінчення цитати, яка за будовою є складносурядним реченням.

1. Ой на горі та жінці жнуть, а [...].

2. Чи то так сонечко сіяло, чи [...]?

3. Розпрягайте, хлопці, коні та лягайте спочивать, а [...].

4. ...Сичі в гаю перекликались, та [...].

5. ...Росла собі ялиночка, і [...].

6. Цвіте терен, а [...].
7. Іще очі не дрімали, а [...].
8. Там овечки покотились, а [...].

64. Придумайте на кожне запитання відповідь – одне складносурядне речення за вказаною поруч схемою. Запишіть цю відповідь.

Запитання	Відповідь (речення за схемою)
1. Що робила бабуся, а що – її онук Тарас?	[], а [].
2. Коли тато скопає грядку та що посадить на ній Таня?	[], і [].
3. Чому цього року поганий урожай помідорів?	То [], то [].
4. Що сталося з розсадою, яку вирощували в горщиках?	[], але [].

65. Допишіть кожне речення за фото так, щоб виділений сполучник з'єднував частини складносурядного речення.

1. З Рівного ми виїхали о шостій ранку, і ...

2. Я можу допомогти тобі збирати полуницю, або ...

3. Часу було мало, однак ...

66. І. Придумайте за бажанням на кожне «фантастичне» запитання відповідь – одне складносурядне речення з указаними смисловими зв'язками між частинами (усно).

Запитання	Речення-відповідь
1. Якими стануть міста, якщо в них заборонять рух наземним транспортним засобам, а дозволять – повітряним?	Єднальні зв'язки
2. Як зміниться життя дітей, якщо не треба буде ходити до школи?	Протиставні зв'язки
3. Що буде, якщо люди навчатися проходити крізь стіни?	Розділові зв'язки

II. Послухайте речення однокласників й однокласниць. Запишіть одне речення, яке найбільше сподобалося.

67. І. Знайдіть і випишіть складносурядні речення, розкриваючи дужки. Обведіть сполучники сурядності, якими з'єднано частини цих речень.

1. Ще з дитинства пам'ятаю, як ми з родиною одягали вишиванки на св(')ята (*З медіа*). 2. Ні **грім** не загримів у хмарах, ні зловіс(т)ні блискавки не ро(з,с)краяли неба врочистим спалахом, ні **бурі** не по-вивертали з корінням могутніх столітніх дубів (*О. Довженко*). 3. Дороги веселі пл(е,и)вуть повз **оселі**, і осінь багата заходить у села (*М. Стельмах*). 4. Зима вдяглася в білий кожушок і вийшла в парк стежками прогулятися (*О. Довгон'ят*). 5. До кімнати зал(е,и)тів великий барвистий папуга – і від різкого помаху його крил свічка згасла (*Г. Малик*).

II. Накресліть схеми другого й третього речень. Визначте смислові зв'язки між частинами цих речень.

III. Запишіть виділені слова у формі родового відмінка множини.

9. КОМА Й КРАПКА З КОМОЮ МІЖ ЧАСТИНАМИ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Про те, як на письмі виділити частини складного речення, та коли цього робити не потрібно

ПРИГАДАЙМО. Коли між однорідними членами речення коми не ставимо?

68. А. З'ясуйте, яким сполучником сурядності (єднальним чи протиставним) з'єднано частини поданих складносурядних речень?

Сьогодні періщить дощ і дме вітер. | Періщить дощ, і дме вітер.

Б. У якому реченні є спільне для обох частин слово? Чи є кома між частинами цього речення?

В. Зробіть висновок про одну з умов, коли між частинами складносурядного речення коми не ставимо.

Між частинами складносурядного речення перед сполучником сурядності можуть бути кома, крапка з комою, тире¹ або не бути жодного розділового знака.

Між частинами складносурядного речення зазвичай ставимо **КОМУ**

1. *Джмелями літаки собі гудуть, і джміль до них гуде собі спросоння* (*І. Драч*).

[], і [].

2. *Або* **рибку** з'їсти, **або** *на дно сісти* (*Нар. творчість*).

Або [], або [].

Якщо ці частини значні за обсягом або всередині них уже є розділові знаки, то замість коми можемо за бажанням поставити **КРАПКУ З КОМОЮ**

Усе зраділо, стрічаючи день; і день зрадів, розцвітаючи, ясний, теплий, погожий (*Панас Мирний*).

[]; і [].

АЛЕ **ко́ми** чи **крапки з комою** **НЕ** ставимо між двома частинами речення, з'єднаними **одиничним** сполучником **чи, або, та (= і), і, й**, якщо:

є **спільний** для обох частин другорядний член речення, або спільне вставне слово, або спільна частка *лише, тільки, ще, навіть*

Вдалині хиталися дерева і синів задуманий прибій (В. Сосюра).
[] і [].

речення є питальним, спонукальним чи окличним

1. *Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе! (М. Рильський).*
2. *Хто ви і чого вам треба? (Ю. Яновський).*

обидві частини є односкладними називними чи безособовими реченнями

1. *Море й сонце.*
2. *Морозить і замітає снігом.*

¹ Про правила вживання тире йдеться в наступному параграфі.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Перед **одиничним** сполучником **чи, або, та (= і), і, й**

ставимо **КО́МУ**, якщо цей сполучник з'єднує дві частини **складносурядного** речення (відповідно до правил)

НЕ ставимо **КОМИ**, якщо цей сполучник з'єднує **однорідні** члени речення

69. I. Поясніть, чому перед виділеним сполучником ставимо розділовий знак або не ставимо. Скористайтеся наведеним нижче міркуванням.

1. Сонячне світло використовують для виробництва електрики, і це джерело енергії не вичерпується (*З медіа*). 2. Ніде **ні** травичка не колихнеться, **ні** пташка не пролетить (*І. Нечуй-Левицький*). 3. Тут ви тренуєтеся самі **або** вам допомагає інструктор (*З реклами*). 4. Чого світання так ясніє в полі і ген сріблиться пісенька дзвінка? (*М. Стельмах*). 5. Жіночі голоси і перегук дитячий (*М. Рильський*). 6. Шумлять жита високою стіною, упершись в обрій на краю землі; і жайворон тріпоче наді мною, піднявши в небо пісню на крилі (*Я. Шпорта*). 7. Кам'янець-Подільська фортеця стоїть на скелястому березі **й** досі зберігає оборонний дух середньовіччя (*З буклета*).

II. Визначте смислові зв'язки між частинами складносурядних речень.

МІРКУЙМО. Третє речення має дві частини, які з'єднано одиничним сполучником *або*. Обстоваина *тут* спільна для обох частин (*ви тренуєтеся самі; вам допомагає інструктор*). Отже, ко́му між частинами ставити не треба. Розгляньмо схеми:

НЕ ставимо КОМИ

Тут ви тренуєтеся самі або вам допомагає інструктор.

↑ спільне слово ↑ 1-ша частина ↑ 2-га частина

Стаavimo КОМУ

Ви тренуєтеся самі, або вам допомагає інструктор.

70. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки. Обведіть сполучники сурядності.

1. Фіранок не було і, здавалося, просто на голову сиплються міські вогні й зорі (*М. Павленко*). 2. Буде чисте небо ніжне і тр(е,и)вожне і земля вб(е,и)реться в золоту красу (*С. Жадан*). 3. Може, так закінчується казка або починається роман (*М. Людкевич*). 4. То віт(е,и)-рець дихне по ниві то коник в житті засюрчить... (*Л. Глібов*). 5. Пот(е,и)мніло і стало моросити дрібно та тихо (*Олесь Гончар*). 6. Таке ро(з,с)-кішне над нами небо й такі ми до безмежності молоді! (*В. Шевчук*). 7. На Місяці небо чорне й навіть (у)день видно зорі (*З підручника*).

II. Підкресліть члени речення в останньому реченні та накресліть його схему.

71. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, чому в першому реченні перед виділеним сполучником ставимо кому, а в інших – не ставимо.

1. Держава підтримує розвиток вітрової енергетики, і приватні компанії активно впроваджують нові технології.

2. Завдяки державному фінансуванню зросла кількість сонячних панелей у школах і впроваджено автоматичне регулювання опалення.

3. Уряд активно розвиває сонячні електростанції та забезпечує населення чистою енергією.

72. I. Доповніть кожне речення спільним для обох частин словом (спільними словами). Утворені речення запишіть. Чи потрібно залишати кому між їхніми частинами?

ЗРАЗОК. Здійнявся вітер, і пішов дощ. → Надвечір здійнявся вітер і пішов дощ.

1. Гудуть каруселі, і чути дитячий сміх. 2. Тато повезе нас до озера, або ми самі підемо в парк. 3. І брат допоміг мені, й однокласники підтримали.

II. У якому реченні події взаємовиключаємо?

73. Утворіть усно з кожної пари простих речень синонімічне складносурядне. Чи треба ставити кому між частинами утворених речень?

1. Хай буде мир! Хай щастям повняться оселі!

2. Коли ти повернешся в місто? Хто тебе зустрічатиме на вокзалі?

3. Чи швидко ти прочитав цю книжку? Чим вона сподобалася тобі?

74. I. Розгляньте світлини та поміркуйте, що їх об'єднує.

Джерела фото: 1. Kenya Kraft / birdsandblossoms.com.
2. Ютуб-канал The Q.

II. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Об'єднайте події, зображені на обох світлинах, спочатку в одному складносурядному реченні, а потім – в одному простому реченні з однорідними присудками (письмово).

Варіант Б. Складіть за однією зі світлин: 1) складносурядне речення; 2) просте речення з однорідними присудками (письмово).

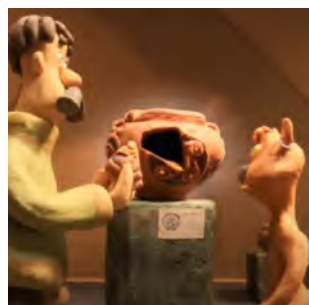
75. I. Перегляньте фільм «Легедзине» анімаційного проекту «Моя країна Україна», перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/PrUtLi0a> або QR-кодом. Відтак виконайте завдання одного з варіантів. Ви можете користуватися поданим нижче текстом із цього фільму.

Варіант А. Перекажіть стисло зміст фільму, користуючись поданими нижче ілюстраціями (усно).

Варіант Б. Запустіть відео ще раз, вимкнувши звук, та стисло озвучте фільм своїми словами. За потреби можна зупиняти відео.

СЕЛО ЛЕГЕДЗИНЕ Трипільська культура

Кадри з фільму «Легедзине» анімаційного проекту «Моя країна Україна» (студія «Новатор-фільм»). (Джерела фото: 1. Kenya Kraft / birdsandblossoms.com. 2. Ютуб-канал The Q)

Це трипільська культура! Дерево роду, а на ньому св'ярга¹ – оберіг. Такі в Україні на глечиках малювали. Ось фрагмент. У селі Легедзині знайшов, на розкопках. Поїхали!..

П'ять тисяч років тому там, де зараз село Легедзине розкинулося, жили собі люди, землю орали, хліб ростили, пісні співали й любили вірно. Молодий гончар для своєї дівчини виліпив прекрасного глечика, а вона намалювала на ньому сваргу – знак сонця. І розливалася їхня любов, і розквітав край людський зерном, красою. І став чарівний глечик оберегом для людей усього села. І хліб у них родився, і скот у них плодився, і весь рід людський нічим не журився.

Не так швидко казка мовиться, як літа біжать. Забули люди із часом шанувати оберіга свого. По весіллях, гулянках один перед одним хизувалися ним, один в одного відбирали, смикали й розбили глечика чарівного. І прийшли вороги люті, і, здавалося, кінець селу настав. Кинулися люди по черепочку збирати чарівний глечик і згадали своє минуле, свою силу й гордість роду свого. Віки минають, а село Легедзине й досі процвітає (*Із фільму «Легедзине»; сценарій Сашка Лірника*).

¹ *Сварга* – хрестоподібний символ, який уособлює сонце, рух, розвиток. Сваргу вважають оберегом, символом благополуччя та захисту.

II. Знайдіть у тексті складносурядні речення. Обґрунтуйте вживання в них розділових знаків та вкажіть сполучники сурядності, якими з'єднано частини.

76. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Які візерунки є на вашій вишиванці чи вишиванках ваших рідних, знайомих? Які речі вважають українськими оберегами?

77. I. Випишіть, розставляючи розділові знаки, спочатку складносурядні речення, а потім – прості. Підкресліть граматичні основи.

1. Вирощування органічної продукції набуває популярності і попит на неї постійно зростає (*З media*). 2. Аграрії засіяли більше площ кукурудзою та **сподіваються** на високий урожай (*З media*). 3. Минеться все але любов моя не **зрónить** цвіту навіть восени (*Б. Стельмах*). 4. По узліссі на галявині зеленіє перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава (*Лесья Українка*). 5. Я **озирнувся** проте на лісовій дорозі вже не було нікого (*В. Шкляр*). 6. Сатурн одна з найцікавіших і найбільших планет Сонячної системи (*З підручника*).

II. Доберіть синоніми до виділених слів. За потреби скористайтесь словником.

78. ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. Виберіть дві схеми й розподіліть їх між собою. Складіть і запишіть за своєю схемою складносурядне речення про шкільні будні, канікули або розваги. Перевірте одне в одного, чи правильно виконано завдання.

1. Чи то [], чи то [].
2. [] і []?
3. [], і [], але [].

79. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки й розставляючи пропущені розділові знаки. Яке речення просте?

1. А сьогодні над Харковом зупинилися табуни півден(н)их хмар і йде справжній тропічний дощ густий запашний і надзвичайно теплий

(Микола Хвильовий). 2. Один-однісінький бов(в)аніс серед морської рівнини крейсер вдалині і крім нього ніде ні паруса ні катерка (Олесь Гончар). 3. Рвучкий вітер бушував над лісом і дерева то гули грізно і тр(е,и)можно то шуміли тихо і приємно (М. Коцюбинський). 4. Стоять верби опушен(н)і зеленню і здається чують (з,с)плески журавлин(н)их сурм у піднебес(с)і (Є. Гуцало).

II. Підкресліть відокремлені члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

III. Поясніть лексичне значення виділених слів та доберіть до кожного синонім. За потреби скористайтеся словниками.

80. Виконайте тестові завдання.

1. Складносурядним є речення

- А На Місяці немає атмосфери, тому вітру там бути не може.
- Б Місячна тінь, рухаючись по Землі, описує вузьку довгу смугу.
- В Місяць обертається навколо Землі, і ми бачимо його освітлену сторону.
- Г Місяць не випромінює власного світла, а лише відбиває сонячне.

2. Протиставним сполучником з'єднано частини складного речення

- А Запаси підземних вод зменшуються, а їхня якість погіршується.
- Б Небо залишиться ясным, або його затягнуть густі хмари.
- В Що ближче до нас предмет, то більшим він нам здається.
- Г Зорі здаються нерухожими, але вони також рухаються.

3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Сьогодні погода комфортна й, здається, спеки не буде.
- Б Якою буде погода сьогодні та чи можливий дощ завтра?
- В На заході буде вітряно та пройдуть короточасні дощі.
- Г Доцитиме і температура повітря знизиться до +10 градусів.

81. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Чим ускладнено третє і шосте речення?

1. Ви можете самостійно підключити нову послугу або наш консультант допоможе вам. 2. Де розміщено салон та до котрої ви працюєте? (З месенджера). 3. На переконання науковців, вітру на нашій планеті вдосталь і його можна вважати стійким джерелом енергії (З медіа). 4. Біліє сніг в лелечому гнізді і льоду вже намерзло пів бадді (Л. Костенко). 5. Усяк правду знає та не всяк про неї дбає (Нар. творчість). 6. Славко лежав на вигрітій сонцем траві і спершись на лікті ба́йдуже дивився в чисте поле (В. Кучер). 7. Бліді на небі гасли зорі і вітер плутався в мере́жах верховіть і не гойдалися берези білокорі (М. Рильський).

II. Знайдіть прислівники та підкресліть їх як члени речення.

III. Знайдіть у третьому або шостому реченні слово – синонім до фразеологізму:

- 1) хоч вовк траву їж;
- 2) скільки душа забажає.

10. ТИРЕ МІЖ ЧАСТИНАМИ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Про речення, у яких друга частина виражає висновок, наслідок або раптову зміну подій

ПРИГАДАЙМО. Які пунктограми, пов'язані з тире, вам відомі?

82. А. Визначте частини складносурядних речень, зверніть увагу на розділові знаки.

Надворі темніло, і смартфон, як на зло, розрядився.

Акумулятор розрядився – і ліхтар погас.

Б. У якому реченні друга частина виражає наслідок із того, про що йдеться в першій? Який розділовий знак стоїть між частинами цього речення?

В. Зробіть висновок, за якої умови між частинами складносурядного речення треба ставити тире.

Між частинами складносурядного речення ставимо **ТИРЕ**, якщо:

друга частина виражає **наслідок, висновок** із того, про що йдеться в першій

Дощ пройшов – і Київ зеленіє (М. Рильський).
[] – і [].

друга частина виражає швидку або несподівану **зміну** подій

1. *Ще мить – і сад загубить пишну вроду (Д. Луценко).*
2. *Грім розколов небо – і вдарила блискавка.*

Інтонація

Якщо між частинами складносурядного речення стоїть тире, то в усному мовленні другу частину вимовляємо з **підсиленням тону**, а між частинами витримуємо більшу **паузу**.

83. І. Прочитайте виразно вголос речення, за допомогою яких коментатори в прямому ефірі розповідали про спортивні змагання. Обґрунтуйте вживання тире між частинами цих речень.

✓ 1. Гравець отримує червону картку – і команда залишається в меншості.

✓ 2. Лунає стартовий постріл – і всі бігуни кидаються вперед!

✓ 3. Неймовірний стрибок – й одразу по десять балів від суддів!

✓ 4. Вона ризикує, іде ва-банк – і це приносить їй перемогу!

✓ 5. Українець виходить на фінішну пряму лише третім – й ось він миттєво виривається вперед!

Коментаторка
Г. Вініченко
(Фото з інтернет-видання
«ДМ Суспільного»)

✓ 6. М'яч майже у воротах – і захисник у стрибку вибиває його з лінії!

II. Аргументуйте, що кожна з указаних нижче професій тісно пов'язана з діяльністю, про яку йдеться в поданих вище реченнях. Яка із цих професій вам імпонує найбільше?

тренер /
тренерка

лікар /
лікарка

коментатор /
коментаторка

менеджер /
менеджерка

III. Уявіть, що ви в прямому ефірі коментуєте спортивні змагання. Складіть і запишіть можливе в цій ситуації складносурядне речення, між частинами якого треба ставити тире. Намагайтеся передати емоції, динаміку, напругу змагань.

84. I. Спишіть речення та поставте в одному з них кому, а в інших – тире. Обґрунтуйте використання цих розділових знаків.

1. Дмхнув вітер понад ставом і сліду не стало (Т. Шевченко).
2. Ще мить і Дрогочинська битва загримить (М. Бажан). 3. Реве Дніпро й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять (А. Малишко). 4. Блискавка блисне й камінь трісне (Нар. творчість).

II. Прочитайте речення вголос із правильною інтонацією. Визначте смислові зв'язки між частинами.

85. Побудуйте з кожної пари простих речень складносурядне. У яких реченнях ви поставите між частинами кому, а в яких – тире? Обґрунтуйте свою відповідь.

ЗРАЗОК. Відчинилося вікно. Повіяло холодом. → Відчинилося вікно – і повіяло холодом.

1. Ще дві хвилини. Вам принесуть замовлення.
2. Це був мій перший виступ. Я не хвилювався на сцені.
3. Несподіваний ривок. Ми відриваємося від землі.
4. Я написала пост у соцмережі. Одразу посипалися коментарі.
5. Ми заходимо з великим тортом. Тарас знімає це на відео.

86. I. Ознайомтеся з уривком із телепрограми. Як юрист прокоментував ситуацію, що сталася з глядачкою?

ОДИН ДЗВІНОК – І ГРОШЕЙ НЕМАЄ!

Як не потрапити на гачок

Знову активізувалися фінансові шахраї. Вам дзвонить нібито працівник банку й шляхом маніпуляцій випитує секретні дані вашої картки. Така ситуація сталася з нашою глядачкою Катериною, і ми розкажемо вам про це.

У свої двадцять дніпрянка Катя успішна фотографиня та оплату за свою роботу зазвичай отримує на картку. Дзвінок Каті здався незвичним. Сказали, що телефонують із банку. Почали запитувати, у якому відділенні їй видали картку, номер картки й код. Дівчина нічого не повідомила – і шахраї залишилися ні з чим.

Юрист Віталій Зубик каже, що справжнім працівникам банку не потрібна жодна додаткова інформація про вас. Випитують тільки шахраї. Тому краще одразу завершити такий дзвінок (*За матеріалами телепрограми «Сніданок з 1+1»*).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте тему й основну думку тексту. Яка мета цієї інформації?
2. Сформулюйте два запитання за змістом прочитаного.
3. Знайдіть у заголовку й у тексті складносурядні речення. Обґрунтуйте вживання розділових знаків між частинами цих речень.
4. Прочитайте подані нижче рекламні повідомлення та поясніть, чим вони подібні до заголовка тексту.

**Один дзвінок – і улюблені
КВІТИ вже у вас!**

Щоб замовити ідеальний букет,
телефонуйте за номером...

Один дзвінок – і все буде ЧИСТО!

Ми забезпечимо професійне
прибирання вашого дому чи офісу.

5. Складіть подібне рекламне повідомлення, початком якого є частина «Один дзвінок – і ...».

87. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Що ви порадили б користувачам банківських карток? Які коди, паролі, на вашу думку, найбільш надійні?

88. I. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. З'ясуйте, чому вжито тире в кожному з наведених речень.

1. Заслуга створення цілісного вчення про біосферу належить Володимирові Вернадському – українському вченому, геохіміку.

2. Володимир Вернадський створив вчення про біосферу та ноосферу – і ці праці істотно вплинули на розвиток світової науки.

II. Прочитайте речення виразно вголос.

89. I. Випишіть спочатку речення, у яких між частинами треба ставити тире, а потім – у яких треба ставити кому. Яке речення й чому не треба виписувати?

1. Старий схилився тихо і нараз на вії чистий затремтів алмаз (*М. Рильський*). 2. Так, можна грати Баха й на гармошці але тоді це буде вже не Бах (*В. Коротич*). 3. Дощик перестав і все навколо запахло, посвіжішало, заблищало (*Гр. Тютюнник*). 4. А в житі стежка заповітна і перепілка не змовка (*Д. Луценко*). 5. Сяйливо блима яснозорий сад і місяць тане в ночі на долоні (*Г. Дудка*).

II. Накресліть схеми першого й другого речень.

90. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте свій вибір. Накресліть схему останнього речення.

1. Багато підлітків поєднують спортивний стиль з елементами класики і такий мікс виглядає сучасно. 2. **Джинси-дзвіночки** знову в тренді а кросівки й кеди залишаються обов'язковим атрибутом стилю (*З медіа*). 3. Рвонув за поли вітер дику грушу і **гудзиками** впали горобці (*Г. Дудка*). 4. Кошовий махнув рукою і вмиль сотні весел уда-

ривши в прозорі хвилі заблищали срібною сльозою (А. Кащенко). 5. Тільки за Бугом, у лісах, шумів вітер та **безкраїм** проваллям хиталася темрява (Гр. Тютюнник). 6. Ти знову крикнув і самотній лелека напружившись змахнув **крильми** (Є. Гуцало).

II. Позначте корені у виділених словах й підкресліть орфограми. До яких частин мови належать ці слова?

91. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам потрібно когось умовити щось зробити, допомогти тощо. Складіть усно висловлення, можливе в цій ситуації (3–4 речення). Використайте складносурядне речення, у якому друга частина виражає наслідок або швидку зміну подій. Ви можете скористатися поданими частинами.

ЗРАЗОК. *Поговори з ним щиро – і він почує тебе.*

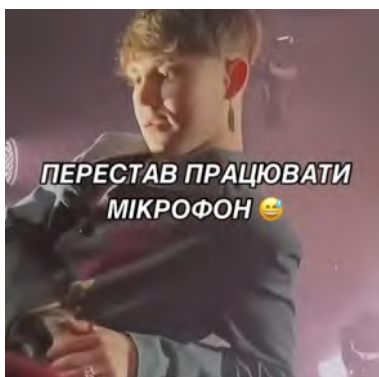
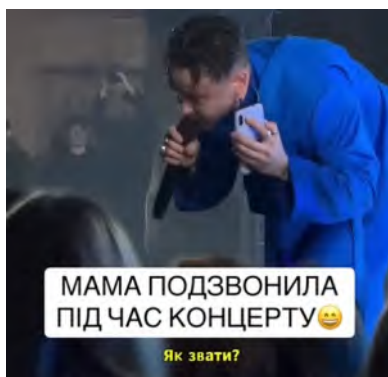
- ✓ ...і ми все зробимо вчасно.
- ✓ ...і я куплю тобі морозиво.
- ✓ ...і ми всі підемо в басейн.
- ✓ ...й у тебе одразу поліпшиться настрій.
- ✓ ...і перемога в тебе в кишені!
- ✓ ...й усі зрозуміють і вибачать тобі.

Фото: Getty Images

92. Перейшовши за посиланнями або QR-кодами, подивіться відео ситуацій, які трапилися під час концерту Артема Пивоварова. Опишіть усно одну із ситуацій (3–4 речення), використавши щонайменше одне складносурядне речення.

<https://cutt.ly/SrUyirnn>

<https://cutt.ly/qrUtVqZr>

Джерело: ютуб-канал Артема Пивоварова

93. I. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Складіть і запишіть діалог (5–6 реплік), можливий між вами та лікарем / лікаркою під час проходження медичного огляду. Використайте щонайменше одне складносурядне речення з комою між його частинами та одне – з тире.

Варіант Б. Складіть і запишіть діалог (5–6 реплік), можливий між вами та продавцем-консультантом у торговельному центрі. Використайте щонайменше одне складносурядне речення з комою між його частинами та одне – з тире.

II. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Розіграйте складені діалоги за особами.

94. Виконайте тестові завдання.

1. Кому перед виділеним сполучником треба поставити в кожному реченні, ОКРІМ

- А Фермер стежив за погодою і кожне його рішення було зваженим.
- Б Техніка була надійною та постійні дощі заважали вчасно завершити посівну.
- В Завдяки зрошуванню підвищилась урожайність і покращилась якість зерна.
- Г Чи то ґрунт був виснажений чи то насіння було неякісним.

2. Тире треба поставити в реченні (*розділові знаки пропущено*)

- А Гості ходили одеськими катакомбами і кожен уявляв себе справжнім дослідником.
- Б Києво-Печерська лавра зберігає таємниці віків і приваблює туристів з усього світу.
- В Перед нами відкрилася Кам'янець-Подільська фортеця і ми враз замовкли, захоплені її величчю.
- Г Гід пояснював історичну цінність Хотинської фортеці а ми уважно розглядали масивні мури.

3. Доберіть приклад до кожної умови вживання тире (*один приклад зайвий*).

Умова вживання тире

Приклад

- 1 між підметом і присудком
- 2 на місці пропущеного члена речення
- 3 для відокремлення прикладки
- 4 між частинами складносурядного речення

- А День, вечір, ніч, ранок – все біле, все тьмяне (*Леся Українка*).
- Б Сьогодні світ руками я обняв – і навзаєм зі мною світ обнявся (*Є. Гуцало*).
- В У літописців є найстрашніша зброя — замовчування (*П. Загребельний*).
- Г Без витоку нема ріки, як без коріння – крони (*П. Осадчук*).
- Д Мистецтво – найкращий педагог (*Олесь Гончар*).

95. І. Спишіть, розставляючи пропущені розділові знаки та розкриваючи дужки.

1. Деревя мене ч(е,и)кають і падає лисья на сте(ш,ж)ку і падають зорі в долоні і падає сон у траву (*І. Драч*). 2. (В)досвіта знову загули на морозі сосни і закричали півні на горищах (*Гр. Тютюнник*). 3. Тягуче закашлявся **ґрім** і об лисья запорошчили **великі**, мов боруб'яхи, краплі (*В. Симоненко*). 4. Село це ще й безмір тя(ж,ш)кої роботи і ти в нім ізмалечку – робітничок (*Н. Горик*). 5. Минає день-другий і клени (по)волі (з,с)кидають парчєвий одяг (*В. Гжицький*). 6. В'ється смуга сірого бетону під **крилом** могутнім літака і Бориспіль в(е,и)чоровий тане в пов(е,и)ні зеленій вишняка (*М. Боровко*).

II. Доберіть і запишіть по одному фразеологізму з кожним виділеним словом.

Проект

Об'єднайтеся в групи та підготуйте невеликий **інформаційний матеріал для соцмереж** (постер, відеоролик, оголошення, рекламу, звернення тощо), який би заохочував, мотивував, надихав, спонукав до чогось, роз'яснював щось. Використайте **складносурядне речення**.

Орієнтовні теми

- «Прем'єра вистави (кінофільму)»
- «Ощадливе використання електроенергії»
- «Обери здоров'я»
- «Дихай на повну! Скажи “ні” курінню!»
- «Сортуй. Повторно використовуй. Зберігай планету!»
- «Твої соцмережі – твоє обличчя. Що ти там показуєш?»
- «Не ок? Це нормально. Головне – говорити»
- «Гроші люблять тих, хто вміє рахувати»
- «Бюджет – це твоя мапа. Без неї легко заблукати»

11. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ»

96. Скористайтесь тренажером, щоб удосконалити свої навички з теми «Складносурядне речення». Для цього перейдіть за поданим посиланням <https://cutt.ly/irUtZWn0> або QR-кодом.

97. I. Прочитайте текст, визначте його основну думку.

МРІЯ ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО

Пам'ятна монета, присвячена І. Сікорському (Україна, 2009 р.)

Якось після читання роману Жуль Верна «Робур-завойовник» хлопцеві наснилося, начебто він перебуває на борту летючого корабля. Заходить до розкішного салону, а з ілюмінаторів видно море й острів із зеленими пальмами. Сон здійсниться за багато років – і мрійник по-

бачить усе це з бóрту власноруч спроектованого літака-амфібії.

Звали хлопця Ігор Сікорський. З дитинства він мріяв літати на сконструйованому апараті. Йому поталанило втілити свою мрію, і його стали величати підкорювачем неба. Конструювати справжні літаки Сікорський починав у Києві в 19 років, а через п'ять років його літак-велетень «Ілля Муромець» став світовим рекордсменом у вантажопідйомності. У 1919-му конструктор переїхав до США й через кілька років заснував там авіаційну компанію.

Поштова марка (США, 1988 р.)

З безлічі технічних нововведень видатного українського авіаконструктора варто виділити принаймні три: створення перших у світі багатомоторних літаків-гігантів, організація серійного виробництва гелікоптерів, розроблення перших міжконтинентальних пасажирських авіалайнерів. **Його гелікоптери першими в історії здійснили перельоти через Атлантику й Тихий океан.** Тому преса тих часів називала нашого земляка «містер Гелікоптер» (З довідника).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Знайдіть у наведеному нижче фрагменті інформацію, що **суперечить** змісту прочитаного тексту.

Ігор Сікорський став одним із найвідоміших авіаконструкторів. Мрія підкорити небо, створити літак чи гелікоптер полонила його під час навчання в Київському політехнічному інституті. Саме тоді талановитий студент і почав реалізовувати свої ідеї.

Суперечлива інформація

2. Поміркуйте, чому саме монету й марку обрано як ілюстрації до тексту. Обґрунтуйте, чи доповнюють вони текстову інформацію.

3. Знайдіть складносурядні речення. Визначте межі частин та смислові зв'язки між цими частинами.

4. Обґрунтуйте вживання розділових знаків у складносурядних реченнях.

5. Складіть усно складносурядне речення за змістом прочитаного.

6. Побудуйте усно з виділених простих речень синонімічне складносурядне.

7. Знайдіть у тексті складні слова, поясніть написання їх.

98. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Ким би ви хотіли стати, якби випала така нагода: космічним туристом, астронавтом чи авіаконструктором? А можливо, ви хотіли б написати книгу чи зняти блокбастер про космічні подорожі? Поділіться своїми «космічними» мріями.

99. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть граматичні основи. Назвіть сполучники сурядності.

1. Збóлчівський замок зберіг риси ренесансної архітектури і нині тисячі туристів щороку відвідують цю пам'ятку. 2. Кожен схил Києва має давню історію і бруківка припорошена не лише каштановим цвітом,

а й таємницями (З медіа). 3. Ударив грім і зразу шкереберть пішло життя (В. Стус). 4. Де-не-де біля вирв синіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (Олесь Гончар). 5. Дерево стояло ще голе однак на вітах його починалося пташине життя (Д. Бедзик). 6. Або волю здобути або дома не бути (Нар. творчість).

II. Прочитайте п'яте й шосте речення, замінивши сполучники синонімічними.

100. Знайдіть у реченнях лексичні помилки. Відредагуйте усно речення та визначте тип їх за будовою. Скористайтесь інформацією на сторінці «Культура мовлення» (с. 55).

1. На тротуарах – снігові замети, а на деревах – ожеледиця. 2. На присадибній ділянці червоніють помідори та розростаються гарбузи. 3. Часу було обмаль, і я вирішив сходити в їдальню на слідуючий перерві. 4. Моя сестра успішно склала екзамени й тепер являється студенткою медичного університету.

101. Напишіть есе (6–8 речень) за одним із варіантів. Використайте такі складносурядні речення: 1) з протиставними смисловими зв'язками; 2) з тире між частинами.

Варіант А. Есе в публіцистичному стилі на тему «Світ живопису» або «Як цікаво проводити час».

Варіант Б. Есе в художньому стилі на тему «Земля кружляє в космічному вальсі» або «А вітер хилить клени».

102. Розгляньте алгоритм. За бажанням користуйтеся ним, коли визначатимете тип речення.

Алгоритм визначення типу речення за будовою

У реченні одна граматична основа?	ТАК →	просте	Ф
↓ НІ			
Усі частини речення з'єднано без сполучників (сполучних слів)?	ТАК →	безсполучникове складне	І
↓ НІ			
Усі частини речення рівноправні та з'єднані сполучником сурядності?	ТАК →	складносурядне	Н
↓ НІ			
Усі частини речення нерівноправні та з'єднані сполучником підрядності (сполучним словом)?	ТАК →	складнопідрядне	І
↓ НІ			
Частини речення з'єднані різними видами зв'язку?	ТАК →	складне з різними видами зв'язку	Ш
↓ НІ			
ПОМИЛКА			

103. Виконайте тестові завдання.

1. Три граматичні основи має речення

- А** А він теж усіх обнімав, цілував і, не втримавшись, на радощах таки заплакав (*В. Малик*).
- Б** Он красуються в траві ромашки, а там синіють запізнілі дзвіночки, а он горять пелюстки гвоздики (*А. Шиян*).
- В** Подвір'я аж сяяло чистотою, і острівці квітів цвіли по ньому там і там (*М. Красуцький*).
- Г** Бігла стежка в далеч і губилась, а мені у безтурботні дні назавжди, навіки полюбилися ніжні і замріяні пісні (*В. Симоненко*).

2. Складносурядним є речення

- А** Людині треба, щоб її робота залишалася після неї жити (*Ю. Яновський*).
- Б** Великдень цього року пізнім видався, до свят зовсім із сівбою закінчили (*У. Самчук*).
- В** Он вийшов з хати вечір-сивобров і на сопілку гра біля порога (*І. Муратов*).
- Г** Світанок розбудив птахів, і твій голос чується у їхньому співі (*Г. Овсієнко*).

3. Складносурядне речення утворимо, якщо до частини «*Буря на морі стихла,...*» додамо фрагмент

- А** місяць залив світлом скелясті береги.
- Б** і корабель підійшов ближче до скель.
- В** й до кінця літа більше не здіймалася.
- Г** штиль радував матерів з дітьми.

4. Доберіть приклад до кожного виду смислових зв'язків між частинами складносурядного речення (один приклад зайвий).

Смислові зв'язки

Приклад

1 єднальні	А Все спить, однак вже я не сплю (<i>М. Рильський</i>).
2 протиставні	Б Або розумне казати, або зовсім мовчать (<i>Нар. творчість</i>).
3 зіставні	В Машину повело, і ми згубили шлях (<i>Л. Костенко</i>).
4 розділові	Г Повіяв вітер по долині – пішла дібровою луна (<i>Т. Шевченко</i>).
	Д Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть (<i>Л. Костенко</i>).

5. Прочитайте речення (розділові знаки пропущено).

Земля тремтить у млості(1) і ронить пелюстки(2) і невідомі гості злітаються в садки (М. Рильський).

У цьому реченні треба поставити

- А** ко́му на місці цифри 1
- Б** ко́му на місці цифри 2

- В коми на місці цифр 1 і 2
Г тире на місці цифри 2

6. Доберіть приклад до кожної умови вживання тире (один приклад зайвий).

Умова вживання тире

Приклад

- 1 між підметом і присудком
2 на місці пропущеного члена речення
3 для відокремлення прикладки
4 між частинами складносурядного речення

- А Настане час – і піде все в архів (Л. Костенко).
Б Чекаю найдорожчу гостю – доню... (Н. Горик).
В Прийшов Спас – держи рукавиці про запас (Нар. творчість).
Г Тут стеблина кожна – звук із пісні (Д. Іванов).
Д На руках – сліди минулих днів (С. Вакарчук).

7. Кому перед сполучником *і* треба поставити в реченні

- А Сад цвіте *і* кожна пелюстинка маму уподібнює на мить (М. Ткач).
Б Аж ось нарешті обізвалася кобза *і* заспівала скрипка (Ю. Яновський).
В Перед наметом догоряла ватра *і* козаки сиділи на землі (Д. Павличко).
Г А хмара, як гуска, в ставочок пірнає *і*, мабуть, скубе молодий плавунець (Н. Горик).

8. Тире треба поставити між частинами речення (розділові знаки пропущено)

- А Темніли стрілки щавлю та смачно вабила конюшина (В. Дрозд).
Б Земля ще спить *і* сниться їй весна, така квітуча, сонячна, рожева (Г. Дудка).
В Дотримай слова — *і* світ впаде до твоїх ніг, як стиглий плід (Є. Яценко).
Г Дощ на світанку стих але за мить він перейшов у вариво огненне (В. Герасим'юк).

Культура мовлення

Корисно знати

ЯК НАГОЛОСИТИ НА ЯКІЙСЬ ДУМЦІ

Якщо хочете наголосити на якійсь думці, це можна зробити кількома способами:

- ✓ перш ніж висловити її, помовчіть якусь мить, а потім уже говоріть;
- ✓ підсильте свій голос або стиште його;
- ✓ уповільніть виклад і наголосіть на кожному окремому слові в реченні;
- ✓ доповніть слово жестом, мімікою;
- ✓ змініть тон голосу;
- ✓ повторіть важливе слово або речення (І. Тoman).

Антисуржик

Правильно	НЕправильно
біль біля серця він є студентом наступна зупинка сто років тому	біль в області серця він являється студентом слідуюча зупинка сто років тому назад

Розрізняймо

Ожелéдиця – тонкий шар льоду на поверхні землі (*ожеледиця на дорогах; сильна ожеледиця*).

Ожеледь – тонкий шар льоду на деревах, дротах тощо (*на деревах – ожеледь*).

* * *

Діля́нка – частина поверхні, площі чого-небудь; зона дій військового з'єднання (*присадибна ділянка, родюча ділянка, ділянка фронту*).

Ді́льнийця – адміністративний об'єкт; виробничий вузол на підприємстві, залізниці, шахті тощо (*виборча дільниця, диспетчерська дільниця, лікарська дільниця*).

* * *

Зага́льний – 1) такий, що охоплює, стосується всіх (*загальні збори, загальний страйк*); 2) основний, головний, без деталей (*загальний виклад, загальний висновок*).

Спі́льний – властивий не одному (інколи навіть усьому загалові); належний кільком або багатьом (*спільні інтереси, спільна квартира*).

Наголошуймо правильно

Похідні іменники на -АННЯ

запитати – запитáння
заслати – засла́нння
зібрати – зібра́нння
навчати – навча́нння

надбати – надба́нння
обрати – обра́нння
поєднати – поєдна́нння

МОЯ СТОРІНКА

Цікаво знати

СЛОВНИК ПАМВИ БЕРІНДИ

У 1627 році в Києві було надруковано один з перших словників в історії української лексикографії – «Лексикон словенороський» Памви Беринди. У своїй основі це перекладний церковнослов'янсько-український словник, хоча в ньому подекуди виразно проступають елементи тлумачного, енциклопедичного й етимологічного словників.

Реєстр «Лексикона» включає близько 7000 слів. Словник має дві частини. Перша частина – це 4980 церковнослов'янських слів, які перекладено синонімами тогочасної живої української мови. Наприклад: **уго** – **ярмо**, **питомець** – **вихованець**, **стражду** – **терплю**. Друга частина словника нагадує своєрідний словник іншомовних слів та власних імен із джерел того часу. У цій частині подано й пояснено 2002 слова (3 посібника).

РІДКИЙ ГІСТЬ

І таке буває

Один із телеканалів у своїй передачі про африканських тварин заявив, що «антилопа – рідкий гість у джунглях». Зі шкільного курсу фізики ми знаємо, що всі тіла можуть бути в трьох станах – рідкому, твердому та газоподібному. Гості, певно, теж. Рідкого гостя ми з вами дочекалися, тепер на черзі – газоподібний. А може, автори мали на увазі, що антилопа, як і всі ссавці, на 80 % складається з води?

Помилка досить поширена, але від того не менш смішна. Я часто чую, як плутають РІДКИЙ та РІДКІСНИЙ. А ви? (І. Булига)

Як це було

ЛУЦЬК

Загадкову назву має місто Луцьк (давнє – Лучеськ), яке згадано в літописах 1085 року. Населяли його тоді дуліби, або лучани. Звідси, вважають, і назва цього населеного пункту. Проте деякі дослідники пов'язують назву міста з особливостями місцевості: річка Стир тут робить коліно, вигин, які ще в народі називають «лука». Звідси – Луцьк (3 посібника).

ЯК НЕ ТРЕБА ПИСАТИ ТВОРИ

Усміхнімося

1. Пісні виконують усі живі організми. 2. Хто прочитав поему, тому вона й сподобалася. 3. Мойсей сорок років ходив по пустелі без їжі й стелі над головою. 4. Коли нам сумно, ми співаємо сумні пісні; і в цьому немає нічого смішного. 5. Народження – це настільки щаслива мить нашого життя, що ми її не пам'ятаємо. 6. На могилі поета завжди багато квітів і туристів.

На дозвіллі

СКОРОМОВКИ

- Росте липа біля Пилипа, Пилип біля липи очима кліпа.
- Той, хто нічого не знає і знає, що він нічого не знає, знає більше, ніж той, хто не знає, що він нічого не знає.
- В чаплі чорні черевички, чапля чапа до водички.

СКЛАДНОПІРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

12. ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНОПІРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Про будову складнопірядного речення, розділові знаки
та засоби зв'язку його частин

ПРИГАДАЙМО. Які ви знаєте сполучники пірядності?

104. А. Яким сполучником (сурядності чи пірядності) з'єднано частини поданого складнопірядного речення?

Підлітки активно використовують соцмережі,
щоб підтримувати зв'язок із друзями та висловлювати свої думки.

Б. Чи можна в цьому реченні поставити питання від першої частини до другої?

В. Зробіть висновок про особливості складнопірядних речень.

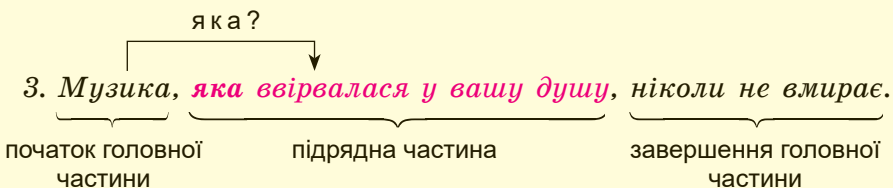
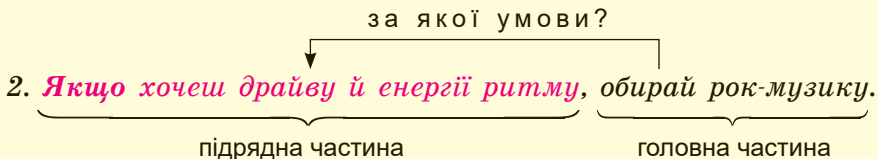
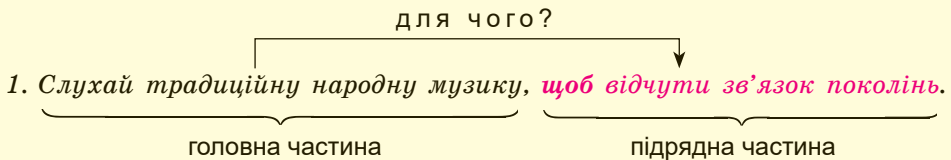
Головна та пірядна частини речення

Складнопірядним називають складне речення, частини якого синтаксично нерівноправні й поєднані за допомогою сполучників пірядності або сполучних слів. **НАПРИКЛАД:** *Музика одна є світовою мовою і не потребує перекладу (чому?), **бо вона промовляє до душі** (Б. Авербах).*

Нерівноправність частин означає, що в реченні є одна головна частина та одна або кілька пірядних (залежних). Від головної частини до пірядної можна поставити питання.

Головна частина – це частина, від якої ставимо питання. **Пірядна частина** – це частина, яка відповідає на поставлене питання.

Пірядна частина може стояти після головної, перед нею або в середині головної. **ПОРІВНЯЙМО:**

Будову цих речень можна зобразити за допомогою таких схем:

1. [], (щоб ...). 2. (Якщо ...), []. 3. [, (яка ...),].

У схемі складнопідрядного речення на позначення головної частини використовують квадратні дужки [], а на позначення підрядної – круглі (). Сполучник чи сполучне слово записують у круглих дужках. Між дужками ставимо відповідний розділовий знак.

Засоби зв'язку

Підрядну частину приєднуємо до головної за допомогою сполучників підрядності або сполучних слів.

Сполучники підрядності
не є членами речення

Сполучні слова
є членами речення,
на них падає логічний наголос

що, щоб, як, коли, бо, оскільки, адже, тому що, хоча, дарма що, якби, якщо, ніби, мов, через те що, для того щоб та ін.

- відносні займенники: хто, що, який, чий, котрий, скільки;
- прислівники: як, де, куди, звідки, коли, доки, відколи та ін.

Знай, що терен груш не ро-
дить.

Гарно того вчити, хто хоче все
знати.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Щоб не помилитися у визначенні головної і підрядної частин, пам'ятайте, що сполучник підрядності або сполучне слово може бути тільки в складі підрядної частини. Підрядна частина завжди підпорядкована головній.

105. I. Прочитайте виразно вголос складнопідрядні речення. Визначте головну й підрядну частини. У якому реченні підрядна частина стоїть у середині головної?

1. Деякі види риб, наприклад акули, повинні постійно рухатися або лежати на дні, **оскільки** в них немає повітряного міхура. 2. **Щоб** паралізувати здобич або захистити себе від риб-хижаків, електричні вугрі можуть випускати з організму розряд силою до 550 вольт. 3. Китова акула, **яка** мешкає у водах Тихого, Індійського й Атлантичного океанів, може сягати 12 метрів у довжину та важити до 20 тонн. 4. Найповільнішою рибою є карликовий морський коник, **який** за одну годину долає відстань у 1,5 метра.

II. Побудуйте схеми перших трьох речень.

III. Складіть і запишіть складнопідрядне речення про мешканців підводного світу.

Розділові знаки

На письмі між частинами складнопідрядного речення ставимо **кому**. Підрядну частину, яка розташована в середині головної, виділяємо комами з обох боків. **НАПРИКЛАД:**

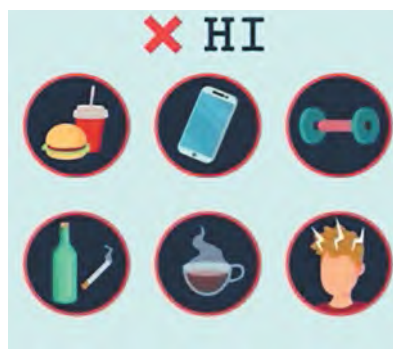
1. **Коли в людини є народ**, тоді вона уже людина (Л. Костенко).
2. Віддайте мені мову, **якою мій народ мене благословив** (Л. Костенко).
3. Народ, **що не знає своєї історії**, є народ сліпців (О. Довженко).

Іноді за бажанням автора між частинами складнопідрядного речення ставимо **тире**. Це роблять для виразнішого змістового й інтонаційного виділення підрядної частини, що стоїть перед головною. **НАПРИКЛАД:** 1. **Як зійде сонце** – вийди на поріг (Б. Гура). 2. **Якщо ти за все життя не посадив жодного дерева** – плати за чисте повітря (О. Довженко).

106. I. Спишіть текст. Поставте пропущені розділові знаки. Обведіть або виділіть кольором сполучники та сполучні слова, за допомогою яких приєднано підрядні частини.

Якісний сон – важлива складова здорового способу життя адже в цей час відновлюється наш організм. Від того наскільки добре ми висипляємося залежить робота нашого мозку. Недостатня кількість сну призводить до того що мозок просто не справляється з новими навантаженнями. Якщо людина постійно недосипає вона стає дратівливою, забудькуватою.

II. Доповніть текст складнопідрядним реченням про те, чого не варто робити перед сном, ураховуючи інформацію, подану на зображенні. За потреби скористайтеся однією з поданих підрядних частин.

Джерело зображення: вебсайт Буковинського державного медичного університету

- **Щоб гарно виспатися, ...**
- **Якщо ви хочете міцно спати вночі, ...**

III. Перебудуйте подане нижче просте речення на складнопідрядне й запишіть. Запропонуйте два варіанти. Скористайтеся поданими схемами.

Під час сну наш мозок активно обробляє всю інформацію, отриману за день, та відкидає надлишкові дані.

1. (Поки ...), [] коли? 2. [], (яку ...),] яку?

107. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. У якому з поданих речень підрядну частину потрібно виділити комами з обох боків?

1. Історія – це фактично міст **який** з'єднує минуле із сучасним і вказує шлях у майбутнє (А. Невінз).

2. **Хто** не відає про славу своїх предків той сам не вартий пошани (М. Рильський).

3. Той **хто** уважно розглядає минулі події здатний передбачати майбутнє... (Н. Макіавеллі).

108. І. Запишіть речення, уставляючи на місці пропуску одну з підрядних частин, наведених у кольорових прямокутниках. Поставте розділові знаки.

яку людина сотворила

щоб перемогти зло

хто має розум

де мед пахтить

де тропа моя
в'ється

коли парує вранішній
туман

1. А ви бували на Дніпрових кручах ... ? (В. Дворецька). 2. І скрізь ... лишав я частиночки хмари (Д. Луценко). 3. Красу ... я шанував понад усе в житті (М. Руденко). 4. Нам потрібні любов і співчуття ... (Мати Тереза). 5. ... той не їде зимою возом (Нар. творчість). 6. Бджола летить ... (Нар. творчість).

109. І. Прочитайте рекламні слогани до нової піцерії. Які з них, на вашу думку, найоригінальніші? Поясніть чому.

Відкрий свій
ідеальний смак

Приходь туди,
де твої друзі

Ви не можете купити
щастя, але ви завжди
можете купити піцу

Даруємо смак,
який запам'ятає
назавжди

Проблеми приходять і
відходять.
Піца залишається

Приходь до нас
на піцу, бо ми готуємо
з любов'ю!

Друзів і піци ніколи не буває забагато

II. Знайдіть серед поданих слоганів ті, які за будовою: 1) прості речення; 2) складно-сурядне речення; 3) складнопідрядні речення.

III. Уявіть, що ви відкриваєте нову піцерію або кав'ярню. Складіть два креативні рекламні слогани для свого закладу, які за будовою були б складнопідрядними реченнями. Послухайте слогани однолітків, озвучте свої та спільно визначте найоригінальніші.

110. І. Прочитайте виразно уривок із поезії, у якій автор вирішив не ставити розділових знаків. Які б тут могли бути розділові знаки, якби поет не відмовився від них? Обґрунтуйте кожен імовірний розділовий знак.

у березні морозному чи в квітні
коли зірки мов рани ножові
знайди слова які комусь потрібні
знайди слова – допоки всі живі
нехай вони гарчать як дикі звірі
нехай розкажуть як насправді є
Господь рятує кожного по вірі
і кожному по справах роздає

Д. Лазуткін

Ми звикли, що коми, крапки й тире допомагають краще зрозуміти текст. Але інколи поети відмовляються від розділових знаків, даючи читачам можливість самостійно відчутти ритм і визначити інтонацію вірша.

II. Прочитайте фрагмент дискусії в соціальній мережі. Під якими повідомленнями ви б хотіли натиснути позначку «Подобається»? Поясніть свою відповідь.

Організаторка

А що важливіше в поезії – розділові знаки чи сама поезія?

Подобається

Відповісти

Сергій

Текст поезії без розділових знаків – це як весілля без нареченої!

Подобається

Відповісти

Наталка Світлична

На мою думку, у поезії найважливіше глибина слова... Ота глибина й розставляє розділові знаки... відчуттями.

Подобається

Відповісти

Світлана Бойко

Розділові знаки допомагають передати не лише зміст, але й емоцію, енергію. Хоча...)

Подобається

Відповісти

Сергій Кропива

Без розділових знаків читати важко. Також без них важко зрозуміти емоційне навантаження поетичного твору.

Подобається

Відповісти

Ромко Бутовський

Поезія – це почуття, а почуття бувають і без розділових знаків!

Подобається

Відповісти

III. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Ви хочете поспілкуватися з учасниками наведеної вище дискусії. Напишіть своє повідомлення (2–3 речення). Використайте складнопідрядне речення.

Варіант Б. Напишіть поетичний текст (4–6 рядків) без розділових знаків. Використайте складнопідрядне речення.

111. Виконайте тестові завдання.

1. Складнопідрядним є речення

- А У місячному світлі добре було видно зупинку, розмальовану портретами героїв мультфільмів.
- Б Мікроавтобус зменшив швидкість, з'їхав на освітлене місяцем узбіччя, захрускотів кригою замерзлих калюж і став.
- В Андрій мерзлякувато зіщулювся, підняв комір і, занурений у власні думки, повільно побрів стежкою.
- Г Грудневе сонце насмішувало лоскотало щоки й дразнило оманливим теплом, що таке схоже було на дихання весни (І. Павлюк).

2. Підрядна частина стоїть перед головною в реченні

- А Лише той уміє кохати, хто душею багатий (Нар. творчість).
- Б Найкраще там росте травина, де твоя родина (Нар. творчість).
- В Коли стелиться доріжка, козакові не до ліжка (Нар. творчість).
- Г Задирай голову так, щоб шапка не злетіла (Нар. творчість).

112. І. Прочитайте текст. Опишіть усно комунікативну ситуацію. Поміркуйте, як вдалося Мері підтримати однолітка та висловити віру в його сили. Які висновки ви зробили для себе?

СТІВ І МЕРІ

На табло засвітився фінальний рахунок. Ми програли...

Я стояв у центрі майданчика, дивлячись на цифри, які немов насміхалися з нас. З трибун долинав гуркіт – це була наша група підтримки. Голоси розчинялися в шумі, але я чув знайомий тонкий голос серед них. Мері. Вона до останньої секунди кричала наші гасла...

Поки ми поверталися додому, я відчував порожнечу. Руки все ще пам'ятали м'яч, який не влучив у кошик у найважливіший момент...

– Ми могли виграти, – пробурмотів я.

– Так, але щось завадило. А значить, ми зможемо це виправити, – відповіла Мері.

– Ти думаєш, що ми ще маємо шанс? – запитав я.

– Поразки лише показують нам, що ще потрібно покращити. Вони – це можливість.

Я задумався над її словами. Ми знаємо, де наші слабкі місця. Знаємо, що треба виправити. Тепер усе залежить від нас (За С. Мур).

II. Випишіть із тексту одне складносурядне речення та п'ять складнопідрядних (на вибір).

III. Побудуйте схему кожного виписаного речення.

13. ВИДИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

Про різноманітність значень підрядних частин
та їхні неймовірні можливості

ПРИГАДАЙМО. На які питання відповідають означення, додатки, обставини?

113. А. Поміркуйте, чи однаковими за значенням є виділені підрядні частини.
Чи на те саме питання вони відповідають?

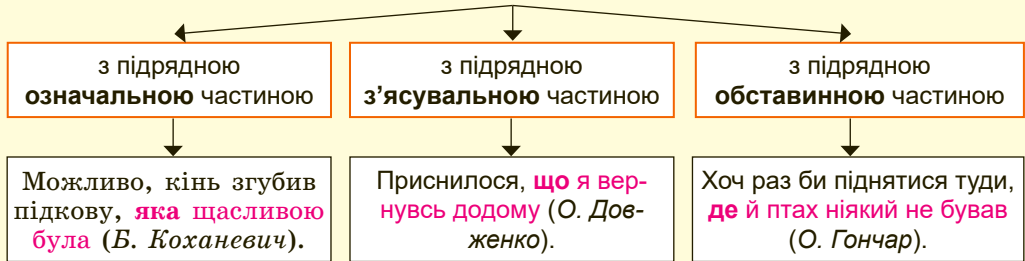
Ми повернулися додому,
 → бо відчували сильне хвилювання.
 → коли вже сонце сіло за обрій.
 → щоб встигнути прибрати у квартирі.

Б. Яка підрядна частина вказує на час дії, яка – на причину, а яка – на мету?

В. Зробіть висновок, як можна визначити вид підрядної частини.

За значенням складнопідрядні речення поділено на три види: з підрядними означальними частинами, з підрядними з'ясувальними і з підрядними обставинними. Крім цього, підрядні обставинні мають ще свої види.

Види складнопідрядних речень

Особливості різних видів складнопідрядних речень

Вид	Значення підрядної частини	Засоби зв'язку	Питання, на які відповідає підрядна частина
З підрядною означальною	виражає ознаку предмета, особи, явища тощо, що названі в головній частині	сполучні слова: <i>хто, що, який, котрий, чий, де, куди, звідки, коли;</i> сполучники: <i>що, щоб, як, ніби, мов, наче</i> та ін.	який? чий? котрий? хто саме?
З підрядною з'ясувальною	з'ясовує зміст одного зі слів головної частини, вираженого зазвичай дієсловом-присудком	сполучники: <i>що, щоб, аби, ніби, наче, як, чи;</i> сполучні слова: <i>хто, що, який, чий, котрий, скільки, де, куди, звідки, коли, навіщо</i> та ін.	кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? (на) кому? (на) чому?

З підрядною обставиною

Місця	вказує на місце або напрям дії, про яку йдеться в головній частині	сполучні слова: <i>де, куди, звідки</i>	де? куди? звідки?
Часу	вказує на час дії, про яку йдеться в головній частині	сполучники: <i>коли, як, відколи, поки, доки, щойно, після того як, ледве, перш ніж</i> та ін.	коли? відколи? з якого часу? доки? як довго?
Способу дії і ступеня	вказує на спосіб дії або на ступінь вияву ознаки, про яку йдеться в головній частині	сполучники <i>що, щоб, наче, ніби, що... то;</i> сполучні слова <i>як, скільки, наскільки</i>	як? яким способом? якою мірою? наскільки?
Порівняльна	пояснює зміст головної частини через порівняння	сполучники <i>як, мов, немов, немовби, ніби, наче, неначе</i> та ін.	як? як саме? подібно до чого?
Умови	вказує на умову, за якої відбувається або може відбутися те, про що йдеться в головній частині	сполучники: <i>якщо, коли, якби, аби, як, якщо... то, якби... то, як... то</i> та ін.	за якої умови?
Причини	вказує на причину або містить обґрунтування того, про що йдеться в головній частині	сполучники: <i>бо, адже, оскільки, тому що, через те що, тим що, у зв'язку з тим що</i> та ін.	чому? з якої причини? через що?
Мети	вказує на мету дії, про яку йдеться в головній частині	сполучники: <i>щоб, аби, для того щоб, заради того щоб</i> та ін.	навіщо? з якою метою?
Допустова	виражає твердження, у супереч якому відбувається те, про що йдеться в головній частині	сполучники: <i>хоч, хай, хоч... але, дарма що, незважаючи на те що;</i> сполучні слова: <i>що не, скільки не, куди не</i> та ін.	незважаючи на що? у супереч чому?
Наслідкова	вказує на наслідок того, про що йдеться в головній частині	сполучник <i>так що</i>	умовно можна поставити питання і який наслідок?

Означальні та **з'ясувальні** підрядні частини пояснюють одне зі слів (сполучень слів) головної частини. Від цього слова (сполучення слів) і ставимо питання до підрядної. **Обставинні** підрядні зазвичай пояснюють головну частину загалом. Питання до цих підрядних ставимо від усієї головної частини, а не від окремого слова.

Виразальні можливості

Складнопідрядні речення є важливим засобом висловлення складних думок. Завдяки своєму розмаїттю вони допомагають точно виразити, наприклад, спосіб дії, її місце, причину чи мету. Це робить мовлення більш логічним, виразним, образним.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Обставинні підрядні частини відповідають на питання **обстави-**ни. Означальні підрядні зазвичай відповідають на питання **озна-**чення, а з'ясувальні – на питання **додатка**.

114. І. Прочитайте текст. Поясніть, яку думку хоче донести авторка та чому саме такий незвичний заголовок обрала до своєї історії.

ФЕСТИВАЛЬ ~~НЕ~~ ДЛЯ ВСІХ

Привіт! Мене звати Оля, і я – меломанка. Не уявляю свого життя без музики. Я слухаю пісні, **коли мені сумно й коли радісно**, а ще просто обожнюю музичні фестивалі!.. На них збираються тисячі меломанів, **аби наживо насолодитися виступами музикантів**...

Саме на одному з міжнародних музичних фестивалів у Києві я і зустріла Катрю... Дівчина вже рік пересувається на колісному кріслі, **оскільки після важкої недуги втратила можливість ходити**.

Спочатку моя нова подруга вважала, **що більше не зможе відвідувати улюблені фести-**вали. Та, на щастя, багато організаторів прагне забезпечувати безбар'єрність та інклюзивність культурного простору. І на допомогу приходять нові технології.

Завдяки спеціальним доріжкам Катря на фестивалі не мала труднощів із пересуванням. А ще поряд були волонтери, готові запропонувати підтримку...

– Тут багато відвідувачів з інвалідністю, – якось сказала Катря, **коли ми відпочивали між виступами**. – От, наприклад, людей із порушенням слуху.

Катря прочитала здивування на моєму обличчі й усміхнулася:

– Так, люди з порушенням слуху можуть відчути музику через вібрації. На цьому фестивалі навмисно посилюють вібрації музичних інструментів. А також є можливість одягти спеціальні subpasc-жилети,

Фрагмент афіші

які завдяки пульсації дають змогу відчувати глибокий бас через усе тіло. Ну й ти, певно, бачила: на екранах демонструють жестовий переклад пісень, що лунають зі сцени.

Скільки відкриттів я зробила того дня завдяки Катрі! Ми разом гуляли територією фестивалю та насолоджувалися простором, у якому нам обом було комфортно й весело... (За С. Ясинишин. Джерело: онлайн-платформа «Сторія», ГО «Простір знань»).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Наведіть із тексту докази того, що організатори фестивалю забезпечили інклюзивність культурного простору.

2. Доберіть до тексту 4–5 хештегів для позначення теми або категорії повідомлення в соцмережі, які полегшили б користувачам пошук відповідного контенту.

ЗРАЗОК. #ЖестоваМова #технології

3. Поміркуйте, що спільного між заголовком і поданим зображенням фрагмента концертної афіші.

4. Проаналізуйте кожну виділену підрядну частину: на яке питання відповідає, яким сполучником чи сполучним словом приєднана, до якого виду належить.

5. Поміркуйте, для чого в реченнях тексту використано різні види підрядних частин.

6. Спишіть останнє речення. Підкресліть члени речення. Побудуйте схему.

115. I. Спишіть текст, об'єднуючи виділені речення в одне складнопідрядне. Поставте пропущені розділові знаки.

Ілюстрація Уляни Патоки.
Джерело: вебсайт «DOU»

Медичні дослідження доводять що регулярний відпочинок необхідний для збереження здоров'я та гарного настрою. Бажано вибирати відпочинок який повністю відрізняється від звичної роботи й щоденного розпорядку дня. **Ти постійно працюєш за комп'ютером? Тоді спробуй коротку прогулянку або фізичну активність.** Інколи роби повне перезавантаження впродовж тижня щоб відволіктися від повсякденного (За А. Вавриком).

II. Обведіть або виділіть кольором сполучники та сполучні слова, якими приєднано підрядні частини. Визначте, користуючись таблицею на с. 9–10, вид кожної підрядної частини. За якими критеріями вам удалось це зробити?

III. Поясніть усно лексичне значення іменника *перезавантаження*, вжитого в останньому реченні. За потреби скористайтеся додатковими джерелами.

116. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. Поміркуйте, на яке питання відповідає кожна підрядна частина та до якого виду вона належить.

1. Повернуся, **коли** вщухне дощ.

2. Не знаю, **коли** прийде весна.

3. Був час, **коли** я хотів залишити спорт.

який?

коли?

чого?

117. І. Прочитайте фрагменти складних речень і розгляньте зображення. Які варіанти продовження речень ви можете запропонувати?

Добре тому в доро-
зі, ...

Скільки вовка не го-
дуй, ...

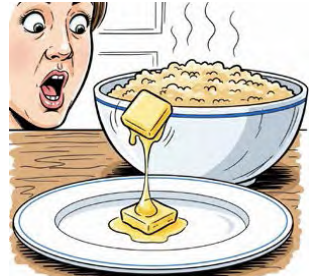
Хто друг кожно-
му, ...

Де свої собаки куса-
ються, ...

Хто знання має, ...

Вівсяна каша хвали-
лася, ...

II. Виконайте завдання.

1. Відновіть прислів'я за поданими вище фрагментами речень, скориставшись до-
відкою. Запишіть відновлені прислів'я.

ДОВІДКА. ... він усе в ліс дивиться; ... той мур зламає; ... там хай
чужі не пхаються; ... той не друг жодному; ... хто сидить на возі;
... ніби вона з маслом родилася.

2. Доведіть, що всі відновлені прислів'я за будовою – складнопідрядні речення. По-
будуйте схеми двох із цих речень (на вибір).

3. Визначте, яке з відновлених прислів'їв відповідає тій чи тій характеристиці з таб-
лиці.

Характеристика речення

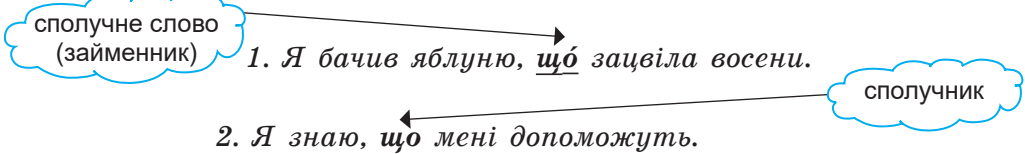
А	Вислів висміює надмірну гордість і самовпевненість.
Б	Вислів підкреслює, що вкорінені звички можуть дати про себе знати.
В	Вислів підкреслює право групи вирішувати свої проблеми само- тужки.
Г	Вислів підкреслює, що успіх не завжди залежить від власних зусиль.

4. Пригадайте прислів'я, яке за будовою було б складнопідрядним реченням.

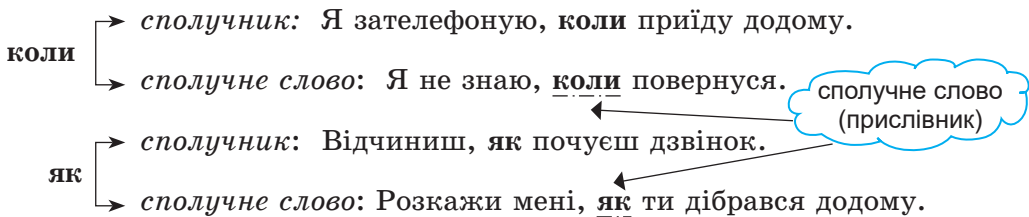
ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Слова **що, коли, як** можуть бути і сполучниками, і сполучними словами (займенниками чи прислівниками). На сполучне слово падає логічний наголос, і воно є членом речення. **ПОРІВНЯЙМО:**

У першому реченні слово **що** є сполучним словом (займенником) і виконує синтаксичну роль підмета. Це слово можна замінити синонімічним займенником *яка* або іменником *яблуня*.

РОЗРІЗНЯЙМО:

118. І. Поміркуйте, у яких реченнях виділене слово є займенником, а в яких – сполучником.

1. Не сумуй, моя тополе, **що** дощі (*Т. Петровська*). 2. Свою хату не міг би уявити без подвір'я, **що** навесні заростає споришем (*Є. Гуцало*). 3. Я народився на землі від батька, **що** орав ту землю (*Д. Павличко*). 4. Йому здавалося, **що** їхатимуть цілу вічність без кінця-краю (*О. Досвітній*). 5. Угорі озвалися журавлі, **що** взяли літо на крила... (*М. Стельмах*).

II. Спишіть останнє речення. Підкресліть члени речення. Назвіть частину мови кожного слова.

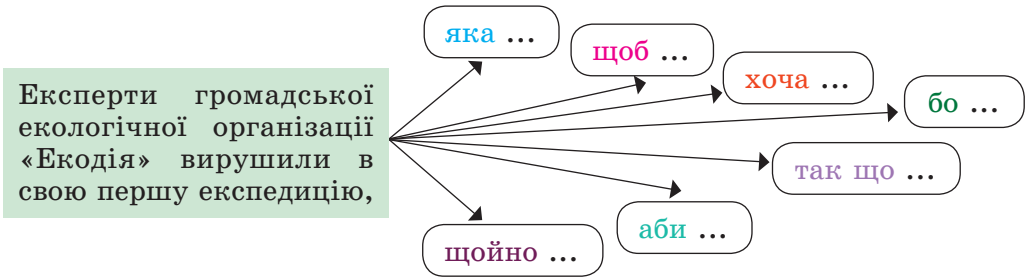
119. І. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Хтось із вас має виписати два речення, у яких підрядна частина залежить від іменника в головній частині, а хтось – у яких підрядна залежить від дієслова. Перевірте одне в одного, чи правильно виконано завдання.

1. Я тримаю за нитку музику, **що** над містом зависла (*М. Савка*). 2. Я б так хотів, щоб ти була щаслива (*М. Луків*). 3. А я стою у білому плащі під чорним деревом, на котрім птиці сниться весна (*І. Світличний*). 4. Юність відзначається тим, **що** в неї світлі думки беруть верх над чорними (*Ірина Вільде*).

II. Визначте, на яке питання відповідає кожна підрядна частина.

III. Складіть усно складнопідрядне речення, у якому підрядна частина вказувала б на місце або час дії того, про що йдеться в головній.

120. І. Складіть і запишіть 4–5 складнопідрядних речень за поданим початком та відповідно до зображеної схеми. Напишіть біля кожного речення вид підрядної частини.

121. Уявіть себе блогером. Вас запросили до складу екологічної експедиції, щоб висвітлювати основні події в соцмережах. Складіть допис (7–8 речень) про свої спостереження чи про результати експедиції. Використайте кілька складнопідрядних речень. За потреби скористайтеся зразком, перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/NrBa6jjY> («У пошуках чистої води») або сканувавши QR-код.

14. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ЧАСТИНАМИ ОЗНАЧАЛЬНИМИ

Про значення підрядної означальної та засоби зв'язку її
з головною частиною

ПРИГАДАЙМО. Що таке означення? На які питання відповідають означення?

122. А. Від якого слова залежить виділена підрядна частина означальна? На яке питання вона відповідає?

Опублікували рейтинг із п'яти **автомобілів**,
які ніколи не підведуть.

- Б.** Поміркуйте, для чого вжито підрядну означальну частину в цьому реченні.
В. Зробіть висновок про особливості підрядних означальних частин.

Підрядна **означальна** частина виражає ознаку предмета, особи, явища тощо, які названі в головній частині.

Підрядна означальна пояснює одне зі слів головної частини, виражене іменником, займенником або іншою частиною мови в значенні іменника. Від цього слова й ставимо питання до підрядної.

НАПРИКЛАД:

1. Я живу в країні, **яка нікуди мене від себе не відпустить** (Ю. Андрухович).

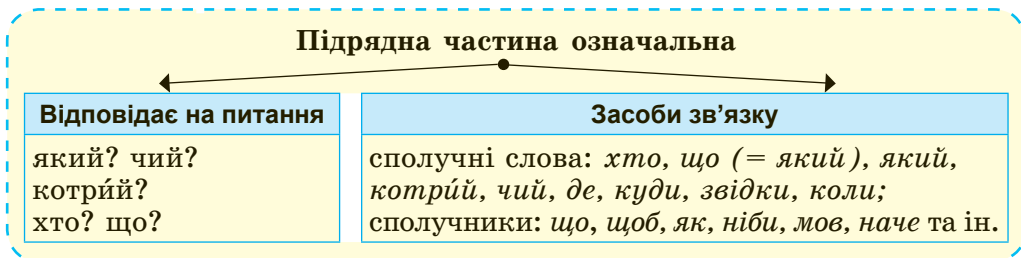
якій?
[], (**яка ...**).

2. Прийде час, **коли наука випередить фантазію** (Жуль Верн).

який?
[], (**коли ...**).

3. Багато знає той, **хто багато читає** (Нар. творчість).

хто саме?
[], (**коли ...**).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складнопідрядних реченнях із підрядними означальними сполучні слова (займенники) *хто, що, який* є підметами або додатками, а сполучні слова (прислівники) *де, куди, звідки, коли* – обставинами. **НАПРИКЛАД:** Людина, яка не вміє мовчати, не вміє і говорити (Ірина Вільде).

123. І. Прочитайте допис із соцмережі. На основі прочитаного та поданих зображень поясніть, як ви розумієте заголовок до тексту.

ТИША, ЯКА ГОВОРІТЬ

У Києві відкрили Меморіал українським розвідникам.

Дві видовжені стели нагадують крила, що застигли в русі. Рельєф поверхні викликає відчуття боротьби та змінюється відповідно до освітлення. Між стелами – простір тиші, де можна зупинитися, вшанувати пам'ять загиблих. Камінь у центрі, що символізує вічність, слугує місцем для покладання квітів. На внутрішніх стінах розмістили таблички з іменами розвідників, які загинули в боротьбі за Україну.

Меморіал говорить без слів, даючи змогу кожному, хто приходить сюди, поміркувати в тиші. Зверху меморіал схожий на око – око сови, символ пильності та невидимої присутності. До речі, саме сову із широко розправленими крилами зображено на великій емблемі Головного управління розвідки (З медіа).

Меморіал українським розвідникам. Скульптор Н. Білик. Фото: Д. Колос

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте особливості кожної виділеної підрядної означальної частини: від якого слова залежить, на яке питання відповідає, яким сполучним словом приєднана.

2. Перебудуйте останнє речення на складнопідрядне з підрядною означальною частиною відповідно до поданої схеми. Запишіть перебудоване речення.

яку?

[, (яка ...) ,].

3. Спишіть друге речення. Підкресліть граматичні основи. Надпишіть скорочено над кожним словом його частину мови.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Складнопідрядне речення з підрядною частиною означальною може бути синонімічним до простого речення з дієприкметниковим зворотом.

Складнопідрядне речення з підрядною означальною	Просте речення з дієприкметниковим зворотом
Острів Зміїний, <u>який розташований</u> у Чорному морі, належить Україні та має стратегічне значення.	Острів Зміїний, <u>розташований у Чорному морі</u> , належить Україні та має стратегічне значення.

Паралельне вживання обох синонімічних конструкцій сприяє уникненню однотипності мовлення.

124. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки. Побудуйте схеми речень.

1. Я так люблю зимові вечори в людському домі де зростають діти (І. Жиленко). 2. Люблю світанок коли над луками парує туман (Т. Муль). 3. Хто багато обіцяє той рідко слова дотримує (Нар. творчість). 4. Той хто зневажливо ставиться до рідної мови не може й сам викликати поваги до себе (Олесь Гончар). 5. На станції де сходилися залізничні колії було багато пасажирів (В. Бойко). 6. Слово яке йде від серця завжди проникає в серце (Нізамі).

125. І. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою уривки пісень. Знайдіть підрядні означальні частини. Перевірте одне в одного, чи правильно виконано завдання.

Річ одну ти знати повинна:
 Ні на що це зовсім не схоже.
 Я немов маленька дитина,
 Що без тебе жити не може.

А. Хливнюк

Чому мені сниться, як знову і знову
 Гуляєм з тобою по рідному Львову?
 Там пахне весною. І сонце сідає
 На березі річки, якої немає...

С. Вакарчук

Побачимось у тих містах,
 Де мріяли побути вдвох.
 Побачимось!.. Побачимось!..
 Побачимось!..

А. Хливнюк

В той день, коли закінчиться війна,
 Згадаєм кіборгів – героїв України,
 Донецького летовища руїни
 І тих, хто там поклав свої життя.

О. Рожко

II. Послухайте запис українськомовної пісні, запропонований учителем або однокласниками. Спробуйте «упіймати» на слух складнопідрядні речення.

126. КОЛО ДУМОК. Прочитайте уривок вірша. Поміркуйте, яке з виділених слів є сполучником, а яке – займенником. Обґрунтуйте свою думку.

Я у такому віці, **що** якраз
було б чудово зупинити час.
Та він скоряється лиш нашим дітям,
що завжди прагнуть перегнати нас.

Д. Павличко

127. Утворіть із кожної пари речень два складнопідрядні так, щоб: 1) підрядна частина була після головної; 2) підрядна частина була в середині головної. Запишіть утворені речення.

ЗРАЗОК. 1. У Переяславі досі росте акація, **яку** посадив Тарас Шевченко. 2. Акація, **яку** посадив Тарас Шевченко досі росте в Переяславі.

1. Я нещодавно познайомився з блогером. Його останнє відео набрало 600 тисяч переглядів. 2. Осінніми вечорами я люблю блукати вуличками Одеси. Тут кожен будинок просякнутий подихом історії. 3. Гомін гірських потоків вривавсь у відчинене вікно. Ці потоки бігли вниз, підхоплюючи все на своєму шляху.

128. Виконайте тестові завдання.

1. Прочитайте текст (*цифра позначає наступне речення*).

(1) Ви помічали, як швидко змінюється світ навколо нас? (2) Ми вже бачимо будинки, які «думають» про комфорт своїх мешканців. (3) А віртуальна реальність дає можливість подорожувати, не виходячи з кімнати. (4) Технології допомагають розв'язувати проблеми екології, енергетики, економіки. (5) Тому вивчайте, досліджуйте, робіть відкриття, що змінять світ на краще.

Складнопідрядними з підрядною означальною є речення

А 1 і 3 В 2 і 5 В 1 і 5 Г 2 і 4

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Біжить стежина в сад у зарості малини, яка дозріла вже і запахом п'янить (*Л. Талалай*).
- Б На тому місці, де стояла прадавня рідна хата нині вже стоїть нова (*І. Чендей*).
- В Сама ж місцина, де розташувалася Лісова Гута, напрочуд гарна (*П. Дорошко*).
- Г Це той чаклун, якого й досі згадують у них у селі з любов'ю і страхом (*В. Шевчук*).

3. Дієприкметниковим зворотом можна замінити підрядну частину в реченні

- А НСК «Олімпійський», який уміщує 70 тисяч глядачів, найбільший в Україні.
- Б Міста, які прийматимуть матчі чемпіонату Європи з футболу, визначає УЄФА.
- В Поєдинки відбудуться на стадіоні, який відремонтували перед чемпіонатом.
- Г Уболівальники гучно вітали збірну Іспанії, яка стала переможцем Євро-2024.

129. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Усно відтворіть розмову, зважаючи на зміст однієї зі світлин (3–4 репліки). Використайте складнопідрядне речення з підрядною означальною частиною.

Варіант Б. Оберіть дві світлини. Складіть усно складнопідрядне речення з підрядною означальною частиною за кожною з обраних світлин.

130. I. Доберіть до кожного речення підрядну частину, яка залежала б від виділеного слова. Скористайтеся за потреби довідкою. Запишіть утворені речення.

1. Наш організм – це складний **механізм**. 2. Протиповітряна оборона – ніби невидимий **страж**. 3. Робота ППО – це складний ланцюжок **подій**. 4. Радіодиктант національної єдності – це велика об'єднавча **акція**. 5. Завдання серфінгіста – піймати **хвилю** та проїхати на її гребені. 6. Дві **пташки** раптом притихли.

ДОВІДКА. Від злагодженої роботи якого залежить самопочуття; яка гуртує довкола української мови людей із різних країн; що захищає від повітряних атак; яка йде до берега; що почали перегукуватися над Десною; де кожна секунда має значення.

II. Побудуйте схеми двох останніх речень.

III. Доберіть синоніми до виділеного в другому реченні слова. За потреби скористайтеся словником.

131. I. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

1. На світі той наймудріший хто найдужче любить життя (В. Симоненко). 2. Хто добре робить тому зло не шкодить (Нар. творчість). 3. Ті що народжуються раз на століття умерти можуть кожен день (Л. Костенко). 4. Нас не злякають ці гори де може не ступала людська нога (Олесь Гончар). 5. Уникайте тих хто намагається підірвати вашу віру в себе (Марк Твен). 6. Чекаю той ранок коли ти поглянеш у моє вікно (С. Чорний). 7. Дзвенить кришталеве джерело що вийшло з глибини земної (М. Терещенко). 8. Господь оберігає тих хто захищає Батьківщину! (О. Рожко).

II. Побудуйте схеми перших трьох речень.

III. Складіть і запишіть речення, у якому підрядна означальна залежала б від одного з поданих слів (на вибір).

Всесвіт, ранок, дружба, юність.

15. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ЧАСТИНАМИ З'ЯСУВАЛЬНИМИ

Про значення підрядної з'ясувальної та засоби зв'язку її
з головною частиною

ПРИГАДАЙМО. Що таке додаток? На які питання відповідають додатки?

132. А. Від якого слова залежить виділена підрядна частина з'ясувальна? На яке питання вона відповідає?

Дурень скаржитися, **що люди погано знають його.**
Мудрець сумує, **що він не знає людей.**

Конфуцій

Б. Поміркуйте, для чого вжито підрядні з'ясувальні частини в цих реченнях.

В. Зробіть висновок про особливості підрядних з'ясувальних.

Підрядна з'ясувальна частина з'ясовує, роз'яснює зміст одного зі слів головної частини, вираженого зазвичай дієсловом-присудком.

Також підрядні з'ясувальні можуть з'ясовувати зміст **прислівників** на зразок *зрозуміло, соромно, добре, важливо* чи **прикметників** на зразок *радий, переконаний, щасливий* і под. Від цих слів і ставимо питання до підрядної. **НАПРИКЛАД:**

1. Мені завжди здавалося, **що в Греції навіть статуї теплі** (Л. Костенко).

що?
[], (**що ...**).

2. Добре, **коли людина вміє мріяти** (В. Минко).

що?
[], (**коли ...**).

Підрядна частина з'ясувальна

Відповідає на питання	Засоби зв'язку
кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? (на) кому? (на) чому?	сполучники: <i>що, щоб, аби, ніби, наче, мов, як, чи</i> ; сполучні слова: <i>хто, що, який, чий, котрий, скільки, наскільки, де, куди, звідки, коли, як, чому, навіщо</i> та ін.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Підрядна означальна залежить зазвичай від іменника чи займенника у головній частині, а підрядна з'ясувальна – від дієслова чи прислівника. **ПОРІВНЯЙМО:**

Складнопідрядне речення з підрядною означальною	Складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною
Могутній той народ, що має синів, об'єднаних любов'ю до Вітчизни (Л. Силенко). який? [], (що ...).	Не встигають збагнути сини, що матері не вічні (В. Юхимович). чого? [], (що ...).

133. I. Прочитайте речення. Знайдіть підрядні частини з'ясувальні й визначте особливості кожної з них: від якого слова залежить, на яке питання відповідає, яким сполучником чи сполучним словом приєднана.

1. Косміологи вважають, що Всесвіт колись був мікроскопічним, а потім почав розширюватися з неймовірно великою швидкістю. 2. Кліматологи переконані, що лише скоординовані зусилля провідних країн світу допоможуть зупинити зміни клімату та руйнування екосистем. 3. На думку маркетологів, у період економічної кризи важливо, щоб підприємці могли швидко адаптуватися до нових умов ринку. 4. Від того, наскільки добре дизайнер уміє перетворювати ідеї на візуальні рішення, залежить успіх проєкту. 5. Синоптики повідомили, коли закінчиться сезон дощів.

II. Знайдіть серед поданих речень те, яке відповідає тій чи тій характеристиці з таблиці.

Характеристика речення	
А	У реченні наголошено на важливості співпраці задля досягнення результату.
Б	У реченні йдеться про креативність і технічні навички як засоби досягнення цілей.
В	У реченні є синонім до дієслова <i>пристосуватися</i> .

III. Побудуйте схему четвертого речення.

134. I. Доповніть речення підрядними частинами з'ясувальними. Скористайтеся за потреби довідкою. Запишіть утворені речення.

1. Соціологи з'ясували 2. У мерії розповіли 3. На міжнародному саміті обговорили 4. Енергетики повідомили 5. Дієтологи стверджують 6. **Футурологи** переконані

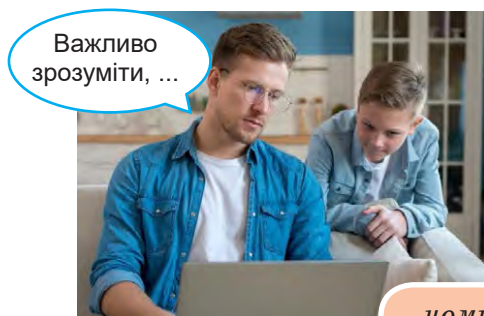
ДОВІДКА. *Що зростання населення приведе до необхідності друку дешевих будинків на промислових 3D-принтерах; чи діятимуть графіки відключення світла; як усі країни світу можуть досягти сталого розвитку; яким джерелам інформації довіряють українці; хто очолить новий департамент у міськраді; що яблука – це надзвичайно корисний фрукт.*

II. Підкресліть граматичні основи.

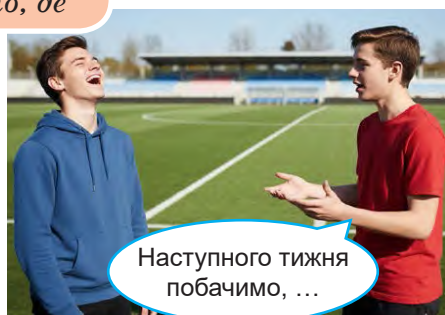
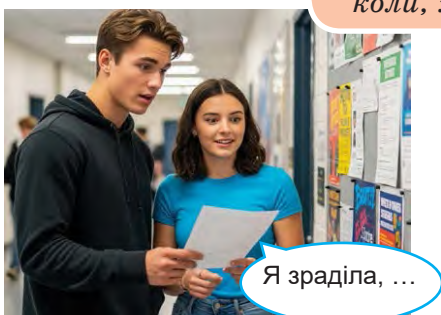

III. Поясніть, користуючись додатковими джерелами, лексичне значення виділеного слова.

135. ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. Розподіліть між собою зображення. Складіть за кожним обраним зображенням одне складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною. Запишіть речення. Перевірте одне в одного, чи правильно виконано завдання.

чому, як, що,
коли, хто, де

136. І. Прочитайте фрагмент дискусії в соціальній мережі. Назвіть аргументи, які наводять дописувачі на користь читання художньої літератури.

Олена

Привіт усім! Мій знайомий переконаний, що в сучасному світі читати книги – це просто марнувати час. Мовляв, уся інформація є в інтернеті. Я не знаю, як довести йому протилежне.

Подобається

Відповісти

Дмитро

Це повна нісенітниця! Це як порівняти перекус із повноцінним обідом.

Подобається

Відповісти

Софія

Згодна з Дмитром. Але дехто навіть не уявляє, наскільки читання художніх книг допомагає покращити ментальне здоров'я, розвинути уяву, розширити словниковий запас. Жодна стрічка новин цього не замінить.

Подобається

Відповісти

Андрій

Єрунду ви пишете. Навіщо даром губити свій час на дуже товстелезні романи? Краще випити смачний капучино. Усю саму необхідну інформацію я знаходжу на ютубі або в подкастах. І це набагато швидше.

Подобається

Відповісти

Марина

Андрію, художня література – це можливість прожити тисячі життів. Важливо, аби читач відчув емоції персонажів.

Подобається

Відповісти

Олена

Дякую всім! Я теж думаю, що читання – це не про швидкість, а про якість. У жодному разі я не збираюся відмовлятися від своїх улюблених книг.

Подобається

Відповісти

II. Виконайте завдання.

1. Знайдіть допис, який рясніє помилками. Прочитайте його, уникаючи допущених помилок.

2. Знайдіть у дописах складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними. Визначте, на яке питання відповідає кожна підрядна частина та що саме вона з'ясовує.

3. Уявіть, що ви хочете поспілкуватися з учасниками наведеної вище дискусії. Напишіть своє повідомлення (2–3 речення). Використайте складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною.

137. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Яку тему для спілкування в чаті чи на форумі ви хотіли б запропонувати одноліткам? Поясніть чому.

138. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та ставлячи пропущені розділові знаки. Визначте вид кожної підрядної частини.

1. Я з тих країв де над Дніпром цвітуть шумлять гаї (*М. Нагнибіда*).
 2. І від того що ромашка ро(з,с)квітла літо стало ще кращим (*Б. Харчук*).
 3. Який великий світ (не)можуть знати ні космонавти ані дипломати (*Д. Павличко*).
 4. Дзв(е,и)нить кришталне джерело що вийшло з глибини земної (*М. Терещенко*).
 5. Спинися часе й ро(з,с)-кажи як наш народ колись тут жив (*О. Озінний*).
 6. Уважно слухати це найбільший комплімент який ми мож(е,и)мо зробити людині (*Д. Карнегі*).

II. Побудуйте схеми перших двох речень.

III. Поясніть, як ви розумієте сказане в останньому реченні.

139. Пригадайте текст Державного Гімну України. Хто найшвидше по пам'яті «упіймає» в ньому складнопідрядне речення з підрядною з'ясувальною?

140. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Напишіть гумористичну розповідь про загадкову подію, яка трапилася напередодні Нового року (7–8 речень). Використайте кілька складнопідрядних речень із підрядними з'ясувальними. Скористайтеся запропонованими фрагментами речень.

Свідок стверджував, ... **що**
 Слідчі хотіли дізнатися, ... **хто**
 Ніхто не знав, ... **як**
 Нарешті стало зрозуміло, ... **чому**
 Усім було цікаво, ... **куди**

Варіант Б. Напишіть діалог між підлітками про майбутнє (7–8 реплік). Використайте кілька складнопідрядних речень із підрядними з'ясувальними. Скористайтеся запропонованими фрагментами речень.

Я переконаний, ... **що**
 Мені цікаво, ... **хто**
 Дехто з футурологів вважає, ... **нібито**
 Ніхто не знає, ... **чи**
 Вже сьогодні ми бачимо, ... **наскільки**
 Учені прогнозують, ... **що**

141. І. Прочитайте фрагмент інтерв'ю (текст подано без деяких розділових знаків). Як ви розумієте поняття *емоційний контент*¹? Для чого, на вашу думку, такий контент поширюють у соцмережах?

ВІДСІЧ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Журналістка: Як протидіяти маніпулятивним відео які намагаються розбурхати емоції українців?

Експертка: Ми часто переглядаємо короткі ролики які поширюють емоційний контент без конкретних фактів. Наприклад, відео з невідомим місцем, часом і людьми. Такі ролики зазвичай містять емоційні заклики що можуть вплинути на наше сприйняття ситуації. Дуже важливо розуміти що емоційний контент без конкретних фактів не має великої цінності.

Журналістка: Які ваші рекомендації щодо поширення таких відео?

Експертка: Побачивши емоційний контент, не поспішайте його поширювати. Перевірте хто є автором повідомлення. Відкладіть смартфон, займіться чимось іншим, заваріть чай. Це дасть вам змогу перейти від емоційного реагування до аналізу (За Н. Соколенко. Джерело: вебсайт «Детектор медіа. Відеотека»).

¹ *Контент* – зміст, інформаційне наповнення вебсайту.

- II. Випишіть із тексту спочатку складнопідрядні речення з підрядними означальними, а потім — із підрядними з'ясувальними. Поставте пропущені розділові знаки.
- III. Випишіть три слова з префіксами (на вибір) і розберіть ці слова за будовою.

16. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ЧАСТИНАМИ МІСЦЯ ТА ЧАСУ

*Про значення підрядної місця та підрядної часу,
а також про засоби зв'язку їх із головною частиною*

ПРИГАДАЙМО. Що означають обставини місця та часу? На які питання вони відповідають?

- 142. А.** У якому реченні підрядна частина часу вказує на місце дії? На яке питання ця частина відповідає?

- Куди** хилить вітер, туди й гілля гнеться.
- Коли** ячмінь заколоситься, соловей умовкає.

Б. У якому реченні підрядна частина вказує на час дії? На яке питання ця частина відповідає?

В. Зробіть висновок про особливості підрядних частин місця та часу.

Підрядна місця

Підрядна частина **місця** вказує на місце або напрям дії, про яку йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:**

1. Ніколи не став крапки там, **де** серце ставить ко́му (С. Вакарчук).

де?
[], (**де ...**).

2. Хилилися густі лози, **звідкіль** вітер віє (В. Сосюра).

звідки?
[], (**звідкіль ...**).

Підрядна частина місця

Відповідає на питання	Засоби зв'язку
де? куди? звідки?	сполучні слова: <i>де, куди, звідки</i>

У головній частині можуть бути співвідносні прислівники *тут, там, десь, усюди, скрізь, туди, кудись, звідти* та ін. **НАПРИКЛАД:** Україна моя починається там, **де** доля моя *усміхається* (П. Осадчук).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складнопідрядному реченні з підрядною місця сполучні слова *де, куди, звідки* є прислівниками й виконують синтаксичну роль обставини.

Підрядна часу

Підрядна частина **часу** вказує на час дії, про яку йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:**

1. Люди перестають мислити тоді, **коли** перестають читати (Д. Дідро).

коли?
[], (**коли ...**).

2. **Доки** буде Україна, доти будуть козаки (Нар. творчість).

доки?
(**Доки ...**), [].

Підрядна частина часу

Відповідає на питання	Засоби зв'язку
коли? відколи? з якого часу? доки? до якого часу? як довго?	сполучники: коли, як, відколи, поки, доки, після того як, до того як, з того часу як, відтоді як, щойно, ледве, перш ніж та ін.

У головній частині можуть бути співвідносні прислівники *тоді, доти, відтоді, тепер, досі* та ін. **НАПРИКЛАД:** Жива вода рідної мови на ноги зведе тебе й **тоді, коли** ти зневіришся вже у всьому (І. Драч).

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У реченні зі складеними сполучниками *після того як, до того як, з того часу як* і под. кому ставимо або перед усім сполучником, або перед словом **як**.

143. І. Уявіть себе учасником віртуальної дискусії «Як досягти успіху». Прочитайте подані мотиваційні вислови. Які з них вам більше імпонують? Поясніть свою відповідь.

Денис,
14 років

Відкинь усе
та впевнено йди туди,
куди веде тебе мета.

Ярослава,
15 років

Щойно почнеш
вірити у власні сили,
до тебе прийде успіх.

С. Жадан,
письменник

Успіх –
це не підсумок мрій,
а підсумок творчої праці.

Б. Кінг,
тенісистка

Чемпіони
продовжують грати, **поки**
не досягнуть успіху.

II. Знайдіть серед наведених висловів ті, які мають будову складнопідрядних речень. З'ясуйте вид кожної підрядної частини та питання, на яке вона відповідає.

III. Продовжте усно речення: 1) *Успіх може з'явитися там, де ...* ; 2) *Успіх обов'язково прийде тоді, коли ...* .

144. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Що саме для вас означає бути успішним? Яку роль, на вашу думку, на шляху до успіху відіграють поразки?

145. І. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки.

1. Там де ти колись ішла тиха **стежка** зацвіла (*Б. Олійник*). 2. Як на землю зйду з космічних висот до струмка припаду між зелених осок (*Л. Татаренко*). 3. Тоді коли мовчать зірки говорить серце (*Л. Костенко*). 4. Поки сонце й вітер сперечались небо і жоржина повінчались (*О. Довгон'ят*). 5. Мене ліси здоров'ям напували коли ходив у їхній гущині (*В. Симоненко*). 6. А може, завтра ти пройдеш ось тут де вітер пелюстки колише (*В. Івасюк*). 7. Там де зорі сяють з-за гори над водою гнуться явори (*А. Малишко*).

II. Побудуйте схеми чотирьох перших речень. Напишіть біля кожної з них вид підрядної частини.

III. Доберіть синоніми до виділеного слова.

146. І. Відновіть і запишіть прислів'я, поєднавши частини, подані у двох колонках. Поставте розділові знаки. Запишіть у дужках біля кожного речення вид підрядної частини.

Брехня триває доти...	там і приятелів мало.
Де щастя впало...	де сила не візьме.
Хвали берег...	туди й око глядить.
Куди водиця тече...	то людина не тужить.
Куди серце летить...	там твердо спати.
Треба розумом надточити...	там травиця росте.
Доки здоров'я служить...	поки не з'явиться правда.
Де м'яко стелять...	коли до нього допливеш.

II. Знайдіть прислів'я відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика речення	
А	Прислів'я застерігає від поспішних висновків.
Б	Прислів'я підкреслює, що саме справжні почуття впливають на наші дії.
В	Прислів'я підкреслює, що спільнота процвітає лише в сприятливих умовах.
Г	Прислів'я спонукає дбати про одну з найбільших цінностей, що допомагає людині реалізувати себе.

III. Опишіть усно життєву ситуацію, висновком до якої було б одне з відновлених прислів'їв.

147. І. Прочитайте текст. Що спільного між прочитаним і поданими зображеннями?

ЯК СПІЛКУВАЛИСЯ БЕЗ ВАЙБЕРУ?

Як люди передавали термінові повідомлення на великі відстані, поки не винайшли радіо, телебачення, соціальні мережі? Відповідь знаходимо в славній і багатій історії українського народу.

Запорозькі козаки передавали сигнали про небезпеку за допомогою вогнищ на сторожових постах. Сигнальні конструкції розташовували на відстані 5–10 км одна від одної там, де на місцевості було будь-яке підвищення. Щойно на обрії з'являлися вороги, вартовий негайно підпалював хмиз або бочки зі смолою. Дим чи вогнище помічали вартові на сусідніх постах і розпалювали свої багаття, попереджаючи про наближення чужинців. Ось так поширювали сигнал тривоги.

На Великій китайській стіні свого часу також були спеціальні сигнальні вежі. На кожній із них чергував солдат. Коли він бачив небезпеку, то розпалював багаття. **А аборигени Австралії подавали димові сигнали, заходячи на землі чужих племен.**

Димові сигнали використовують і сьогодні. Папу Римського – голову католицької церкви – обирають таємним голосуванням. Голосування триває доти, доки якийсь кандидат не отримає щонайменше дві третини голосів. Бюлетені спалюють після кожного голосування. Чорний дим інформує про невдале голосування, а білий – що нового Папу обрано (За матеріалами енциклопедії «Вікіпедія»).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Знайдіть складнопідрядні речення з підрядними частинами часу й місця. Побудуйте схему кожного з них.
2. Перебудуйте усно виділене речення на складнопідрядне з підрядною частиною часу.
3. Обґрунтуйте вживання тире в реченнях тексту.
4. Доповніть усно текст інформацією на основі поданих зображень.

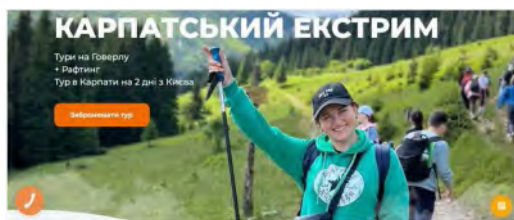

148. I. Розгляньте рекламний постер. Про що він інформує? До чого спонукає?

II. Уявіть, що постер привернув вашу увагу й вам вдалося підкорити найвищу вершину України або побувати в іншому мальовничому куточку нашої країни. Напишіть есе (7–8 речень) про свій тур вихідного дня, використавши кілька складнопідрядних речень. Скористайтеся довідкою.

ДОВІДКА. 1. *Перед тим як підніматися на Говерлу, ...* . 2. *Коли почав накрапати дощ, ...* . 3. *У мене перехопило подих, щойно ...* .

Тур "Карпатський екстрим" - чудовий варіант для перезавантаження

Зручний
старт із
Києва

Рафтинг
та
спорядження

Сходження
на Говерлу
у вартості

Джерело зображення: вебсайт
«Відпочинок на всі 100 %»

4. Емоції просто важко описати, коли 5. Після того як ми піднялися на Говерлу, 6. Говерла дивує неосяжними просторами кожного, хто 7. Знизу пропливають хмари, а навкруги гори, які 8. Іноді здається, що

149. I. Спишіть спочатку речення з підрядними частинами часу, а потім – з підрядними місця. Поставте пропущені розділові знаки. Обведіть або виділіть кольором сполучники та сполучні слова, якими приєднано підрядні частини.

1. Там де є українці там завжди мистецтво (Ю. Липа). 2. А наш соловейко коли заспіває здається скресає Дніпро (Л. Забашта). 3. Де воля родиться там загиба зневіра (Д. Павличко). 4. Україно! Доки жити буду доти відкриватиму тебе (В. Симоненко). 5. Нещастя з'являється там де люди втрачають віру одне в одного (І. Цюпа). 6. Уночі як Чумацький Шлях срібlistу куряву простеле вийди на Дніпро! (П. Тичина). 7. Там де зустрів тебе там шумить і нині гай, зелений гай (Ю. Рибчинський).

II. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією.

III. Складіть і запишіть два складнопідрядні речення з підрядними часу або місця на основі вивченого на уроках історії України або географії.

150. I. Доповніть кожен діалог реченням-реплікою відповідно до поданої схеми. Запишіть складені речення.

Марина: Коли в глядацькій залі запанувала тиша?
Максим: (Щойно ...), [].

Вероніка: Дівчата, нумо всі разом кататися на роликах!
Ірина: [], (перш ніж ...).

Сергій: Дарино, ходімо зараз на атракціони.
Дарина: [], (поки...).

Богдан: Відколи ти захоплюєшся гімнастикою?
Юля: (Відтоді як ...), [].

Назар: Коли ти почуваєш себе щасливим?
Артур: [], (коли ...).

Влад: Максиме, поїхали з нами на риболовлю.
Станіслав: (Поки ...), [].

II. Складіть і запишіть діалог (2–4 репліки) так, щоб одна з реплік за будовою була складнопідрядним реченням із підрядною частиною часу.

17. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ЧАСТИНАМИ СПОСОБУ ДІЇ І СТУПЕНЯ ТА З ПІДРЯДНИМИ ПОРІВНЯЛЬНИМИ

Про значення підрядної способу дії і ступеня та підрядної порівняльної, а також про засоби зв'язку їх із головною частиною

ПРИГАДАЙМО. Що означають обставини способу дії? На які питання вони відповідають?

151. А. У якому реченні підрядна частина вказує на ступінь (міру) вияву ознаки? На яке питання ця частина відповідає?

- У його словах стільки правди, **як у решеті води**.
- Життя біжить, **як музика дзвенить**.

Б. У якому реченні підрядна частина пояснює головну через порівняння? На яке питання ця частина відповідає?

В. Зробіть висновок про особливості підрядних частин порівняльних.

Підрядна способу дії і ступеня

Підрядна частина **способу дії і ступеня** вказує на спосіб дії або на ступінь вияву ознаки, про яку йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:**

1. Умій жити так, **щоб у тебе з другом була єдність духу** (В. Сухомлинський).

як? яким способом?
[], (**щоб ...**).

2. Така краса, висока і нетлінна, **що хоч спинись і з Богом говори** (Л. Костенко).

якою мірою?
[], (**що ...**).

Підрядна частина способу дії і ступеня

Відповідає на питання	Засоби зв'язку
як? яким способом? якою мірою? наскільки?	сполучники: <i>що, щоб, мов, немов, наче, неначе, ніби, що аж, що... то</i> та ін.; сполучні слова: <i>як, скільки, наскільки</i>

У головній частині можуть бути співвідносні слова *так, такий, стільки, настільки*. **НАПРИКЛАД:** Сонце пекло **так, що й уночі степ пашів** (Ю. Яновський).

Підрядна порівняльна

Підрядна частина **порівняльна** пояснює зміст головної частини через порівняння. **НАПРИКЛАД:**

1. **Як розмовля зоря з зорею**, так серце з серцем розмовля (В. Сосюра).

як? як саме?
(**як ...**), [].

2. Гаснуть вогні у місті, **ніби в безодню моря падають зорі янтарні** (М. Рильський).

подібно до чого?
[], (**ніби ...**).

Підрядна частина порівняльна

Відповідає на питання	Засоби зв'язку
як? як саме? подібно до чого?	сполучники: <i>як, мов, немов, немовби, ніби, наче, неначе</i> та ін.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Підрядна частина порівняльна часто буває неповним реченням із пропущеним присудком, який легко відновити з головної частини. **НАПРИКЛАД:** *Небо над містом погасло, **ніби** екран велетенського комп'ютера* (О. Забужко). У підрядній частині можна відновити присудок *погас*: **ніби** погас екран велетенського комп'ютера.

152. I. Прочитайте уривки з художніх творів. Поміркуйте, що саме хотіли підкреслити майстри слова: могутність природи; її чарівність і незвичність; емоційні потрясіння; силу людського духу, витривалість тощо.

Кострубаті й присадкуваті верби
міцно чіплялися оголеним ко-
рінням за землю, **немов** хижий
птах загнав пазурі в здобич.

М. Коцюбинський

Часом Десна розливалась так
пишно, **що** у воді потопали не
тільки ліси й сінокоси.

О. Довженко

Степ розігнався на всю широ-
чінь, **скільки** оком глянути, і
помчав за обрій.

Б. Антоненко-Давидович

Дрібні сніжинки зривалися
вниз, **наче** самотні парашу-
тисти.

І. Павлюк

II. Знайдіть у поданих реченнях підрядні частини й визначте особливості кожної з них: на яке питання відповідає, яким сполучником чи сполучним словом приєднана, до якого виду належить.

III. Оберіть одну з репродукцій картин українського художника з Івано-Франківщини Ігоря Роп'яника. Складіть і запишіть за картиною складнопідрядне речення з підрядною частиною способу дії і ступеня або порівняння.

І. Роп'яник.
Літо в Карпатах

І. Роп'яник. Попросилася осінь
на полотно

153. I. Відновіть і запишіть прислів'я, поєднавши частини, подані у двох колонках. Побудуйте схему кожного речення.

Життя біжить, ...	то ясніші зорі.
Зробив так, ...	що й у шапку не вбереш.
Як постелишся, ...	поки у вуха води не набереш.
Наговорив стільки, ...	як музика дзвенить.
Що темніша ніч, ...	щоб шапка не злетіла.
Не навчишся плавати, ...	так і виспишся.
Задирай голову так, ...	що комар носа не підточить.

II. Знайдіть прислів'я відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика речення	
А	Прислів'я іронічно вказує на марнослів'я.
Б	Прислів'я підкреслює майстерність, ретельність виконавця.
В	Прислів'я підкреслює, що в складних ситуаціях людина може усвідомити важливі істини.
Г	Прислів'я застерігає від зарозумілості, зверхності, гордовитості.

154. Перебудуйте усно речення на складнопідрядні з підрядною частиною способу дії і ступеня. Використайте за потреби співвідносні слова *так, такий, стільки, настільки*.

ЗРАЗОК. *Хмари повзли низько й, здавалося, торкалися землі. → Хмари повзли так низько, що, здавалося, торкалися землі.*

1. Було тихо, і навіть шелест листя на деревах здавався великим шумом. 2. Угорі гілля дерев щільно перепліталось між собою і закривало небо. 3. Кілька днів ішли сильні дощі, і деякі дороги стали непроїзними. 4. У кімнаті було гамірно, і, здавалося, стіни ось-ось заваляться від шуму. 5. Розповідь екскурсовода була цікавою, і ми забули про все на світі.

155. І. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розподіліть між собою подані тексти. Передайте основну думку кожного з них за допомогою складнопідрядного речення з підрядною частиною способу дії і ступеня. Запишіть утворені речення. Перевірте одне в одного, чи правильно виконали завдання.

ЗРАЗОК. *Сила тяжіння залежить від маси тіла. На тіло більшої маси діє більша сила тяжіння.*

(Що ...), [то] .

Що більша маса тіла, то більша сила тяжіння діє на нього.

* * *

Ноутбук, у якому більше гігабайтів оперативної пам'яті, працюватиме швидше. Більший об'єм оперативної пам'яті забезпечує можливість працювати з великою кількістю файлів без сповільнення роботи.

* * *

Картопля з високим вмістом крохмалю розварюється швидше й підходить для приготування пюре. Картопля з низьким вмістом крохмалю менш розсипчаста й чудово підходить для смаження чи запікання.

* * *

Високі дерева стають помітними «мішенями» для блискавки. Імовірність потрапляння в них блискавки більша, ніж у невисокі дерева.

* * *

Тіло більшої маси важче зрушити з місця, ніж тіло меншої маси. Також набагато важче змінити його швидкість чи напрямок руху.

II. Складіть і запишіть складнопідрядне речення з підрядною частиною способу дії і ступеня на основі вивченого на уроках фізики, хімії чи біології.

156. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам вдалося побувати в далекій екзотичній країні. Своїми враженнями від мандрівки ви хочете поділитися з однолітками. Складіть усно 5 речень для повідомлення, скориставшись фрагментами-підказками.

1. ... далі ми віддалялися від берега, ...

що... то

2. Стояла така сонячна погода, ...

що аж

начебто

3. Вітер був настільки потужний, ...

що

наскільки

4. Озеро вабило своєю загадковістю, ...

неначе

як

5. Почалася така сильна злива, ...

мовби

ніби

157. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та ставлячи пропущені розділові знаки.

1. І хоч(е,и)ться так любить щоб навіть каміння байдуже захотіло ожити і жити (В. Симоненко). 2. Бр(е,и)нить джер(е,и)ло мов порвалася струна у бандури (Є. Гуцало). 3. Скільки маєш (у,в) душі честі стільки буде від людей тобі почесті (Нар. творчість). 4. Сте(ш,ж)ка неначе лоза виноградна пнеться по білій стіні гори (Д. Павличко). 5. Треба так звалити дерево щоб кряжиста дубина гуркнувши на землю (не)зламала й (не)пошкодила інших дерев (В. Близнець). 6. Що більше синонімів то багатша й розвин(е,и)ніша мова (І. Вихованець).

II. Побудуйте схему кожного речення. Напишіть біля неї вид підрядної частини.

III. Підкресліть у першому реченні члени речення. Назвіть частину мови кожного слова.

18. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІДРЯДНИМИ ЧАСТИНАМИ УМОВИ, ПРИЧИНИ Й МЕТИ

Про значення підрядних умови, причини й мети, а також про засоби зв'язку їх із головними частинами

ПРИГАДАЙМО. Що означають обставини умови, причини та мети? На які питання вони відповідають?

158. А. Яка з виділених підрядних частин указує на мету дії? На яке питання ця частина відповідає?

Я не знаю, що робити... Я не знаю, що казати...
Де знайти чарівні квіти, **щоб тобі подарувати?**..
Шепочу слова кохання, ледве чути, тихо-тихо,
адже ти мої зізнання все одно зустрінеш сміхом.

О. Положинський

- Б.** Яка з виділених підрядних частин указує на причину дії? На яке питання ця частина відповідає?
В. Зробіть висновок про особливості підрядних частин мети й причини.

Підрядна умови

Підрядна частина **умови** вказує на умову, за якої відбувається або може відбутися те, про що йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:**

1. **Коли б у людства не було фантазії,**
було б стократ на світі важче жити
(Г. Коваль).

за якої умови?
(коли б...), [].

2. **Ніхто нам не збудує держави, якщо ми самі її собі не збудуємо** (В. Липинський).

за якої умови?
[], (якщо ...).

Підрядна частина умови

Відповідає на питання
за якої умови?

Засоби зв'язку
сполучники: <i>якщо (якщо б), коли (коли б), якби, аби, як, якщо... то, якби... то, коли б... то, як... то</i> та ін.

Підрядна причини

Підрядна частина **причини** вказує на причину або містить обґрунтування того, про що йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:**

Земля прекрасна, тому що на ній живуть дзвінкоголосі малюки (Ю. Бедзик).

чому?
[], (тому що ...).

Підрядна частина причини

Відповідає на питання

чому?
з якої причини?
через що?

Засоби зв'язку

сполучники: *бо, оскільки, адже, що, тому що, через те що, завдяки тому що, з тим що, у зв'язку з тим що, тим що* та ін.

Підрядна мети

Підрядна частина **мети** вказує на мету дії, про яку йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:**

Арсен примружив очі, *аби надовше затримати в уяві картини рідної землі* (В. Малик).

для чого?

[], (*аби ...*).

Підрядна частина мети

Відповідає на питання

з якою метою?
навіщо? для чого?

Засоби зв'язку

сполучники: *щоб, аби, для того щоб, з тим щоб, заради того щоб* та ін.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У реченнях зі складеними сполучниками *тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, з тим щоб* і под. кóму ставимо або перед усім складеним сполучником, або безпосередньо перед словом *що, щоб*. **ПОРІВНЯЙМО:** 1. На березі зупиняться рибалки, *для того щоб зварити юшку*. 2. На березі зупиняться рибалки *для того, щоб зварити юшку*. В обох реченнях підрядну частину мети приєднано сполучником *для того щоб*.

159. І. Прочитайте речення. Знайдіть підрядні частини й визначте особливості кожної з них: на яке питання відповідає, яким сполучником приєднана, до якого виду належить.

1. Не бійтеся мріяти велико, адже мрії змінюють світ (Л. Костенко). 2. Якщо ти ще не знайшов своєї улюбленої справи, продовжуй шукати (С. Джобс). 3. Треба дуже багато потрудитися, щоб подарувати людині радість (О. Журба). 4. Бог наділяє людину талантом у борг, аби згодом вона віддала той борг уповні талановитим доробком (В. Корнійчук). 5. Добро завжди перемагало, бо сонцем світитиметься добро (І. Герасимчук). 6. Мова зникає, коли нею не говорять про любов (С. Жадан). 7. Як не буде птахів, то і людське серце стане черствішим (М. Стельмах).

ІІ. Побудуйте схеми перших двох речень. Назвіть частину мови кожного слова в цих реченнях.

160. І. Доповніть кожне речення на місці пропуску однією з підрядних частин, наведених у кольорових прямокутниках. Запишіть утворені речення. Визначте вид кожної підрядної частини.

бо ти не віриш у слова

бо фальшивого серцю не треба

щоб зустріти весну молоду

щоб краси у світі не було замало

якщо живого лугу не зосталось

1. Знов я у гори іду ... (Ю. Рибчинський). 2. І садила квіти біля вікон мама ... (В. Крищенко). 3. Я слід сльози цілунком витер ... (Д. Лазуткін). 4. І де ж рости смарагдовій траві ...? (О. Пахльовська). 5. Серцю хочеться щирого вірша ... (П. Паливода).

161. СИТУАЦІЯ. Бувають випадки, коли ви мусите відмовити однолітку в його проханні. І не тому, що не хочете допомогти, а тому, що є вагома причина. Відмовити так, щоб не образити, – велике мистецтво. Складіть і запишіть чотири речення-відмови за поданими фрагментами.

1. На жаль, я не можу прийти до тебе на день народження ...

2. Я тебе добре розумію, але мушу відмовити ...

бо

адже

з тієї причини що

у зв'язку з тим що

3. Вибач, але я не можу надіслати тобі свою геолокацію ...

4. Я хотів би з тобою пограти у футбол, але не зможу ...

через те що

тому що

оскільки

бо

162. І. Перебудуйте подані речення на складнопідрядні з підрядними умови або причини й запишіть. Намагайтеся використати різні сполучники.

ЗРАЗОК. Щоб добре жити, треба працю любити. → 1. Якщо працю не любитимеш, то погано житимеш. 2. Погано жив, бо праці не любив.

1. Щоб лиха не знати, треба рано вставати (Нар. творчість). 2. Завжди обирайте найважчу дорогу – на ній ви не зустрінете конкурентів (Ш. де Голль). 3. Оберіть світлі кольори, і кімната здаватиметься просторішою. 4. Для збагачення раціону корисними стравами готуйте фруктові желе, вівсяне печиво, сирні запіканки. 5. Правильно розподіливши обов'язки, можна оперативно подолати наслідки стихії. 6. Підпишися, щоб не пропустити ще більше цікавої інформації (Із соцмереж).

ІІ. Побудуйте схеми записаних речень.

163. І. Прочитайте заголовки новин у соцмережах. Об'єднайте заголовки в логічні пари з урахуванням взаємозв'язку між подіями (явищами).

НА СВІТОВИХ РИНКАХ ПРОГНОЗУЮТЬ
ДЕФІЦИТ НАФТОПРОДУКТІВ

Фермери встановили
сонячні панелі

Інвестиції в розвиток штучного інтелекту вже
перевищують витрати на космічні програми

Екологи б'ють
на сполох

Ціни на бензин і дизель
можуть зрости

Рівень забруднення Світового океану
досяг критичної позначки

ПРОВІДНІ КОРПОРАЦІЇ СВІТУ ПРОДОВЖУЮТЬ ВКЛАДАТИ
КОШТИ В РОЗВИТОК ШІ

Як забезпечити господарство власною
електроенергією?

II. Складіть на основі поданих заголовків чотири складнопідрядні речення з підрядною частиною причини або мети й запишіть. Намагайтеся використати різні сполучники для приєднання підрядної частини.

164. І. Перегляньте фрагмент відео «Школа без смартфона» телеканалу «1+1», перейшовши за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/prBsqs8w>. Яка інформація із цього відео вас здивувала? Поміркуйте, чи може смартфон бути ефективним інструментом навчання.

II. Доберіть підрядні частини до поданих головних, ураховуючи інформацію з відео. Запишіть утворені речення.

1. У 2023 році ЮНЕСКО виступила із закликом заборонити смартфони в школах, аби
2. На уроках, на думку одного з учасників відео, потрібно заборонити телефони, щоб
3. Дорослі мають допомогти учнівству зрозуміти, що
4. На думку психологів, у школах потрібно обмежити використання смартфонів, оскільки
5. Повністю забороняти телефони на уроках не можна, адже

III. Запропонуйте 2–3 альтернативні рішення, щоб зменшити негативний вплив смартфонів на здобувачів освіти, не вдаючися до повної заборони.

165. Виконайте тестові завдання.

1. Визначте вид підрядної частини в кожному реченні (один вид зайвий).

Речення

Вид підрядної частини

- 1 Люди найчастіше не наважуються щось змінювати у своєму житті, тому що бояться зазнати невдачі.
- 2 Що довше ви відтягуєте перший крок, то менше шансів щось покращити.
- 3 Для того щоб ініціювати якісь зміни, ви повинні бути впевнені в їх необхідності.
- 4 Поки ви відчуваєте сумніви щодо правильності своїх думок, ви навряд чи кудись зрушите з місця (С. Кові).

- А причини
- Б мети
- В умови
- Г способу дії і ступеня
- Д часу

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Ми краще засвоюємо інформацію, робимо менше помилок, якщо уважно слухаємо вчителя.
- Б Аби мати гарний зір, віддавайте перевагу фруктам помаранчевого або жовтого кольорів.
- В Якщо виникла суперечка спробуйте не звинувачувати когось, а розібратися в проблемі.
- Г Щоб гроші приносили користь, важливо навчитися правильно їх витратити та заощаджувати.

166. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. У класі виникла суперечка: хтось хоче на зимових канікулах провести конкурс ерудитів, а хтось – організувати кіновечір. Створіть усне висловлювання (монолог-звернення), у якому аргументуйте свою позицію. Використайте 2–3 складнопідрядні речення з підрядними мети, причини або умови.

Варіант Б. Ви з друзями пішли в туристичний похід і побачили, як хтось залишив після себе сміття. Підготуйте допис для соцмереж, у якому розкажіть про побачене й закликайте своїх підписників відповідально ставитися до довкілля. Додайте хештеги. Використайте 2–3 складнопідрядні речення з підрядними мети, причини або умови.

19. СКЛАДНОПІРЯДНІ РЕЧЕННЯ З ПІРЯДНИМИ ЧАСТИНАМИ ДОПУСТОВИМИ Й НАСЛІДКОВИМИ

Про значення підрядних допустових і наслідкових, а також про засоби зв'язку їх із головними частинами

ПРИГАДАЙМО. Що означають допустові обставини? На які питання вони відповідають?

167. А. Про яку дію йдеться в головній частині речення? Поміркуйте, у супереч яким обставинам ця дія відбулася.

Хоча завдання було надзвичайно складним, проте всі виконали його правильно.

Б. Поставте питання від головної частини до підрядної.

В. Зробіть висновок про особливості підрядної частини допустової.

Підрядна допустава

Підрядна частина **допустава** виражає твердження, у супереч якому відбувається те, про що йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:**

1. **Дарма що море велике**, вода однаково не годиться (Нар. творчість).

незважаючи на що?
(дарма що ...), [].

2. І сонце не всі гори освічує, **хоч високо ходить** (Нар. творчість).

незважаючи на що?
[], (хоч ...).

Підрядна частина допустава

Відповідає на питання	Засоби зв'язку
незважаючи на що? у супереч чому?	сполучники: хоч, хоча, хоч... а, хоч... але, дарма що, незважаючи на те що, хай, нехай, нащо та ін.; сполучні слова: що не, як не, скільки не, куди не, хто не та ін.

Якщо підрядна частина допустава стоїть перед головною, то на початку цієї головної можуть бути сполучники *а, та, але, зате, проте, однак*. **НАПРИКЛАД:** *Хоч корінь науки гіркий, зате плід її солодкий* (Нар. творчість). У цьому реченні підрядну частину приєднано до головної парним сполучником *хоч... зате*.

Підрядна наслідкова

Підрядна частина **наслідкова** вказує на наслідок того, про що йдеться в головній частині. **НАПРИКЛАД:** *На небі збиралися великі хмари, так що можна сподіватися великого дощу* (Н. Рибак).

[], (так що ...).

Підрядна частина наслідкова

На питання НЕ відповідає. Умовно можна поставити питання і який наслідок?	Засоби зв'язку
	сполучник <i>так що</i>
Підрядна способу дії і ступеня	Підрядна наслідкова
Гілля розрослося так, що аж темно під ним. Кома перед сполучником <i>що</i>	Гілля розрослося, так що аж темно під ним. Кома перед сполучником <i>так що</i>

168. І. Прочитайте речення. Знайдіть у кожному з них підрядну частину та визначте її вид. Поставте усно, де можливо, питання від головної частини до підрядної. Назвіть засоби зв'язку.

1. Як приємно чути голос дорогої людини, **хоч** вона й за тисячі кілометрів (*Г. Дудка*). 2. **Куди не** закинула б мене доля, хочу завжди повертатися саме до тебе, любий Києве (*О. Шок*). 3. **Хоч** ти криниці не копав, **та** збережи в ній чисту воду (*Л. Загородонець*). 4. Листя не збиралося набирати жовтої барви, **дарма що** вже настали холоди (*І. Орлова*). 5. Здоровенний дуб розлігся, розширився своїм кострубатим гіллям, **так що** аж темно під ним (*М. Коцюбинський*). 6. Мова – то серце народу, **так що** без мови народ існувати не може (*І. Огієнко*).

II. Спишіть останнє речення. Підкресліть члени речення.

III. Побудуйте схеми перших двох речень.

169. І. Відновіть і запишіть прислів'я, поєднавши частини, подані у двох колонках. Поставте розділові знаки. Побудуйте схему кожного речення.

Хай і мудрий жадюга...	а й старого навчить.
Хоч би куди полетіла ворона...	зате маєш заяче серце.
Дарма що в тебе лев'яча сила...	та не вкусиш.
Дарма що малий...	та не матиме він друга.
Хоч близько лікоть...	скрізь вона гірша за сокола.
Добру науку приймай...	хоч її від простої людини чуєш.

II. Знайдіть прислів'я відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика прислів'я	
А	Прислів'я іронічно показує, що сутність людини не залежить від обставин.
Б	Прислів'я підкреслює, що щирі стосунки важливіші за інтелектуальні здібності.
В	Прислів'я за значенням подібне до прислів'я <i>хоч бачить око, та зуб не йме</i> .

170. Побудуйте складносурядні речення на складнопідрядні з підрядною допustовою. Використайте різні сполучники та сполучні слова. Запишіть перебудовані речення, підкресліть граматичні основи.

1. Тренування займали багато часу, але ніхто про це не пожалкував. 2. Підсумкова робота була надзвичайно складною, проте майже всі виконали її правильно. 3. Доля закидатиме мене в різні країни, але думками я завжди летітиму до батьківської хати. 4. Зима була холодна, але ми продовжували тренуватися. 5. Море було напрочуд спокійним, проте молодий капітан вимагав від нічної вахти якнайсуворішої пильності. 6. Я ретельно готувався до інтерв'ю, але зустрітися з фаворитами футбольного турніру мені не вдалося.

171. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розподіліть між собою світлини. Складіть і запишіть складнопідрядні речення за обраними світлинами, урахувуючи подані біля них схеми.

(Хоч ...), [зате]

(Хоч ...), [але]

(Дарма що ...), [].

[], (так що ...).

172. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. Поміркуйте, у якому реченні є підрядна частина наслідкова.

1. Очерет шумів так, що заглушав навіть думки.
2. Погода стояла сонячна, так що шибки на вікнах аж миготіли.

173. I. Доберіть до поданих головних частин підрядні наслідкові. Запишіть утворені речення. Поставте розділові знаки.

1. Дощ лив як із відра ...
2. Ми не встигли купити квитки на автобус ...
3. Біля магазину не було вільного паркомісця ...
4. Пошкоджені музичні файли вдалося відновити ...
5. Пролунав сигнал повітряної тривоги ...
6. Міська рада прийняла рішення про перейменування вулиць ...
7. Я тренуюся щодня ...
8. Грім загуркотів ...

II. Які з утворених речень можна перебудувати на складнопідрядні з підрядними частинами способу дії і ступеня? Поясніть свою відповідь.

174. Складіть і запишіть складнопідрядні речення відповідно до поданих ситуацій.

Ситуація 1. Ви – перукар / перукарка. Сформулюйте пораду клієнту, використовуючи складнопідрядне речення з підрядною допустовою.

Ситуація 2. Ви – лікар / лікарка. Мотивуйте хворого відповідально ставитися до свого здоров'я. Використайте складнопідрядне речення з підрядною причини.

Ситуація 3. Ви коментатор / коментаторка футбольного матчу. Опишіть фрагмент матчу, використовуючи складнопідрядне речення з підрядною наслідковою.

175. І. Спишіть речення, розкриваючи дужки та ставлячи пропущені розділові знаки. Обведіть або виділіть кольором сполучники, якими приєднано підрядні частини.

1. Не стануть св(‘)ятами ніколи будні хоч як би там (не)мудрували трутні (*Д. Павличко*). 2. Хоч (у,в) голові пусто аби грошей густо (*Нар. творчість*). 3. Хай куш старий і всохне без дощів весною пагін молодий цвістиме (*В. Шекспір*). 4. Мова то серце народу так що без мови народ існувати (не)може (*І. Огієнко*). 5. І настрілявшись вертались ми щасливі дарма що промахів чимало (у,в) нас було (*М. Рильський*). 6. Місяць підводячись (у)гору пірнає в загустілу хмару так що видні(є,ї) ться лише срібний край (*М. Стельмах*). 7. Сковорода підвівся і хоч душа **палала** гнівом **спокійно** вийшов (*В. Шевчук*). 8. Хоч би скільки дощ не лив земля (не)нап’ється (*Нар. творчість*).

II. Побудуйте схеми двох речень (на вибір).

III. Доберіть синоніми до виділених слів. Чи всі дібрані синоніми були б доречними в реченні В. Шевчука? Поясніть свою відповідь.

20. СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ З КІЛЬКОМА ПІДРЯДНИМИ ЧАСТИНАМИ

Про те, як можна поєднати в одному реченні дві або навіть три підрядні частини

176. А. Прочитайте речення, послідовно відповідаючи на поставлені питання.

Для нас Земля безмежно дорога,

чому?

бо на ній є той маленький клаптик,

який?

де ми робили свої перші кроки.

Б. Від чого залежить перша підрядна частина? А від чого – друга?

В. Зробіть висновок, яке складнопідрядне речення можна назвати реченням із послідовною підрядністю.

Складнопідрядне речення, у якому є одна головна й дві або більше підрядних частин, називають реченням із **кількома підрядними**. Розрізняють три **види** підрядності в реченнях із кількома підрядними:

з **однорідною**
підрядністю

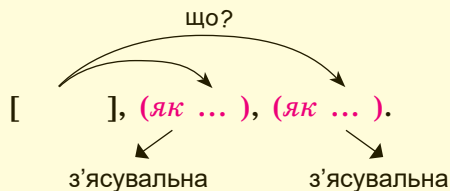
з **неоднорідною**
підрядністю

з **послідовною**
підрядністю

Однорідна підрядність

У реченнях з **однорідною підрядністю** всі підрядні одного виду й залежать від того самого слова головної частини чи всієї головної частини. **НАПРИКЛАД:**

Книжки пояснюють людям, як зроби́ти життя кращим, як зроби́ти людей чеснішими, добрішими (М. де Монтень).

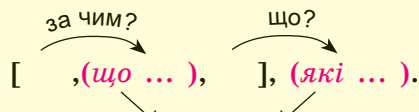

Обидві частини залежать від одного слова головної частини.

Неоднорідна підрядність

У реченні з **неоднорідною підрядністю** підрядні частини або різного виду, або по-різному стосуються головної частини, а саме: 1) одна підрядна пояснює всю головну, а інша – лише одне слово в головній; 2) підрядні стосуються різних слів у головній. **НАПРИКЛАД:**

За тим, про що розмовляє людина, можна визначити, які книжки вона прочитала (І. Роздобудько).

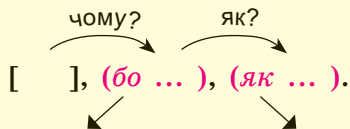

Підрядні стосуються різних слів головної частини.

Послідовна підрядність

У складнопідрядному реченні з **послідовною підрядністю** перша підрядна залежить від головної частини; друга підрядна – від першої підрядної і т. д. **НАПРИКЛАД:**

Вчасно прочитана книжка – чудовий здобуток, **бо вона здатна змінити життя, як не змінить його кращий друг або наставник** (П. Павленко).

Підрядна залежить від головної частини.

Підрядна залежить від першої підрядної.

177. І. Прочитайте речення. Знайдіть у кожному з них дві підрядні частини.

1. Розкажи, **як** за горою сонечко сідає, **як** у Дніпра веселочка воду позичає (*Т. Шевченко*). 2. Милуюсь неповторною красою, **яку** природа

на землі створила, **яку** для нас навіки оживила незнаною щедротною рукою (В. Грінчак). 3. У садку панує урочиста тиша, **яка** мимоволі примушує прислухатися до того, **що** діється у твоїй душі (Є. Гуцало). 4. **Коли** білі ведмеді підкрадаються до здобичі, то прикривають ніс лапою, **щоб** не видати себе (О. Лавренчук).

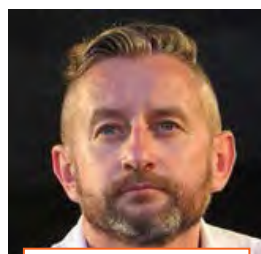
II. Побудуйте схеми речень. Напишіть біля кожної з них вид підрядності.

178. I. Прочитайте вголос висловлювання українських митців. Поясніть, як ви розумієте сказане.

Ліна Костенко

І **хоч** на світі сторони чотири,
я тут живу, **бо** я свій край люблю.

Сергій Жадан

Батьківщина – це там, де тебе розуміють, **коли** ти говориш вві сні.

Макс Кідрук

Якщо навіть мільйони людей у світі вірять у гороскопи, **це не означає**, **що** гороскопи правдиві.

Марія Матіос

Не забувайте, **що** наші серця палають вогнем любові до своєї Вітчизни, **яка** поранена нещадним ворогом.

II. Побудуйте схему кожного речення. Визначте вид підрядності.

179. Додайте до поданих головних частин підрядні, що відповідають на вказані в дужках питання. Запишіть утворені речення.

1. З історичної енциклопедії, (якої?) ..., я дізнався, (про що?) 2. По-справжньому веде за собою та книжка, (яка?) ..., (чому?) 3. (За якої умови?) ..., не експериментуйте, а прочитайте інструкцію або зверніться до консультантів, (для чого?) 4. Люди давно збагнули, (що?) ..., (чому?) 5. Люблять батьківщину не за те, (не за що?) ..., а за те, (за що?)

180. I. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки. Обведіть олівцем або виділіть кольором сполучники та сполучні слова, якими приєднано підрядні частини.

1. Хвороби виникають від того що люди порушують закони за якими повинні жити (Р. Грінс). 2. Коли папір з'явився на українських землях сказати важко бо через війни й пожежі мало старовинних документів збереглося (А. Коваль). 3. Із двох людей що посварилися винен той хто розумніший (В. Гюго). 4. Там де є проблема неминуче знайдуться й ті хто вказуватиме пальцем на винних (С. Кові). 5. Коли людина не знає до якої пристані вона тримає шлях для неї жоден вітер не буде попутним (Сенека).

II. Побудуйте схеми трьох перших речень.

181. I. Доберіть схему до кожного речення.

1. Перше слово, з якого хочеться почати, коли пишеш про Львів, – це «любов» (Р. Лубківський).
2. Люблю весну, коли плюскочуть ріки, коли рида од щастя соловей (В. Сосюра).
3. Добре, що напроти його будинку був сад, звідки долинали пташині голоси (І. Цюпа).

А [], (), ().
 Б [], (), ().
 В [], (), (), [].

II. Складіть речення за однією з поданих схем.

Однорідні підрядні частини

1. Якщо підрядні частини однорідні, то перед другою та подальшими підрядними сполучника підрядності чи сполучного слова можна не повторювати, а вживати один раз – перед першою підрядною. **ПОРІВНЯЙМО:**

Сполучник підрядності / сполучне слово повторюємо	Сполучника підрядності / сполучного слова НЕ повторюємо
День радував тим, що було тепло, що зеленіли дерева. [], (що ...), (що ...).	День радував тим, що було тепло, зеленіли дерева. [], (що ...), (...).

2. Однорідні підрядні частини можна поєднувати між собою сполучниками сурядності (*і, й, та, чи, або*). **ПОРІВНЯЙМО:**

Між однорідними підрядними немає сполучника сурядності	Однорідні підрядні поєднані сполучником сурядності
День радував тим, що було тепло, що зеленіли дерева. [], (що ...), (що ...).	День радував тим, що було тепло і що зеленіли дерева. [], (що ...) і (що ...).
	День радував тим, що було тепло і зеленіли дерева. [], (що ...) і (...).

Розділові знаки

Між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничним сполучником сурядності *чи, або, та (= і), і (й)*, **коми не ставимо. НАПРИКЛАД:**

1. Прошло немало років, **як** погас вогонь війни **і** вичахли гармати (Д. Луценко).

2. Прошло немало років, **як** погас вогонь війни **і як** вичахли гармати.

182. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. З'ясуйте, що поєднує сполучник *і* та чому перед ним немає коми.

Я тут живу, на добрій цій землі,
де йдуть дощі і дозріває колос...

Г. Чубач

183. І. Спишіть речення. Поставте пропущені розділові знаки. Обведіть олівцем або виділіть кольором сполучники та сполучні слова, якими приєднано підрядні частини.

1. Біда навчить кому подати руку від кого в дар прийняти чесний хліб (Д. Павличко). 2. Я ладен стати й грудкою земною аби шуміла поруч десь ріка і небо голубіло наді мною (Д. Луценко). 3. Напитай мені брате хату щоб корінням росла з Дніпра і щоб вікнами для добра слала пісню свою багату (М. Боровко). 4. Де знайти чарівні квіти щоб тобі подарувати щоб тебе причарувати на секунду, на хвилину? (О. Положинський). 5. Тепер чекай коли наснитися літо і спогади у серці оживуть (І. Турчин). 6. Коли в тебе віра у працю згасає поглянь на ту річку що скелі зриває (Ю. Гойда). 7. Вже чуть як обертається Земля і обертається з Землею Україна (М. Вінграновський).

II. Побудуйте схеми перших трьох речень.

184. І. Прочитайте анотації до книжок. Побудуйте схеми речень-анотацій. Напишіть біля кожної схеми вид підрядності.

1. Якщо ви шукаєте книжку, яка подарує затишок і бажання знову повірити в мрії, то підлітковий роман «Лавандові цілунки» Світлани Вертоли саме для вас.

2. Дебютний роман Марії Олексі «Перші» нагадує, що перше кохання – це життєві уроки, які визначають наше майбутнє.

3. Персонажі повісті Оксани Луцківської «Інший дім» добре розуміють, що світ, у якому є місце щирості та любові, може похитнутися, але ніколи не зникне.

4. У проєкті «Суперлюди. Технології незламності» Марія Сердюк та Леся Бельдій розповідають про українців, які довели, що людський дух сильніший за будь-які обмеження.

II. Розгляньте фрагменти обкладинок книжок (с. 47). Установіть відповідність між анотацією та обкладинкою. За потреби перевірте свої припущення, сканувавши QR-код або перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/OrBswYHm> і розглянувши оригінали обкладинок.

III. Уявіть, що ви автор / авторка книжки або режисер / режисерка художнього фільму. Напишіть рекламний текст (3–4 речення) до вашого доробку, щоб мотивувати підлітків прочитати книжку чи переглянути фільм. Використайте одне складнопідрядне речення з кількома підрядними.

185. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Визначте по черзі за схемами види підрядності. Розподіліть між собою схеми, складіть і запишіть за ними речення. Перевірте одне в одного, чи правильно виконано завдання.

1. (...), [], (...).

4. [], (...), (...).

2. [], (...) і (...).

5. [], (...) або (...).

3. [], (...), [], (...).

6. [], (...), (...).

186. I. Спочатку прочитайте текст, а потім напишіть його під диктовку. Написане уважно звірте з надрукованим. Поясніть суть допущених помилок, якщо такі були.

(1) Далекий вогник на хуторі біля містечка здається мені зорею, що стала в чиемусь вікні, щоб радісніше жилося добрим людям. (2) От аби й нам узяти одну зірку в свою оселю... (3) І здається мені, що, минувши потемнілі вітряки, я вхожу в сине крайнебо, беру з нього свою зірку та й навіпростець полями поспішаю в село. (4) А в цей час невидимий сон, що причаївся в узголов'ї на другому покосі, торкається повік і наближає до мене зірки (За М. Стельмахом).

II. Знайдіть складнопідрядне речення з кількома підрядними й підкресліть у ньому члени речення. Назвіть частину мови кожного слова. Побудуйте схему.

III. Знайдіть серед поданих речень ті, які відповідають тій чи тій характеристиці з таблиці.

Характеристика речення

А	У реченні є синонім до іменників <i>обрій, виднокрай</i> .
Б	У реченні є порядковий числівник.
В	У реченні є два прикметники.
Г	У реченні є синонім до дієслова <i>принишкнути</i> .

187. Підготуйте текст промови на тему «Що робить мене щасливим / щасливою». Дотримуйтеся послідовності виконання завдання.

Крок 1. Підготуйте 5–10 невеликих папірців. Напишіть на кожному з них по одному слову, яке ви асоціюєте зі словом *щастя*. Слова можуть бути будь-якою частиною мови.

Крок 2. Розкладіть папірці з асоціаціями перед собою, спробуйте ці асоціації згрупувати. Не обов'язково, щоб усі асоціації були поєднані між собою. Папірці

розкладіть у тій послідовності, у якій ви згадуватимете записані слова в промові.

Крок 3. Зважаючи на свою візуалізацію поняття щастя, напишіть на чернетці текст промови. Намагайтеся згадати якомога більше слів-асоціацій, які ви записали. Час виступу 50–60 с. Використайте щонайменше два складнопідрядні речення з кількома підрядними.

Крок 4. Потренуйтеся виголошувати промову.

Проект

Завдання на вибір

Об'єднайтеся в групи по 3–5 осіб. Розподіліть завдання. Презентуйте результати роботи групи. За потреби підготуйте слайди, постери, діаграми. Час виступу групи до 4 хв.

1. Випишіть із творів Василя Симоненка або Ліни Костенко 20–25 складнопідрядних речень. Зробіть висновок про використання складнопідрядних речень у поезії автора / авторки.

2. Укладіть добірку (15–20 назв) українськомовних пісень улюблених виконавців. Випишіть із текстів цих пісень складнопідрядні речення. Зробіть висновок, про використання складнопідрядних речень у текстах пісень.

3. Проаналізуйте заголовки 20–30 статей, повідомлень одного з вебсайтів. Зробіть висновок, які типи речень за будовою (прості, складнопідрядні, складносурядні, безсполучникові) найуживаніші в заголовках.

4. Укладіть добірку з 30 мотиваційних цитат відомих людей. Кожна цитата за будовою має бути складнопідрядним реченням. Згрупуйте цитати за тематичним принципом (4–6 груп). Під час презентації розкрийте власне розуміння найцікавіших, на вашу думку, цитат.

5. Укладіть перелік найбільших водних об'єктів на території України. Підготуйте коротку характеристику кількох із них, використовуючи складнопідрядні речення.

21. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ»

188. І. Прочитайте текст. Поясніть, що в ньому може бути корисним для вас.

ЯК ФОРМУЮТЬСЯ ЗВИЧКИ

Пригадайте, які ви маєте звички. Можливо, кожен день починаєте із чашки какао? Чи пробіжки? Або залипаєте в соцмережах перед сном? Більшість із звичок ми набуваємо мимоволі. А от чи можна сформувати звичку навмисно?

Пластичний хірург Максвелл Мальц зазначав, що для формування певної звички потрібен 21 день. Він помітив, що пацієнти звикали до нової зовнішності саме на 21-й день після операції. Насправді, цей час може варіюватися від 18 до 254 днів. Погодьтеся, легше звикнути витирати свої кросівки від бруду, коли приходиш додому, аніж щодня бігати о 6-й ранку.

А як сформувати, наприклад, звичку читати по 50 сторінок на день? Ось кілька порад.

1. Не треба вимагати від себе недосяжного. Почніть із меншого, наприклад із читання 20 сторінок. Якщо збільшуватимете обсяг поступово, вам буде легше придивитися до цієї дії...

2. Виділіть для нової звички окрему сторінку в особистому щоденнику, заведіть блокнот або ж діліться своїми досягненнями в соціальних мережах... Щодня ставте плюстик, якщо виконали свій план. Це надзвичайно мотивує!

3. Додайте нову звичку до щоденної рутини. Поміркуйте, коли ви можете читати. Робіть це щоразу в один і той самий час.

4. Навіть маленькі досягнення варто помічати й винагороджувати себе за них. **Читали 5 днів поспіль? Подаруйте собі те, що вас потішить: новий набір наклейок, розмальовку-антистрес чи похід у кіно.**

Головним орієнтиром для вас має бути не кількість прочитаних сторінок, а регулярність читання, бо тільки систематичні дії підтримують запал та дають змогу досягти неймовірних результатів (За І. Рабешко. Джерело: вебсайт «СторіЯ», ГО «Простір Знань»).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. На вебсайті «СторіЯ» авторка тексту перед кожною із чотирьох порад розмістила один із поданих нижче підзаголовків. Поміркуйте, який підзаголовок мала кожна порада.

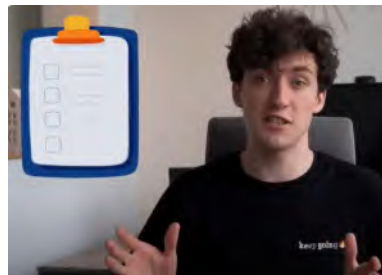
А Нагорода	Б Розпорядок дня	В Маленькі кроки до великої мети	Г Трекер звичок
-------------------	-------------------------	---	------------------------

2. Знайдіть складнопідрядні речення. Визначте вид кожної підрядної частини та її місце в реченні щодо головної. Обґрунтуйте роль цього типу речень у тексті.

3. Побудуйте схему одного складнопідрядного речення, у якому підрядна частина стоїть у середині головної (на вибір).

4. Утворіть із двох виділених речень складнопідрядне речення з кількома підрядними й запишіть. Поміркуйте, який варіант подачі інформації, на вашу думку, кращий: запропонований авторкою чи з утвореним реченням.

189. I. Перегляньте фрагмент відео, перейшовши за QR-кодом або посиланням <https://cutt.ly/irBsRNsI>. Зіставте поради щодо формування звички читати, які подано у відео, з тими, які подано в тексті попередньої справи. Скористайтеся схемами:

- у відео є така порада ... , але в тексті її немає;
- у тексті є така порада ... , однак у відео її немає.

А. Дмитришин.
Правило двох днів

II. Продовжте усно речення, ураховуючи інформацію з відео.

1. Табличку з переліком своїх звичок тримайте на видноті, аби
2. Не треба розчаровуватися, якщо
3. Вам не обов'язково читати всі 20 сторінок, якщо
4. Фішка якраз у тому, щоб

190. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Які дві звички ви хотіли б сформувати зараз або в майбутньому? На формування якої з них, на вашу думку, треба більше часу? Поясніть свої відповіді.

191. I. Розгляньте оголошення, розміщені в громадському транспорті. Про що інформує кожне з них? Які типи речень за будовою використано в цих оголошеннях?

Джерело: вебсайт «Агенти змін»

II. Складіть усно на основі третього оголошення два складнопідрядні речення: 1) з підрядною причини; 2) з підрядною мети.

192. I. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки.

1. Життя складне і єдиний у нього підручник досвід (Г. Тютюнник). 2. Там де йдеться про дуже великі гроші розумно не довіряти нікому (А. Крісті). 3. Складалося враження що вже вечоріє хоча на годиннику – початок на одинадцятую (І. Павлюк). 4. Коли пісні мого краю плывуть у рідних голосах мені здається що збираю цілющі трави

я в лугах (М. Рильський). 5. Я страждав як страждав мій народ і страждала моя Україна (С. Литвин).

II. Підкресліть у двох останніх реченнях граматичні основи.

III. Побудуйте схеми речень. Біля складнопідрядних речень із кількома підрядними напишіть вид підрядності.

193. Визначте вид підрядності за схемами. Складіть і запишіть речення про осінь за двома із цих схем (на вибір).

1. [], (що ...), (який ...).

3. [], (коли ...) і ().

2. [], (де ...), (де ...).

4. (хоч ...), [], (бо ...).

194. Відтворіть усно розмову, зважаючи на інформацію зі світлини (5–6 реплік). Учасникам спілкування потрібно погодити свої наміри або досягти компромісу. Використайте ДВА складнопідрядні речення: 1) з підрядною частиною причини; 2) з підрядною частиною умови.

195. Виконайте тестові завдання.

1. Складнопідрядними є всі подані речення, ОКРІМ

- А Тринадцятирічний Стюарт – інтелектуально обдарований підліток, якому важко знаходити спільну мову з однолітками.
- Б Чотирнадцятирічна Ешлі – зірка школи з блискучою зовнішністю, але зовсім не блискучими оцінками.
- В Їхні протилежні світи ось-ось зіткнуться, адже батько Стюарта й мама Ешлі вирішують жити разом.
- Г Книга настільки емоційно розкриває проблеми підліткових переживань, що читачі водночас і плачуть, і сміються (З анотації до книжки С. Нільсен «Усі ми з молекул»).

2. Підрядна частина стоїть після головної в реченні

- А Якщо кохаєш, знайдеш без адрес оцю хатину за морями снігу (Л. Костенко).
- Б Щоб твоя щаслива літувала доля, заступлю дорогу осені й журбі (С. Жадан).
- В Чи зумієш ти літати, щоб зі мною в парі бути? (М. Вороний).
- Г Немовби день чекає ночі, я так побачення чекав (П. Сердюк).

3. Складнопідрядне речення утворимо, якщо до частини «Смартфони мають допомагати користувачам комунікувати...» приєднати фрагмент

- А проте надмірна залежність від них небезпечна.
- Б або знаходити швидко необхідну інформацію.
- В тому що були створені власне для цього.
- Г та підтримувати постійний зв'язок із близькими.

4. Підрядна означальна частина є в реченні

- А Приїжджайте частіше додому, щоб не мучила совість потому (М. Луків).
- Б Люди перестають мислити тоді, коли перестають читати (Д. Дідро).
- В Спасибі, нене, що ти навчила дзвінкої мови з дитинних літ (П. Ребро).
- Г Пахнуть хлібом слова, що мене їх навчила мати (Д. Павличко).

5. Установіть відповідність (один вид підрядної частини зайвий).

Складнопідрядне речення

Вид підрядної частини

1 На скрипочці грає, бо веселість має.	А з'ясувальна
2 Де рідний край, там під вербою рай.	Б мети
3 Не кажи гоп, поки не перескочиш.	В причини
4 На те коня кують, аби не спотикався.	Г місця
	Д часу

6. Схемі [], (), () відповідає речення

- А Чоловік має два вуха, щоб більше слухати, і один язик, щоб менше говорити (Нар. творчість).
- Б У світі немає нічого, чого б я не змогла зробити заради тих, хто дійсно є моїми друзями (Д. Остін).
- В Людина, яка ніколи не помилялася, ніколи не пробувала нічого нового (А. Ейнштейн).
- Г Якщо ви працюєте над тим, що вам дійсно важливо, вас не потрібно підштовхувати (С. Джобс).

7. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Перед зустрічю з дизайнером постарайтеся подумати, що ви точно хотіли б бачити в новому інтер'єрі.
- Б Щоб підготувати візуалізацію проекту, дизайнеру необхідно знати ваші побажання та вподобання.
- В Довіртеся професійному дизайнеру, адже він має досвід і знає про тренди в інтер'єрі більше, ніж ви.
- Г Ситуація, коли замовнику не подобається жодна із запропонованих ідей не завжди свідчить про погану роботу дизайнера.

8. НЕМАЄ лексичної помилки у варіанті

- А одноосібний монолог
- Б великий мегаполіс
- В запальний ентузіазм
- Г цікавий парадокс

Культура мовлення

Уживання прийменників

Прийменник **по** НЕ ВЖИВАЄМО в таких сполученнях слів:

на прохання на замовлення на вимогу називати на ім'я надіслати поштою	за дорученням за зразком за пропозицією за наказом з примусу	поради щодо харчування після закінчення школи старший за званням екзамен з історії не прийшов через хворобу
---	--	---

Українські відповідники

кеш – готівка сконцентруватися – зосередитися деградація – занепад еквівалент – відповідник ідентичний – тотожний	коаліція – об'єднання маклер – посередник провайдер – постачальник фундатор – засновник сервіс – обслуговування
---	---

Наголошуймо правильно

Прикметники, які мають наголошене закінчення -ий		Прикметники, які мають наголошений корінь або суфікс
біржовий ґрунтовий житловий листяний маршовий мілкий новий пільговий	терпкий тонкий товстий торф'яний фаховий чарівний черговий черствий	визвільний вичерпний гетьмáнський зру́чний квасолéвий ко́сий опто́вий порядко́вий

Цікаво знати

МОВИ СВІТУ. ЦІКАВІ ФАКТИ

- В українській мові найбільше слів має першу букву **п**. Найменш уживаною буквою українського алфавіту є буква **ф**.
- Найдовше слово в українській мові складається з 30 букв! Спробуйте вимовити: *дихлордифенілтрихлорметилметан* (це хімікат для боротьби зі шкідниками).
- Запис слова «метро» по-японськи складається з трьох ієрогліфів, що означають «низ», «ґрунт» і «залізо».
- Індія є однією з найбільш багатомовних країн світу. Тут говорять понад 400 мовами, з яких 22 мають офіційний статус.
- Фінську мову вважають однією з найскладніших у Європі. Вона має 15 відмінків і зовсім іншу граматику, ніж індоєвропейські мови.

Як це було

АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ

Буває, що письменники / письменниці створюють нові слова. Так з'являються авторські неологізми.

- Т. Шевченко вперше вжив слова *високочолий, мордуватися, почимчикувати, вогняний*;
- Г. Квітка-Основ'яненко – *буденний, перемагати*;
- І. Франко – *полум'яний*;
- Олена Пчілка – *палкий, променистий, мистецтво*;
- Леся Українка – *промінь, напровесні*;
- Михайло Старицький – *мрія, завзяття, пестливий, майбутнє, привабливий*.

ЗАПОЗИЧЕННЯ

Підручник

Запозичення з польської мови: *podręcznik*, походить від прикметника *podręczny*, утвореного з прийменника *pod* «під» та основи іменника *ręka* «рука».

Футбол

Запозичення з англійської мови: *football*, утвореного з іменників *foot* «ступня» і *ball* «м'яч».

Автобус

Запозичення з німецької мови: *autobus*, походить від фр. *autobus*, утвореного з основи *auto* «автомобіль» і елемента *-bus*, виділеного зі слова *omnibus* «омнібус».

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

22. ОСОБЛИВОСТІ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Про будову безсполучникового речення, а також про смислові відношення між його частинами

ПРИГАДАЙМО. 1. Які є види складних речень? 2. Як з'єднаємо частини складносу-
рядних і складнопідрядних речень?

196. А. З'ясуйте, яке речення складносурядне, а яке – складнопідрядне.

Матч закінчився, і ми одразу
поїхали додому.

Матч закінчився, **так що** ми
одразу поїхали додому.

Б. Перебудуйте усно подані речення на безсполучникові складні, вилучивши сполуч-
ник.

В. Зробіть висновок про особливості безсполучникових складних речень.

Будова речення та смислові відношення між частинами

Безсполучниковим називають складне речення, частини якого з'єднані за допомогою лише інтонації, тобто без сполучників чи сполучних слів. **НАПРИКЛАД:**

Горить олімпійський вогонь, над ареною здійснюються салюти.

1-ша частина

2-га частина

Схема цього речення: [], [].

Основні смислові відношення між частинами безсполучникового складного речення

Смислові відношення	Приклади
Переліку (подій, явищ тощо)	<i>Місяць на небі, зіроньки сяють, тихо по морю човен пливе (Нар. творчість).</i>
Зіставлення, протиставлення	<i>Не русалонька блукає – то дівчина ходить (Т. Шевченко).</i>
Наслідку	<i>Защебетав соловейко – пішла луна гаєм (Т. Шевченко).</i>
Причини	<i>І не треба доли дорікати: всіх не може обігріть вона (В. Симоненко).</i>

Умови	Зрубав дерево – посади два (Нар. творчість).
Часу	Гаї шумлять – я слухаю (П. Тичина).
Пояснення, уточнення	Вірю: розум темне зло поборе (М. Руденко).

У безсполучниковому складному реченні, яке має три й більше частин, можемо комбінувати різні смислові відношення. **НАПРИКЛАД:**

Учора тут ще басувало літо, тепер дивися: молода зима!
(М. Вінграновський).

У цьому реченні наявні смислові відношення переліку та пояснення. Схема речення: [], [] : [] !

Синтаксичні синоніми

Безсполучникове складне речення можна перебудувати на складносурядне або складнопідрядне. **ПОРІВНЯЙМО:**

Безсполучникові	Складносурядне
Гудуть атракціони, лунає музика.	Гудуть атракціони, <i>і</i> лунає музика.
	Складнопідрядні
Ідеш удвох – дорога коротша. Знаю: весна буде рання. Матвій зрадив: почався дощ.	<i>Коли</i> ідеш удвох, то дорога коротша. Знаю, <i>що</i> весна буде рання. Матвій зрадив, <i>бо</i> почався дощ.

Виразальні можливості

У сполучникових складних реченнях завдяки сполучникам і сполучним словам чіткіше, ніж у безсполучникових, виражено смислове відношення між частинами. А в безсполучникових реченнях ці відношення більше вгадуємо на основі значення частин речення та інтонації. Ці речення використовуємо для вираження контрастів, висновків, послідовності, надання висловленню динамічності. Безсполучникові речення емоційніші, інтонаційно багатші, ніж складносурядні й складнопідрядні.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У безсполучниковому складному реченні немає головної та залежної частин.

197. І. Прочитайте поради стилістів-перукарів. У яких порадах ідеться про вибір зачіски, а в яких – про догляд за волоссям?

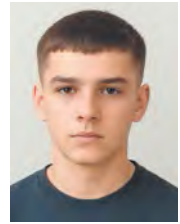
ЗНАЙДИ СВІЙ ОБРАЗ

✓ Стилисти рекомендують: засічка має підкреслювати переваги обличчя та приховувати недоліки.

✓ Обираючи зачіску, пам'ятайте: ви маєте відчувати себе комфортно та впевнено у своєму образі.

✓ Волосся потребує вашої уваги, воно не любить пересушування та агресивних хімічних засобів.

✓ Регулярно оновлюйте стрижку – волосся матиме здоровий і доглянутий вигляд.

II. Доведіть, що наведені речення – безсполучникові складні. Визначте в них частини та смислові відношення між цими частинами.

III. Оберіть одну із зачісок на фото, яка вам більше подобається або не подобається. Складіть усно безсполучникове складне речення – комплімент або пораду щодо цієї зачіски.

198. I. Випишіть безсполучникові складні речення та підкресліть у них граматичні основи. Які речення мають більше ніж дві частини?

1. Розпочалися жнива – будь скупішим на слова (*Нар. творчість*).
2. Беру до рук улюблену книжку, та чомусь сьогодні читання не йде (*В. Наймановська*).
3. Трапиться слово зрадливе – геть його, сину, гони! (*Б. Олійник*).
4. Не спитавши броду, не лізь у воду (*Нар. творчість*).
5. Хай оживає істина стара: людина починається з добра (*Л. Забашта*).
6. Мама читала казку, на край ліжка зліталися птахи-зорі (*М. Павленко*).
7. Там, де для когось тільки лютий за вікном, на моїй вулиці давно уже весна (*С. Вакарчук*).
8. Розкаж́у тобі думку таємну, дивний здогад мене обп́ік: я залишуся в серці твоєму на сьогодні, на завтра, нав́ік (*Л. Костенко*).

II. Побудуйте схеми першого й восьмого речень.

III. Як ви розумієте зміст першого речення? Перебудуйте усно це речення на складно-підрядне.

199. I. **ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ.** З'ясуйте, у якому з поданих куплетів пісні «Ніби вчора, рідна мамо» більше безсполучникових складних речень. Скільки в цьому куплеті загалом частин речень?

Ніби вчора, рідна мамо,
Ви мене будили рано;
Промінь сонця зустрічали солов'ї.
Пастухи череду гнали,
На сопілках вигравали;
Горлицею **туркотіли** ви мені.

Ніби вчора, рідна мамо,
Ви мене будили рано,
А світанок дивограєм розквітав.
Верби коси розпустили,
До водиці нахилились;
Вітер в краї вашу пісню засівав.

П. Запотічний

II. Знайдіть метафори та поясніть їхню роль.

III. Доберіть синоніми до виділеного слова.

200. І. Перебудуйте усно репліки так, щоб вони були безсполучниковими складними реченнями. Чи стали висловлення більш легкими, невимушеними? Визначте смислові відношення між частинами речень.

Віта:

Учора було холодно
й море дуже штормило.

Катя:

Сьогодні лише кататимуся на
катамарані, бо море холодне.

Влад:

Коли буде десята година,
підемо на пляж.

Ігор:

Я приніс м'яч, так що будемо
грати у волейбол.

ІІ. З'ясуйте, хто з учасників / учасниць спілкування висловлює наміри та які саме. До кого ви приєдналися б, щоб провести вільний час?

ІІІ. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Візьміть участь у діалозі (4–6 реплік) на тему «Відпочинок біля моря» та використайте в ньому одне з утворених безсполучникових речень.

201. Установіть відповідність між частинами безсполучникових складних речень. Перебудуйте письмово ці речення на сполучникові складні.

1-ша частина
Маємо гарний урожай яблук:
Мілана збирала речі для поїздки,
Сонце зійшло –
Не було чути жодного звуку:

2-га частина
Соломія їй допомагала.
правильно обрізали крону дерева.
усі давно спали.
птахи заспівали.

202. І. Прочитайте діалог. Визначте в словах Артема факти й судження.

Злата. Привіт! У тебе гарний настрій.

Артем. Вітаю! Сьогодні були в аквапарку.

Злата. І як?

Артем. Спочатку довелося трохи постояти в черзі, емоції вже тоді зашкалювали. Потім зайшли – очі розбіглися від кількості гірок. Я тричі катався з найвищої – аж дух перехоплювало! Потім сестра з батьками просто відпочивали біля води, я зробив багато фоток. Усі задоволені, я вже планую наступну поїздку.

Злата. Чудово!

Артем. Поїдете з нами?

Злата. Звичайно.

ІІ. Знайдіть безсполучникові складні речення. Прочитайте ще раз другу репліку Артема, замінюючи його речення на сполучникові складні. Який варіант більш емоційний і динамічний?

203. Вікторина. Продовжте цитати¹, які за будовою є безсполучниковими складними реченнями.

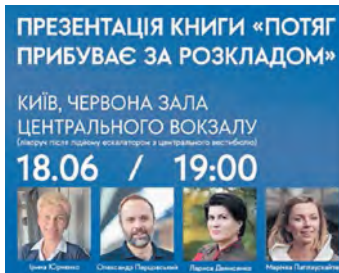
1. Ще не вмерла України і слава, і воля, [...].
2. Червону руту не шукай вечорами, [...].
3. Засвіт встали козаченьки в похід з полуночі, [...].

4. Ой у лузі червона калина похилилася, [...].
5. Сім'я вечереює коло хати, [...].
6. Рече да стогне Дніпр широкий, [...].
7. Сіла птаха білокрила на тополі, [...].
8. Несе Галя воду – [...].
9. Куди не кинеш оком – безмежній поля, [...].

¹ Автори текстів: 1) П. Чубинський; 2) В. Івасюк; 3) нар. творчість; 4) С. Чарнецький; 5) Т. Шевченко; 6) Т. Шевченко; 7) Ю. Рибчинський; 8) нар. творчість; 9) Ю. Рибчинський.

204. I. Розгляньте ілюстрації. Поміркуйте, якою темою їх об'єднано.

II. Складіть і запишіть за кожною ілюстрацією речення, яке відповідає поданій поруч схемі. Для якої ілюстрації «випало» безсполучникове складне речення?

1. [], ().

2. [], але [].

3. [], [].

Джерела ілюстрацій: 1 і 2 – рекламні постери з відкритих джерел;
3 – depositphotos

205. I. Визначте смислові відношення між частинами речень. Перебудуйте ці речення на складносурядні або складнопідрядні. Утворені речення запишіть.

1. У всякого моря свій берег є – у мрії його не буває (*Г. Коваль*).
2. Стало серцю тісно – заспівала пісню (*Г. Чубач*).
3. Багато диму – мало тепла (*Нар. творчість*).
4. Я знаю: мова мамина – свята (*М. Адаменко*).
5. Під час фестивалю проводили цікаві майстер-класи, кожен охочий міг придбати сувенірну продукцію.
6. Милосердя не вимагає нагороди: воно саме є найбільшою винагородою (*З медіа*).

II. Обведіть у записаних реченнях сполучники (сполучні слова).

III. Поясніть, як ви розумієте зміст першого речення.

206. I. Випишіть безсполучникові складні речення. Зазначте поруч у дужках, які смислові відношення наявні між частинами речень.

1. Бережи час: його й за гроші не купиш (*Нар. творчість*).
2. Підкажи найлагідніше слово, я його слухняно повторю (*Л. Костенко*).
3. Думав доля зустрітеться – спіткалося горе (*Т. Шевченко*).
4. Один із найстабільніших льодовиків світу втрачає опору та відступає через зміну клімату.
5. Через місто пройшов сильний буревій, який поламав багаторічні дерева.
6. Науковець довів: в Україні за рік можна виростити кілька врожаїв картоплі (*З медіа*).

II. Підкресліть у виписаних реченнях абстрактні іменники, а потім запропонуйте це завдання штучному інтелекту. Чи погоджуєтеся ви з відповідями, які надав ШІ?

207. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам потрібно поінформувати знайомих про заходи до Дня міста Львова. Складіть за поданою афішею відповідне висловлення (4–7 речень), використавши щонайменше два безсполучникові складні речення.

ДЕНЬ МІСТА ЛЬВОВА Львівська міська рада	
3 травня 15:00	Мирослав Маринович та Емма Антонюк. Публічна розмова у дворик у Ратуші <i>Дворик Ратуші, пл. Ринок, 1.</i> <i>Вхід вільний за попередньою реєстрацією</i>
3 травня 17:00	Музичний виступ від оркестру мажореток «Львівські фанфари» Львівської школи мистецтв №5. <i>Північна сторона пл. Ринок. Вхід вільний</i>
3 травня 18:00	Концерт «Музика, народжена Львовом» <i>Львіварня, вул. Клепарівська, 18. Вхід за квитками.</i>
3 травня 19:30	Концерт оркестру INSO-Lviv. Гарнізонний храм святих апостолів Петра і Павла, <i>вул. Театральна, 11. Вхід вільний</i>
3 травня 20:00	Перегляд фільму «Довбуш» від ЛКП «Центр Довженка». <i>Просто неба біля дзвіниці церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Майдан святого Івана Павла II папи Римського, 1. Вхід вільний</i>
3–4 травня 12:00–20:00	Благодійний фестиваль «Базар Добра» <i>Домівка врятованих тварин, вул. О. Довбуша, 24. Вхід за донат</i>

23. КОМА Й КРАПКА З КОМОЮ МІЖ ЧАСТИНАМИ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Про те, як на письмі виділити частини безсполучникового речення, а також про інтонацію

ПРИГАДАЙМО. Коли між частинами складносурядного речення можемо ставимо крапку з комою?

208. А. З'ясуйте, чим різняться подані безсполучникові складні речення. Які розділові знаки вжито між їхніми частинами?

Сучасні танці поєднують різні стилі, музика підкреслює кожен рух.

Сучасні танці поєднують різні стилі; музика підкреслює кожен рух, створюючи неповторну атмосферу.

Б. Знайдіть частину речення, у середині якої є свій розділовий знак.

В. Зробіть висновок про вживання коми й крапки з комою між частинами безсполучникового складного речення.

Розділові знаки

Між частинами безсполучникового складного речення завжди ставимо розділовий знак: кому, крапку з комою, двокрапку або тире.

Між частинами безсполучникового складного речення зі значенням **переліку** ставимо **КОМУ** (частини можна з'єднати сполучником *і*)

Нас кличе у мандри дорога, нам грає чарівна струна (С. Фоменко).

[], [].

Якщо ці частини досить поширені (мають значний обсяг) або в середині них уже є розділові знаки, то ставимо **КРАПКУ З КОМОЮ**

Ластівки літали понад самою землею мовчки, без щебету; шуліка, розпластавши крила, висів непорушно в синім небі (Г. Тютюнник).

[]; [].

Інтонація

Наведені вище речення вимовляємо з інтонацією переліку, а саме:

- ✓ робимо невелику паузу між частинами;
- ✓ кожную частину вимовляємо однотипно;
- ✓ на кінці кожної частини (крім останньої) трохи підвищуємо голос;
- ✓ знижуємо голос у кінці всього речення.

209. КОЛО ДУМОК. З'ясуйте, скільки частин має кожне складне речення. Чому в першому реченні вжито і кому, і крапку з комою, а в другому – тільки коми?

1. Сонце, піднімаючись угору, привітно сяє-гріє; вітерець легенький дише; жайворонки, в'ючись над дорогою, щебечуть (*Панас Мирний*).

2. Виходжу в сад, він чорний і худий, йому вже ані яблучко не сниться (*Л. Костенко*).

210. І. Спишіть коментарі із соцмереж, розкриваючи дужки та ставлячи кому або крапку з комою між частинами речень.

Твій пост надихає завжди ч(е,и)каю наступних історій.

Стрім просто геймери сміються з мемів.

Гра стає цікавішою завдан(н)я ускладнюють(ь)ся рівні стають довгими суперники швидшими.

Фото з вихідних – це топ друзі каталися на скейтах, смакували смузі, робили селфі біля фонтана.

Уже тиждень тр(е,и)ває турнір (з, із, зі) скейтбордингу учас(т)-ники, контролюючи емоції, виконують трюки майстерно й кр(е,и)ативно.

II. Підкресліть однорідні члени речення та звороти, якими ускладнені речення. Чи впливає наявність цих елементів на розділовий знак між частинами?

211. І. Проаналізуйте текст і висновки, які зробили з нього читачі. У якому висновку, на вашу думку, є елемент маніпуляції? Поясніть свою відповідь.

САМОКАТНИК – ТЕЖ ВОДІЙ

Водії електросамокатів повинні дотримуватися правил дорожнього руху.

Минулого місяця в нашому місті сталося кілька інцидентів. Один підліток врізався у велосипедиста, інший не впорався з керуванням і злетів із доріжки, третій наїхав на пішохода.

Фахівці радять завжди перевіряти стан самоката, уникати швидкої їзди в багатолюдних місцях, під час дощу та в темну пору доби; ці

ВИСНОВКИ

А Деякі користувачі самокатів не дотримуються правил, і це створює відчуття, що правила потрібні не всім.

Б Усім давно зрозуміло: ніхто навколо не дотримується правил.

В Часом помилково вважають, що дотримання правил важливе лише для новачків.

правила допомагають знизити ризик травм і забезпечують комфортну поїзду. Рух на самокаті крайньою правою смугою проїзної частини дозволено тільки особам, які досягли 14 років. У населених пунктах максимальна дозволена швидкість для електросамокатів – 25 км/год, таке обмеження спрямоване на мінімізацію ризиків аварій.

Важливо усвідомлювати, що безпечна їзда – це турбота не лише про себе, а й про інших.

II. Знайдіть у тексті та у висновках безсполучникові складні речення. Поясніть уживання розділових знаків. Замініть усно ці речення синонімічними складносурядними.

212. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Який вид транспорту вам подобається більше – велосипед чи електросамокат? Чим саме? Що ви запропонували б для покращення дорожнього руху у вашому населеному пункті?

213. І. Доповніть кожне речення вставним словом (сполученням слів) і відокремленим членом речення. Утворені речення запишіть.

ЗРАЗОК. *Затору вже немає, до Одеси недалеко. → Затору, утвореного через аварію, уже немає; до Одеси, напевно, недалеко.*

1. На Тернопіль виїжджаємо о сьомій, дідусь уже забронював номер у готелі. 2. Спецтехніка розчищає дороги від снігу, комунальники посипають тротуари спеціальною сумішшю. 3. Синоптики прогнозують хмарну погоду, на дорогах можлива ожеледиця.

II. Хто знайде в поданих реченнях два слова, у яких можливе чергування звуків? А хто знайде ще більше таких слів?

214. I. **СИТУАЦІЯ.** Уявіть себе серед відвідувачів зображеного парку. Висловіть усно враження щодо прогулянки чи загалом парку (3–4 речення). Використайте щонайменше одне безсполучникове речення зі значенням переліку.

II. Складіть і запишіть за ілюстрацією три речення за поданими схемами.

1. [] ; [].

2. [], [], [].

3. [], і [].

215. Виконайте тестові завдання.

1. Безсполучниковим складним є речення

А Праця годує, а лінь марнує.

Б Усе минається, одна правда лишається.

В Коли почав орати, то в сопілку не грати.

Г Не взявшись за сокиру, хати не зробиш. (*Нар. творчість*)

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Хто мене в літа ранкові вчив добру і вчив любові? (*Ю. Рибчинський*).

Б Біля озера у літню ніч ми були з тобою віч-на-віч (*А. Фіглюк*).

В Ось і вечір вівці біля броду з Черемоша п'ють холодну воду (*М. Юрійчук*).

Г А вівчар жене отару плаєм, тьохнув пісню соловей за гаєм (*М. Юрійчук*).

216. I. Придумайте продовження кожного **безсполучникового** складного речення, зважаючи на позначені пропуски та розділові знаки. Утворені речення запишіть.

1. Відеогра ставала дедалі складнішою, [...].

2. Учитель показував **нові** моделі роботів, [...].

3. Сонце **сідало** за горизонтом, [...], [...].

4. Глядачі залишали коментарі під відео; [...] .

5. Музичний гурт випустив новий трек; [...].

II. Доберіть і запишіть фразеологізми з виділеними словами.

24. ДВОКРАПКА МІЖ ЧАСТИНАМИ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Про речення, у яких друга частина розкриває зміст першої чи вказує на причину, а також про інтонацію

217. А. Зіставте подані речення. Зверніть увагу на розділові знаки та сполучники.

Складнопідрядні

- 1. Знаю, **що** вранці дощитиме.
- 2. Візьми парасольку, **бо** дощить.

Безсполучникові

- 1. Знаю: уранці дощитиме.
- 2. Візьми парасольку: дощить.

Б. У якому реченні друга частина розкриває зміст першої, а в якому – вказує на причину?

В. Зробіть висновок, за яких умов між частинами безсполучникового речення треба ставити двокрапку.

Між частинами безсполучникового складного речення ставимо **ДВОКРАПКУ**, якщо:

друга частина **розкриває зміст** першої, **пояснює, уточнює** її (між частинами можна вжити сполучник *що*; сполучення *а саме*; *і побачив, що* та под.)

[] : [**розкриває**].
зміст

- 1. *Ти розумієш: відповідь десь поруч.*
- 2. *Тільки скажу одне: бережіть себе.*
- 3. *Я озирнувся: навколо нікого.*

друга частина вказує на **причину** того, про що йдеться в першій (частини можна з'єднати сполучниками *бо*, *тому що*)

[] : [**причина**].

Виходмо раніше: прогнозують сильний дощ.

Інтонація

Наведені вище речення вимовляємо з інтонацією пояснення, а саме:

- ✓ робимо значну паузу між частинами;
- ✓ частини вимовляємо рівним тоном;
- ✓ пояснювальні слова підкреслено наголошуємо;
- ✓ знижуємо голос у кінці всього речення.

Синтаксичні синоніми

Безсполучникові речення з двокрапкою між частинами подібні до складнопідрядних. **ПОРІВНЯЙМО:**

Безсполучникові	Складнопідрядні
Я знаю: правда переможе. Солов'ї затихли: почався дощ.	Я знаю, що правда переможе. Солов'ї затихли, бо почався дощ.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Щоб правильно поставити розділовий знак між частинами безсполучникового речення, треба правильно визначити смислові відношення між частинами. Для цього можна спробувати підставити сполучники.

218. I. Прочитайте виразно речення. Обґрунтуйте вживання двокрапки.

1. Я знаю: світ росте із доброти (*О. Довгоий*). 2. Во Вифлеємі нині новина: Пречиста Діва зродила Сина (*Нар. творчість*). 3. Поглянь: вуалі білосніжні смагляві вишні надягли (*Д. Іванов*). 4. У Вінниці перекрили рух на кількох вулицях: триватимуть ремонтні роботи. 5. На трасі Київ – Харків утворився затор: сталася дорожньо-транспортна пригода. 6. У Черкасах відкрили новий автобусний маршрут: він з'єднав центр міста з віддаленим районом (*З медіа*).

II. Перебудуйте усно перше й п'яте речення на складнопідрядні. Визначте вид підрядної частини.

219. I. Прочитайте заголовки новин. Визначте, чи є ці заголовки за будовою безсполучниковими складними реченнями. Поясніть уживання двокрапки.

УКРАЇНЬКА ПРАВДА	
Усі розділи	ЖИТТЯ
«Сам удома» в реальності: підліток сплутав рейси в аеропорту і випадково полетів у Мілан Тетяна Бугасенко – 5 серпня, 18:06	«Ховалася» в далекому космосі: вченим вдалося знайти надзвичайно масивну чорну діру Анна Коваленко – 6 серпня, 18:49

II. Спрогнозуйте, про що, на вашу думку, ітиметься в текстах із наведеними вище заголовками.

III. Прочитайте нижче текст новини до першого заголовка. Які деталі розкрито в тексті? Чи отримали ви ту інформацію, на яку сподівалися?

Британський підліток під час повернення з відпочинку в Іспанії, де він був разом із батьками, випадково сів не на той літак і замість Лондона полетів в Італію. Про це пише The Guardian.

Відомо, що 15-річний хлопець відпочивав із родиною на острові Менорка. В аеропорту підліток сплутав літаки й помилково сів на рейс до Мілана. Батьки почали бити на сполох, коли зрозуміли, що син зник. Звернулися за допомогою до правоохоронців. Офіцери перевірили камери в зоні вильоту та побачили, що підлітку вдалося потрапити на рейс до Мілана.

Використано матеріали із сайту «Українська правда. Життя». Фото: kokhanchikov/depositphotos

Під час польоту співробітники авіакомпанії помітили, що на борту був пасажир без квитка. Вони з'ясували: хлопець мандрує сам. У Мілані підлітка зустріли представники місцевої влади й аеропорту. Незабаром до Італії прилетіла матір хлопця, яка забрала його додому.

IV. Поясніть уживання двокрапки в останньому абзаці. Перебудуйте письмово два речення з тексту (на вибір) на безсполучникові складні з двокрапкою між частинами.

220. I. Спишіть речення, ставлячи між їхніми частинами двокрапку, а потім прочитайте виразно.

1. Ігор полки завертає жаль-бо йому милого брата **Всеволода** («Слово про похід Ігорів»). 2. Не забувай про мудрих вчителів вони **тебе** із отчих рук приймали (*Л. Гудзь*). 3. І пригадалося йому **дитинство** над водами хиляться лози, лелека пливе **в висоті** (*М. Рильський*). 4. У компанії уточнили затримка постачання пов'язана з погодними умовами. 5. **На Закарпатті** похолодає синоптики попереджають про заморозки. 6. У Чернівцях пройшов фестиваль вуличної **музики** виступили гурти з різних міст України (*З media*).

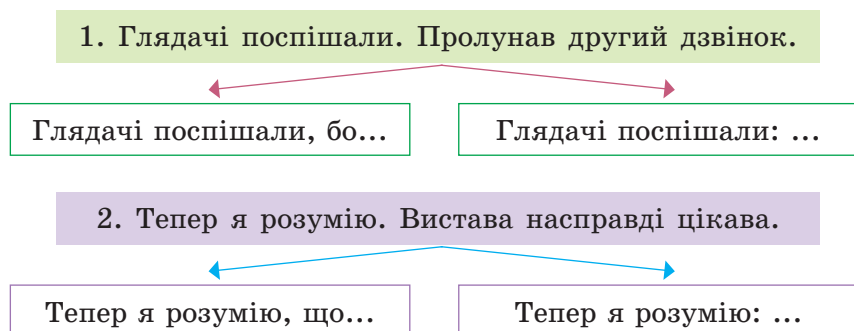
II. Укажіть речення, яке відповідає такій схемі: [] : [], [].

III. Підкресліть виділені слова як члени речення.

221. КОЛО ДУМОК. Поясніть, чому в поданому реченні перед виділеними словами ставимо не коми, а двокрапку й тире. Прочитайте виразно речення вголос.

Гляну: **а** небо – **як** ти (*В. Сосюра*).

222. Побудуйте усно за схемою з кожної пари простих речень: а) складнопідрядне; б) безсполучникове складне. Поясніть уживання розділових знаків в утворених реченнях.

223. Перебудуйте письмово речення на безсполучникові складні. Чи змінилися при цьому смислові відношення між частинами?

1. Денис дізнався, що тренування буде в суботу. 2. Соломія відчувала, що концерт затягнеться. 3. У космосі непросто плакатити, бо

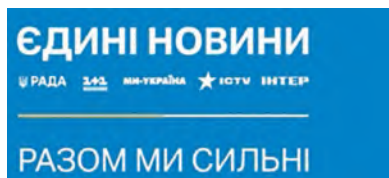
сльози не течуть униз. 4. Пшеницю вважають чи не найкориснішим злаком, тому що вона є джерелом мінералів, вітамінів і білків.

224. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. Поміркуйте, чи можна в поданих реченнях замість коми поставити двокрапку. Якщо так, то чи зміняться смислові відношення між частинами речень?

1. Кіт стиха муркотів, їжаки їли з його миски. 2. Степ рясніє, яскраво жовтіє звіробій.

225. I. Подивіться новини, перейшовши за QR-кодами або посиланнями. Доберіть свій заголовок до кожної з них, використовуючи безполучникове складне речення.

<https://cutt.ly/ZrN8gl5y>

**Неврожай соняшнику
(2025)**

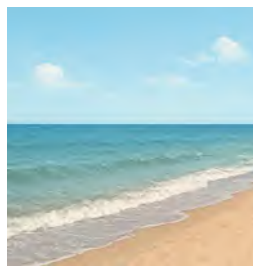
<https://cutt.ly/irN8k4mu>

**Чемпіонат світу з
легкої атлетики (2025)**

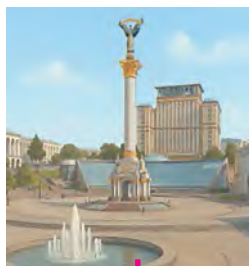
II. Передайте суть однієї з новин (на вибір) двома способами: 1) за допомогою лише 5–7 слів; 2) за допомогою лише 3 слів.

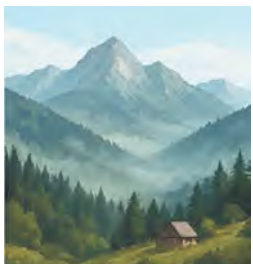
226. Розкажіть про подорож Україною за наведеним маршрутом (5–7 речень). Розповідаючи про зображене місце, використайте безполучникове складне речення, яке б починалося поданою частиною.

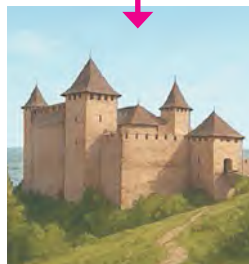
Відчули: [...].

Дізналися: [...].

Побачили: [...].

Зрозуміли: [...].

227. Доповніть усно безсполучникові складні речення пропущеними частинами. Поясніть використання двокрапки.

1. Я знаю: [...]. 2. З гори чудовий краєвид: [...]. 3. Повертався додому задоволений: [...]. 4. [...] : море сильно штормило.

228. І. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки та ставлячи дієслово, наведені в дужках, у формі теперішнього часу.

1. Науковці довели деякі тварини (передчувати) наближення землетрусів. 2. У тварин є свої способи орієнтування кажани (користуватися) ультразвуком птахи – магнітним полем Землі. 3. Ми (ходити) по поверхні, а не (літати) у повітрі гравітація (притягувати) все до центру Землі. 4. Огірки (висаджувати) в теплий ґрунт це теплолюбний овоч. 5. Айсберги не (тонуть) в океані густина льоду менша за густину води.

ІІ. Знайдіть складні слова. У якому з них перша частина іншомовна? Що вона означає (оберіть варіант відповіді)?

А несправжній

Б найкращий

В поза межами

229. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що хтось із ваших знайомих не прийшов на міське (селищне) свято до Дня молоді (Дня міста, Нового року тощо), хоча обіцяв. Наступного дня він поцікавився, як усе пройшло. Продовжте усно подане висловлення 4–6 реченнями, із яких два безсполучникові складні з двокрапкою між частинами.

Учора було дуже весело. Стільки цікавого: ...

Ілюстрація із сайту Луцької міської ради

• лазертаг, • диск-гольф, • алтимат фризбі, • спортивні квести, рухливі ігри, • паркур, • дартс, • велосипед BMX, • стрільба з лука, • лицарські бої, • фейс-арт, • фарби Холі та багато іншого

230. І. Перебудуйте письмово подані речення на безсполучникові складні. У яких реченнях ви поставите двокрапку, а в яких – кому?

1. Не кидай іскри в соломі, бо і сама згорить, і село спалить (*Нар. творчість*). 2. Десь чую, що скрипка в тишині своє згадала і мені розповіла про все казково (*За В. Грінчаком*). 3. Умовк кобзар сумуючи, бо щось руки не грають (*За Т. Шевченком*). 4. Протягом усієї минулої зими я відчував, що щось має статися в цьому світі (*За Є. Гуцалом*). 5. Я знав, що вперед пливати колись було нелегко й Магеллану (*За Д. Луценком*). 6. Знову цвітуть каштани і хвиля дніпровська б'є (*За А. Малишом*). 7. Плине білий човник, і вітер ледве дише (*За Лесею Українкою*).

ІІ. Знайдіть у реченнях слово з таким лексичним значенням: «сприймати інтуїцією щонебудь».

25. ТИРЕ МІЖ ЧАСТИНАМИ БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Про речення, за допомогою яких протиставляємо, порівнюємо, виражаємо причину, умову тощо, а також про інтонацію

231. А. Зіставте речення. Зверніть увагу на розділові знаки між їхніми частинами та виділені сполучники.

Складнопідрядні

1. **Коли** прийшло літо, не ходи по калину.
2. **Якщо** раніше встанеш, більше зробиш.

Безсполучникові складні

1. Прийшло літо – не ходи по калину.
2. Раніше встанеш – більше зробиш.

Б. У яких реченнях перша частина виражає час, а в яких – умову?

В. Зробіть висновок, за яких умов між частинами безсполучникового складного речення можемо ставити тире.

Між частинами безсполучникового складного речення ставимо **ТИРЕ**, якщо:

зміст частин різко **зіставляємо** або **протиставляємо** (їх можна з'єднати сполучниками **а, але**)

[] – [].
зіставлення,
протиставлення

Літо дбає – зима поїдає (Нар. творчість).

зміст частин **порівнюємо** (їх можна з'єднати сполучниками **наче, як**)

[] – [].
порівняння

Подивилась ясно – заспівали скрипки (П. Тичина).

перша частина виражає **час** або **умову** того, про що йдеться в другій (у першій частині можна поставити сполучники **коли, якщо**)

[**час**] – [].

[**умова**] – [].

*1. Прийшла Покрова – сиди, чумаче, вдома.
2. Посієш впору – матимеш зерна гору (Нар. творчість).*

друга частина виражає **наслідок, висновок** із того, про що йдеться в першій, швидко **зміну подій** (частини можна з'єднати сполучником **так що** або **і**)

[] – [**наслідок**].

[] – [].
швидко зміна подій

Грім ударив – захитались темне небо і земля (Я. Жарко).

Інтонація

Під час вимови наведених вище речень робимо тривалу паузу між частинами, першу частину зазвичай вимовляємо високим тоном, а другу – зниженим. Цю інтонацію можна передати такою схемою:

[] – // [] .

Синтаксичні синоніми

Безсполучникові речення з тире між частинами подібні до складносурядних або складнопідрядних. **ПОРІВНЯЙМО:**

Безсполучникові	Сполучникові
Дощ намочить – вітер висушить.	Дощ намочить, а вітер висушить.
Хочеш дружби – будь сам другом.	Якщо хочеш дружби, то будь сам другом.
Насунула хмара – майже споночило.	Насунула хмара, так що майже споночило.
Говорить – шовком шиє.	Говорить, наче шовком шиє.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Якщо безсполучникове речення має три й більше частин, то між цими частинами можуть бути різні розділові знаки. **НАПРИКЛАД:**

Різко ударив грім – заскрекотала сорока, запищали курчата.

[] – [], [].

232. І. Прочитайте виразно речення та обґрунтуйте вживання тире.

1. Рада б зірка зійти – чорна хмара заступає (*Нар. творчість*).
2. Заспіваєш – аж світяться ранки (*А. Малишко*).
3. Зійшов сніжок – берися за плужок (*Нар. творчість*).
4. Снігу надме – хліба прибуде (*Нар. творчість*).
5. Я з квітами прийшов тебе зустріти і дуже довго ждав – зів'яли квіти (*Д. Павличко*).
6. Відчинили двері – вітер як дмухне, аж засвистів (*Марко Вовчок*).

ІІ. Перебудуйте усно речення на складносурядні або складнопідрядні. Визначте вид підрядної частини.

233. І. Спишіть речення, ставлячи між частинами тире або двокрапку, а потім виразно прочитайте.

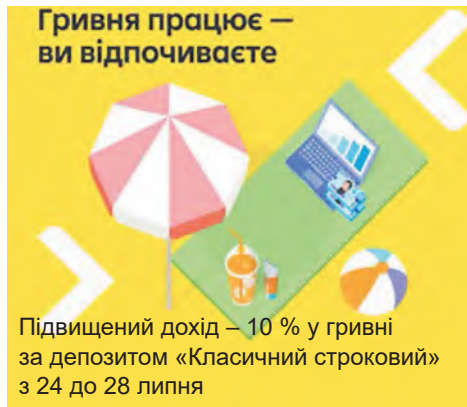
1. Січню морози лютому **хуртовини**.
2. Землі кланяйся низько до хліба будеш близько (*Нар. творчість*).
3. Не козак вклонявся королеві – король схилив голову перед козаком! (*П. Загребельний*).
4. А слово скаже з пам'яті не викинеш (*Л. Костенко*).
5. У товаристві лад усяк тому радіє (*Л. Глібов*).
6. Але нелегко було знайти вихід **довкола** їжи-

лися обриви скель (І. Франко). 7. Із близького згустка пшениці пурхнув жайворонок Марія здригнулась (В. Бабляк).

II. Підкресліть орфограми.

III. Доберіть усно синоніми до виділених слів.

234. I. Розгляньте рекламні пости. З якою сферою діяльності пов'язаний кожний із них? Поясніть уживання тире.

II. Хто зможе пригадати або придумати слоган для реклами, який за будовою є безсполучниковим складним реченням із тире між частинами? А хто добере два чи більше таких прикладів?

ЗРАЗОК. 1. Дайвінг для всіх – усе для дайвінгу! 2. Ми будемо – ви живете.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Структура речення та розділовий знак можуть змінити емоційне враження від одного й того самого змісту. Зокрема, **тире** передає емоційну напругу, драматизм, робить текст живим і динамічним.

235. I. Уявіть, що ви записуєте подкаст, у якому ділитися враженнями. Прочитайте виразно два варіанти того самого тексту відповідно до розділових знаків.

Варіант А

Світло згасло, зал завмер.
Актори горять; кожен рух, кожне слово тримає увагу.
У глядачів то сміх, то тиша, то оплески.
У фіналі вибухають овації, а телефони миттєво знімають сторіз.
І ти розумієш, що це не просто вистава, а досвід.

Варіант Б

Світло згасло – зал завмер.
Актори горять – кожен рух, кожне слово тримає увагу.
У глядачів то сміх, то тиша, то оплески.
У фіналі вибухають овації – телефони миттєво знімають сторіз.
І ти розумієш: це не просто вистава – це досвід.

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поміркуйте, який варіант сильніше передає напругу моменту, емоційну насиченість, а який менш емоційний. Чому? Який варіант вам більше імпонує та спонукав би послухати весь подкаст?

2. Поміркуйте, як саме медіа можуть впливати на нас, змінювати наш настрій, наше ставлення до теми розмови. Чи можуть надмірні емоції в інтонації бути ознакою того, що нами намагаються маніпулювати?

3. Знайдіть в обох варіантах безсполучникові складні речення.

4. З'ясуйте, у якому варіанті є складносурядне й складнопідрядне речення. Як їх перебудовано в іншому варіанті?

5. Складіть усно висловлення (3–5 речень) про якусь подію (фестиваль, концерт, спортивні змагання тощо), використавши щонайменше одне безсполучникове складне речення з тире між частинами.

236. Утворіть усно за схемою з кожної пари простих речень: а) складнопідрядне; б) безсполучникове складне. Поясніть уживання розділових знаків в утворених реченнях.

1. Смартфон розрядився. Я не зміг зробити селфі.

Смартфон розрядився, так що ...

Смартфон розрядився – ...

2. У кадрі багато деталей. Селфі стане популярним.

Якщо в кадрі багато деталей, ...

У кадрі багато деталей – ...

237. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. I. Поміркуйте, що треба зробити, щоб змінити розділовий знак між частинами поданих речень. Як така зміна вплине на зміст речення?

1. Усі зраділи: рух потягів відновили.

2. Рейс скасували – ночуватимемо в готелі аеропорту.

II. Поміркуйте, чим різняться наведені нижче речення. Чи лише розділовим знаком і місцем розташування частин?

1. Гравці зуміли зосередитися – команда виграла матч.

2. Команда виграла матч: гравці зуміли зосередитися.

238. I. Перебудуйте письмово подані речення на синонімічні безсполучникові складні. У яких двох реченнях треба поставити двокрапку?

1. Якщо не візьмешся за роботу, то робота сама не зробиться (*Нар. творчість*). 2. Денис весело сміявся, а Тарас щось сердито бурмотів. 3. Коли зацвітає ліщина, час виставляти вулики на пасіку. 4. Очерет вище голови, так що не продерешся. 5. Цікаво, що це вже третє золото українки на чемпіонаті. 6. Перший відеокліп – і одразу шедевр. 7. Тільки без паніки, бо у вас ще є час надолужити.

II. Прочитайте утворені речення виразно вголос.

239. I. Складіть і запишіть за змістом кожного речення пораду у вигляді безсполучникового складного речення з тире між частинами.

ЗРАЗОК. Під час грози потрібно зачинити вікна й двері. → Розпочалася гроза – зачини вікна й двері.

1. Під час буревію потрібно триматися подалі від дерев. 2. Умій сказати «НІ!», коли тобі пропонують спробувати наркотики. 3. На велосипеді не можна розганятися в місцях з обмеженою видимістю. 4. Під час інтенсивних тренувань треба пити більше води. 5. Якщо вам надійшло підозріле повідомлення, не переходьте за посиланням.

II. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Візьміть участь у діалозі (5—7 реплік) на тему однієї з наведених порад. Використайте одне із складених речень (на вибір).

240. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам треба написати оголошення в чаті, щоб запросити його учасників на спільну подію (похід у кіно, виїзд на природу, участь у шкільному заході тощо). Складіть відповідне висловлення (5—8 речень), використавши щонайменше два безсполучникові складні речення.

Зразки речень

- ✓ Оберете кіно – одразу забронюю квитки.
- ✓ Візьмемо гарний настрій – погана погода нам не завадить.

241. Розгляньте комікс. Складіть за ним розповідь (6—8 речень), використавши подані нижче фрагменти як частини **безсполучникових** складних речень.

1. Охопила втомата – ...

2. На майданчику нікого: ...

3. Настрій чудовий – ...

242. Виконайте тестові завдання.

1. Тире треба поставити між частинами речення

А На Місяці не може бути вітру там немає атмосфери.

Б Місяць рухається навколо Землі його швидкість приблизно 1 км/с.

В Місяць потрапляє в тінь Землі відбувається місячне затемнення.

Г На Місяці немає рослинного світу ніщо живе не може існувати без води.

2. Доберіть приклад до кожної умови вживання тире (один приклад зайвий).

Умова вживання тире

- 1 між підметом і присудком
- 2 на місці пропущеного члена речення
- 3 для відокремлення прикладки
- 4 між частинами безсполучникового речення

Приклад

- А Зі святом вас березового соку – днем пробудження солодкої землі! (А. Таран).
- Б Родинне свято – краще з свят (О. Довгон'ят).
- В Птахи з-за моря вертають – плуги з полем розмовляють (Нар. творчість).
- Г На гнідому коні – білявий вершник (Н. Бічуя).
- Д Минулася буря – і сонце засяло (М. Рильський).

243. Перебудуйте кожне наведене речення на три або чотири складнопідрядні з підрядними різного виду. Форму слів можна змінювати. За потреби скористайтеся поданим нижче міркуванням.

1. Вийде з-за хмари сонце – заграє річка всіма барвами. 2. Ти заходиш у тіток – час зникає. 3. Вмикаю музику – настрої змінюється.

МІРКУЙМО. У першому реченні друга частина може вказувати на умову, за якої відбувається дія. Також між частинами цього речення можуть бути відношення часові, наслідкові, способу дії.

В. Панко. Птах у квітах (петриківський розпис)

244. І. Прочитайте текст (окремі розділові знаки пропущено). Випишіть безсполучникові складні речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Поясніть роль таких речень у тексті.

КРИЛАТІ СИНОПТИКИ

Чимало птахів – чудові синоптики. Придивіться взимку до снігурів, сорок, ворон, горобців ви теж зможете передбачити зміни в погоді. Ось заспівав снігур чекайте на хуртовину. Горобці ховаються в купи хмизу невдовзі посиляться мороз.

Добрими віщунами змін погоди є ворони. Перед завірюхою вони гучно каркають, зграями в снігу купаються. Високо в небі видно тихий танок ворон готуйтеся до снігопаду. А перед посиленням вітру вони тихо сидять на нижніх гілках дерев. Сіли ж дружно на землю чекайте відлиги (За А. Волковою).

II. Поясніть відмінність між словами-паронімами *дружно* і *дружно*. Яке з них ужито в останньому реченні?

III. Перекажіть усно текст за виписаними реченнями.

IV. Прорекламуйте подану картину за допомогою одного безсполучникового складного речення із 4 або 5 слів.

245. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Що потрібно, на вашу думку, для того, щоб бути гарним синоптиком в умовах нинішнього технічного прогресу? Кому можуть допомогти метеопрогнози?

246. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки й розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Дивлячись на піраміди Гізи розумієш людська **праця** здатна перемогти навіть **вічність**. 2. На (Е,е)йфелевій **вежі** раптом засвітилася ілюмінація **площа** вибухнула опл(е,и)сками. 3. **Велич** Тауерського мосту оч(е,и)видна він поєднує інженерний геній і художню майстерність. 4. Сонце зникло за хмарами куполи Києво-Печерської лаври мит(т)єво занурилися в урочисту тінь. 5. Готичний собор зводили десятиліт(т)ями сучасний хмарочос виростає за кілька років. 6. Стоїш біля Колізею час втрачає свої **межі**.

II. Укажіть власні назви – назви пам'яток архітектури. Які із цих споруд ви легко впізнали б на фото?

III. Запишіть виділені слова у формі орудного відмінка однини.

Проект

Об'єднайтеся в групи та **підготуйте повідомлення для медіа щодо актуальних подій або рекламу**. Використайте кілька безсполучникових складних речень.

Форми: відеозапис, аудіозапис, інсценізація, словесний опис відео- чи аудіореклами; плакат, постер тощо.

Поради щодо роботи над проектом

1. Не забудьте «покликати» на допомогу творчу уяву, оригінальність, креативне мислення та асоціації.

2. Визначте, на яку цільову аудиторію розраховане ваше повідомлення чи реклама та якого результату ви очікуєте.

3. Не забувайте, що в медіа кожне слово має велике значення.

За бажанням демонстрацію робіт можна провести як конкурс. Обрати журі, яке присвоїть кожному проекту одне із звань: найоригінальніший, найаргументованіший, найкумедніший, найяскравіший тощо.

26. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ»

247. Скористайтеся тренажером, щоб удосконалити свої навички з теми «Безсполучникове складне речення». Для цього перейдіть за поданим посиланням <https://cutt.ly/srN8p0EH> або QR-кодом.

248. I. Прочитайте текст. Яке запитання ви хотіли б поставити його автору?

ПІСНЯ, ЩО ЗАВОЮВАЛА ЄВРОПУ

На початку минулого століття вчені були неймовірно здивовані: одна із шотландських народних пісень помандрувала аж до України

Н. Курій-Максимів.
Співаночки
(живопис на склі)

Їй стала тут народною, широкозваною під назвою «**Їхав козак за Дунай**». Але згодом дослідники виявили зовсім інший факт: пісня народилася в Україні. А вже з нашої землі полетіла аж до Шотландії, ставши там народною. Вона звучала часто і французькою, і польською, і чеською, і болгарською, й угорською та іншими європейськими мовами. А ще з'ясувалося, що в цієї пісні є автор. Його ім'я – Семен Климовський.

Відомо, що колишній козак заснував село Припутні. Односельці завжди приходили до чоловіка на пораду: був він мудрим і міг допомогти розумним словом. Дослідники знайшли філософський трактат, який Климовський свого часу надіслав російському цареві Петру І. У трактаті говорилося про ті несправедливості, які панують у державі... Існує припущення, що розгніваний цар наказав заслати зухвалого козака подалі від людського ока.

Невідомо, де похований Семен Климовський. Проте ми знаємо: його невмируща пісня дійшла до людей. Її перекладали найкращі поети того часу. Варіації на тему «**Їхав козак за Дунай**» творили найвідоміші композитори, зокрема німецький митець Людвіг ван Бетховен (За М. Слабошпицьким).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Доберіть свій варіант заголовка, використовуючи безсполучникове складне речення.
2. Визначте мікротему кожного абзацу.
3. Визначте ДВА твердження, які суперечать змісту тексту. Поясніть свою відповідь.

- А Німецький композитор Людвіг ван Бетховен є творцем пісні «**Їхав козак за Дунай**».
- Б Пісня «**Їхав козак за Дунай**» звучала багатьма європейськими мовами.
- В Одна із шотландських пісень стала народною в Україні під назвою «**Їхав козак за Дунай**».
- Г Семен Климовський написав філософський трактат, у якому викрив недоліки державного устрою.

Суперечлива
інформація

4. Знайдіть і зачитайте вголос безсполучникові складні речення. Визначте смислові відношення та поясніть уживання розділових знаків між їхніми частинами.
5. Знайдіть і перебудуйте два складнопідрядні речення (на вибір) на безсполучникові складні.
6. Обґрунтуйте вживання тире в першому абзаці.
7. Прорекламуйте подану картину за допомогою одного безсполучникового складного речення.

249. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Хто із сучасних виконавців, на вашу думку, може гідно представити Україну на конкурсі «Євробачення»? Яку пісню ви порадили б написати для цього? (Згідно з правилами конкурсу пісня має бути новою.)

250. I. Установіть відповідність між частинами прислів'їв. Запишіть прислів'я, розставляючи потрібні розділові знаки.

1-ша частина
Умієш їздити
Грім не гріє
Літо добуває
Прийде година
Брови нависли

2-га частина
достигне і калина.
ледачий не встане.
умій падати.
злоба на мислі.
зима поїдає.

II. Хто зможе пригадати прислів'я, яке за будовою є безсполучниковим складним реченням? А хто добре два чи більше таких прикладів?

251. КОЛО ДУМОК. Поясніть, чому між частинами першого речення ставимо двокрапку, а другого – тире.

1. Назарову презентацію визнали найкращою: він використав багато ілюстрацій і схем.
2. Назар використав у презентації багато ілюстрацій і схем – її визнали найкращою.

252. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. Поміркуйте, яке з поданих речень просте, а яке – складне. Відповідь обґрунтуйте.

1. Розказав другу – пішло по кругу (*Нар. творчість*).
2. Життя без книг – це хата без вікна (*Д. Павличко*).

253. I. Побудуйте речення за схемами й запишіть. Підкресліть граматичні основи.

1. [умова] – []. 2. [] – [наслідок]. 3. [] : [причина].

II. Доберіть усно до побудованих речень синонімічні сполучникові.

254. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Я в давню істин(н)у увірував гл(е,и)боко найвища мудрість в простоті високій (*Б. Олійник*).
2. Прийде осінь у засіках буде хліб золотий (*Нар. творчість*).
3. Найпр(е)красніша мати щаслива найсо-

лодші кохані вуста найчистіша душа незрадлива найскладніша людина проста (*В. Симоненко*). 4. Погляну на березограй аж серце завм(е,и)рає (*Д. Луценко*). 5. Язик мій – ворог мій він раніше розуму говорить (*Нар. творчість*). 6. Уночі зірвалася справжня буря гр(е,и)-міло тріщало лило (*М. Павленко*).

II. Підкресліть прикметники найвищого ступеня порівняння. Утворіть від виділених слів і запишіть форми вищого і найвищого ступенів порівняння.

255. Знайдіть неправильно вжиті слова. Відредагуйте усно речення, скориставшись інформацією на сторінці «Культура мовлення» (с. 28). Визначте тип речень за будовою.

1. Глядачі вийшли – світло виключили. 2. Діти цілий день знаходяться в хаті: іде дощ. 3. Вийду на слідуючій зупинці: звідти ближче. 4. Зайшла бабуса чи дідусь – уступи місце. 5. Запрошуємо в автобусні тури в саму гостинну країну світу!

256. Виконайте завдання одного з варіантів (на вибір).

Варіант А. Складіть допис (6–8 речень), який можна було б розмістити в соцмережах, на одну з тем: «Мої уподобання», «День батька», «День матері», «День обіймів». Використайте щонайменше три безсполучникові складні речення.

Варіант Б. Напишіть опис чи розповідь (6–8 речень) у художньому стилі на тему «Весняна злива» або «Фантастична історія». Використайте щонайменше три безсполучникові складні речення.

257. Виконайте тестові завдання.

1. Безсполучниковим складним є речення

А Здається, сьогодні зі мною щасливий усенький світ (*О. Довгон'ят*).

Б Вітька спрагло зазирає у темні дівочі очі, мов у пречисту криницю (*В. Чемерис*).

В Вона піснями виспівала душу, вона пісні ці залишає нам (*Л. Костенко*).

Г Коли Творець подарував Україні пісню, пісенною стала душа українців (*Н. Петрук*).

2. Безсполучникове складне речення утворимо, якщо до частини «Сонце сідає за гору...» додамо фрагмент

А і весняні ниви прощаються з ним.

Б прощається з весняними нивами.

В прощаючись із весняними нивами.

Г весняні ниви зустрічають вечір.

3. Слослові відношення переліку наявні в кожному поданому реченні, ОКРІМ

А Місяць на небі, зіроньки сяють, тихо по морю човен пливе (*Нар. творчість*).

Б Малі озерця блискають незлісно, колише хмара втомлені громи (*Л. Костенко*).

В У гаю, гаю вітру немає; місяць високо, зіроньки сяють (*Т. Шевченко*).

Г Воду для пиття наш куточок носить аж з лісу: там вона набагато смачніша (*А. Дімаров*).

4. Двокрапку треба поставити між частинами речення (розділові знаки пропущено)

А А ти співаєш душу всю проймає (Л. Костенко).

Б А ще таку я вирізьблю картину зі всіх дворів збігається рідня (Л. Костенко).

В Хай лине пісня в ранішні тумани хай з нею день римує біг життя (Ю. Вавринюк).

Г Небо було синіше од моря море було синіше од неба (М. Коцюбинський).

5. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Людство не усвідомить себе як єдине ціле: не буде йому добра (Олесь Гончар).

Б Мріють крилами з туману лебеді рожеві, сиплять ночі у лимани зорі сургучеві (В. Симоненко).

В Чудовий краєвид послався понад ним: стави, лисніючи у сяєві нічнім, один до одного горнулися пестливо (А. Міцкевич).

Г Я тягнув догори і сам собі не вірю: знову над нашою хатою пролітають лебеді! (М. Стельмах).

6. Доберіть приклад до кожного виду смислових відношень між частинами речення (один приклад зайвий).

Смислові відношення

- 1 переліку
- 2 наслідку
- 3 причини
- 4 пояснення

Приклад

А Я до моря вийшов рано – море спить (Д. Павличко).

Б Латаття ніжилось в озерах, хитали ряску карасі (Л. Костенко).

В Посієш вчинок – виросте звичка (Нар. творчість).

Г Мати вірила: земля все знає (М. Стельмах).

Д Як заздрю я білій хмаринці: вона пливе у далечінь між підруг (І. Муратов).

7. Доберіть приклад до кожної умови вживання тире (один приклад зайвий).

Умова вживання тире

- 1 між підметом і присудком
- 2 на місці пропущеного члена речення
- 3 між частинами складно-сурядного речення
- 4 між частинами безсполучникового речення

Приклад

А Стеле м'якенько – твердо спати (Нар. творчість).

Б Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя (В. Стус).

В У льодах – замерзлий з осені листок (Л. Гудзь).

Г Має людина в собі такий живчик – бажання робити добро (Олесь Гончар).

Д Слова – це дум моїх пташки (О. Довгон'ят).

Культура мовлення

Наголошуймо правильно

Переглянувши відео, яке автори підручника розмістили на своїх сторінках у соцмережах (<https://cutt.ly/ZrN8agMg>), зможете за одну хвилину навчитися правильно наголошувати числівники.

Дієслова

гно́бити жа́літи заверші́ти, завершу́ закі́нчи́ти, закі́нчу́ зали́шити, зали́шу́	задобри́ти зм'якши́ти зобрази́ти зці́лити лести́ти	окри́лити оздорови́ти поси́діти, поси́джу посто́яти, посто́ю талані́ти
--	--	--

Антисуржик

Правильно	НЕправильно
вимкнути світло перебувати в приміщенні наступна зупинка поступитися місцем навчальний процес поїхав як міністр продаж за зниженими цінами будь-які висновки завдати шкоди призвести до бійки дипломатичні відносини порушити питання чинний закон	виключити світло знаходитися в приміщенні слідуюча зупинка уступити місце учбовий процес поїхав у якості міністра продаж по знижених цінах любі висновки нанести шкоду привести до бійки дипломатичні відношення підняти питання діючий закон

Розрізняймо

Ві́борний — якого визначають, обирають голосуванням на якусь посаду або для виконання певних обов'язків (*виборна посада, особа*).

Ві́борчий — який стосується виборів, їх організації та проведення (*виборчий округ, бюлетень; виборча кампанія, агітація*).

* * *

Визнача́льний — основний, істотний; такий, що характеризує кого-, що-небудь (*визначальна риса, умова, галузь*).

Визначни́й — який виділяється своїми позитивними рисами, видатний; важливий за своїм значенням (*визначна особа, людина, заслуга*).

Корисно знати

АРГУМЕНТИ МОВЧАННЯ

Уміння говорити має поєднуватися з умінням, коли необхідно, помовчати. Німецький соціолог П. Вальфіш-Рулен сформулював 26 аргументів мовчання. Наведемо деякі з них:

- якщо ваш співрозмовник роздратований, то краще помовчте, щоб не дратувати його більше;
- коли ви самі роздратовані, то краще теж помовчати, щоб не сказати чогось такого, про що пізніше жалкуватимете;
- якщо ви дуже довго говорили, то після цього помовчте; дайте змогу висловитися іншим;
- якщо вам надають слово, а те, про що ви хотіли сказати, уже сказав хтось інший, то від виступу краще відмовитися;
- якщо вам хочеться поговорити про свої справи, то зважте на те, що сторонніх людей це мало цікавить; а тому краще помовчте;
- якщо ви не досить глибоко обізнані з питаннями, які обговорюються, дайте змогу говорити тим, хто добре знає ці питання;
- іноді краще промовчати, щоб не образити гідності іншого.

Як це було

МАНДРІВКА АПЕЛЬСИНА

Батьківщина апельсинів – Південний Китай. Звідси рослина поступово просувалася на південь Азії. Португальці в XV столітті завезли її в Європу. У XVI столітті апельсини вже були відомі й в Україні, куди їх привозили з Голландії. Звідси й прийшла їхня назва: голландське *appelsien* розкладається на «*апель*» – яблуко й «*сіна*» – Китай. У голландців ця назва виникла під впливом французького *potte de Chine* – *пом де шин* (що теж означає «китайське яблуко»).

В українській мові апельсин має ще назву – *помаранча*, яка прийшла до нас через німецьку мову (*Pomeranze*) з італійської, де *romo* – «яблуко», *arancia* – «апельсин» (А. Коваль).

На дозвіллі

РЕБУСИ

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ

27. СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНИМ І ПІДРЯДНИМ ЗВ'ЯЗКАМИ

Про складні речення, які мають три й більше частин, та поєднання цих частин різними видами сполучникового зв'язку

ПРИГАДАЙМО. Що таке сурядний і підрядний види зв'язку?

258. А. Визначте кількість частин у поданому складному реченні.

Мова – це доля народу,

і вона залежить від того,

від чого?

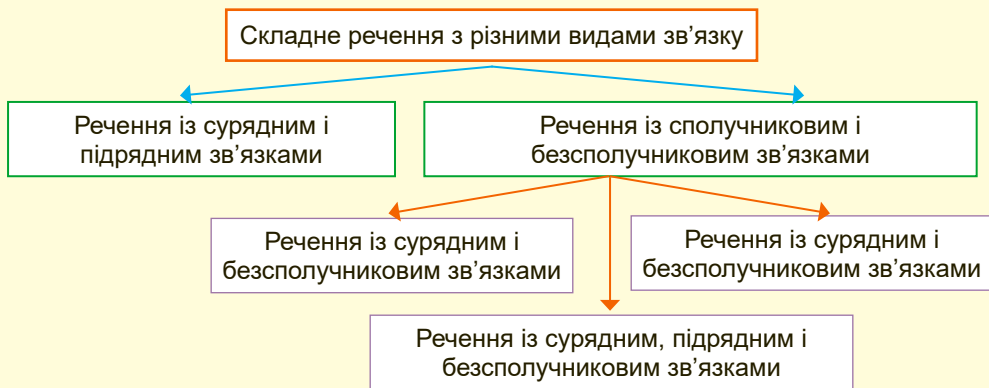
як ревно всі ми плекатимемо її (Олесь Гончар).

Б. Яким сполучником (сурядності чи підрядності) поєднано першу й другу частини? А другу й третю?

В. Зробіть висновок про особливості складного речення із сурядним і підрядним зв'язком.

Бувають складні речення, у яких три або більше частин поєднано одночасно сурядним, підрядним і безсполучниковим видами зв'язку або двома із цих видів. **НАПРИКЛАД:** *Ми не святі, у нас були гріхи, але боролись ми за правду сміло (Д. Луценко).*

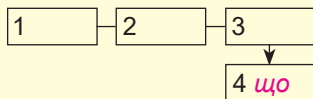
Складне речення, у якому частини поєднано різними видами зв'язку, називають складним реченням із різними видами зв'язку. Такі речення бувають двох видів.

Поєднання сурядного й підрядного видів зв'язку

У складному реченні із сурядним і підрядним зв'язками одні частини поєднано сполучником сурядності, а другі – сполучником підрядності (сполучним словом). **НАПРИКЛАД:**

Твоя душа за мною не жалкує, **а** тільки серце вражене сумує, **і** жаль тобі, **що** ти мене кохаєш (Леся Українка).

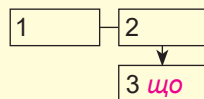
[], **а** [], **і** [], (**що** ...).
1 2 3 4

У цьому реченні першу й другу та другу й третю частини поєднано сполучником сурядності. Третю і четверту частини поєднано сполучником підрядності.

У складних реченнях із сурядним і підрядним зв'язками можуть бути найрізноманітніші комбінації поєднання частин, але ці комбінації можна звести до трьох найпоширеніших. **ПОРІВНЯЙМО:**

1. Дві частини поєднано сурядним зв'язком, а від однієї з них залежить підрядна частина.

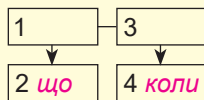
Ти до мене прийшла не із казки чи сну, **і** здалося мені, **що** стрічаю весну (В. Симоненко).

[], **і** [], (**що** ...).
1 2 3

2. Дві частини поєднано сурядним зв'язком, і кожна з них має по одній підрядній частині.

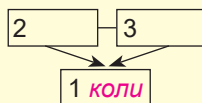
Сади осіпалися милі, **що** чарували так мене, **і** знов Дніпра чекають хвилі, **коли** їх крига одягне (В. Сосюра).

[], (**що** ...), **і** [], (**коли** ...).
1 2 3 4

3. Дві частини поєднано сурядним зв'язком, і обидві ці частини мають спільну підрядну частину.

Коли в лісах **іще** ревли буй-тури, Даждьбогу сонце приміряло німб **і** люди чорноліської культури жили, співали, сіяли свій хліб (Л. Костенко).

(**Коли** ...), [] **і** [].
1 2 3

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складному реченні із сурядним і підрядним зв'язками має бути щонайменше три частини. Провідним є сурядний зв'язок, а підрядний – допоміжним.

259. І. Прочитайте речення, дотримуючись відповідної інтонації. Визначте в кожному з них межі частин та вкажіть види зв'язку між цими частинами (підрядний, сурядний).

1. Я не можу змінити напрямок вітру, **але** я можу налаштувати вітрила, **щоб** завжди добиратися до місця призначення (Дж. Дін).

2. **Якщо** кожен піклуватиметься лише про себе, люди втратять довіру одне до одного, **а** суспільство перетвориться на місце, **де** панують егоїзм і байдужість (А. Ваврик). 3. Наші крила – це наша уява, **і** ті, **хто** не використовують її, залишаються завжди на одному місці (М. Алі).
- II. Побудуйте схему кожного речення. Поясніть уживання розділових знаків.

260. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Обведіть або виділіть кольором сполучники (сполучні слова), якими поєднано частини в цих реченнях.

1. Спустився вечір і одразу похолоднішало хоч удень була нестерпна спека (Олесь Гончар). 2. Святкове почуття наповнює дитячу душу і я тішу себе бо скоро до нас завітає справжня казка (В. Скуратівський). 3. Перед чорним шляхом що пролягав через ліс вершник потяг повід ліворуч але кінь стояв як укопаний (В. Шкляр). 4. За вікном полетіла біла нитка блискавиці а тоді вдарив грім наче рикнув велетенський пес що сторожить неміряний небесний дім (В. Шевчук). 5. Повітря пахтить квітами якими міниться близький берег і ти вбираєш у себе принесені вітерцем пахощі луку (Є. Гуцало).

II. Підкресліть у виписаних реченнях граматичні основи. Побудуйте схеми.

III. Знайдіть в одному з поданих речень фразеологізм. Чи потрібно цей фразеологізм виділяти комою? Прочитайте речення, замінюючи фразеологізм словом-синонімом.

261. I. Доповніть кожне складносурядне речення однією чи двома підрядними частинами. Запишіть утворені речення.

1. На **брифінгу** доповідач озвучив інформацію щодо захисту прав національних меншин, а детальну позицію уряду викладуть у **резольюції** конференції. 2. У IX столітті Київ став великим ремісничо-торговельним центром Східної Європи, і цим він відрізнявся від інших міст. 3. До початку **референдуму** було більше місяця, але **бігборди** вже були обклеєні політичною рекламою. 4. Північний полюс тане, і це доводять супутникові зйомки з космосу.

II. Поясніть лексичні значення виділених слів. За потреби скористайтесь тлумачним словником.

262. I. Прочитайте тексти **А** і **Б**. Виконайте завдання.

Текст А

НЕ ОБИРАЙ ЛЕГКОГО ШЛЯХУ

Чесність – надважлива моральна риса в спорті та в повсякденному житті.

Молода лижниця Паскаль Тремуле здобула перемогу на чемпіонаті Франції серед студентів, але вона зізналася членам журі, що пропустила одну з перешкод. Так вона свідомо позбавила себе звання чемпіонки.

15-річна Крістіана Павлу стала переможницею Національного чемпіонату Кіпру з веслування на байдарках. Після запливу вона підійшла до суддів і повідомила, що насправді перетнула фінішну лінію другою. Спортсменку дискваліфікували, однак вона продемонструвала чесну гру, що є чимось більшим, ніж перемога.

Але історія спорту знає випадки й нечесної гри. Наприклад, уживання допінгу¹ задля спортивних досягнень. У 1990 році виявили документи, які засвідчили, що багато східно-німецьких спортсменів, особливо плавчинь – учасниць олімпійських ігор, приймали анаболічні стероїди та інші заборонені речовини. А в учасників ХХХ Літніх олімпійських ігор (Лондон, 2012 р.) після ретельних перевірок за порушення антидопінгових правил відібрали аж 40 медалей (За матеріалами вебсайту Міжнародного комітету фейр-плей²).

¹ *Допінг* – фармакологічні та інші речовини, які спричиняють різке тимчасове підвищення фізичної і психічної активності організму.

² *Фейр-плей* (від англ. *fair play* – чесна гра) – сукупність моральних і етичних правил, що регулюють поведінку учасників спортивних змагань, передбачаючи чесність, повагу до суперників та суддів.

Текст Б

ПРАВИЛА ЧЕСНОЇ ГРИ

- Чесна гра – це єдиний шлях.
- Я буду ставитися до своїх суперників так само, як хотів би / хотіла б, щоб ставилися до мене.
- Під час змагань моя мета – перемогти суперника, а не завдати йому болю чи принизити його гідність.
- Я з повагою визнаватиму рішення суддів.
- Я з гідністю сприйматиму як перемогу, так і поразку.
- Я готовий / готова прийти на допомогу тому, хто її потребує, навіть якщо це поставить під загрозу мою перемогу.

(Розробив Міжнародний комітет фейр-плей)

II. Завдання за текстами.

1. Визначте, що об'єднує тексти **А** і **Б**. Яку актуальну проблему в них порушено? Висловіть свої міркування щодо цієї проблеми.

2. Оберіть одне з правил чесної гри (текст **Б**), яке ви вважаєте найважливішим. Поясніть свій вибір.

3. Поміркуйте, наскільки важливим є дотримання правил чесної гри не лише в спорті. Запишіть відповідь у формі складного речення із сурядним і підрядним зв'язками.

4. Знайдіть у тексті **А** складні речення із сурядним і підрядним зв'язками. Накресліть схеми цих речень. Визначте вид кожної підрядної частини.

5. Складіть із двох перших речень третього абзацу (текст **А**) складне речення із сурядним і підрядним зв'язками. Запишіть складене речення та підкресліть у ньому граматичні основи.

6. Розгляньте мотиваційний плакат, розміщений біля тексту **А**. З якою метою цей плакат створено? Поясніть, як ви розумієте подані на ньому вислови. Приду-

майте до цього плакату власний креативний напис щодо дотримання правил доброчесності.

7. Поясніть написання слів *антидопінговий*, *східнонімецький*.

263. I. Розгляньте схеми. Назвіть спільні та відмінні ознаки речень, які можна скласти за цими схемами.

1. [], або [], (). 2. [], (), і [].
3. [], (), а [], ().

II. Складіть і запишіть речення за кожною схемою.

264. I. Доберіть приклад до кожного типу складного речення.

Тип речення

- 1 складносурядне
- 2 складнопідрядне
- 3 безсполучникове складне
- 4 складне із сурядним і підрядним зв'язками

Приклад речення

- A** Ми прагнемо подорожувати, бо саме в мандрівках ми знаходимо справжнє натхнення.
Б Кожна подорож відкриває нові горизонти, і це дарує незабутні враження, які залишаються в пам'яті назавжди.
В Далекі світи приваблюють своєю загадковістю: там чекають незвідані культури, дивовижні краєвиди та цікаві зустрічі.
Г У незнайомій країні відчуваєш неймовірну енергію, а кожен новий день обіцяє несподівані пригоди.

II. **ПОПРАЦЬОУЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою речення та побудуйте їхні схеми. Перевірте одне в одного, чи правильно виконано завдання.

265. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Побудуйте його схему. Визначте вид підрядності.

Набравши висоту літак знову почав відриватися від реального світу хоч і не міг маневрувати бо праворуч і ліворуч тяглися білі траси повітряних доріг а часом виринав на **обиді** якийсь інший швидкохідний літак (*Ю. Мейгеш*).

II. Доберіть якнайбільше синонімів до виділеного слова. За потреби скористайтесь словником.

266. I. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки та розкриваючи дужки.

1. Я вимкну світло й запалю свічу і прин(е,и)су із саду пізні квіти і дощ до ранку буде ш(е,и)потіти св(')яті слова які я промовчу (*М. Луків*). 2. За лозами темні ліси а над річкою й над лісами в(е,и)чірне небо якого я ніколи таким ще (не)бачив (*О. Довженко*). 3. Вишиває і співає і ніхто (не)зна де узор вона кінчає де ту пісню почина (*М. Рильський*). 4. Пов(е,и)ртало на обід але здавалося що день ще й (не)починався (*С. Скляренко*). 5. Сади осипалися милі що чарували так мене і знов Дніпра ч(е,и)кають хвилі коли їх крига одягне (*В. Сосюра*). 6. Погортайте сторінки сивих віків і вам відкриється багато поетичних

таємниць і ви почуєте голоси творців імена яких розгубила історія... (М. Стельмах). 7. По обидва боки шляху л(е,и)жали (не)займані землі які чергувалися з перелісками а далі синіла смуга лісу (Петро Панч).

II. Побудуйте схему кожного речення.

III. Складіть і запишіть складне речення із сурядним і підрядним зв'язками про економію енергоресурсів або про сортування побутового сміття.

267. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви маєте виступити на засіданні молодіжної ради вашої громади. Висловіть свої міркування про те, що ви хотіли б покращити / змінити у вашому місті / селі, запропонуйте варіанти вирішення проблеми. Використайте щонайменше одне речення із сурядним і підрядним зв'язками. Запишіть свої міркування (4–5 речень).

Хочеш розвиватися?

Маєш ідеї, як покращити свою громаду?
Якщо тобі 14–35 років і ти проживаєш
на території громади, тоді
ДОЛУЧАЙСЯ
до молодіжної ради!

Активна молодь –
сильна громада!

28. СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ ІЗ СПОЛУЧНИКОВИМ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВИМ ЗВ'ЯЗКАМИ

Про те, які є різновиди речень із сполучниковим і безсполучниковим зв'язками

ПРИГАДАЙМО. У чому відмінність між сполучниковим зв'язком і безсполучниковим?

268. А. Визначте кількість частин у поданому складному реченні.

Батько хай їде орать:

його коні знають,

а я піду гулять,

чому?

бо мене гості чекають (Нар. творчість).

Б. Яким зв'язком (сполучниковим чи безсполучниковим) поєднано першу й другу частини? А другу й третю? А третю й четверту?

В. Зробіть висновок про особливості складного речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язками.

У складному реченні із **сполучниковим і безсполучниковим зв'язками** є три або більше частин, одні з яких поєднані сполучниками (сполучними словами), а другі – без сполучників (сполучних слів).
НАПРИКЛАД: *Якщо одного прекрасного дня ви хочете зробити щось значне, знайте: один прекрасний день – це сьогодні (Дж. Лукас).*

(Якщо ₁ ...), [₂] : [₃].

У цьому реченні першу й другу частини поєднано сполучниковим підрядним зв'язком, а другу й третю – безсполучниковим.

Різновиди складних речень із сполучниковим і безсполучниковим зв'язками

Складне речення
із сурядним і
безсполучниковим
зв'язками

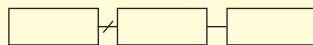
Складне речення
з підрядним і
безсполучниковим
зв'язками

Складне речення
із сурядним, підрядним
і безсполучниковим
зв'язками

ПОРІВНЯЙМО:

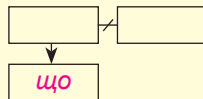
1. Вже на річках дитячий галас виух, холонуть дні, **і** все навкруг холоде (Г. Дудка).

[], [], **і** [].

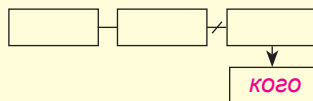
2. Море тому й велике, **що** не нехтує дрібними річками: воно раде будь-якій воді (Нар. творчість).

[], (**що** ...) : [].

3. Є тисячі способів зникнути із цього світу миттєво, **і** є лише один спосіб відчувати радість життя: бути разом із тим, **кого** любиш (М. Матіос).

[], **і** [] : [], (**кого** ...).

Стилістичні особливості

У науковому стилі складні речення з різними видами зв'язку служать засобом вираження складних думок, допомагають чітко й послідовно викласти матеріал. У художньому й публіцистичному стилях уміле використання таких речень разом із простими конструкціями робить мову багатую, гнучкою, образною.

269. І. Прочитайте речення. Поясніть, яку думку висловлено в кожному з них.

1. Цивілізованість вимірюють книжками, **і** книжка продовжує бути символом мудрості: президенти країн, **коли** присягають нації, кладуть руку на книгу (Р. Семків). 2. Наслідки вашої праці оцінять інші, дбайте тільки про те, **щоб** серце ваше було чисте й справедливе (Д. Раскін). 3. Україна не поділяється на захід або схід, вона поділяється на тих, **хто** любить Україну, і тих, **хто** її не любить (Л. Гузар). 4. Секрет життєвого успіху такий: будь готовий скористатися найменшою можливістю задовго до того, **як** вона з'явиться (Б. Дізраелі).

II. Визначте в кожному реченні межі частин і вкажіть види зв'язку між цими частинами (безсполучниковий; сполучниковий: сурядний, підрядний).

III. Побудуйте схеми двох перших речень.

270. I. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки. Побудуйте схему кожного речення.

1. Якби моя воля видала б закон заборонити нещасливі фінали в казках (М. Павленко). 2. Зацвіли забували вишні забіліло кругом вночі і кантату весни одвічну замузичили знов дощі (В. Буденний). 3. Небо було синіше од моря море було синіше од неба і мені здавалося що вони заздять одне одному (М. Коцюбинський). 4. Знають діти є на світі казка та не знають де вона живе (В. Бровченко). 5. Вітер не вщухав уже кілька днів і море клекотіло такою пронизливою синявою що здавалося ніби вхлюпується вона тобі в саму душу (П. Загребельний). 6. Креснула блискавка торохнув грім немов на залізний дах сипнули повну торбинку каштанів (Г. Тютюнник).

II. Знайдіть речення відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика речення	
А	У реченні є слово, що позначає урочистий музичний твір, який виконує хор.
Б	У реченні є прикметник у формі вищого ступеня порівняння.
В	У реченні є синонім до іменників <i>закінчення, завершення, кінець</i> .
Г	У реченні є два дієслова, які можна замінити синонімами <i>спалахнути, гримнути</i> .

271. Складіть і запишіть по одному складному реченню з різними видами зв'язку, використовуючи інформацію з кожної групи речень.

А Протягом трьох діб очікують нестійку погоду із сильними поривами вітру.
Центральні, південні та деякі північні регіони накриють помірні дощі.
Уночі прогнозують від 4 до 8 градусів тепла.
Температура повітря вдень буде в діапазоні 8–16 градусів вище нуля.

Б Протягом року тривалість світлового дня в різних широтах різна.
На тривалість світлового дня впливає кут нахилу земної осі.
У тій півкулі Землі, яка нахилена до Сонця, світловий день буде довшим.
Поблизу екватора світловий день завжди триває близько 12 годин.
Еквадор, Колумбія, Кенія, Індонезія розташовані поблизу екватора.

272. I. Прочитайте вірш. Визначте складні речення з різними видами зв'язку. Поясніть роль цих речень у художньому тексті.

Ромашки заплющили очі,
Дзвіночки примовкли в зеленій траві,
Щоб не сполохати кохання,
Що тільки-но народилося
І глянуло на світ довірливими очима.

Воно таке ніжне,
Що йому вадить і багато сонця,
І людський натовп, і галас, і метушня,
А сонячні промені
Вітер зв'язав у пучок
Та й поклав дозрівати
На білій хмарині.

Г. Дудка

II. Визначте, яка з поданих схем відображає структуру першого речення вірша, а яка – другого.

1. [], (), [].

2. [], [], (), ().

273. Оберіть одне зображення. Складіть і запишіть за його темою два речення відповідно до поданих біля нього схем. Сполучники підрядності доберіть самостійно.

1. [], [], але [].

1. [], [], (...).

2. [], (...), [], (...).

2. [], (), [], [].

274. I. Складіть із поданих фрагментів і запишіть висловлення Івана Малковича у формі складного речення. Визначте тип речення та вид кожної підрядної частини. Обґрунтуйте вживання розділових знаків. За потреби скористайтеся схемою з довідки.

Те не страшно

і не так важливо

які, на відміну від щоденного потоку інформації, залишаються з нами надовго

що в майбутньому може запанувати ера електронної книжки

бо книжки – це знання й емоції

головне – читати

з яких носіїв

ДОВІДКА. [, (що ...),]: [], і [], (з яких ...), (бо ...), (які ...).

II. Назвіть частину мови кожного слова в записаному реченні.

275. Доповніть 2–3 подані речення (на вибір) кількома частинами, утворюючи складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язками. Запишіть утворені речення.

1. Під вікнами починають цвісти мальви. 2. Над нами гудуть бджоли й пустуни-джмелі. 3. Ми повільно підійшли до лісового озера. 4. На землю тихо ступає ніч. 5. Берег засинає проти ночі.

276. Доберіть речення до кожного різновиду складного речення з різними видами зв'язку.

Різновиди складних речень із різними видами зв'язку

- 1 із сурядним і підрядним зв'язками
- 2 із сурядним і безсполучниковим зв'язками
- 3 з підрядним і безсполучниковим зв'язками
- 4 із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язками

Речення

- А** Ми, українці, нація, яка споконвіку прагне багато знати, а це утверджує нашу віру, що вічно будемо на цій землі (*Я. Гоян*).
- Б** Дуб заціпенів від страху: він бачив, як колись ось такими сокирами звалювали сусідні дерева (*А. Давидов*).
- В** Знову ледве мріють лебеді у полі, сіється донизу лебединий пух, а тополя, змерзши, вітами поволі б'є себе у груди, щоб зігріти дух (*Є. Гуцало*).
- Г** Людина йде до краси, вона творить її, і цим людина відрізняється від усього суцього (*П. Загребельний*).

277. I. Спишіть речення. Поставте розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

1. Упав мороз на листя посіріле яри заслало сиве полотно збирають ночі зорі у рядно і сонце в хмарах ніжиться без діла (*В. Симоненко*). 2. Здавалося що місто лежить на острові але насправді за околицями починалися степи (*В. Собко*). 3. Над вечір хуга втихла хмари на заході почервоніли сніг стужавів і гостро заблищав а повітря стало таким прозорим що було далеко видно голі дерева понад шляхом (*Г. Тютюнник*). 4. Повний місяць стояв над морем через нього перепливали хмарки, і здавалося що місяць котився морем (*Ю. Яновський*). 5. Птицю вабить рідний берег і лише вирій птиця лиш дихне весна із півдня лиш набруняться сади (*І. Вирган*).

II. Побудуйте схеми речень.

III. Оберіть дві схеми, які ви побудували, та складіть і запишіть за кожною з них речення.

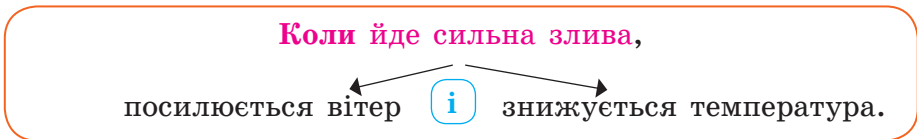
29. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ

Про те, коли між частинами складного речення з різними видами зв'язку або між двома сполучниками не ставимо коми

Пригадаймо. Коли між двома частинами складносурядного речення коми не ставимо?

278. А. Знайдіть у реченні дві частини, поєднані сурядним зв'язком. Знайдіть підрядну частину.

Б. Визначте, чи є підрядна частина спільною для обох частин, поєднаних сполучником *і*, чи залежить лише від однієї з них.

В. Зробіть припущення, чому в поданому складному реченні немає коми між двома частинами перед сполучником *і*.

Спільна частина

Між двома частинами складного речення, поєднаними одиничним сполучником *чи, або, та (= і), і (й)*, коми не ставимо, якщо обидві частини мають спільну третю частину. **НАПРИКЛАД:**

1. **Коли він торкався смичком струни скрипки,** все на світі зникало **й** залишалася тільки музика (В. Собко).

(Коли ...), [] *й* [].

2. **Тепер я знаю:** настала весна **і** зимі нема більш вороття (В. Земляк).

[] : [] *і* [].

Збіг сполучників

У складному реченні можуть бути поряд два сполучники (*і коли, і де, і щоб, і якщо, але коли, зате коли* тощо). **НАПРИКЛАД:** Мій біль бринить, **зате коли** сміюся, **то** сміх мій рветься джерелом на волю (О. Теліга).

Якщо в складному реченні поряд стоять два сполучники, то **кому** між ними **ставимо** тільки тоді, коли частину, яку починаємо другим сполучником, можна вилучити без порушення структури речення. Після цієї частини немає співвідносного слова **то**.

Якщо ж вилучити цю частину не можна, то коми між двома сполучниками **не ставимо**. **ПОРІВНЯЙМО:**

є співвідносне слово **то**

1. Дідусь любив цікаві історії, **і коли я приїжджав до нього,** **то** ми разом читали книжки.

немає співвідносного слова **то**

2. Дідусь любив цікаві історії, **і, коли я приїжджав до нього,** ми разом читали книжки.

АЛЕ якщо перший із двох сполучників протиставний (*а, але, однак* та ін.), то **коми не ставимо**. **НАПРИКЛАД:** Дідусь постійно щось майстрував, **а коли я приїжджав до нього,** ми разом читали книжки.

279. І. КОЛО ДУМОК. Поясніть, чому перед виділеними сполучниками в перших трьох реченнях немає коми, а в останньому – є.

1. Ще трималися по садках пізні сливи і пізніми яблуками було обкидано гілля, як раптово пішов сніг (Є. Гуцало). 2. Лось сподівався побачити схід сонця, і коли під його променями забронзовіли верхівки, то він наче аж полегшав (Є. Гуцало). 3. Туман пах бузковим цвітом, а коли почав розходитися, крізь його тонкий просинюватий серпанок виступили по горі бузкові вали (Г. Тютюнник). 4. Вітер щодня потроху вигортав білі пелюстки на шлях, і, коли вночі їде якась прибудна машина, вони рожевим валком котяться за нею слідком (Г. Тютюнник).

II. Перебудуйте останнє речення так, щоб перед виділеним сполучником *коли* не ставити коми.

280. І. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте вживання розділових знаків між частинами складних речень.

1. Коли в лісах іще ревли буй-тури Даждьбогу сонце приміряло німб і люди чорноліської культури жили співали сіяли свій хліб (Л. Костенко). 2. Море так невинно голубіє під стінами скель і сонце так світить ласкаво що аж каміння сміється (М. Коцюбинський). 3. Я слухав рідну пісню і вона лилася струмком у якому переплелися запахи калини та чебрецю (Ю. Мушкетик). 4. У природі існує ніч того щоб у тиші росло всяке зілля і відпочивала людина (М. Стельмах). 5. Рожевий пил спадав синіло все кругом і коси золоті зоря вплітала в трави (В. Сосюра). 6. Я знаю тут проходили бої і вороги ломились в ці ворота (В. Грінчак).

II. Підкресліть граматичні основи. Побудуйте схеми речень.

281. І. Спишіть речення, доповнюючи їх на місцях пропусків підрядними частинами з довідки. Розставте та обґрунтуйте розділові знаки. Визначте тип доповнених речень за будовою.

1. Ми повинні захищати свободу слова і ... демократія опиниться під загрозою. 2. Дослідження космосу вимагають значних інвестицій і ... то людство зробить нові відкриття. 3. Інженери розробляють «розумні» будинки і ... попит на них зростає. 4. Намагайтеся аргументувати свою позицію і ... то опоненти погодяться з вами. 5. Систему охорони здоров'я постійно реформують але ... потрібно запровадити страхову медицину.

ДОВІДКА. Якщо ці кошти використовуватимуть ефективно; хоча ціни на такі помешкання поки що зависокі; щоб якість медичних послуг суттєво зросла; коли ваші докази переконливі; якщо цю свободу буде порушено.

II. Побудуйте схеми двох перших доповнених речень. Визначте вид підрядних частин.

282. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розподіліть між собою схеми. Складіть і запишіть за цими схемами речення. Перевірте одне в одного, чи правильно виконано завдання.

1. [], і (коли ...), [то]. 2. [], і, (якщо ...), [].

3. (Де ...), [] і [].

4. [], (оскільки...) і (...).

283. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви спілкуєтеся з рекламним агентом, який пропонує вам щось придбати. Спрогнозуйте чотири ймовірні пропозиції від агента та складіть речення-відмови за поданими схемами й шаблонами.

Шаблони початків речень-відмов	Схеми
Хоч ви й дуже наполегливі, але	(Хоч ...), але [] і [].
Я б залюбки ... , якби	[], (якби ...) і (якби ...).
Це, звісно, унікальна пропозиція, але вона мені не до вподоби, бо	[], але [], (бо ...) і (...).

284. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розіграйте діалог (6–7 реплік) між однолітками, які розповідають про своїх улюблених українських співаків / співачок, і пояснюють, чому творчість саме цих митців їм імпонує найбільше.

Перед розігруванням діалогу складіть і запишіть одне складне речення з різними видами зв'язку, яке можна використати під час вашого спілкування.

Поради психолога

1. Стримуйте свої емоції.
2. Поважайте думки співрозмовника, навіть якщо ви з ним не згодні.
3. Пам'ятайте: на колір і смак товариш не всяк.

285. І. Складіть і запишіть складне речення з різними видами зв'язку, використовуючи подані фрагменти. Форми слів можна змінювати. Використайте запропоновані сполучники.

якщо

читатити регулярно
протягом усього
життя

і

можна знизити
ризик втрати
пам'яті

запобігти зниженню
концентрації
уваги

II. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Запропонуйте одне одному фрагменти речень, із яких можна було б утворити складне речення з різними видами зв'язку. Перевірте, чи правильно виконано завдання.

286. І. Спишіть речення, розкриваючи дужки та ставлячи пропущені розділові знаки. Побудуйте схеми чотирьох речень (на вибір).

1. Ярмарок ро(с,з)ташувався на майдані коло річки і якщо глянути з греблі його увесь можна побачити в широкім тихім плесі (Ю. Яновський). 2. Поле все далі ро(з,с)стеляло свою одержу і коли він зійшов на горбок перед ним встали (у,в) повній красі всі ниви (М. Коцюбинський). 3. Торік уродив хліб та як полили дощі то поносило з гір половину снопів (І. Нечуй-Левицький). 4. В(е,и)сняне сонце ще (не) було пекуче воно лише приємно пригрівало живим теплом і степ ди-хав вільготно (Олесь Гончар). 5. І хто б там що кому (не)говорив а згине зло і правда переможе (Л. Костенко). 6. Ще той папір від часу

(не)зотлів і пам'ятка лишилась людям здавна де за (не)грамотних французьких королів підписувалась Ганна Ярославна (Д. Павличко).

II. Підкресліть члени речення в останньому реченні. Назвіть частину мови кожного слова.

III. Поясніть лексичні значення виділених слів. За потреби скористайтеся словником.

30. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ»

287. I. Прочитайте уривок інтерв'ю лідера гурту «Океан Ельзи» Святослава Вакарчука, яке він дав радіожурналістові Івану Яковині. Які питання обговорюють співбесідники?

– Святославе, чи повинна система освіти навчати дітей толерантності та патріотизму? І чи можна це зробити одночасно?

– Дітей треба вчити на загальнолюдських нормах, але водночас давати їм змогу відстоювати свою думку. Коли дитині батьки й учителі говорять, що вона – особистість зі своєю свободою, честю й гідністю, то ця дитина виросте без комплексів, і саме так потрібно її виховувати.

– Це функція освіти чи батьків?

– І тих, і тих. В Україні є ще одна проблема: у нас вузьке коло довіри, яке закінчується власною сім'єю. І це велика драма або навіть трагедія для нашого суспільства, яке хоче збудувати демократично-вільну країну. Коло довіри має бути розширено до громади, до кожного громадянина своєї держави. Ти маєш довіряти людині, яка в іншому місті, з іншої частини країни, ментально й інтуїтивно, можливо, не в усіх питаннях.

– Мені подобається твоя ідея того суспільства, яке рухає освіту. Можеш продовжити цю думку?

– Будь-яка освіта дає широту мислення, треба широко дивитися на речі, щоб робити неуспішні країни успішними. **Найкраща освіта – це вміння розуміти, як функціонує світ, розуміти його входи й виходи, закони та закономірності...**

В Україні, на жаль, так склалося, що еліту протягом багатьох років цілеспрямовано знищували або маргіналізували¹, або асимілювалася в імперії. Тому наше завдання – розірвати це коло. У нас є змога відносно самим вирішувати свою долю. Нам треба цінувати цю можливість. Ми маємо виховати нову еліту, яка буде ширше розуміти, що таке держава та її добробут, і яка не буде керуватися тваринними інтересами.

Святослав Вакарчук

¹ *Маргіналізувати* – перетворювати на щось несуттєве, периферійне.

II. Завдання за текстом.

1. Запишіть ключові слова та ідеї.

2. Поясніть, як ви розумієте виділене речення. Що ви вкладаєте в поняття «найкраща освіта»?

3. Знайдіть три складні речення з різними видами зв'язку. Побудуйте схему кожного з них.

4. Спишіть останнє речення. Визначте його тип. Підкресліть члени речення. Назвіть частину мови кожного слова.

288. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Випишіть із художніх творів два речення з різними видами зв'язку: 1) із сурядним і підрядним; 2) із сполучниковим і безсполучниковим.

Варіант Б. Випишіть із медіа два речення з різними видами зв'язку: 1) із сурядним і підрядним; 2) із сполучниковим і безсполучниковим.

289. І. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки. Підкресліть граматичні основи.

1. Завжди мене чекає мати для неї я мале дитя що перший крок пройшло від хати іще не знаючи життя (*Р. Братунь*). 2. В обличчя віяв холодний західний вітер розганяв густі хмари і Марія подумала що той вітер і хмари мчать на неї з рідної Одеси де zostалися батьки (*В. Кучер*). 3. Прилітають лелеки на старі гнізда а коли які не повертаються то так і знай спіткало їх у дорозі лихо (*Є. Гуцало*). 4. Як швидко минають дні коли в людини є хліб і вода і як повільно течуть вони коли немає ні ковтка води (*С. Скляренко*). 5. Вітрило напнулося хвиля загомоніла і човен помчав прудко (*І. Драч*).

II. Виконайте синтаксичний розбір перших двох речень. Скористайтеся поданою нижче послідовністю синтаксичного розбору та зразком.

Послідовність синтаксичного розбору складного речення з різними видами зв'язку

1. Визначити вид речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

2. Указати, що речення складне з різними видами зв'язку (сурядним і підрядним; сурядним і безсполучниковим; підрядним і безсполучниковим; сурядним, підрядним і безсполучниковим).

3. Визначити засоби зв'язку між частинами складного речення.

4. Визначити вид кожної підрядної частини, якщо вони є.

5. Накреслити схему речення.

6. Пояснити вживання розділових знаків між частинами складного речення.

7. Підкреслити члени речення. Схарактеризувати кожну частину як формально просте речення (за потреби).

Зразок усного розбору

Каштани підносять свічі, тополі співають ввись, і шепоти таємничі по кронах дерев пронеслися (М. Бажан).

Речення розповідне, неокличне, складне з різними видами зв'язку (сурядним і безсполучниковим), перша й друга частини з'єднано інтонацією, друга й третя – інтонацією та сурядним сполучником і, між частинами складного речення ставимо коми.

Зразок письмового розбору

Каштани підносять свічі, тополі співають звись, і шепоти таємничі по кронах дерев пронеслися (М. Бажан).

Речення розп., неокл., складне з різн. видами зв'язку (сурядн. і безсполучн.), перша й друга частини з'єднані інтонацією, друга й третя – інтонацією та сурядн. сполучн. і, між частинами складного речення ставимо коми.

[], [], і [].

290. I. Прочитайте й поясніть значення фразеологізмів. За потреби скористайтесь фразеологічним словником.

Гнути кирпу; комар носа не підточить; лити крокодилячі сльози, сізифова праця; гра-ти першу скрипку; наламати дров; танталові муки; витрішки продавати; море по коліна.

II. Який фразеологізм «заховався» на зображенні? Що він означає?

III. Складіть і запишіть одне складне речення з різними видами зв'язку, використавши якнайбільше поданих фразеологізмів. Визначте, хто з ваших однокласників / однокласниць використав якнайбільше фразеологізмів.

291. Прочитайте речення. Поясніть усно допущені в них помилки.

1. Принесли всі книжки, не рахуючи підручника з географії. 2. Ми мріємо й боремося за перемогу. 3. Для збереження здоров'я важливо не тільки споживати фрукти, а й овочі. 4. Літературознавці й до сьогодні цікавляться та досліджують творчість Тараса Шевченка. 5. Сидячи в парку, до мене підбігло кошеня. 6. Хто не дотримує своє слово, той сам себе зневажає.

292. Поміркуйте над поданими запитаннями. Спробуйте у формі міркування відповісти на одне з них (6–7 речень). Використайте вставні слова (сполучення слів) та щонайменше два речення з різними видами зв'язку.

1. Що б ти змінив / змінила в сучасному світі, якби мав / мала таку можливість? Чому?
2. Уяви, що ти подорожуєш у часі й зустрів / зустріла себе в десятирічному віці. Що б ти порадив / порадила собі?
3. Чи важливо допомагати іншим? Чим ти можеш допомогти комусь уже сьогодні?

Безперечно, без сумніву, звісно, мабуть, здається, на щастя, на жаль, по-моєму, на мою думку, по-перше, по-друге, до речі, між нами кажучи, крім того

293. Виконайте тестові завдання.

1. Прочитайте текст (*цифра позначає наступне речення*). Виконайте завдання 1 і 2.

(1) Соломія Крушельницька народилася на Тернопільщині, закінчила Львівську консерваторію, володіла неперевершеним сопрано та вміла співати вісьмома мовами. (2) Щоб слухачі не забували, звідки вона родом, під час концертів Соломія частенько знайомила їх з українськими піснями, і це справляло неабияке враження. (3) Ще за життя її визнали найвидатнішою співачкою світу, а виступати з нею на одній сцені прагнуло ціле сузір'я славетних виконавців. (4) Виступала Крушельницька в нью-йоркській «Метрополітен опера», лондонському «Ковент-Гардені», італійському «Ла Скала».

1. Складним із сурядним і підрядним зв'язками є речення

А 1 Б 2 В 3 Г 4

2. Складносурядним є речення

А 1 Б 2 В 3 Г 4

3. Складним із сполучниковим і безсполучниковим зв'язками є речення

А Навчити підлітка заощаджувати, відкладати частину своїх доходів на майбутні витрати – один із важливих аспектів фінансової грамотності.

Б Підтримка батьків відіграє ключову роль у формуванні фінансової грамотності, а відкриті розмови про сімейний бюджет сприятимуть цьому.

В Навчання фінансовій грамотності вимагає часу і зусиль, але результати того варті: фінансово грамотний підліток стає відповідальним дорослим.

Г Важливо, щоб підліток розумів, що кожне фінансове рішення має наслідки і що він сам несе відповідальність за свій вибір.

4. Прочитайте речення.

І сміються люди вже у вічі: треба ж так от збутися ума, щоб оце в двадцятому сторіччі та шукати те, чого нема (Л. Костенко).

Правильною для цього речення є характеристика

А складне речення із сурядним і підрядним зв'язками

Б складне речення із сурядним і безсполучниковим зв'язками

В складне речення із підрядним і безсполучниковим зв'язками

Г складне речення із сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язками

5. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Тренери вимагали максимальної віддачі, і, якщо спортсмен не виконував нормативів, його не допускали до змагань.

- Б** Уболівальники з нетерпінням чекали на початок матчу, і щойно на поле вийшли команди, стадіон вибухнув оваціями.
- В** Денис відчував легке нездужання, і, хоч симптоми вказували на звичайну застуду, лікар на поліг на детальному обстеженні.
- Г** Українські Карпати покриті змішаними лісами, і коли настає золота осінь, то можна милуватися неймовірними краєвидами.

6. У реченні

Любов – це почуття глибокої сердечної прихильності (1) і (2) якби не було цього почуття (3) владарювало б зло (4) і панувала б туга.

кому треба ставити на місці всіх цифр, ОКРІМ

А 1 Б 2 В 3 Г 4

Культура мовлення

Корисно знати

ЗВ'ЯЗОК СЛІВ У СЛОВОСПОЛУЧЕННІ

пробачте мені (а не «мене»)
мені болить (а не «мене»)
дотримати слова (а не «слово»)
оволодіти ситуацією (а не «ситуацію»)
опанувати професію (а не «професією»)
ігнорувати попередження (а не «попередженням»)
завдати шкоди (а не «шкоду»)
зазнати невдачі (а не «невдачу»)
зрадити принципи (а не «принципам»)
називати на ім'я (а не «по імені»)
звернутися за адресою (а не «по адресі»)
відправити поштою (а не «по пошті»)
прийшов у справі (а не «по справі»)
комісія для складання (а не «по складанню»)
заходи щодо поліпшення (а не «по поліпшенню»)
сталося через недбальство (а не «із-за недбальства»)
один раз на місяць (а не «в місяць»)
ввести до складу (а не «в склад»)
радіти з успіхів (а не «успіхам»)
ігнорувати закони (а не «ігнорувати законами»)

Розрізняймо

Загрожувати. 1. Містити в собі або становити собою якусь загрозу, небезпеку; бути неминучим для когось (*загрожувати народам, загрожує комусь небезпека*).

2. Говорити щось з погрозою, попереджати про що-небудь; нахвалитися (*загрожувати зруйнувати*).

Погрджувати. Грозити покаранням, залякувати чим-небудь, нахвалитися (*погрожувати війною*).

Загроза. У сполученні: *загроза страшна, воєнна; миру, життю; для людства; відвернути загрозу*.

Погроза. У сполученні: *погроза відверта, неприхована; безперервні, постійні; батька, ворогів; вдаватися до погрози*.

* * *

Змушувати. Спонукаати, заставляти когось (переважно обставинами) виконувати щось, робити що-небудь (*змушувати працювати, задумуватися*).

Примушувати. 1. Вимагати від когось виконання чогось всупереч його волі, бажанню (*примушувати вийти, скоритися, скласти зброю*).

2. Те саме, що змушувати (*змушувати говорити правду, хвилюватися, зберігати*).

ЧУЖЕ МОВЛЕННЯ. ДІАЛОГ

31. ПРЯМА МОВА

Про те, як передати дослівно чуже мовлення, а також про розділові знаки для оформлення прямої мови

ПРИГАДАЙМО. Що таке ситуація спілкування? Чому її важливо враховувати?

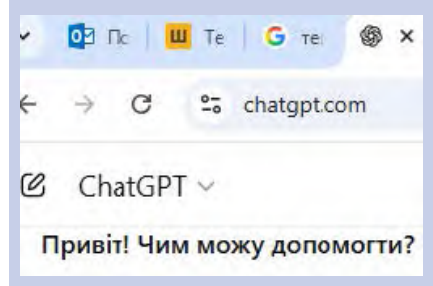

294. А. Знайдіть у реченнях пряму мову.

«Привіт! – відповів чат. – Чим можу допомогти?»

Б. Перебудуйте речення, подане ліворуч, так, щоб уся пряма мова була перед словами автора або після них.

В. Зробіть висновок про те, чим пряма мова відрізняється від слів автора, а також про її місце в реченні щодо слів автора.

Пряма мова і слова автора

Пряма мова – це чуже мовлення, передане дослівно.

Пряму мову супроводжують **слова автора**, що вказують на те, кому вона належить, та на обставини мовлення. **НАПРИКЛАД:** «*Чого ти журишся? – вона спитала тихо. – Чи плачеш ти за ким, чи скоїлося лихо?*» (Л. Глібов). У цьому прикладі виділені кольором частини є прямою мовою, а інше – словами автора.

Інтонація

Слова автора вимовляємо з розповідною інтонацією, а інтонація прямої мови може бути розповідною, питальною, спонукальною. Між прямою мовою та словами автора робимо паузу. Після прямої мови слова автора вимовляємо дещо зниженим тоном.

Розділові знаки

На письмі для виділення прямої мови вживаємо лапки або тире. Якщо пряму мову **беремо в лапки**, то розділові знаки ставимо так:

Місце прямої мови	Схеми ¹	Приклади
після слів автора	А: «П».	Дівчинка тихо каже: «Весна».
	А: «П!»	Дівчинка вигукує: «Весна!»
перед словами автора	«П», – а.	«Уже весна», – тихо каже дівчинка.
	«П?» – а.	«Весна?» – перепитує дівчинка.
усередині слів автора	А: «П» – а.	Дівчинка шепоче: «Весна» – і біжить у сад.
	А: «П!» – а.	

перед словами автора й після них	«П, – а, – п.»	«А завтра, – каже дівчинка, – весна».
	«П, – а, – п...»	
	«П, – а. – П.»	«Уже весна, – каже дівчинка. – Як гарно!»
	«П, – а. – П!»	
	«П, – а: – П!»	«Весна, – шепоче дівчинка й уже голосно каже: – Як гарно!»
	«П! – а: – П?»	

¹ На схемі: А, а – слова автора; П, п – пряма мова.

Зверніть увагу на дві останні схеми в таблиці. Коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови, а друга – другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире.

Якщо пряму мову в лапки не беремо, то її подаємо з нового рядка (з абзацу), а перед її початком ставимо **тире**. Інші розділові знаки зберігаємо. **НАПРИКЛАД:**

А: – П.	Дівчинка тихо каже: – Весна.
– П, – а.	– Весна, – тихо каже дівчинка.
– П, – а, – п.	– А завтра, – каже дівчинка, – весна.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Знак оклику, знак питання, три крапки беремо в лапки разом із прямою мовою. Крапку й кому виносимо за лапки.

295. І. Прочитайте уривок зі статті. Яке запитання ви хотіли б поставити герояві цієї публікації?

ТЕПЛИЦЯ В СМАРТФОНІ

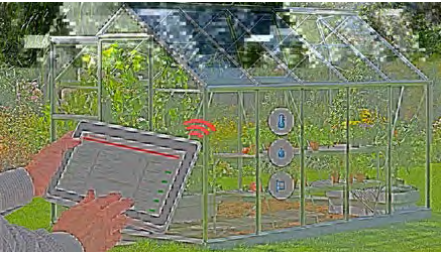

Фото з вебсайту «Будуємо»

вирощує томати, огірки, кабачки, цукрову кукурудзу. Проте трапляються випадки, які змушують шукати нові рішення. Максим згадує:

– Я був у від'їзді, мої робітники ввімкнули насос у **теплиці**, а воду не подали. Насос згорів, а частина рослин загинула. Тоді я зрозумів, що потрібна автоматизація.

Отримавши грант, Максим найняв програміста. За п'ять місяців вони створили застосунок, за допомогою якого можна дистанційно керувати теплицями: контролювати вологість, температуру, освітлення, запускати полив.

– Зараз я можу відкрити теплицю, перебуваючи за сотні кілометрів, – каже Максим. – Система сама аналізує стан ґрунту й запускає полив. Це економить воду, електроенергію та зменшує ризик втрат (За О. Леоною, онлайн-видання «#ШоТам»).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте тему й мікротеми тексту.

2. Поясніть, що спонукало фермера запровадити нові рішення та чи стали вони успішними.

3. Знайдіть у тексті факти про підприємницьку діяльність Максима Нетудихати. Сформулюйте судження щодо його діяльності.

4. Укажіть речення з прямою мовою. Обґрунтуйте вживання розділових знаків для виділення її.

5. Установіть відповідність між схемою речення з тексту та асоціацією до цього речення.

Схема речення з тексту

Асоціація до речення

1 – П, – а.

А економія

2 А:

Б мрія

– П.

В недбальство

3 – П, – а. – П.

6. Знайдіть і поясніть у виділених словах орфограми.

296. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Який напрямок діяльності обрали б ви, якби вирішили займатися сільським господарством? Які рослини вирощували б чи яких тварин розводили б? Поясніть свою відповідь.

297. I. Спишіть речення. Візьміть пряму мову в лапки та розставте інші пропущені розділові знаки.

1. Їхав козак за **Дунай**, сказав Дівчино, прощай! Ти, конику вороненький, неси та гуляй! (С. Климівський). 2. От і принесли нам лебеді на крилах життя говорить до неба і землі мій **дід Дем'ян** (М. Стельмах). 3. Якби не мамина пісня сказав якось один древній історик яким убогим було б наше життя (В. Скуратівський). 4. А, це ти, Максиме? зрадив **Карпо** Заходь, Заходь! (М. Коцюбинський). 5. Стривай! **Петро** трохи розмірковує і вже владно каже Ходімо за мною! (М. Стельмах). 6. Діти нудяться в хатині, нудять, нарікають І на що зима та люта? все вони питають (*Леся Українка*).

II. Побудуйте схеми речень, позначивши пряму мову, слова автора та відповідні розділові знаки.

III. Знайдіть звертання. Поставте виділені слова в кличному відмінку.

298. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, чому в прикладах 1 і 2 пряму мову беремо в лапки, а в прикладах 3 і 4 – не беремо.

1. Тренер сказав: «Це дуже талановитий хлопець».
2. «Це дуже талановитий хлопець», – сказав тренер.

3. Тренер сказав:

– Це дуже талановитий хлопець.

4. – Це дуже талановитий хлопець, – сказав тренер.

299. Складіть усно за схемами речення так, щоб ці речення були об'єднані однією з наведених тем.

1. «П», – а.

3. «П? – а. – П».

2. «П, – а, – п».

4. «П, – а: – П».

Теми: «Доброчесність», «Урожай», «Домашні справи», «Прогноз погоди», «Транспорт», «Подорож», «Театр».

300. I. Перебудуйте речення так, щоб слова автора були всередині прямої мови. Утворене речення запишіть.

1. Маленька я сказала б собі дорослій: **«Не припиняй вірити в дива: ні коли літо, ні коли осінь»** (VLADA K, KOLA). 2. Він до неї промовляв: «Гуцулко Ксеню, я тобі на трембіті лиш одній в цілیم світі розкажу про любов» (Я. Барнич).

II. Перебудуйте наведене нижче речення так, щоб пряма мова була всередині слів автора. Утворене речення запишіть.

«Ти, маленьке немовля, не спи, подивись на цей широкий світ, будеш в нім щасливим», – чоловік сказав і високо в небо голову підняв (С. Вакарчук).

III. Проаналізуйте виділену частину як складне речення (визначте вид складного речення та накресліть його схему).

301. Із поданих фрагментів (на вибір) складіть п'ять речень так, щоб пряма мова була в різних місцях щодо слів автора (на початку, у кінці, усередині). Утворені речення запишіть.

Слова автора	Пряма мова
✓ просить мене друг	✓ забери посилку в поштоматі
✓ мовила бабуся	✓ о котрій ти повернешся
✓ упевнено каже Вадим	✓ час вечеряти
✓ починає тато	✓ це ти, Тарасе
✓ зраділа подруга	✓ заходь, заходь
✓ запитала сестра	✓ у тебе вистачить сил
✓ додає Софія	✓ ви так гарно співали
✓ вів своє дідусь	✓ вчасно приїхали

302. Прочитайте заголовки до інтерв'ю, опубліковані в онлайн-медіа «Укрінформ». Складіть і запишіть за кожним заголовком одне речення з прямою мовою, яке відповідало б наведеній поруч схемі.

19 вересня 2025

11:45 Євген Станкович, композитор

Українську авангардну музику цінують за кордоном

«П», – а.

09 квітня 2025

10:00 Анатолій Куш, народний художник України
Мистецтво – не робота, а формат життя. Це моє кредо

«П, – а. – П».

05 листопада 2024

11:49 Кері-Лінн Вілсон, канадсько-американська
диригентка
Я завжди знайду можливість грати українську музику

«П, – а, – п».

01 лютого 2024

8:05 Іван Шмуратко, фігурист
Хочу розвивати фігурне катання в Україні

«П, – а: – П».

303. Виконайте тестові завдання.

1. НЕправильно оформлено пряму мову в реченні

- А – Зайдемо сьогодні до піцерії? – запитала Юля.
- Б Юля сказала: «Раджу зайти до піцерії», і побігла до входу.
- В «Раджу зайти до піцерії, – сказала Юля і додала: – Тут смачно!»
- Г «Ходімо швидше до піцерії!» – сказала Юля.

2. Правильно оформлено пряму мову в реченні

- А «Життя має вартість лише тоді», – говорив батько частенько, – «коли людина може допомагати іншим».
- Б «Життя має вартість лише тоді, – говорив батько частенько – коли людина може допомагати іншим».
- В «Життя має вартість лише тоді, – говорив батько частенько, – коли людина може допомагати іншим».
- Г «Життя має вартість лише тоді – говорив батько частенько – коли людина може допомагати іншим».

304. I. Спишіть речення. Візьміть пряму мову в лапки та розставте інші пропущені розділові знаки.

1. Журналістка **поцікавилася** в боксера Хто буде вашим наступним суперником? 2. Я не маю права розкривати цю інформацію **наголосив** боксер Перемовини щодо бою ще тривають. 3. Також українець **підтвердив** Команда розпочала підготовку до Олімпіади-2028. 4. Я до останнього не був упевнений, чи вийду на ринг **зізнався** спортсмен. 5. Це був би цікавий поєдинок! відповів чемпіон і запитав Готові підтримати?

II. Перебудуйте перше речення, помінявши пряму мову й слова автора місцями. Утворене речення запишіть.

III. Яке з виділених слів є синонімом до слова *акцентувати*?

305. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Складіть і запишіть невеликий текст у художньому стилі (5–8 речень) на одну з тем: «Земля і Сонце», «Летять у вирій журавлі», «Про що я хотів би / хотіла б розпитати прапрапрадіда». Використайте щонайменше два речення з прямою мовою.

Варіант Б. Складіть і запишіть невелике висловлення в публіцистичному стилі (5–8 речень) на одну з тем: «Вирушаєш за кордон?», «Музична подія року», «Бути добродішним – це просто», «Командна спортивна гра – моє захоплення». Використайте щонайменше два речення з прямою мовою.

32. НЕПРЯМА МОВА. ЗАМІНА ПРЯМОЇ МОВИ НЕПРЯМОЮ

Про те, як зберегти основний зміст чужого мовлення, а також про виразальні можливості речень із непрямою мовою

ПРИГАДАЙМО. Які особливості складнопідрядного речення?

306. А. Розгляньте ілюстрації. Складіть речення, щоб передати Гері інформацію від Губки Боба¹.

Губка Боб:

«Скажіть Гері, що я піду ловити медуз».

Сквідвард:

«Губка Боб сказав, що піде ловити медуз».

Патрік:

«Губка Боб сказав, що я піду ловити медуз».

Б. Хто з персонажів – Патрік чи Сквідвард – спотворив слова Губки Боба?

В. Зробіть висновок про те, на що треба зважати, коли передаємо чужу мову не дослівно.

¹ Персонажі мультсеріалу «Губка Боб Квадратні Штани».

Особливості непрямої мови

Чуже мовлення може бути передане не дослівно, а лише зі збереженням його змісту. У такому разі використовують речення з непрямою мовою.

Непряма мова – це чуже мовлення, яке передають не дослівно, а лише зі збереженням основного змісту. **НАПРИКЛАД:** 1. *Французький письменник Вольтер твердив, що чудово бути скромним, та не слід бути байдужим.* 2. *Брат запитав у сестри, чи купувати їй квиток на виставу.* У цих прикладах виділені кольором частини є непрямою мовою.

Непряму мову завжди наводять після слів автора.

Речення з непрямою мовою за будовою є **складнопідрядним**, у якому головна частина – це слова автора, а підрядна – непряма мова.

[слова автора], (непряма мова).

Особливості заміни прямої мови непрямою

Пряму мову можна замінити непрямою і навпаки.

Речення з прямою мовою	Речення з НЕпрямою мовою
Дівчина сказала: «Мене звуть Світлана».	Дівчина сказала, що її звуть Світлана.
«Оксано, принеси, будь ласка, квіти», – сказала мама.	Мама сказала, щоб Оксана принесла квіти.
«Хто написав статтю?» – запитав учитель.	Учитель запитав, хто написав статтю.
«То ти прийдеш до мене?» – запитав я Тараса.	Я запитав Тараса, чи він приїде до мене.

Замінюючи пряму мову непрямою, потрібно:

- пропускати вигуки, зрідка вставні слова;
- пропускати звертання або робити їх членами речення (підметами, додатками);
- замінювати дієслова в наказовій формі іншими формами;
- замінювати займенники першої та другої особи формами третьої особи тощо.

307. I. Прочитайте виразно речення. Укажіть непряму мову та слова автора.

1. Підійшовши до консультанта, Антон запитав, чи можна купити акумулятор за акційною ціною. 2. Наталя сказала мамі, що цієї пісні раніше не чула. 3. Оля пояснила, що їй сьогодні ніколи, бо в школі готуються до свята. 4. Екскурсовод попросив, щоб діти підійшли ближче.

II. Доведіть, що всі подані речення складнопідрядні. Визначте вид підрядної частини.

III. Прочитайте речення, замінивши непряму мову прямою. Уведіть, де можливо, звертання чи вставне слово.

308. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви відвідуєте спортивну школу. Вам потрібно передати іншим членам команди те, що сказав тренер. Складіть усно за поданими фрагментами речення з непрямою мовою.

Слова автора		Пряма мова
1. Тренер попередив...	що	Завтра тренування почнеться на пів години пізніше.
2. Тренер запитав...	чи	Усі принесли медичні довідки?
3. Тренер попросив Сергія...	щоб	М'ячі занесіть, будь ласка, у зал.
4. Тренер сказав...	що	Я чекатиму вас у спортзалі.

309. Розгляньте меми. Чи впізнали ви героїнь відомих фільмів? Передайте репліки за допомогою речень із непрямою мовою.

Мені подобається,
коли навколо тихо
і моторошно.

То просто Wi-Fi
пропав?

Я відчуваю
серцем.

То ти без Wi-Fi
працюєш?

310. І. Запишіть речення, замінивши пряму мову непрямою. Чи залишили ви звертання та вставні слова?

1. Оля запитала в брата: «Що ти хотів би на день народження?»
2. Віталій сказав мені: «Ти, Назаре, не журись». 3. «Колись давно, – каже дідусь, – на цьому місці був сад». 4. «Лесю, го-ов! Ти куди йдеш?» – запитав батько. 5. «Максе, подай мені, будь ласка, планшет», – гукає сестра. 6. «Чудовий фільм», – сказала бабуса.

ІІ. Підкресліть особові займенники як члени речення.

311. І. Прочитайте притчу, звертаючи увагу на виділення прямої мови.

РІЧКА ЖИТТЯ

У пошуках відповіді на питання «як жити?» юнак звернувся до однієї мудрої людини:

– Як мені плисти річкою життя?

– Не будь, як усі, – відповів той. – Не пливи за течією в загальному натовпі. Пливи проти течії! Життя – це боротьба.

Юнак кивнув і вирішив попитати поради ще в однієї шанованої людини.

– Як плисти річкою життя? – запитав він. – Чи варто чинити опір течії?

– Ні, – сказав той мудрець у відповідь. – У цьому немає сенсу. Річка нашого життя є визначеним шляхом. Чинити їй опір – означає кидати виклик долі.

Подякував юнак і вирушив далі. Аж бачить – на березі річки сидить літня людина. Запитав:

– Скажи, як мені жити. Плисти за течією чи проти течії?

– Течія? – здивувався літній чоловік. – Яка течія? Вибач, я її не помітив. Мені просто подобається плавати...

ІІ. Як ви зрозуміли сенс притчі? Який із варіантів ставлення до життя вам імпонує найбільше?

ІІІ. Перекажіть усно прочитане, замінивши пряму мову непрямою (під час переказування можна користуватися текстом).

312. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. Відредагуйте усно речення.

1. Мені сказала лікарка, що виконуй вправи для покращення постави. 2. Марія запитала, а книжку вже надіслали поштою. 3. Дідусь пробурмотів, беріть кошики та йдіть у сад. 4. Ілона написала, що почекай мене, Маріє, буду через 10 хвилин.

313. I. Прочитайте речення (окремі розділові знаки пропущено). Яке з них вас найбільше зацікавило?

Автор романів у жанрі фентезі

1. **Террі Пратчетт** наголошував: *«Люди цікаві істоти бо у світі повному чудес їм вдалося придумати нудьгу».*

2. *«Дива там де у них вірять. Що більше вірять то частіше вони трапляються»,* – писав **Дені Дідро**.

Філософ

Один із засновників сучасної фізики

3. **Альберт Ейнштейн** вважав: *«Є лише два способи прожити життя перший – ніби чудес не існує, другий – ніби навколо одні чудеса».*

II. Якою темою об'єднано речення? Висловіть припущення про взаємозв'язок цієї теми з напрямками діяльності вказаних діячів. Кого з них зображено на малюнку?

III. Запишіть речення, замінивши пряму мову непрямою. Розставте потрібні розділові знаки.

314. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви побували у відділенні пошти та розпитали в менеджера, як найкраще й найдешевше надіслати посилку. Запишіть аудіоповідомлення (6–8 речень) для друга чи подруги з іншого міста, щоб поінформувати про те, що дізналися. Використайте щонайменше два речення з непрямою мовою.

- ✓ завантажте додаток
- ✓ зможете бачити рух посилки
- ✓ запакуємо у відділенні
- ✓ за вашою адресою є поштомат
- ✓ доставимо до дверей
- ✓ можна оплатити після отримання
- ✓ на вихідні діє знижка 15 %
- ✓ за посилки нараховуємо бонуси
- ✓ діють персональні промокоди
- ✓ переконайтеся, чи речі не заборонені для перевезення

Ілюстрація з відкритих джерел

315. Виконайте тестові завдання.

1. Пряму мову в реченні

Мілана написала: «Я можу взяти свої ковзани»

правильно передано непрямою в рядку

- А Мілана написала, що я можу взяти свої ковзани.
- Б Мілана написала, що може взяти свої ковзани.
- В Мілана написала, що вона може взяти мої ковзани.
- Г Мілана написала, що може взяти мої ковзани.

2. Прямую мову в реченні

Денис сказав: «Як і будь-якій людині, мені важливо знати, що про мене думають інші»

правильно передано непрямою в рядку

- А Денис сказав, що, як і будь-якій людині, мені важливо знати, що про мене думають інші.
- Б Денис сказав, що, як і будь-якій людині, йому важливо знати, що про мене думають інші.
- В Денис сказав, що йому, як і будь-якій людині, важливо знати, що про неї думають інші.
- Г Денис сказав, що, як і будь-якій людині, йому важливо знати, що про нього думають інші.

33. ДІАЛОГ

Про пряму мову, що передає розмову двох осіб, а також про розділові знаки для її оформлення

ПРИГАДАЙМО. Що таке комунікативний намір? Які є вербальні й невербальні засоби спілкування?

316. А. Прочитайте допис письменника Мирослава Дочинця на власній сторінці в соціальній мережі.

- Не жалкуєте, що почали писати для дітей і зустрічатися з ними? — запитала вчителька.
- Жалкую, що не почав це робити раніше.
- Вам подобається навчати їх?
- Ні, мені подобається навчатися в них.

Б. Доведіть, що текст має діалогічну форму. Укажіть слова автора. Зверніть увагу на розділові знаки для оформлення діалогу.

В. Зробіть висновок про особливості діалогу та розділові знаки для його оформлення.

Особливості діалогу

Пряма мова нерідко буває діалогічною.

Діалог — це пряма мова, що передає розмову двох осіб.

Кожне окреме висловлення учасників діалогу називають **реплікою**. Репліки можемо супроводжувати словами автора.

Розділові знаки

Кожну репліку діалогу звичайно починаємо з нового рядка, перед нею ставимо **тире**. Репліки **в лапки не беремо**.

Якщо висловлення супроводимо словами автора, то ставимо ті самі розділові знаки, що й при прямій мові, але без лапок. **НАПРИКЛАД:**

– Мамо, – питаю, – то льони цвітуть?

А мати сміються:

– То, – кажуть, – Дніпро.

– А чого він такий синій?

– Від неба, – кажуть (Олесь Гончар).

Репліки можна записувати й у продовження рядка, але тоді діалог оформлюємо за такими зразками:

1. «Куди їдете?» – «До Києва». – «А мене підкинете?» – «Сідайте!»

2. – Куди їдете? – «До Києва». – А мене підкинете? – «Сідайте!»

3. «Куди їдете?» – питає він. «До Києва». – «А мене підкинете?» – «Сідайте!»

317. І. Послухайте, перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/dr6skRya> або QR-кодом, чи прочитайте фрагмент подкасту «АкТИвні»: автор Вадим Данильченко спілкується з олімпійською чемпіонкою з фехтування Ольгою Харлан.

ПРО ВІДПОЧИНОК, ТРЕНУВАННЯ ТА НАТХНЕННЯ

– Друзі, сьогодні в гостях Оля Харлан, найтитолованіша спортсменка України. Але для мене, крім її титулів, вона просто приємна як людина.

– Сподіваюся. Дуже приємно.

– Дуже радий тебе бачити. І починаємо з білці. Готова?

– Готова.

– Улюблений метод відновлення?

– Диван і «Гаррі Поттер».

– Я теж фанат «Гаррі Поттера»... Силові вправи чи стрейчинг?

– Силові вправи.

– Клас! Моя тема... Психологія чи фізика?

– Психологія.

– Перемога в одиночці чи в команді?

– Дуже важко обрати, тому що без команди я не була б дворазовою олімпійською чемпіонкою, але... Особисте.

– Спортсмен, яким ти надихалася. Або спортсменкою.

– Маріель Загуніс, американська фехтувальниця, дворазова олімпійська чемпіонка.

– Олімпійські ігри 2028. Так чи ні?

– Не знаю. Чесно. Не знаю. Але більше «так», ніж «ні»... Ну, все, тепер не відкручуся.

(З подкасту «АкТИвні», 27.07.2025)

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Доведіть, що текст є діалогом. Чи є в ньому слова автора?

2. Схарактеризуйте ситуацію спілкування (хто учасники; місце й час; тема; основна думка).
3. Поділіться враженнями про те, яке із запитань і чому для вас було найцікавішим. А відповідь?
4. Прокоментуйте, як ви зрозуміли останнє запитання та відповідь на нього.
5. Якщо ви переглядали відео, оцініть доречність невербальних засобів спілкування (рухи, жести, міміка тощо).
6. Використовуючи надрукований варіант, поясніть, як оформлено діалог на письмі.
7. Запропонуйте своє запитання для подкасту з Ольгою Харлан.
8. Прочитайте подані нижче коментарі користувачів до публікації. У якому з них оцінено обох учасників діалогу? Складіть із цим коментарем речення з непрямою мовою.

Коментарі

@.....

Ольга неймовірна! Завжди цікаво дивитися змагання:) Дякую за Вашу працю! ❤️

@.....

Оля вже легенда ✨ Інтерв'ю топ

@.....

Дуже дякуємо Олі й за олімпійські медалі, і за натхнення для молодих поколінь.

318. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. У коментарях до свого подкасту «АкТивні» автор закріпив запитання: «Яка емоція найбільше мотивує тебе до успіху?» Як би ви відповіли на це запитання? Поясніть відповідь.

319. I. Визначте межі реплік учасників розмови та запишіть текст у формі діалогу, розставляючи пропущені розділові знаки.

Пустіть мене дядьку в театр. Чого захотів! Я тебе пущу, але так, щоб знав, де раки зимують. Я вже знаю, де вони зимують жалісно заскільки я, бо не раз про це чув од дорослих. А куди Макар телят ганяє, теж знаєш? уже з цікавістю покосував на мене парубок. І це знаю бадьоріше відповів я. А де козам роги правлять. Теж знаю. Любитель приказок засміявся і ще запитав А чого ж ти не знаєш? Не знаю, що таке театри. Пустіть мене побачити (За М. Стельмахом).

II. Хто зможе швидко відшукати всі фразеологізми, які є в тексті? Поясніть колективно їхнє значення.

320. Складіть і запишіть діалог за поданою схемою, увівши до нього звертання.

А:

- П.(?!)
- П, – а.
- П.(?!)
- П, – а.

321. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Пригадайте або придумайте свій діалог із подругою чи другом у месенджері (6—8 реплік). Запишіть цей діалог у зошит, доповнивши щонайменше три репліки словами автора.

Варіант Б. Для імітації людського спілкування з користувачами існують спеціальні комп'ютерні програми на основі штучного інтелекту. Пригадайте або придумайте свій діалог у чаті з ботом (6—8 реплік). Запишіть цей діалог у зошит, доповнивши щонайменше три репліки словами автора.

322. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розіграйте діалог без попередньої підготовки (12—14 реплік), можливий в одній з описаних ситуацій.

Ситуація А. У навчальному закладі заплановано провести спортивний турнір. Треба вирішити, які види спорту будуть представлені на цьому турнірі й чому саме такі, а також кого запросити на змагання.

Ситуація Б. Ви зустріли сусіда / сусідку, який / яка навчається в університеті. Розпитайте про його / її майбутню спеціальність, повідомте про свої плани на майбутнє, обґрунтуйте свій вибір.

323. Перегляньте відео, перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/Qr6syFVw> або QR-кодом, та продовжте діалог, урахувавши ситуацію спілкування (8—12 реплік).

Фрагмент відеокліпу
до пісні Христини Соловій.
Режисер Ян Гордієнко (YanGo)

324. І. Прочитайте текст. У чому полягає його сатиричність і пародійність?

ЦЯ ДИВНА НОВА «ЕТИКА»

Соцмережі диктують «нові правила поведінки», бо ж старі так набридливо обмежують. Отож:

1. Май безліч сумнівних кумирів, вір усьому, що вони публікують і поширюють.

2. Осуджуй всіх, хто потрапить у твою стрічку новин. Обов'язково пиши при цьому неграмотно і головне – НЕ ЗАБУВАЙ ПРО КАПСЛОК.

3. Присвячуй кожному можливому святу хоча б коротенький допис. Не забувай вітати всіх знайомих і незнайомих з днями народження письменників, яких не читаєш, музикантів, яких не слухаєш, пам'ятай про день котика, песика, коника-стрибунця й святого Нероба.

4. Думай, що ти маєш право вказувати іншим, як вони мають жити, навіть якщо вони цього не просять. Ти завжди знаєш краще, як інші мають працювати, творити, будувати стосунки, одягатися, проводити вільний час.

5. Публікуй фотографії інших без їхньої згоди, бо хто їм винен, що вони існують у світі цифрових технологій (За Ю. Добуш).

ІІ. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Оберіть один із пунктів тексту. Розіграйте за змістом цього пункту дискусійний діалог так, щоб хтось озвучував хибну тезу, а хтось – спростовував її (4—6 реплік).

325. ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що директор школи звернувся до учнів із проханням допомогти (за бажанням) підготувати актовий зал для проведення шкільного свята. Ваш однокласник / ваша однокласниця радить вам краще піти в парк чи в кіно, бо працювати буде кому й без вас. Ви ж вважаєте інакше. Складіть і розіграйте за особами діалог (8–10 реплік), можливий в описаній ситуації. Доберіть аргументи на захист своєї позиції, спростуйте помилкові твердження співрозмовника / співрозмовниці.

326. I. Прочитайте діалог.

- Олеже, оформи, будь ласка, сьогодні замовлення, – удруге нагадала мама.
- Добре, але все одно доставити зможуть тільки в суботу, – відповів син.
- А ти в суботу зможеш його отримати? Я ж буду в бабусі.
- Це залежить від того, на котру годину призначать тренування.

II. Виконайте завдання за діалогом.

1. Визначте учасників діалогу та поясніть уживання розділових знаків для його оформлення.
2. Правильним щодо змісту діалогу є твердження
 - А Олег не хоче оформити замовлення, бо в нього тренування.
 - Б Олег оформить замовлення, але не впевнений, чи зможе його отримати.
 - В Мама зможе сама отримати замовлення в будь-який день.
 - Г Мама наполягає, щоб син пропустив тренування, щоб отримати замовлення.
3. Складіть і запишіть продовження діалогу (5–8 реплік) так, щоб узгодити інтереси обох сторін.

327. Виконайте завдання одного з варіантів. Розіграйте діалог за особами.

Варіант А. Складіть і запишіть діалог – обговорення музичних новинок або комп'ютерних ігор із другом / подругою чи вчителем / учителькою (12–14 реплік). Використайте вставні слова.

Варіант Б. Складіть і запишіть діалог (12–14 реплік), який починався б словами «Я не згоден (не згодна), що ...». Використайте вставні слова.

Варіант В. Складіть і запишіть діалог (12–14 реплік), який починався б реплікою «Я бажаю (не бажаю) потрапити в місто, де всю роботу за людей виконують роботи». Використайте звертання.

34. ЦИТАТА

Про використання дослівних уривків із чийого-небудь мовлення, а також про розділові знаки для їх оформлення

ПРИГАДАЙМО. Чим факти відрізняються від суджень?

328. А. Розгляньте фото літературного стінопису (муралу) в Ірпені¹ з портретами українських письменників і цитатами. Поясніть зміст цитати з вірша Ліни Костенко.

Б. Пригадайте, чи використовували ви цитати, коли аналізувати історичні події, художні твори, писали есе, дослідницькі роботи тощо.

В. Зробіть висновок про те, з якою метою використовують цитати.

¹ Стінопис створено у 2023 р. Портретами й висловами письменників прикрасили відновлений місцевий паркан, який було пошкоджено під час окупації Ірпеня (Київська область) у 2022 р. Авторка – художниця Катерина Ведмідь.

Особливості цитати

Цитата — це дослівний уривок із чийого-небудь висловлення або тексту, наведений для підтвердження чи пояснення певної думки.

НАПРИКЛАД:

*Без віри, що гори рушить, малі люди будуть вудити рибку на мілині, гризтися за привілеї та ніколи не знатимуть: «**Хто море переплив і спалив кораблі за собою, той не вмере, не здобувши нового добра**» (Леся Українка). Де і коли люди відірвалися від джерела? (Є. Сверстюк)*

У цьому уривку виділене кольором речення є цитатою.

Розділові знаки

• Цитати, включені в текст, беремо в **лапки**. Інші розділові знаки розставляємо так, як у реченнях із прямою мовою та словами автора. **НАПРИКЛАД:**

1. «**Похибки друзів ми повинні вміти виправляти або зносити, коли вони несерйозні**», — писав український філософ Григорій Сковорода.

2. У Конституції України записано: «**Державною мовою в Україні є українська мова**».

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (наприклад, в епіграфах), у **лапки не беремо**.

• Якщо цитата органічніше включена в текст, зливаючись зі словами автора, то її беремо в лапки й пишемо з **малої букви**. **НАПРИКЛАД:**

1. Іван Драч писав, що «**пісня — це душа, з усіх потреб потреба**».

2. Максим Рильський часто висловлював «**пейзажем те, для чого слів нема людських**».

3. Як відзначав Олександр Довженко, «**українська пісня — це геніальна поетична біографія українського народу**».

• Якщо цитату наводимо неповністю, то на місці пропущених слів ставимо три крапки.

• Якщо цитуємо віршований текст із дотриманням віршованих рядків, то цитату в лапки не беремо. При цьому слова автора розміщуємо на окремому рядку. **НАПРИКЛАД:**

*Не жди ніколи слушної пори –
Твоя мовчанка може стать ганьбою! –*
писав український поет Дмитро Павличко.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

На письмі цитату здебільшого беремо в лапки.

329. І. Прочитайте уважно текст. Яку думку доніс до нас переписувач книжок?

Остромирове Євангеліє

Наші предки дивилися на книжку з великою повагою і ставилися до неї дуже серйозно. У приміщеннях Святої Софії було створено знамениту школу переписувачів книжок.

Іван Томашевський, один з переписувачів, радив ще в 1680 році: «Не жалій часу на читання, бо його тим обернеш на добрі речі. Адже

хто час витрачає на пусте, то начебто з павутини полотна робить, з піску зámки будує та мотилі хапає в повітрі руками, відтак руки марає і геть викидає. Шукай пожитку в книгах, у духовному харчі – і доступишся вічного життя!» (За В. Шевчуком).

II. Знайдіть у тексті цитату та вказівку на те, кому вона належить. Поясніть, як оформлено цитату на письмі.

330. І. Прочитайте текст і подані поруч цитати. Чи поділяєте ви наведені думки відомих людей?

ТАРІЛКА ЗДОРОВ'Я

Здоров'я, довголіття, опірність до несприятливих умов навколишнього середовища значною мірою залежить від харчування. Раціональні погляди щодо харчування висловлювали ще античні філософи.

Якщо говоримо про культуру харчування, то це означає не тільки чистий стіл із виделкою та ножом, білосніжною скатертиною, але й уміння користуватися збалансованим, адекватним харчуванням. Ігнорування цього принципу може

Античний філософ **Сократ:**
«Ми живемо не для того,
щоб їсти, а їмо для того,
щоб жити».

Австралійський лікар-дієтолог
Кантер Джефрі:
«Немає хвороб, які не можна
вилікувати, а є люди, яких не
можна вилікувати, у яких немає
сили волі, щоб себе
дисциплінувати».

призвести до розвитку багатьох захворювань, пов'язаних із порушенням обміну речовин. Отже, щоб бути здоровим, потрібна ще й сила волі.

Проте більшість людей ставляться до правильного харчування, як і до здоров'я загалом, зневажливо. Їм варто було б прочитати книжки відомого українського лікаря Миколи Амосова (За О. Ганич).

Український лікар
Микола Амосов:
*«Не сподівайся на медицину.
Вона непогано лікує багато
захворювань, але не може
зробити людину здоровою».*

II. Виконайте завдання за текстом і цитатами.

1. Визначте основну думку, яка випливає з тексту й цитат, а також 2–3 ключові слова.
2. Поясніть, з якою метою створено текст. Чи прислухаєтеся ви до наведених слів відомих людей?
3. Продовжте подане нижче твердження так, щоб воно: а) суперечило прочитаній інформації; б) відповідало прочитаній інформації.

Відомий хірург Микола Амосов зазначав, що...

4. Доповніть усно текст усіма наведеними цитатами, використовуючи слова автора. Прочитайте доповнений варіант тексту.

331. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, чому в першому прикладі цитату розпочато з малої букви, а в другому – з великої.

1. Максим Рильський говорив, що «слово *вчитель* із давніх-давен має велику шану в народі».
2. Максим Рильський говорив: «Слово *вчитель* із давніх-давен має велику шану в народі».

332. Спишіть речення, правильно оформивши цитати.

1. Життя схоже на коробку шоколадних цукерок, ніколи не знаєш, що отримаєш наголошував Форрест Гамп.
2. Джон А. Шедд говорив Корабель у гавані безпечний, але кораблі будують не для цього.
3. Дмитро Павличко в поезії «Два кольори» зазначав що червоне – то любов, а чорне – то журба.
4. Ліна Костенко в поезії «Вже почалось, мабуть, майбутнє...» закликає

Шукайте посмішку Джоконди,
вона ніколи не мине.

5. І слово правди здіймало своє крило.
І здіймало своє крило слово любові

міркує письменник Сергій Жадан.

333. І. Прочитайте вислови та поясніть, як ви їх розумієте.

1. Учітесь, читайте, і чужому наuczайтесь, й свого не цурайтесь (Т. Шевченко).
2. Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимусь ніколи ні в чому не шкодити (Г. Сковорода, український письменник і філософ).
3. Несправедливість, скоєна стосовно однієї особи, є загрозою для всіх (Ш.-Л. Монтеск'є, французький правник і письменник).
4. Результат великих справ часто

залежить від дрібниць (*Тит Лівій, римський історик*). 5. Я знаю тільки те, що нічого не знаю (*Сократ, давньогрецький філософ*). 6. Будь-яка праця стає творчістю, якщо ти вкладаєш у неї душу (*В. Сухомлинський, український педагог, письменник*).

II. Складіть і запишіть чотири речення, використавши подані вислови (на вибір) як цитати.

III. Складіть усно невеликий виступ, використавши 1–2 подані вислови (на вибір) як цитати.

334. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Доведіть або спростуйте тезу «Результат великих справ часто залежить від дрібниць» (Тит Лівій).

335. ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ. Знайдіть дві помилки в оформленні цитат.

1. «Розумні люди говорять, бо їм є що сказати», – стверджував мудрець і додавав: – «Дурні ж просто хочуть сказати хоч щось». 2. Як зазначає письменник Сергій Жадан, «успіх – це не підсумок мрій, а підсумок творчої праці». 3. Давньогрецький філософ Епікур казав, «якщо до людини доля особливо прихильна, вона дає їй вірних друзів». 4. «Поки людина жива, вона не повинна втрачати надії», – говорив давньоримський філософ Сенека.

336. Складіть і запишіть по одному реченню з поданими цитатами. Оформіть цитати з дотриманням віршованих рядків.

1. Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

Т. Шевченко

2. Хто мене в літа ранкові
Вчив добру і вчив любові?
Ти, земле моя.

Ю. Рибчинський

337. Доберіть вислови відомих діячів (письменників, авторів пісень, персонажів фільмів тощо), які ви розмістили б на зображених предметах замість наведеного напису. Врахуйте, що ця футболка для вас, а бігборд розміщено біля вашого будинку.

338. Підготуйте усне повідомлення (4–6 речень) на тему «Мистецтво спілкування», використовуючи для підтвердження своїх думок подані цитати.

1. Використовуйте кожну нагоду, щоб потренуватися в мовленні: починайте із заздалегідь підготовленої розповіді спочатку в розмові з

однією особою й у вузькому колі, а далі, коли посміливішаєте, говоріть і в більш широкому товаристві (*Іржі Томан, чеський письменник і соціолог*). 2. Що маєш казати, наперед обміркуй (*Прислів'я*). 3. Промова вимагає стеження за рухами тіла, і за жестикуляцією, і за виразом обличчя, і за звуками та відтінками голосу (*Цицерон, давньоримський філософ і оратор*).

Проект

Об'єднайтеся в групи по 3–5 осіб. Підготуйте аудіо- або відеозвернення до однокласників (чи загалом до учнівства) у формі діалогу на суспільну тему.

План роботи над проектом

1. Виберіть тему звернення (тема має бути суспільною, актуальною).
2. Визначте основну думку, яку ви хотіли б донести до учнівства.
3. Складіть на вибрану тему діалог (12–16 реплік).
4. Розіграйте за особами діалог і зробіть аудіо- чи відеозапис (для відеозапису діалог треба вивчити напам'ять).

Оберіть кращі роботи та запропонуйте розмістити їх на сайті вашого навчального закладу.

35. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «ЧУЖЕ МОВЛЕННЯ. ДІАЛОГ»

339. Перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/xr6seU3O> або QR-кодом, проведіть у класі вікторину «Чуже мовлення: від автора до цитати». Також ви можете виконати це завдання окремо один від одного та самостійно перевірити й оцінити себе.

340. I. Прочитайте вислови та поясніть, як ви їх розумієте.

1. Поведінка – це дзеркало, у якому кожен показує своє обличчя (*Й. Гете, німецький поет*). 2. Добру науку приймай, хоч її і від простого чуєш; злої ж на ум не бери, хоч би й святий говорив (*І. Франко*). 3. Ті, що виїждять за море, міняють небо, а не душу (*Горацій, римський поет*). 4. Мова – це глибина тисячоліть (*М. Шумило, український прозаїк*).

II. Складіть із кожним висловом речення з прямою мовою. Утворені речення запишіть.

III. Перебудуйте одне утворене речення (на вибір), замінивши пряму мову непрямою.

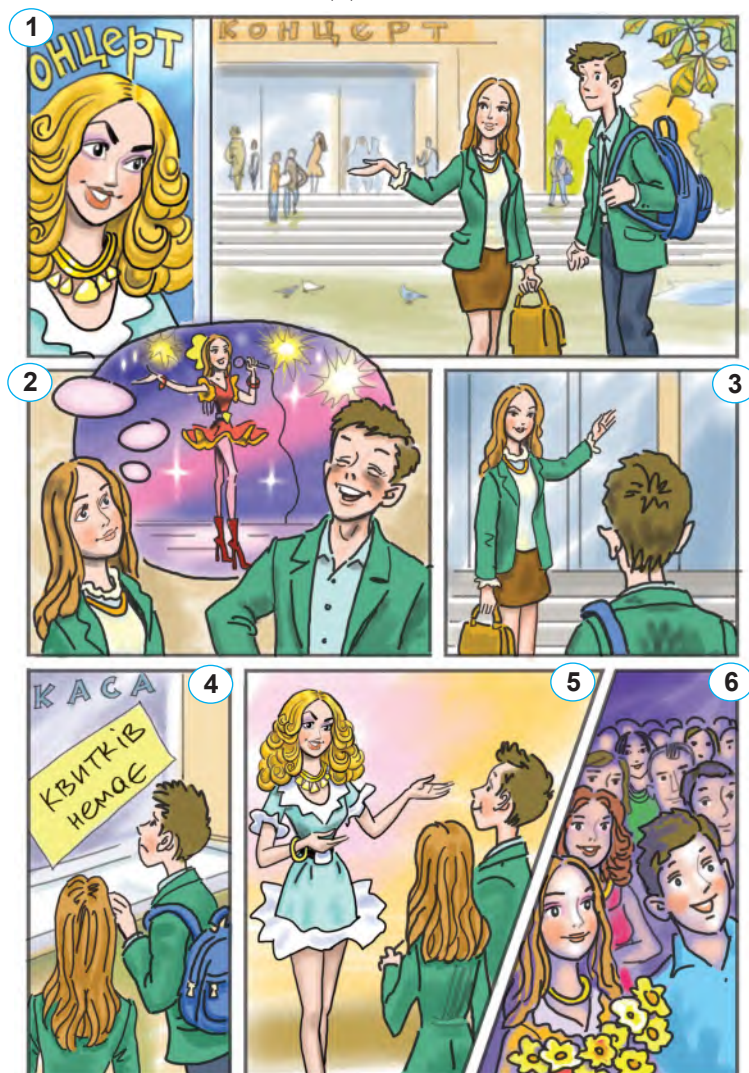

341. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Візьміть участь у діалозі (12–14 реплік) про обговорення пропозиції щодо озеленення навчального закладу. Наведіть у діалозі аргументи (очищення й природне зволоження повітря, зонування середовища, декорування приміщення тощо).

342. I. Розгляньте комікс. Колективно прокоментуйте його (тема, сюжет, художній задум, деталі, характери персонажів, що можуть відчувати персонажі в різні моменти тощо).

МРІЯ ЗДІЙСНИЛАСЯ

II. Складіть і розіграйте за коміксом діалог у розмовному стилі (8–10 реплік), який міг би відбутися між братом і сестрою.

III. Складіть і запишіть невелику розповідь на основі коміксу. Введіть у текст частину складеного діалогу.

343. Виконайте тестові завдання.

1. Реченню

І щоразу, виймаючи хлібину з печі, бабуся шепотіли: «Який наш хліб, таке й наше життя» (Б. Харчук)

відповідає схема

А «П», – а.

Б А: «П».

В «П, – а, – п».

Г А: «П», – а.

2. Усередині прямої мови стоять слова автора в реченні

- А Здрастуй, сонце, і здрастуй, вітре! Здрастуй, свіжосте нив! Я воскрес, щоб із вами жити під шаленством весняних злив (В. Симоненко).
- Б Вітер дуба хитає, козак дівку питає: «Ой дівчино, чия ти? Чи ти вийдеш гуляти?» (Нар. творчість).
- В «Так-так-так», – притирається до моєї ноги стара, з перебитим крилом качка (М. Стельмах).
- Г «Ось ходімо подивимось на сліди літа, – так само таємниче говорить мати. – Сьогодні воно торкнулось руками до ягід» (М. Стельмах).

3. Непряма мова є в реченні

- А Згадаймо слова Василя Симоненка: «Ти знаєш, що ти – людина. Ти знаєш про це чи ні? Усмішка твоя – єдина, мука твоя – єдина, очі твої – одні».
- Б Японський письменник Акутагава Рюноске сказав: «Щоб зробити життя щасливим, треба любити повсякденні дрібниці».
- В Римський філософ Сенека стверджував, що найщасливіший той, хто не думає про щастя.
- Г Співачки KOLA та VLADA K у своїй пісні закликають: «Вірте, люди, у дива».

4. Пряму мову в реченні

Професор сказав: «Мені важливо знати, яку статтю напишуть про мене»

правильно передано непрямою мовою в рядку

- А Професор сказав, що йому важливо знати, яку статтю напишуть про нього.
- Б Професор сказав, що мені важливо знати, яку статтю напишуть про нього.
- В Професор сказав, що йому важливо знати, яку статтю напишуть про мене.
- Г Професор сказав, що важливо знати, яку статтю напишуть про мене.

5. НЕПРАВИЛЬНО оформлено пряму мову в рядку

- А «Міська рада пропонуватиме обмежити використання поліетиленових пакетів», – повідомляє пресслужба відомства.
- Б Посадовець зазначає: «Погоджено проєкт рішення про зменшення використання поліетиленових пакетів».
- В «Продавці мають запропонувати альтернативу поліетиленовій продукції, – наголошує розробник, а далі пояснює: – Це можуть бути екопакети».
- Г «Частина пакетів потрапляє до світового океану з катастрофічними наслідками для флори та фауни» – додає автор проєкту.

6. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- А Невимовно зрадівши, дядько Сидір бадьоро вигукнув: «О, нарешті знайшов! Тут і копатимемо криницю» (В. Скуратівський).

- Б «У моєї у ласкавої любові очі синьо волошкові-волошкові», – писав у вірші митець Анатолій Драгомирецький.
- В «Дуб здавна має в людей велику шану – згадував Береговець – з-поміж усіх наших дерев – наймогутніший пагін землі» (І. Цюпа).
- Г «А ось уже, хвалити Бога, й на світ благословиться!» – чую голос матері (С. Васильченко).

7. Правильно оформлено цитату в рядку

- А Шевченко змальовує всенародний визвольний рух, коли: «жінки навіть з рогачами пішли в гайдамаки».
- Б Потім філософ здивував його такими словами – скажіть матінці-цариці, що мені моя сопілка й вівця дорожчі царського вінця.
- В З бодем пише Т. Шевченко про українське село: «Чорніше чорної землі блукають люде».
- Г «Слово – найтонше доторкання до серця», – був переконаний В. Сухомлинський, – «воно може стати і запашною квіткою, і живою водою, і розжареним залізом».

Культура мовлення

Логічні помилки

Правильно	НЕправильно	Пояснення
особисто (сам) закон мій реальний вундеркінд хвилина у квітні лікар-педіатр	особисто сам легальний закон мій власний реальна дійсність юний вундеркінд хвилина часу у квітні місяці дитячий лікар-педіатр	сам і особисто за змістом однакові закон не може бути нелегальним мій і є «власний» реальний і є «дійсний» вундеркінд – здібна дитина хвилина означає відрізок часу у назві квітень міститься поняття «місяць» слово педіатр має значення «дитячий лікар» у слові імунітет міститься значення «захист»
імунітет	захисний імунітет	

Відмінний. 1. Який має високу якість, дуже добрий (*відмінний стрілець, учень*).

Розрізняймо

2. Який чимось відрізняється від кого-, чого-небудь; інший, неоднаковий (*відмінні поняття, смаки, думки*).

Відмітний. Чимось позначений, має тільки йому властиві ознаки (*відмітна особливість, риса*).

* * *

Сніговий. Покритий снігом, утворений із снігу, який несе сніг (*снігова буря, снігова гірка*).

Сніжний. Багатий на сніг; подібний до снігу (*сніжні полонини, сніжне поле*).

* * *

Декоративний. Призначений для оздоблення, прикраси; розрахований на зовнішній ефект; мальовничий, живописний (*декоративна кераміка, різьба, рослина, прикраса*).

Декораційний. Який стосується театральної декорації, оформлення сцени (*декораційні роботи, твори, установки*).

* * *

Дисциплінарний. Пов'язаний з нормами дисципліни, покараннями за порушення їх (*дисциплінарне покарання, стягнення*).

Дисциплінований. Який дотримується вимог дисципліни; організований (*дисциплінований учень, клас, працівник*).

Наголошуймо правильно

Іменники

мере́жа	о́лень	різно́вид	све́рдло	судно́
металу́ргія	по́друга	ре́шето	сре́діна	течі́я
ні́здра	пока́зник	ро́змах	симетрі́я	

Як це було

СЛОВ'ЯНСЬКА АБЕТКА

Щорічно 24 травня слов'янські країни вшановують пам'ять святих рівноапостольних братів Кирила і Мефодія – творців слов'янської писемності.

Кирило створив спеціальну азбуку для слов'ян – глаголицю, разом із Мефодієм переклав перші тексти з Євангелія і Псалтиря. Це сталося 863 року. Цей рік і вважають початком слов'янської писемності. Азбука глаголиці складалася з 39 літер, які мали дуже складне накреслення у вигляді кружечків і петельок. Тому згодом глаголицю витиснула більш проста й зручна азбука – кирилиця. Накреслення літер кирилиці стали графічною основою сучасної української писемності (*Із сайту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*).

АСТРОНОМІЧНІ НАЗВИ

Цікаво знати

Сузір'я можуть мати офіційні й народні назви. Офіційні назви – це стандартизовані позначення, які визнав Міжнародний астрономічний союз. А народні назви є образними, часто пов'язаними з побутом чи тваринами. В Україні народні назви сузір'їв відображають місцевий колорит. **НА-ПРИКЛАД:**

Офіційна назва сузір'я	Народна назва сузір'я
Велика Ведмедиця	Ківш, Віз, Великий Віз
Мала Ведмедиця	Пасіка, Малий Віз
Молочний Шлях	Чумацький Шлях
Орел	Дівчина з відрами
Оріон	Косарі, Чепіги, Граблі
Плеяди	Квочка з курчатами, Стожари
Кассіопея	Борона
Дельфін	Криниця

Цікаво, що різні народи по-своєму називають сузір'я. Велику Ведмедицю у східних народів називають *Кінь на припоні*, у північних народів – *Лось*, в естонців – *Великі колеса*, у мешканців Нової Гвінеї – *Морський орел* (*За матеріалами науково-навчальних джерел*).

ПРО ВОВКА ПРОМОВКА

По-українськи кажуть: «Про вовка промовка, а вовк у хату!»; французи кажуть: «Хто назве вовка, той побачить його хвіст». Погана слава, як бачимо, далеко біжить. Слово **вовк** – дуже давнє. Учені вважають, що воно утворене або від уел-кос, де корінь *уел* означав «рвати», або від *уелк* – «тягти, волочити».

Виходить, назва вовка первісно означала «той, що роздирає» або «той, що грабує», «грабіжник». Одвічний ворог людини, хижак, розбійник, – він і назви в різних мовах діставав за своїм характером. Зовні вовк схожий на великого сірого собаку (свого родича, до речі), лише на задніх ногах у нього немає довгої шерсті, як у собак (*А. Коваль*).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО

36. СЛОВО. РЕЧЕННЯ. ТЕКСТ

343. І. Прочитайте уривок із книги Карла Сагана «Світ, повний демонів. Наука як свічка у пільмі» (*цифра позначає наступний абзац*). Чи можна цей уривок вважати текстом? Визначте істотні ознаки цього тексту: завершеність, логічна цілісність, зв'язність, структурна оформленість.

ПОСЛАННЯ ВІД ІНОПЛАНЕТЯН, АБО РОЗІГРАШ ПРОТЯГОМ БАГАТЬОХ РОКІВ

(1) Наскільки скромні наші очікування від прибульців і наскільки охоче люди вірять у третьосортні докази, добре показує історія з колами на полях. Усе почалося з Великобританії та поширилося в усьому світі.

(2) У сімдесяті роки минулого століття на півдні Англії деякі фермери вранці виявляли на своїх полях дивні кола різного діаметру. Ці кола були утворені пригнутими до землі колосками пшениці, вівса, ячменю. Наприкінці 1980-х на полях уже було повно величезних геометричних фігур, довжелезних паралельних ліній, схематичних зображень комах.

(3) Звучало багато цікавих гіпотез. Науковці вивчали місцевість, дискутували. Може, фігури виникли через специфічні смерчі? А може, причина в кулястих блискавках? Що складнішими ставали фігури на полях, то важче було пояснити їх дією метеорологічних або електричних явищ. Тут, схоже, не обійшлося без НЛО. На думку уфологів¹, кола – це сліди посадок інопланетних кораблів. Напевно, прибульці хочуть нам щось сказати мовою геометрії.

(4) Ентузіасти, **озброєні** приладами нічного **бачення**, влаштовували чергування. Преса й телебачення всього світу стежили за сміливими дослідниками. Публіка активно купувала бестселери про інопланетян, які **залишають** знаки на полях. Рахунок «кругів» пішов уже на тисячі. **Явище** перекинулося на Сполучені Штати Америки, Болгарію, Угорщину, Японію, Нідерланди.

(5) У 1991 році британці Даг Боуер і Дейв Чорлі зізналися, що п'ятнадцять років тому почали **робити** фігури на полях. Юнаків **розважала** інформація про НЛО, і вони подумали, що буде весело розіграти уфологів. Спершу жартівники старанно притолочували пшеницю важким металевим циліндром. Пізніше почали використовувати дошки й мотузки. Хлопці ретельно планували кожну нічну вилазку й наперед готували креслення фігур. Коли місцеві метеорологи заявили, що річ у вихорі, бо колоски **притолочені** за годинниковою стрілкою, дотепники почали робити круги проти стрілки. Згодом у хлопців з'явилися наслідувачі.

(6) Урешті-решт Боуер і Чорлі втомилися від усе складнішої гри. Обом уже було за шістьдесят, і, хоча на здоров'я вони не скаржилися, нічні забави забирали багато сил. Крім того, чоловіків, напевно, дратувало, що слава й гроші дістаються тим, хто просто фотографує їхні фігури і приписує їх інопланетянам.

(7) Отож, містифікатори зізналися. І навіть показали журналістам, як робили комахоподібні фігури. Більше ніхто не скаже, що розіграш протягом багатьох років – річ неможлива (*За К. Саганом*).

¹Уфолог – фахівець, що вивчає явища, пов'язані з позаземними цивілізаціями, їх контакти із жителями Землі.

Кола на полях. Велика Британія. Фото 2002 р. і 2009 р.
Джерело зображення: вебсайт «BBC».

II. Запитання і завдання за текстом.

1. Який псевдонауковий міф розвінчано в тексті? Чи вважаєте ви, що загадку таємничих геометричних фігур на полях нарешті розгадано? Поясніть свою відповідь.
2. Оберіть ОДНУ правильну відповідь щодо кожного твердження, ураховуючи інформацію, подану в тексті.

Твердження	Так	Ні	Інформації в тексті немає
Загадкові кола на полях – справа людських рук.			
Деякі фермери вірять, що кола залишає нечиста сила.			
Боуер і Чорлі багато років вводили в оману легковірних людей, удаючи існування інопланетян.			
У тексті названо лише одну гіпотезу появи загадкових кіл на полях.			
Створення кругів завдає збитків фермерам (одному з них утрата врожаю коштувала 120 тисяч фунтів).			
Текст учить критично мислити, послуговуватися насамперед фактами та логікою.			

3. Сформулюйте висновки, які ви зробили для себе після прочитання тексту. Чи відомі вам інші факти маніпуляцій, колективних розіграшів, провокацій в інформаційному просторі? Розкажіть про них.

4. Знайдіть у п'ятому абзаці синонімічні слова. Яку роль відіграють синоніми в мовленні?

5. Визначте, у якому з виділених у четвертому абзаці слів кількість звуків і букв однакова. Обґрунтуйте свою відповідь. Запишіть фонетичною транскрипцією одного з виділених слів (на вибір).

6. Випишіть із четвертого абзацу щонайменше шість похідних слів. Розберіть їх за будовою. Визначте спосіб словотворення. Знайдіть у цьому абзаці одне сполучення слів, від якого можна утворити абревіатуру.

7. До якої форми дієслова належать виділені в п'ятому абзаці слова? Які ще форми дієслова ви знаєте?

8. Доведіть, що в другому абзаці всі речення за будовою прості. Спишіть перше речення цього абзацу. Підкресліть члени речення. Надпишіть скорочено над кожним словом його частину мови.

9. Знайдіть сім вставних слів (сполучень слів). Яке з них указує на джерело інформації, а яке є засобом зв'язку частин тексту й указує на послідовність викладу думок? Поясніть свою відповідь.

10. Знайдіть у першому, третьому та четвертому абзацах складнопідрядні речення. Побудуйте схему кожного з них. Визначте види підрядних частин. Поясніть, чому в першому реченні тексту немає коми перед сполучником і.

344. І. Попрацюйте в парах. Розподіліть між собою п'ятий і шостий абзаци тексту «Послання від інопланетян...» (впр. 343). Випишіть зі свого абзацу два складні речення. Підкресліть члени речення, побудуйте схеми, визначте тип за будовою. Перевірте одне в одного правильність виконання.

ІІ. Складіть і запишіть за однією з побудованих схем речення. Поставте розділові знаки.

345. І. Спишіть перше речення четвертого абзацу тексту «Послання від інопланетян...» (впр. 343). Виконайте письмово синтаксичний розбір цього речення.

ІІ. Перебудуйте усно це речення так, щоб дієприкметниковий зворот стояв перед означуваним словом.

ІІІ. Перебудуйте це речення, замінюючи дієприкметниковий зворот дієприслівниковим. Запишіть перебудоване речення. Підкресліть зворот як член речення.

346. І. Побудуйте два складні речення з різними видами зв'язку, використовуючи подані частини. Запишіть утворені речення. Визначте засоби зв'язку.

1	їй із радістю запропонують роботу в галузі ІТ-генетики, мережевої медицини або клінічної біоінформатики	якщо людина має медичну освіту та добре розбирається в інформаційних технологіях	і перед нею відкриються нові горизонти
2	але саме системне мислення та володіння іноземними мовами – це якості	сучасні діти, визначаючись із майбутньою професією, опановують безліч додаткових навичок	які завжди допоможуть у подальшому працевлаштуванні

347. (Позначка Розвиток мовлення) Продовжте усно подані речення. Визначте вид кожної підрядної частини.

Єдиного рецепта щастя не існує, адже...

Я щасливий / щаслива тоді, коли ...

Я щасливий / щаслива від того, що...

Щоб знайти щастя, потрібно...

Я щасливий / щаслива там, де ...

Зображення: вебсайт «ABAL.COM.UA».

348. (Позначка Розвиток мовлення) Поспілкуйтеся. Дехто вважає, що щастя можна купити за гроші або досягти, набувши високого соціального статусу. Чи згодні ви з такою думкою? Поясніть свою відповідь.

349. Проаналізуйте кожну схему. Складіть і запишіть речення за двома з них (на вибір).

1. (...), [...], (...).

4. [...], i [...], (...).

2. [...] – [...].

5. [...], (...), (...).

3. [...], (...), [...], (...).

6. [...], [...], i [...].

350. І. Запишіть номери речень у такій послідовності: 1) складносурядні; 2) складнопідрядні; 3) безсполучникові; 4) складні з різними видами зв'язку.

1. Пишу тобі до Києва листа, слова мені нашіптує калина (М. Луків).

2. Спішисть за мною тепле літо, в якому пахнуть медом трави (Г. Чубач).

3. Пройшов дощ, і дерева **заясніли** під сонцем (У. Самчук).

4. Дивно: в місті люду – два мільйони, а мені тебе не вистачає (М. Луків).

5. Поля озвалися **передзвоном** колосся, а луги бриніли квітами (А. Пашкевич). 6. В повітрі дощ, і гречка пахне тепло, немов розлився бурштиновий мед (М. Рильський). 7. Моя душа ніколи не забуде того дарунка, що весна дала (Леся Українка). 8. Минула молода весна, проходило і красне літечко (Олег Ольжич).

КЛЮЧ. Якщо ви правильно виконали завдання, то, використавши дешифратор, зможете прочитати закінчення прислів'я «Сказаного й сокирою не ...».

ІІ. Спишіть шосте речення. Підкресліть члени речення. Побудуйте схему. Назвіть частину мови кожного слова в цьому реченні.

ІІІ. Розберіть за будовою виділені слова та запишіть їх фонетичною транскрипцією.

Дешифратор			
1	2	3	4
Б	Р	В	Є
5	6	7	8
И	Ш	У	А

351. (**Позначка Розвиток мовлення**) Виконайте завдання одного з варіантів.

ВАРІАНТ А. Пригадайте або дізнайтеся, який цікавий захід відбувся у вашому населеному пункті чи в обласному центрі останнім часом. Складіть відповідний допис, який можна було б розмістити в соцмережах або на сайті вашого закладу освіти (5–6 речень). Використайте: 1) прикметник у формі вищого ступеня порівняння; 2) речення з дієприслівниковим зворотом; 3) складносурядне речення.

ВАРІАНТ Б. Перегляньте відеорепортаж про спортивну подію, яка відбулася протягом кількох останніх місяців в Україні чи за кордоном за участі українських спортсменів. Складіть на основі отриманої інформації допис, який можна було б розмістити в соцмережах або на сайті вашого закладу освіти (5–6 речень). Використайте: 1) прикметник у формі вищого ступеня порівняння; 2) речення з дієприслівниковим зворотом; 3) складносурядне речення.

352. Утворіть усно від кожної частини складносурядне чи складнопідрядне речення.

1. Ми самі обираємо друзів... 2. Людина – це загадка... 3. У залі зібралося багато глядачів...

4. Скоро закінчиться навчальний рік... 5. Культура – це не кількість прочитаних книг... 6. На чорному полотні неба ліхтариком світився місяць...

353. І. Поміркуйте, яке прислів'я «заховалося» на малюнку. Що воно означає? Чи має воно щось спільне з прислів'ям «Яка хата – такий тин, який батько – такий син»?

ІІ. Поясніть усно значення поданих нижче трансформованих крилатих висловів.

1. Бувають яблуні, від яких яблуку треба відкотитися якнайдалі.

2. Яблуко від яблуні недалеко гниє (А. Коваль).

354. Виконайте тестові завдання.

1. Однакова кількість звуків і букв у слові

А Кропивницький Б Миколаїв В Ямпіль Г Вінниця

2. Суфікс *-ищ-* має однакове значення в усіх словах, ОКРІМ

А згарище Б родовище В кабанище Г сховище

3. Слово *голова* вжито в переносному значенні в реченні

А До булави треба й голови.

Б Як голова сивіє, то чоловік мудріє.

В Скільки голів, стільки й умів.

Г Хліб – усьому голова.

4. З'ясуйте, якими частинами мови є виділені слова в реченні (*цифра позначає наступне слово*).

Речення

Частина мови

Довго вітер (1)**уперто** віяв, але чомусь і він тепер, (2)**зазирнувши** тобі (3)**під** вії, у волоссі (4)**твоєму** вмер (В. Симоненко).

А іменник

Б займенник

В прислівник

Г дієприслівник (форма дієслова)

Д прийменник

5. Неозначена форма дієслова (інфінітив) є в реченні

А Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш.

Б Хотів зробити спішно, а вийшло смішно.

В Зароблена копійка краща за крадений карбованець.

Г Що сьогодні втече, того завтра не зловиш (*Нар. творчість*).

6. З'ясуйте, якими членами речення є виділені слова (*один член речення зайвий*).

Речення

Член речення

1 В розквітлих келихах тюльпанів ти **дарував** мені любов (О. Довгон'ят).

А підмет

Б присудок

2 Будуть **солодко** віять минулим білі яблуні в нашім саду (В. Сосюра).

В означення

Г додаток

3 Мерехтять у тумані огні, впали роси на заспані **трави** (В. Симоненко).

Д обставина

4 Дихаю **найдорожчим** у світі чистим степовим повітрям (О. Донченко).

7. Дієприслівниковим зворотом можна замінити підрядну частину складного речення в рядку

А Коли ми вийшли з машини, несподівано пішов дрібний дощ.

Б Квіти гарно ростуть, коли клумбу поливають теплою водою.

В Коли прокинулися, побігли до озера на краю села.

Г Щойно настав вечір, на небі з'явився повний місяць.

8. Складносурядне речення утворимо, якщо до частини «*Пишається край дороги достигла шипшина...*» додати

А і пахнуть росою гаї на околиці.

Б стрічає з далекої дороги птахів.

В дарма що давно не було дощів.

Г навіть холодні ранки її не лякають.

9. Доберіть приклад до кожного типу речення (*один приклад речення зайвий*).

Тип речення

Приклад речення

1	просте	А Нам осінь вже грає джаз в багряній сукні, і згадують
2	складносурядне	тихо про нас липневі будні (О. Луцевська).
3	складнопідрядне	Б Наші вікна виходять на площі й мости, на перони
4	безсполучникове	вокзалів, на вежі і брами (Ю. Іздрик).
		В А він все дивився туди, за фіранку, де зірка по небу
		пливла над вікном (Ю. Андрухович).
		Г Я тримаю за нитку музику, що над містом зависла;
		пальці стислись болючим вузликом, щоб утримати
		звуки чисті (М. Савка).
		Д Пливуть і пливуть колискові фрегати, летять
		космонавти на крилах лелек (Л. Костенко).

10. Доберіть синонім до кожного фразеологізму (один синонім зайвий).

Фразеологізм	Синонім
1 грати з вогнем	А ледарювати
2 валитися з ніг	Б ризикувати
3 витрішки продавати	В хитрувати
4 замилювати очі	Г втомлюватися
	Д базікати

37. ЛЕКСИЧНІ ПОМИЛКИ

355. (Позначка Додаткові джерела) І. Знайдіть помилки, пов'язані з уживанням паронімів. Запишіть речення правильно. За потреби скористайтесь словником паронімів.

1. До свята було проведено цікаві міроприємства. 2. Цього року дівчата закінчують музикальну школу. 3. Біля будинку стояв чоловік у воєнній формі. 4. Продукція місцевого молокозаводу дуже корислива. 5. Вулиці нашого міста гарно освічені. 6. Хлопці жили на сусідських вулицях. 7. Дезінфекційні засоби розміщено в людяних місцях.

ІІ. Підкресліть пароніми як члени речення.

356. І. Запишіть на місці пропуску слово, обравши його з наведених поряд.

1. Друзі йшли ... вулицею.	освітленою / освіченою
2. Тобі личить ... форма.	воєнна / військова
3. Фільм про часи ... лихоліття.	військового / воєнного
4. Ілля навчається в ... школі.	музичній / музикальній
5. У свята вулиці особливо	людяні / людні
6. ... людина вміє заспокоїти.	тактовна / тактична
7. Терапевт уміє ... травами.	лічити / лікувати
8. Треба їхати в ... село.	сусіднє / сусідське

ІІ. Доберіть синоніми до виділених слів.

357. (Позначка Підвищена складність) І. Спишіть сполучення слів, обираючи з дужок потрібне слово. Обґрунтуйте свій вибір.

(Глибокі, глибинні) поклади нафти; (глибока, глибинна) сільська криниця; (глибокі, глибинні) знання з мови; мелодія (духовного, духового) оркестру; навчався в (духовній, духовій) академії; (ефектний, ефективний) цирковий номер; (ефектний, ефективний) засіб для очищення; мандрувати до (сусідньої, сусідської) країни; нагодував (сусіднього, сусідського) собаку.

358. Складіть і запишіть із кожним прикметником словосполучення, використавши іменник із таблиці. Кожен іменник ви можете використати один раз.

маневр	препарат	півень	хлопчик
виступ	поліцейський	парк	кабінет

Освітлений, освічений, ефектний, ефективний, тактичний, тактовний, сусідній, сусідський.

359. Прочитайте репліки підлітків та виправте лексичні помилки в кожній із них.

Кевін: Учора скачав нову гру. Вона дуже **корислива**, бо постійно мотивує думати.

Віта: Мені подобаються **ефективні ігри**, щоб було яскраво, красиво, вражаюче.

Денис: Мені краще стратегії, бо там логіка, а не сплюсна біганина.

Аліна: Після шутерів я взагалі не можу зосередитися на уроках.

Тарас: Я більше люблю прогулянки, рухомі ігри на свіжому повітрі.

360. Знайдіть лексичні помилки. Складіть таблицю «Правильно / неправильно», навівши всі приклади неправильного слововживання із цієї вправи.

1. Спробуйте смачне блюдо. 2. Залишаючи приміщення, виключайте електроприлади. 3. Запрошуємо прийняти участь у конкурсі. 4. Кавуни та дині завезуть у магазин через дві неділі. 5. На касі можна розрахуватись і налічкою, і карточкою.

361. I. Розгляньте мему. Про які лексичні помилки вони інформують?

II. Створіть за бажанням мем, інфографіку, малюнок тощо про лексичні помилки.

362. Попрацюйте в парах. Прочитайте правильні й неправильні сполучення слів. Перевірте одне одного, запропонувавши виправити по сім наведених прикладів у довільному порядку.

Правильно	Неправильно
чинний закон	діючий закон
вживаний	бувчий у користуванні

щодо цього зазнати поразки ставити за мету або мати на меті мати гарний вигляд коли б не зурочити добросовісний постачальник численні дзвінки	на рахунок цього потерпіти поразку задаватися метою гарно виглядати аби не зглазити добросовісний поставщик багаточисельні дзвінки
---	--

363. I. Запишіть сполучення слів, уставляючи на місці пропуску одне з поданих поруч слів із рамки.

1. За дітей ...	хвилюються / переживають
2. Учатися ...	мішають / заважають
3. Текст ...	перекладають / переводять
4. Приклади ...	приводять / наводять
5. Піцу ...	заказують / замовляють
6. Діти в школі ...	перебувають / знаходяться
7. Помилки ...	зустрічаються / трапляються
8. Учать ...	брати / приймати

II. З одним утвореним сполученням слів (на вибір) складіть і запишіть речення з відокремленим означенням.

364. I. Знайдіть лексичні помилки та поясніть їхню суть. Озвучте правильні варіанти речень.

1. Треба дбати про захисний імунітет. 2. Нам подарували пам'ятні сувеніри. 3. Сестричку оглянув дитячий лікар-педіатр. 4. Це мій перший дебют на сцені. 5. Сьогодні відбулася перша прем'єра вистави. 6. Мені дуже подобається народний фольклор.

365. Відредагуйте усно речення.

1. По відношенню до усього сказаного я хочу сказати, що не треба вмішуватися в особові справи кожного з нас. 2. Тривкі дощі нанесли величезний урон сільському господарству. 3. Під час екскурсії гід розповідав так **виразно**, що багато хто сприйняв легенди як **реальну дійсність**. 4. Керівник попросив остаточно **повністю завершити** проєкт до березня місяця.

366. Складіть і запишіть по одному реченню за кожною ілюстрацією, використавши одне з поданих слів.

ефектний / ефективний; корисний / корисливий; заважати / мішати

367. І. Знайдіть у кожній парі словосполучень одне, у якому допущено лексичну помилку. Запишіть це словосполучення правильно.

1. Власник автомобіля – володар магазину. 2. Заказати каву – **замовити** доставку товару. 3. Увімкнути освітлення – включити телевізор. 4. Заважати гратися – мішати слухати на уроці. 5. **Привести** докази – навести приклади речень. 6. Вірна відповідь – **правильний** діагноз. 7. Трапляються помилки – зустрічаються невдачі.

ІІ. Розберіть за будовою виділені слова та зазначте спосіб словотворення.

368. Виконайте тестові завдання.

1. У реченні «Під час онлайн-конференцій учасники _____ у різних місцях» на місці пропуску може бути слово

- А знаходяться
- Б містяться
- В перебувають
- Г знаходяться

2. Лексичної помилки НЕМАЄ в реченні

- А Іван приймає участь у змаганнях.
- Б Підприємство розпочало рекламну компанію.
- В Берімося до роботи, не гаймо часу.
- Г Минулого року я сильно простив.

3. Лексичної помилки НЕМАЄ в реченні

- А Квіти — найвища оцінка роботи артистки в новому спектаклі.
- Б Останні місяці року будуть удачними для укріплення здоров'я.
- В Українські науковці брали участь у досліді цієї теми.
- Г Дізнайтеся, як тактичніше вчинити в не надто приємній ситуації.

4. Обидва слова, наведені в дужках, за змістом можливі в реченні

- А Виходячи з кімнати, не забудьте (виключити, вимкнути) світло.
- Б Київські випускники здійснили (екскурс, екскурсію) центром Одеси.
- В Передвиборча (кампанія, компанія) розпочнеться вже за кілька місяців.
- Г Протягом (століть, сторіч) український Степ належав кочовикам.

38. ГРАМАТИЧНІ ПОМИЛКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОРУШЕННЯМ МОРФОЛОГІЧНИХ НОРМ

369. Запишіть речення, уставляючи на місці пропуску одне з поданих слів у правильній формі. Ви можете використовувати слова по кілька разів.

холодний / теплий / гарячий

1. Зустрітися в ... Токіо. 2. Попросити ... боржомі. 3. Прочитати про ... торнадо. 4. Відмовитися від ... ескімо. 5. Спробувати ... капучино. 6. Перечекати дощ у ... ТРЦ¹.

¹ТРЦ — торговельно-розважальний центр.

370. Утворіть словосполучення, дібравши до поданих іменників прикметники, і запишіть.

ЗРАЗОК. Шимпанзе – кмітливий шимпанзе.

Фламінго, поні, колібри, метро, тріо, Міссісіпі (річка), Капрі (острів), Осло (місто), танго, салямі, жури, СТО¹.

ІІ. Складіть і запишіть два речення з утвореними словосполученнями (на вибір)

¹СТО – станція технічного обслуговування.

371. Запишіть, ставлячи іменники в місцевому відмінку **множини**. Позначте закінчення.

Лазити по (дерева), ходити по (поля), удари по (м'ячі), розкласти по (полиці), по високих (гори) і широких (долини), по святих (місця).

Юлій – ЮЛІЮ
↑
чол. рід

Юлія – ЮЛІЄ
↑
жін. рід

Юля – ЮЛЮ
↑
пестливе значення

372. I. Запишіть слова в кличному відмінку.

Ігор, Ілля, пані Наталія, пан Андрій, Юля, Юлія Андріївна, Віктор Михайлович, Олексій Іванович, Надія Ігорівна, Леся, Юрій, доня, матуся, син, добродій, президент, Херсон, кошеня.

II. Складіть і запишіть речення з поширеним звертанням, використавши іменник у формі кличного відмінка.

Ігор – Ігорю
Ілля – Ілле
Олег – Олеже
й Олегу

373. (Позначка Підвищена складність) Запишіть іменники в родовому й орудному відмінках. Позначте закінчення. У яких словах можливі паралельні форми?

Люди, гуси, двері, ворота, сани, ножиці, окуляри, діти, гроші, чоботи.

Соломія → Соломіїн блокнот → Соломіїна куртка
Василь → Василів планшет → Василева сорочка

374. Замініть подані словосполучення синонімічними з присвійним прикметником. Утворені словосполучення запишіть. Позначте суфікси прикметників.

Телефон Аліни, рюкзак Максима, виступ Надії, самокат Тараса, ролики Андрія, брат Світлани, стіл брата, батько Назара, кімната сестри, твори Франка, блокнот учителя, голова тюленя, хвіст миші.

375. Запишіть словосполучення, ставлячи подані в дужках іменники в потрібній формі.

Доставка по (міста і села), бити по (ворота), стояти за (двері), на засніжених (Альпи), металевими (ножиці), зустріч у (Суми), немає дідусявих (окуляри), біля високих (ворота), лісових (чари), на міцних (сани), білими (гуси), електронними (гроші).

Удар по воротАХ! Го-ол!

376. Утворіть і запишіть від поданих імен чоловічі та жіночі імена по батькові. В утворених іменниках виділіть суфікси.

ЗРАЗОК. Валерій – Валерійович, Валеріївна.

Юрій, Віталій, Олександр, Микола, Ілля, Євген, Євгеній.

377. І. Спишіть, ставлячи власні назви в потрібному відмінку.

1. Вітаємо Вас, (Жанна Олексіївна). 2. Поцікавтеся думкою (Ігор Миколайович Петренко). 3. Поспілкувалися з (Валентина Журавель). 4. Був знайомий із (Геннадій Якович Сокол). 5. Зустрівся з (Тетяна Муха). 6. Слухали (Олег Муха). 7. Запрошуємо Вас, (Роман Вікторович).

ІІ. Складіть і запишіть речення зі своїм ім'ям, по батькові та прізвищем.

378. Прочитайте розмову. Знайдіть і виправте граматичні помилки.

— Вадиме, Марію, Юрію, Юлю! Завтра у вас репетиція.

— Добре, Вікторе Сергійовиче. А на скільки годин?

— Хлопці, запитайте в Артура.

— Артуре, коли можна провести репетицію?

— Хвилинку, наберу нашого куратора. Олексіє, наші хочуть у залі поспівати. О котрій зручно? Добре, дякую. Сказав, що після четвертої.

379. І. Прочитайте речення. Які помилки ви помітили? Запишіть відредаговані речення.

1. Їхати ранковим рейсом найбільш зручніше. 2. Віталій самий досвідчений. 3. Потрібно використати самі ефективні **технології**. 4. Радимо повидити себе більш тактовніше. 5. Ранковий рейс менш зручніший. 6. Найбільш цікавішою була подорож до моря. 7. Тепле **повітря** легше холодного. 8. Сталь твердіша заліза. 9. Білий гриб більш корисніший за **сироїжку**.

ІІ. Запишіть виділені слова фонетичною транскрипцією. У якому з них однакова кількість звуків і букв?

380. Запишіть числівники у формі родового й орудного відмінків.

Вісім, шістдесят, сімсот, чотириста сорок, дев'яносто вісім, п'ять шостих, семеро, десятий.

два / три / чотири

+

Н. в. множини
(два лимон**И**)

дробовий числівник

+

Р. в. однини
(дві третіх лимон**А**)

з половиною, із чвертю

узгоджуємо**ч** із цілим числом
(два з половиною лимон**И**)

381. Поєднайте з кожним поданим числівником іменник *ананас* й запишіть утворені сполучення. Обґрунтуйте число іменника.

три
півтора
два з половиною
одна третя
шість

382. Два – чотири – усі разом. Знайдіть рядок, у якому неправильно утворено форму **орудного** відмінка одного із числівників. Виправте помилку.

1. Тринадцятьома, п'ятьма, п'ятьома.

2. Дев'яноста, сорока, сьомá.

3. Сімдесятьма, п'ятистами, шістдесятьма.

4. Чотирма, шістьмастами, шістьомастами.

383. І. Спишіть сполучення слів, ставлячи іменник у потрібній формі. Обґрунтуйте вибір форми.

Три (мегабайт), два (місяць), дві п'ятих (метр), обидва (кролик), два (трамвай), два з половиною (кілограм), чотири (львів'янин), півтора (зошит), двадцять чотири (альпініст), чотири (бургер), сорок із половиною (відсоток), півтора (місяць), два (коктейль), три (кілометр), тисяча (глядач).

ІІ. Складіть і запишіть речення з одним із поданих сполучень слів.

384. Спишіть, замінюючи цифри словами.

Без 40 грамів, після 30 присідань, після 60 кілометрів, із 70 депутатами, у 80 державах, близько 50 метрів, після 300 днів, через 600 кілометрів, із 700 учнями, у 800 квартирах, близько 500 грамів; 3,4 аркуша; 1,2 пирога; 6,2 міліметра; не вистачило 1379 гривень.

385. Попрацюйте в парах. Запишіть час, який показують годинники, використавши числівники та відповідні прийменники. Якщо можливо, запропонуйте кілька варіантів.

386. І. Прочитайте речення, поясніть суть допущених помилок. Відредагуйте речення (усно).

1. Друзі, давайте всі разом приберемо в класі. 2. Давайте говорити про наші досягнення. 3. А давайте поїдемо в Карпати наступного літа. 4. Денисе, давай не будемо про це сперечатися.

ІІ. Складіть і запишіть спонукальне речення із звертанням.

387. Відредагуйте усно речення та поясніть суть допущених помилок.

1. Студенти, очікуючі початку занять, розійшлися по аудиторіям. 2. Не потрібно допускати викидів забруднюючих речовин в атмосферу. 3. У тролейбусі 25 сидячих місць. 4. Рушник для подарунка вишито Оксаною. 5. Робітниками заасфальтовано дорогу.

388. І. Відредагуйте речення і запишіть правильно.

1. Не забувайте користуватися дезінфікуючими засобами. 2. На зупинці багато людей, чекаючих автобус. 3. Установлено нові вимірюючі прилади. 4. Перебуваючі за кордоном діти можуть навчатися в онлан. 5. На заводі вчасно замінили застарівше обладнання. 6. Оточуюче середовище потребує постійного захисту. 7. Доступ до джерела відкрито для всіх бажаючих. 7. Вітаємо з наступаючим Новим роком! 8. На об'єкті розпочато відновлюючі роботи.

ІІ. Підкресліть граматичні основи.

389. Виконайте тестові завдання.

1. Граматичну помилку допущено в реченні

А Міссісіпі з'єднана каналами з багатьма озерами.

Б Затишний Тбілісі зустрічав туристів.

В Висока Ай-Петрі нагадує зуби дракона.

Г Чому Конго повноводна протягом року?

2. НЕПРАВИЛЬНО утворено форму кличного відмінка іменника в реченні

А Високоповажний пане Віталію!

Б Милий мій синку Юріє!

В Дороженька бабусю Оксано!

Г Вельмишановна пані Соломіє!

3. Правильно утворено форму ступеня порівняння прикметника в рядку

- А більш зеленіший
- Б самий зелений
- В зеленіший усіх
- Г найбільш зелений

4. Правильно записано форму **орудного** відмінка числівника в рядку

- А п'ятистами шістдесятьма сьома
- Б п'ятьомастами шістдесятьома семи
- В п'ятьмастами шістдесятьма сьома
- Г п'ятстами шістдесятьма сімома

5. Граматично правильними відповідями на запитання «*Котра година?*» будуть усі наведені, **ОКРІМ**

- А чверть по сьомій
- Б дев'ятнадцята двадцять п'ять
- В п'ять хвилин по дев'ятій
- Г двадцять хвилин шостої

6. Потрібно відредагувати речення

- А Відвідувачі милувалися розквітлим трояндами.
- Б Автомобіль виїхав на відремонтовану дорогу.
- В Загублений телефон швидко знайшли.
- Г Запросили гурт, виконуючий жартівливі пісні.

7. Прочитайте речення, у якому зроблено пропуски.

Слухай-но, _____, чи не міг би ти позичити мені _____ гуаш?

Правильним є варіант послідовного заповнення пропусків

- А Ігоре, жовтий
- Б Ігоре, жовту
- В Ігорю, жовтий
- Г Ігорю, жовту

39. ГРАМАТИЧНІ ПОМИЛКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПОРУШЕННЯМ СИНТАКСИЧНИХ НОРМ

390. І. Відредагуйте усно словосполучення.

Завдати шкоду, вибачте мене, дякую вас, зазнати лиха, потребувати допомогу, докласти зусилля, дотримати обіцянку, навчатися музиці, командувач військом, зрадити Батьківщині, ігнорувати порадою, розмовляти на українській, писати на французькій.

ІІ. З одним відредагованим словосполученням складіть усно речення із вставним словом.

Мем «Занадто ввічливий»

Мал.: персонаж, який надмірно дякує за якусь дрібницю або звичайну послугу. Коли тобі відчинили двері в магазині. Підкреслення надмірної ввічливості або незручних соціальних взаємодій.

Текст: Дякую вам. Дякую вам дуже. Щиро вам вдячний. Спасибі

391. Спишіть словосполучення, розкриваючи дужки.

Докласти (всі сили, всіх сил), навчатися (мові, мови), командувач (армії, армією), зрадити (подругу, подрузі), завдати (збитки, збитків), зазнати (горе, горя), потребувати (захист, захисту), ігнорувати (закони, законами), спричинити (негативні наслідки, до негативних

наслідків), запобігти (небезпеці, небезпеки), наслідувати (актора, актору), спілкуватися (на українській, українською).

392. Два – чотири – усі разом. Знайдіть два речення, у яких присудок ужито в неправильній граматичній формі. Поясніть свою відповідь.

1. Чи то Олег, чи то Богдан дивилися футбол. 2. Завдання виконає Олена або Сергій. 3. Вербa й осика зашуміла в лісі. 4. Гарно співає не тільки Руслан, а й Назар.

393. I. Спишіть, узгоджуючи наведені в дужках присудки з підметами.

1. Закарпатську низовину (*перетинати*) річка Тиса й багато її правих приток. 2. До початку уроку (*залишатися*) кілька хвилин. 3. Чимало вболівальників (*дивитися*) пряму трансляцію футбольного матчу. 4. П'ять розлогих каштанів (*рости*) серед парку. 5. Двоє альпіністів (*піднятися*) на вершину. 6. Не тільки крик, а й свист (*тривожити*) вечірню тишу.

II. Підкресліть граматичні основи.

394. I. Відредагуйте речення та запишіть правильно. Які із записаних речень складнопідрядні?

1. Відвідавши виставу, настрій покращився. 2. Милуючись краєвидами, у мене виникали спогади дитинства. 3. Читаючи цей роман, у моїх очах з'явилися сльози. 4. Нам потрібна людина, добре знаюча математику. 5. Порадившись із продавцем, куплено велосипед.

II. У перших двох реченнях надпишіть на кожному словом частину мови.

395. I. Відредагуйте усно речення. Поясніть суть допущених помилок. Укажіть однорідні члени речення.

1. Я не тільки люблю історію, а й географію. 2. Народ цікавиться та досліджує неперевершені шедеври письменника. 3. Не тільки міцну деревину з красивим малюнком має клен, а й горобина. 4. На полях України вирощують різні зернові культури, а також пшеницю, ячмінь, гречку. 5. Не тільки принесли морозиво, але й цукерки. 6. Ми цінуємо й пишаємося нашими захисниками. 7. На свято одягають вишиванки та вишиті сорочки. 8. На полях, лісах і садках лежить сніг. 9. Змагання провели на стадіоні й спортзалі. 10. Сильний вітер нагинав тополі, дерева, зривав дахи з будинків.

(Позначка Конкурс) **II.** Хто швидко й правильно знайде всі займенники, які є в реченнях цієї вправи?

396. I. Прочитайте речення, знайдіть і поясніть помилки в їхній будові. Запишіть речення правильно.

1. Ми в'їхали в село, де я працював там улітку. 2. Де раніше була суша, а тепер граються хвилі моря. 3. Калитка шкодує наймитові шматка хліба, який працює на нього. 4. Найкращою виставою, які я бачив, є «За двома зайцями». 5. На стіні висить картина, а посеред кімнати – килим. 6. У саду було багато яблук, які дуже любив хлопчик, який щоліта приїжджав до дідуся, який працював садівником. 7. Дівчина довго не співала, і вона не змогла взяти участь у концерті. 8. Ольга підійшла до того повороту, на якому стояла лавка, з якої вона любила дивитися на море.

II. Обведіть сполучники (сполучні слова), якими з'єднано частини складних речень.

397. (Позначка Розвиток мовлення) **I.** Розгляньте на обкладинці підручника мурал «Українка з дитям на руках» (м. Кам'янське Дніпропетровської обл.) художника Тимура Левченка. Які почуття, емоції, враження викликає у вас цей твір мистецтва?

II. Складіть на основі муралу «Українка з дитям на руках» усне висловлення в публіцистичному стилі (5—7 речень). Використайте вставне слово (сполучення слів) та однорідні члени речення.

398. Виконайте тестові завдання.

1. Граматичну помилку допущено в словосполученні

- А ігнорувати поради В зазнати горя
Б наслідувати кумирові Г дотримати слова

2. Потрібно відредагувати словосполучення

- А вибачте мені В дякую друзів
Б дотримати слова Г завдати шкоди

3. Потрібно відредагувати всі речення, ОКРІМ

- А На фестивалі були відомі поети та письменники.
Б Міський транспорт перевозить пасажирів і школярів.
В Нагородили юристів, учителів, економістів, лікарів.
Г Купили канцелярські товари: ручки, ножиці, лампи.

4. Потрібно відредагувати всі речення, ОКРІМ

- А Визирнувши у вікно, на вулиці йшов сильний
Б Хвилі тихо шелестіли, котячись на піщаний берег.
В Сашком зроблено помилки через неуважність.
Г У зоопарку ми побачили говорячого папугу.

40. ОРФОГРАФІЯ

399. (**Позначка Додаткові джерела**) І. Прочитайте текст. З'ясуйте за тлумачним словником або словником слів іншомовного походження, які лексичні значення має іменник барбекю. У якому із цих значень це слово вжито в тексті?

СЕКРЕТИ БАРБЕКЮ

Приготоване м'ясо на **відкритому** вогні може стати кульмінацією чи то сімейного свята, чи то дружньої вечірки.

Перший і найважливіший крок – це вибір м'яса. Віддайте перевагу свіжим, якісним, соковитим **м'ясним** частинам.

Наступний крок – маринування м'яса. Маринад не тільки надає м'ясу аромат, але й робить його ніжнішим. Ось кілька інгредієнтів для маринаду, які змінять все: оливкова олія та **лимонний** сік для основи; часник, розмарин і чорний перець для аромату; сіль – завжди в кінці, щоб **не витягти** всю вологу з м'яса.

Ідеальний набір інструментів для **барбекю**: 1) гриль-щипці та лопатка для зручного й **безпечного обертання** м'яса; 2) спеціальний термометр для визначення **ступеня** готовності м'яса; 3) гриль (важливо, щоб **решітки** грилю завжди були чистими).

Вибір **правильного** м'яса, маринування його для ніжності та смаку, а також використання правильних інструментів можуть зробити ваше барбекю незабутнім. Ви можете щоразу **експериментувати** з рецептами та техніками (*За матеріалами інтернет-журналу «Махім»*).

ІІ. Випишіть виділені слова, підкресліть й обґрунтуйте орфограми. Доберіть усно до кожного виписаного слова приклад на аналогічну орфограму.

ІІІ. Уявіть, що ви редактор / редакторка онлайн-журналу для підлітків. Назвіть 6–7 тематичних рубрик, які мав би ваш журнал. Чи опублікували б ви у своєму журналі прочитаний текст? Якщо так, то в якій із рубрик. Запропонуйте свій заголовок до цього тексту. Поясніть свої відповіді та пропозицію.

400. І. Запишіть складні слова, знявши ризики, у дві колонки залежно від написання: 1) разом; 2) з дефісом.

Еко/продукти, фітнес/клуб, прес/конференція, смс/повідомлення, північно/східний, Свят/вечір, міні/футбол, пін/код, штрих/код, супер/маркет, жовто/блакитний, екс/чемпіон, інтернет/магазин, контр/удар, є/щоденник, смарт/годинник, веб/камера, осінньо/зимовий, відео/конференція, міні/готель, тишком/нишком.

ІІ. Складіть і запишіть одне речення, використавши якомога більше записаних слів. Визначте, хто однокласників / однокласниць використав найбільше таких слів.

401. І. Запишіть прислівники, знявши ризики.

У/перше, близько/близько, до/речі, до/смаку, до/вподоби, казна/коли, на/жаль, з діда/прадіда, над/вечір, більш/менш, на/вколо, на/совість, будь/що/будь, босо/ніж, хоч/не/хоч, уві/сні, на/світанку, аби/куди, усього/на/всього, о/пів/ночі, сяк/так, час/від/часу, по/київськи, рік/у/рік, право/руч, на/віки, рано/вранці, хтозна/де, до/відома, на/вздогін, по/домашньому.

ІІ. Складіть і запишіть чотири речення зі словами / сполуками слів *угору, у гору, надворі, на дворі*.

402. Спишіть, уставляючи пропущену букву *е* або *и*.

Скр..піти, тр..тина, пл..нарний, лейт..нант, б..режливий, в..рховина, характ..р..зувати, страт..гічний, пробл..матичний, в..л..чати, прод..ш..вити, т..рплячий, приб..рати, вим..рзати, пр..парат, пр..тендент, в..стибулярний, д..кламатор, інт..лект, кр..дитор, альт..рнатива, ап..ндицит, д..т..ктив, сп..цифічний, експр..сивний.

403. Спишіть слова, ставлячи, де потрібно, апостроф.

Духм..яний, миш..як, торф..яний, інтерв..ю, різдв..яний, комп..ютер, п..єдестал, ін..екція, грав..юра, черв..як, Монтеск..є, мавп..ячий, дит..ясла, ад..ютант, різьб..яр, перев..язати, розіб..лють, під..єднати, св..ятковий, солов..їний, між..ярусний, грав..юра, розм..яклий, роз..єднати, від..ємний, моркв..яний.

404. Спишіть слова, вставляючи, де потрібно, м'який знак.

Промін..чик, порт..єра, Слов'янс..к, бул..йон, конферанс..є, тон..ший, Юлен..ці, Галин..ці, Марин..ці, краплин..ці, снігурон..ці, сопіл..ці, криничен..ці, кишен..ці, хатин..ці, скрин..ці, ковал..ський, барабан..щик, камін..чик, рибал..чин, брин..чати, порт..єра, змагаєт..ся, мен..ший, купал..ський.

405. І. Спишіть, обираючи з дужок велику чи малу букву.

Вулиця (В,в)ерхній (В,в)ал, острів (Н,н)ова (Г,г)вінея, галактика (Ч,ч)умацький (Ш,ш)ях, сузір'я (В,в)елика (В,в)єдмедиця, (В,в)єрховна (Р,р)ада України, річка (С,с)іверський (Д,д)онець, (С,с)офійський (С,с)обор, пам'ятка архітектури (З,з)олоті (В,в)орота, (К,к)омета (Г,г)аллея, річка (П,п)івденний (Б,б)уг, (С,с)ин (Б,б)ожий, село (З,з)елена (Д,д)іброва, води (Т,т)ихого (О,о)кеану, (Д,д)ень (У,у)чителя, пошукова система «(Г,г)угл», мережа «(Ф,ф)ейсбук», прочитав у (Ф,ф)ейсбуці, станція (М,м)етро «(Х,х)рещатик», інтернет-магазин «(Р,р)озетка».

(Позначка Розвиток мовлення) ІІ. Складіть і запишіть діалог (5–6 реплік), використавши деякі із поданих власних назв.

406. І. Утворіть від поданих слів прикметники й запишіть. Поясніть зміни приголосних.

Зразок. *Париж – паризький, турист – туристський, Сиваш – сиваський.*

Бахмач, Прилуки, Гринвіч, Запоріжжя, Черемош, Кавказ, Острог, Кагарлик, Норвегія, Кривий Ріг, агент, студент, Південний Буг, Овруч, товариш, Кременчук, Чернівці.

ІІ. Складіть усно речення з одним утвореним словом.

407. Знайдіть у кожному рядку одне слово, у якому допущено орфографічну помилку. Запишіть це слово правильно. Обґрунтуйте написання.

1. Ванна, спагетті тонна, бароко, лібрето.
2. Тінню, радістю, любовью, розкішню.
3. Міськком, військомат, юннат, розрісся, юний.
4. Вінегрет, капучино, репетиція, гірлянда.
5. Боротьба, мигтіти, полехкість, кігті.
6. Де-не-де, як-не-як, рік-у-рік, пліч-о-пліч.

408. (**Позначка Розвиток мовлення**) Напишіть рекламний текст (4–5 речень) або рекламні слогани для закладу громадського харчування, використавши деякі із запропонованих словосполучень.

гаряче капучино

святкове меню

класичний чизбургер

полуничний чизкейк

ароматне лате

спагеті з овочами

брюссельська капуста

піца із шампінйонами

409. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та ставлячи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте орфограми й пунктограми.

1. Підійшла ч(и,е)решня тихо до воріт простягнула пишні віти (біло)сніжні щоб плодом пр(е,и)йдешнім чарувати світ (Г. Хорташко). 2. Ще в дитинстві я ходив (в,у) трави, в гомінливі треп(е,и)тні ліси де дуби мовчали в(е,и)личаво у краплинах ранньої роси (В. Симоненко). 3. Уже кружляє листя (жовто)ржаве щоб на асфальті мокрому (з,с)почить (М. Рильський). 4. Хоч (і,й) зазірало сонце крізь листя старих буків (у)середину лісу проте віяло прохолодою (О. Маковей). 5. Як хочеш випити дж(е,и)рельної води з живим сріблом досвітньої зірниці йди (на)світанку в степ і припади гарячими вустами до криниці (Л. Дмитерко). 6. (На)вшпиньки тиша ходить (у,в) саду щоб гілку (не)труснути (не)нароком (Г. Дудка).

II. Побудуйте схему четвертого речення. Визначте вид підрядної частини.

410. Виконайте тестові завдання.

1. Орфографічну помилку допущено в рядку

А розпитати, безсмертний, розвіяти

Б пів лимона, пів тони, півострів

В снігозатримання, вебсайт, телемарафон

Г феєрверк, траєкторія, проєктор

2. НЕМАЄ орфографічних помилок у реченні

А Вечорами складаймо довгі листи, та під ранок лиш попіл литить за вітрами (Ю. Іздрик).

Б Хочби куди йшла людина, вона завжди опиняється на роздоріжі (А. Коваль).

В Життя полягає не в тому, щоб чикати поки мене шторм, а в тому, щоб навчитися танцювати під дощем (В. Грін).

Г Місяць розмашується небом, рухається в бік ночі, залишає за собою пустку й чорноту (С. Жадан).

3. Префікс з- треба писати в усіх словах рядка

А ..копати, ..шити, ..хитрувати

Б ..нести, ..фотографувати, ..чистити

В ..різати, ..бити, ..чепити

Г ..казати, ..сунути, ..питати

4. Літеру е на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А д..ректор, в..сняний, з..млянка

Б кал..ндар, в..личезний, плет..во

В мереж..во, ап..льсин, підл..тіти
Г кл..новий, в..лосипед, тр..нування

5. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А інтерв..ю, між..ярусний, закип..ятити
Б об..їжджати, тьм..яний, трав..янистий
В подвір..я, духм..яний, об..єднання
Г св..ятковий, здоров..я, п..ятниця

6. М'який знак треба писати на місцях пропусків в усіх словах рядка

А учнівс..кий, смієш..ся, кул..баба
Б лікарс..кий, людс..кий, брин..чати
В снігурон..ці, промін..чик, міл..йон
Г барабан..щик, їдал..ня, ткац..кий

41. ПУНКТУАЦІЯ

411. І. Прочитайте текст. Визначте його тип і стиль мовлення. Чи згодні ви з думкою, висловленою у виділеному реченні?

ДЕЦИБЕЛИ ТИШІ

Канікули закінчилися, діти повернулися в школу, і вона знову стала шумною та веселою. Це тільки так здається, що якщо в школі навчаються діти з порушенням слуху, то там абсолютна тиша. Насправді ж навпаки – там дуже гамірно! Діти бігають, товчуться, кричать, перекидають стільці й парти. Молоді вчителі, які тільки-но приходять працювати в таку школу, довго звикають до тієї «абсолютної тиші»!

Якось після уроку вчителька затримала Сергія. Сіла поряд і написала на листку: «Тобі не важко? Я не надто швидко пояснюю?» Сергій похитав головою. Насправді йому було байдуже. «Ти пропустив місяць занять, нам треба провести кілька додаткових уроків». Хлопець знову заперечив. «Чому? Не хочеш вчитися?» Сергій узяв ручку й теж написав: «Мої батьки були музикантами. Я п'ять років учився в музичній школі. Вони хотіли, щоб я став знаменитим піаністом. У мене був абсолютний слух. А тепер – абсолютна глухота. То нащо мені ваша освіта?» «Так не можна, не опускай рук. Є багато інших професій. **Є безліч можливостей реалізувати себе в житті**».

Сергій махнув рукою, проте вчителька не здавалась і продовжувала писати: «Наша учениця минулого року перемогла в міжнародному мистецькому конкурсі. Малює чудові картини. А зараз уже вчиться в педагогічному університеті. Мріє колись повернутися до нас працювати. Отак-от!» (За А. Бачинським, «140 децибелів тиші»)

ІІ. Обґрунтуйте вживання розділових знаків у реченнях тексту.

ІІІ. Знайдіть у тексті речення з різними видами зв'язку й побудуйте схеми цих речень.

412. І. Прочитайте речення. Визначте, чим ускладнено кожне з них.

1. В мілкій траві ворухаться сліди веселих ніг **сполоханих дощем** (Д. Іванов). 2. Незвична музика **біла, безголоса** живе тремтить біліє на одній ноті (Є. Гуцало). 3. **Одягнений у хвою** шумить дрімучий темний бір (Н. Забіла). 4. Зоря покотилася **черкнувши весняним гарячим крилом надію дівочу** (Д. Іванов). 5. Табунці горобців **зібравшись у ватаги** з'ясовують свої «парубоцькі стосунки» (В. Скуратівський). 6. Ніхто із живих істот **крім людини** не піде на смертельний ризик заради істини (Р. Іванчук). 7. Похибки друзів **за винятком зради** ми повинні терпіти або виправляти (Г. Сковорода).

ІІ. Спишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть відокремлені означення, обставини, додатки.

413. І. Спишіть, ставлячи двокрапку або тире між частинами безсполучникових складних речень. Обґрунтуйте пунктограми.

1. Дружба – як дзеркало розіб'єш не складеш. 2. Назвався грибом лізь у борщ. 3. Гроші – як вода крізь пальці протікають. 4. Продають хвалять, купують гудять. 5. Посієш учинок пожнеш звичку, посієш звичку пожнеш характер, посієш характер пожнеш долю. 6. У товаристві лад усяк тому рад (*Нар. творчість*).

ІІ. Складіть і запишіть три безсполучникові складні речення: 1) з комою між частинами; 2) з двокрапкою між частинами; 3) з тире між частинами.

414. І. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки.

1. Дощового вечора коли вони познайомилися з Алісою найкоштовнішою річчю в Андрієвих кишенях був не вміст гаманця а власне гаманець (І. Павлюк). 2. Світ на який дивись через вимиті вікна прекрасний (Р. Коваль). 3. Дивись де сонце умивалось там стільки крапель золотих кульбабних в траві залилось що й небо мружиться від них (Д. Іванов). 4. Хто не вміє скористатися щастям коли воно приходить не повинен скаржитися коли воно проходить (М. де Сервантес). 5. Життя складне і єдиний у нього підручник досвід (Г. Тютюнник). 6. Глянь троянди розцвітають у палкій душі моїй (Х. Алчевська). 6. Коли мені не допоможуть вірші то вже не допоможуть лікарі (Д. Павличко).

ІІ. Побудуйте схеми третього й четвертого речень. Визначте тип кожного із цих речень.

ІІІ. Знайдіть речення відповідно до характеристики з таблиці.

Характеристика речення	
А	Речення складносурядне, має дві частини.
Б	У реченні є синонім до дієслова <i>жмуритися</i> .
В	У реченні йдеться про шанс, якого не можна прогавити.
Г	У реченні є синонім до прикметників <i>пристрасний, полум'яний</i> .

415. Спишіть текст, розкриваючи дужки та ставлячи пропущені розділові знаки. Перевірте правильність написання, перейшовши за посиланням.

ЗАОЩАДЖЕННЯ

На лекції з фінансів викладач пояснював важливість заощадж(є,и)нь.

Якщо кож(є,и)н день відкладати хоча(б) 5 доларів через рік (у,в) вас буде понад 1800 доларів!

Я вже думала про каву після пари і слова викладача проникли в мій мозок настільки глибоко що я сама того (не)бажаючи пробурмотіла

А якщо я просто (не)куплю підручника з фінансів то з(')економлю 200 одразу...

У класі запала тиша. А потім... гучний вибух сміху! Навіть викладач (у,в)сміхнувся

Це те(ж) стратегія Еммо. Але хороший фінансист знає у що варто інв(є,и)стувати! (*За С. Мур*).

<https://cutt.ly/OteOH0ET>

416. Два – чотири – усі разом. Поясніть, чому в одних реченнях перед виділеними сполучниками є коми, а в других – немає.

1. І поглянь, як навколо світає і як сніг неймовірно блищить (С. Вакарчук). 2. Був літній ранок, і все на світі зеленіло й пахло (Г. Тютюнник). 3. Аж ось нарешті обізвалася кобза і заспівала скрипка (Ю. Яновський). 4. Дороги розмиті, і чується крик журавлиний (Л. Костенко). 5. Додає і наснаги, і сили нам любистковий подих землі (В. Крищенко). 6. Такої ночі перейду місток, ступлю на сніг і подолаю схил (Ю, Андрухович). 7. І видзвонює жайвір у полі, і цвіте зачарований світ (І. Гончаренко).

417. І. Напишіть текст під диктовку. Написане уважно звірте з надрукованим. Обґрунтуйте орфограми та пунктограми.

ПОЖЕЖА

Уночі палало село. З неба злякано дивився вниз поблідлий місяць і, ховаючись у хмари, тікав, із жахом озирався назад, на полум'я. Дерев хиталися і, від страху наїживши голі віти, ніби силкувалися втекти. А вітер гасав над полум'ям, зривав з його головні, шпурляв ними в сусідні хати, розкидав і лютував свавільно й безпардонно...

Місяць утік, небо посіріло, а коли зовсім розвиднилося, вітер утомився. Вогонь ліниво, байдуже, ні крихти не вважаючи на людей, ніби й не їхні хати він пожер, став погасати...

А з того боку, де згоріла половина села, сходило сонце, весняне й радісне... (За В. Винниченком).

II. Підкресліть граматичні основи.

418. Виконайте тестові завдання.

1. Прочитайте речення (*цифра позначає попередній розділовий знак*).

Цвітуть березневі сніги, (1) співають струмочками, (2) все довкола озивається мотивом радості, (3) і найдужче її чуть у світлі сонця, (4) яке й творить священну, нетлінну красу весни.

НЕПРАВИЛЬНИМ є обґрунтування вживання розділових знаків, запропоноване в рядку
А кома 1 – при відокремленому означенні

Б кома 2 – між частинами складного речення, що поєднані безсполучниковим зв'язком

В кома 3 – між частинами складного речення, що поєднані сурядним зв'язком

Г кома 4 – перед підрядною частиною складного речення

2. ДВОКРАПКУ перед однорідними членами потрібно поставити в реченні

А Декором в інтер'єрі дитячої кімнати можуть бути кубки, медалі, малюнки, постери.

Б Вебсайт можна наповнити таким контентом іграми, мемами, відео, схемами.

В Проєктанти прийшли обговорити план будинку й узгодити кошторис робіт.

Г Причиною появи неологізмів стають винаходи і відкриття, нові препарати і поняття.

3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Радощі і болі, спогади і мрії для них давно вже стали спільними (Олесь Гончар).

Б А цій землі нічого не забракло: ні рік, ні моря, ні озер, ні трав (Л. Костенко).

В День сипнув ще сунічок жменю, і за обрій в дощі побіг (Н. Янушевич).

Г До весни затихли у байраці і струмок, і голос журавля (В. Швець).

Д Літо танцювало свій шалений танець, сипало квітами й зеленню (І. Савка).

4. Доберіть умову вживання тире до кожного прикладу речення (*одна умова зайва*).

Приклад речення

1 Летить земля – обпечена пелюстка (Л. Костенко).

2 Сонце зігріває повітря, а друг – душу (Нар. творчість).

3 Не кожному в руки щастя йде – від багатьох воно тікає (Г. Тютюнник).

4 Наш дім – наша надійна фортеця і тиха гавань (М. Дочинець).

Умова вживання тире

А тире між підметом і присудком

Б тире при відокремленій прикладці

В тире на місці пропущеного члена речення

Г тире між частинами складносурядного речення

Д тире між частинами безсполучникового складного речення

5. Правильно розставлено розділові знаки в реченні

А Я Вас вітаю з тим, що є тепло коли з дощу доводиться вертатись (О. Делеменчук).

Б Любити – це відпустити і дати тому, кого любиш свободу (Н. Гармазій).

В І я не знаю, як світанок настає, і як закінчився улюблений альбом (С. Вакарчук).

Г Дощик перестав, і все навколо запахло, посвітлішало, зблищало (Г. Тютюнник).

Уроки розвитку мовлення

ТЕМА 1. СПІЛКУВАННЯ. КОМУНІКАТИВНІ НАМІРИ Й ПОЗИЦІЯ МОВЦЯ. СТВОРЕННЯ ТА РОЗІГРУВАННЯ ДІАЛОГІВ

ПРИГАДАЙМО. Хто такі адресат і адресант мовлення?

СПІЛКУВАННЯ

КОМУНІКАЦІЯ

Адресант

Адресат

1. І. Прочитайте уривок із розмови журналістки з легкоатлеткою Ярославою Магучіх. Які ключові теми обговорюють учасники спілкування?

ЯРОСЛАВА

У свої 23 Ярослава Магучіх у спорті досягла майже всього, про що лише може мріяти атлетка. Олімпійське золото, золото чемпіонатів світу та Європи, світовий рекорд зі стрибків у висоту...

– Пам'ятаєте свої відчуття, коли летіли над планкою на висоті 2,10?

– Коли перелітаю через планку й навіть коли починаю бігти, у мене вже все відключається і я на автоматі виконую те, що напрацювала. Подолавши 1,95 м, думаю собі: я ж прийшла бити світовий рекорд... Потім стрибнула 2,07 м, ще й була тоді після травми. Ніби варто було б зупинитися, але все-таки вирішила спробувати 2,10 м. У той момент промайнула думка про те, яке свято буде в Україні, якщо мені вдасться. Я з таким веселим обличчям давай-но стрибати – і злітаю на світовий рекорд!

Попередній рекорд тримався майже 37 років. Було кілька спроб його перевершити, але ніхто цього не зробив. І тут приїхала я, українка, ще й у такий важкий для нашої країни час, і стрибнула.

Я. Магучіх із «золотом» літньої Олімпіади-2024.

Джерело: AP/Martin Meissner

– Часто чую від фотографів, що у вас ідеальне обличчя для камери. Вам навіть не потрібно якось особливо позувати.

– Багато хто говорить, що з моєю зовнішністю можна йти в моделінг. Проте я займаюся спортом, це моя основна професія... Навіть коли була на показі одягу від німецької компанії «Пума» в Нью-Йорку, усередині нічого не йокнуло. Я не хвилювалася, що потрібно йти подіумом. Можливо, і повинна була, але я хвилююся, коли виходжу в сектор. Як дівчина, звісно, люблю фотографуватися, це круто. Але це моє хобі.

– Ви досить різностороння особистість. Інколи, мабуть, хочеться чогось екстремального?

– Я хотіла навчитися й на лижах, і на сноуборді, але поки що більше хочеться стрибати, а тут, не дай боже, щось трапиться, на якомусь спуску не туди поїду... Тому краще весь екстрим після спорту (За О. Ніколаєнко. Вебсайт «Sport.ua»).

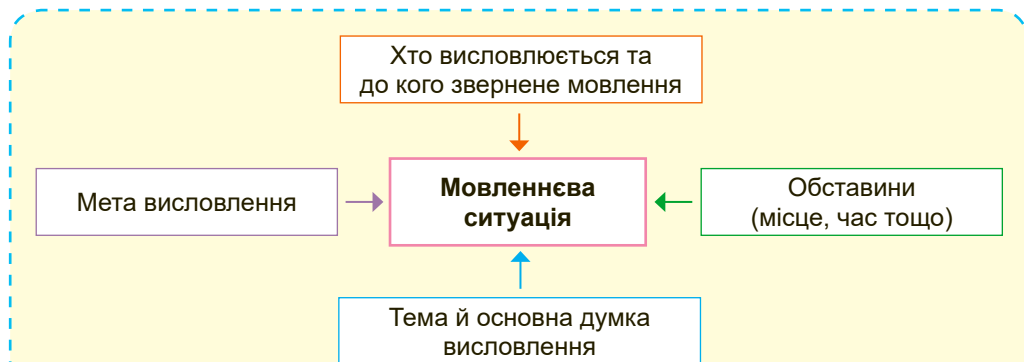
II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте найбільш цікавий, на вашу думку, фрагмент розмови. Обґрунтуйте свій вибір.

2. Оцініть емоційний стан співрозмовниць та загальну атмосферу спілкування. Чи можна це спілкування вважати успішним? Поясніть свою відповідь.

3. Опишіть мовленнєву ситуацію. Скористайтеся поданою нижче схемою.

4. Уявіть, що ви є учасником / учасницею розмови. Сформулюйте усно запитання, яке ви поставили б Ярославі Магучіх, якби мали таку можливість.

Комунікативний намір

Комунікативний намір – це бажання вступити у спілкування з іншою людиною, щоб вплинути на неї, передати їй певну інформацію, викликати певні емоції або спонукати до дії тощо. **НАПРИКЛАД:** мотивувати українців підтримати захисників, підбадьорити засмученого однолітків, обговорити плани на вихідний, запросити на день народження, висловити вдячність, застерегти від необдуманих вчинків тощо.

Комунікативний намір визначає, як мовець буде своє повідомлення, які слова, вирази та невербальні засоби (міміку, жести, позу тіла) використовує, а також, яку інтонацію обирає.

Позиція мовця

Кожен із нас, коли про щось говорить або пише, завжди займає певну позицію, навіть якщо не усвідомлює цього. **Позиція мовця** – це його ставлення до того, про що він говорить чи пише, і до тих, хто слухає чи читає його висловлення. Наприклад, якщо хтось пише про забруднення довкілля, його позиція полягає в тому, що природу потрібно захистити. Позиція мовця може бути схвальною, критичною, нейтральною, агресивною, партнерською, авторитарною, стриманою, іронічною, дружньою тощо.

2. I. Розгляньте три зображення. Визначте адресатів та адресантів спілкування, а також імовірний комунікативний намір кожного з них.

II. Прочитайте два написи. Визначте комунікативні наміри мовців.

Мотиваційний напис у Київському метрополітені

Табличка на вольєрі з лемурами в Луцькому зоопарку

3. I. Прочитайте текст. Сформулюйте усно на основі прочитаного основні правила віртуального спілкування (нетикету).

КУЛЬТУРА ВІРТУАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ

Невід'ємною частиною нашого життя стало віртуальне спілкування. Тож важливо знати його правила.

Завжди пам'ятайте про повагу до співрозмовників, адже за екраном – реальні люди зі своїми почуттями; дотримуйтеся етики спілкування,

не використовуйте лайливих слів, образливих висловів. Пам'ятайте про конфіденційність – не діліться персональними даними (своїми чи чужими) з незнайомими людьми. Завжди будьте уважними до свого цифрового сліду, адже все, що ви публікуєте в інтернеті, може залишитися там надовго.

Пишіть грамотно, ретельно редагуйте свій текст, розбивайте його на речення та абзаци. Не варто писати листи та повідомлення **ОДНИМИ ВЕЛИКИМИ БУКВАМИ**, адже адресат може подумати, що ви висловлюєте подив чи обурення! Також не забувайте про розділові знаки та не зловживайте емодзі.

Дотримання цих та інших простих правил допоможе вам створити позитивний імідж у мережі й зробити спілкування приємним і безпечним.

II. Поміркуйте, чи важливо дотримуватися правил віртуального спілкування. До яких негативних наслідків може призвести ігнорування цих правил?

4. Оберіть одну з поданих нижче ситуацій. Висловіть усно пораду, як вчинити в цій ситуації (5–6 речень). Висловлюючи пораду, інформуйте адресата про те, що буде, на вашу думку, для нього корисним, наводьте аргументи, а не змушуйте вчиняти певні дії.

Ситуація 1. Андрій, учень 9 класу. Батьки наполягають, щоб хлопець після 9 класу вступав до медичного коледжу. Проте підліток захоплюється програмуванням і вже робить перші кроки у створенні вебсайтів. Він не хоче розчарувати батьків, але розуміє, що медична освіта його не цікавить.

Ситуація 2. Марина, учениця 9 класу. Стала жертвою кібербулінгу. Хтось створив анонімний акаунт у соціальній мережі й поширює про неї плітки та публікує фото, зроблені без її дозволу. Дівчина почала уникати спілкування з друзями та боїться ходити до школи.

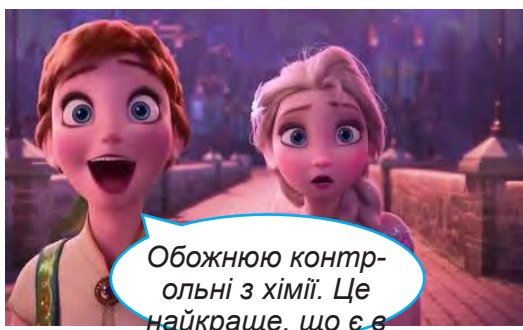
5. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Двоє підлітків отримали спільний проєкт з історії. Необхідно обмінятися ідеями, домовитися про розподіл завдань, терміни виконання та місце зустрічі для спільної роботи. Складіть і запишіть діалог (спілкування в месенджері) відповідно до поданої ситуації (8–10 реплік).

Варіант Б. Ви маєте цікаві ідеї щодо проведення тижня науки чи тижня спорту у вашому закладі освіти. Необхідно офіційно звернутися до директора школи або до заступника. Складіть і запишіть відповідний діалог (8–10 реплік). Поділіться своїми ідеями, дайте відповіді на уточнювальні запитання, домовтеся про день і час наступної зустрічі.

ТЕМА 2. ЯВНА І ПРИХОВАНА ІНФОРМАЦІЯ. ФАКТИ І СУДЖЕННЯ. ПРОТИДІЯ МАНІПУЛЯЦІЇ

1. I. Розгляньте мему. Визначте явну та приховану інформацію (підтекст).

У мемі використано кадр із мультфільму «Крижана лихоманка» (реж. Д. Лі, К. Бак)

II. Поясніть, що означає фразеологізм *читати між рядками*. За потреби скористайтеся довідковими джерелами.

Інформація явна та прихована

Інформація – це надані кимось чи здобуті самостійно відомості про осіб, предмети, факти, події, явища.

Явна інформація – це те, що висловлено відкрито, прямо. Цю інформацію не потрібно вишукувати в тексті чи додумувати. Вона є очевидною і доступною для розуміння.

Прихована інформація (підтекст) – це те, що не висловлено відкрито, прямо, те, про що можна здогадатися з контексту, емоційного забарвлення, інтонації, міміки, жестів тощо. Це додатковий смисл, який виникає завдяки асоціаціям. Щоб зрозуміти приховану інформацію, потрібно *читати між рядками*.

Уміння **розпізнати приховану інформацію** (підтекст) допомагає нам зрозуміти справжні наміри мовця, його емоції, «бачити» те, що ховається за його вчинками й словами. Наприклад, у ситуації, коли мовець посміхається, але має сумні очі, прихованою може бути така інформація: мовець не показує своїх справжніх емоцій, можливо, він пригнічений чи відчуває образ.

Приховану інформацію можна знайти в медійних повідомленнях. Часто це прихована реклама / антиреклама товарів, робіт, послуг, політичних діячів тощо. Прихована реклама – поширений інструмент маркетингу. Цей інструмент використовує різні способи, щоб ненав'язливо вплинути на споживача. Такі замовні матеріали подають нібито звичайні новини, авторські статті чи аналітична інформація.

2. Прочитайте дописи в соціальних мережах. Які з дописів містять приховану рекламу? Поясніть свою відповідь.

Рідна земля

Депутат обласної ради від партії «Обрії» особисто привіз гуманітарну допомогу від благодійного фонду жителям прикордонного населеного пункту.

Новини Миколаївщини

У Миколаєві водій міського автобуса № 22 перевозить учнів та учениць без оплати за проїзд. Але є умова: необхідно показати щоденник з оцінками від 10 до 12.

Олександр

Ця подорож у Карпати була справжнім випробуванням! Зливи, підйоми... Але знаєте, що врятувало? Моя нова куртка. Вона витримала все! Це просто знахідка для будь-якого активного відпочинку. Дякую «Екстрим-Гір» за таку якість!

3. І. Прочитайте допис із соцмережі та коментарі до нього. Озвучте свій коментар до цього допису.

НАШ_9

Неймовірний День науки в нашій школі! 🧪📖 Було стільки цікавих проєктів, що очі розбігалися!

Наш клас представив свій проєкт «Енергія майбутнього». Ми дуже пишаємося результатом! Дякуємо всім, хто завітав, а також нашим учителям і директору школи за підтримку! 🥳

#ДеньНауки #Школа5 #Проєкти #Майбутнє

Користувач_123

Круто! Виглядає дуже цікаво. Молодці!

Знавець_Усього

Овва! «Енергія майбутнього» – це ж минулорічна тема. Хіба ні?

Майстер

Пишаємося результатом! Особливо тим, як ви в останню ніч все це збирали. Геніально!

Просто_Я

Я теж був, сподобалося. Багато нового дізнався. Наступного року братиму участь.

Реалістка_X

Бачу на фото лише колби з водою. Дуже науково!!! Краще б дома сиділи та чимось корисним займалися. Знаємо ми ті «неймовірні» проєкти!!!

II. Яку приховану інформацію можна отримати з деяких коментарів? У якому з них відчутно намагання применшити (знецінити) успіх юних дослідників?

III. Визначте позицію автора / авторки кожного коментаря: схвальна, критична, нейтральна, агресивна, партнерська, іронічна, дружня тощо. Чий коментар ви хотіли б видалити? Поясніть свою відповідь.

4. І. Прочитайте опис ситуацій. Знайдіть у кожній із них приховану інформацію.

- Олена надіслала подрузі повідомлення: «Ми йдемо сьогодні в кіно?» Дівчина бачить, що подруга прочитала запитання, але відповіді немає вже кілька годин.

- Тато звертається до сина: «Ти не думаєш, що вже пізно? А в тебе в кімнаті й кіт не валявся».

- На запитання вчителя про невиконане домашнє завдання Вадим опустив очі й мовчав.

ІІ. Наведіть щонайменше чотири ймовірні варіанти прихованої інформації, яку може передавати мовчання Вадима в останній ситуації.

5. СИТУАЦІЯ. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Двоє друзів / дві подруги, які нещодавно посварилися, зустрілися на автобусній зупинці. Розіграйте діалог (5–6 реплік), під час якого друзі / подруги спілкуються про щось нейтральне (погоду, автобус), але між словами можна розпізнати приховану інформацію (про їхні образи, бажання помиритися, зустрітися знову тощо).

Факти і судження

Факт – це інформація, яку можна об'єктивно перевірити й визначити, яка вона: правдива чи неправдива. **НАПРИКЛАД:** 1. *Сьогодні температура повітря 12 градусів.* 2. *Завтра ми поїдемо до Києва.*

Судження – це висловлення, що виражає особисту думку мовця. **НАПРИКЛАД:** 1. *Моя улюблена пора року – осінь.* 2. *Люди мають бути добрішими одне до одного.*

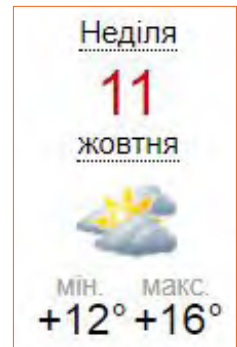
У сучасному медійному просторі поширюють багато недостовірної, викривленої, упередженої або маніпулятивної інформації.

Мета маніпуляції – змусити людину всупереч її інтересам вчинити ту чи ту дію. Тому потрібно користуватися перевіреними джерелами інформації, відписуватися від анонімних і фейкових ресурсів, уміти відрізняти факти від суджень.

6. І. Розподіліть усно речення на дві групи: а) факти; б) судження. Поясніть своє рішення.

1. Я люблю кавуни. 2. Кавун – це ягода. 3. Серед тварин є альбіноси. 4. Деякі тварини мають значно світліший колір шерсті, ніж більшість представників їхнього виду. 5. Відвідуючи Польщу, Сергій щоразу обов'язково заїжджав у Варшаву. 6. Сергієві подобається Варшава. 7. Нерухомість у Києві дуже дорога. 8. За останній квартал середня вартість квадратного метра житлової нерухомості на вторинному ринку зросла на 15 %.

ІІ. Розгляньте зображення. Що ви на ньому бачите: факти чи судження?

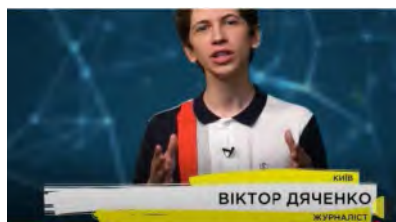

7. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Хтось із вас називає будь-який факт, а хтось – перетворює цей факт на судження. Потім навпаки: хтось висловлює судження, а хтось – перетворює це судження на факт.

ЗРАЗОК. 1. На вулиці йде дощ. → На вулиці погана погода. 2. У моїй домашній бібліотеці понад 500 книжок. → Моя домашня бібліотека велика.

8. I. Перегляньте відео «Як розпізнати фейк», перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/WrUU0wZ6> чи сканувавши QR-код.

II. Підготуйте усний виступ перед однолітками на одну з поданих тем за зразком переглянутого відео. Час виступу 1–2 хвилини.

Теми:

- «Як не стати жертвою недобросовісної реклами».
- «Шахрайство і ворожа дезінформація в інтернеті».
- «Як уникнути небажаного й небезпечного спілкування».

Джерело: ютуб-канал
«Суспільне новини»

ТЕМА 3. ПИСЬМОВИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

1. I. Прочитайте текст, опублікований на онлайн-платформі для дітей і підлітків «Сторія». Поясніть, як ви розумієте заголовок до тексту та чи мотивує він до читання.

ЯК «ДІЯ» ПОМІСТИЛА ДЕРЖАВУ В СМАРТФОН

Джерело зображення:
вебсайт «Інформатор.
Україна»

Дія (скорочено від «Держава і я») – це український електронний сервіс державних послуг та цифрових документів, розроблений Міністерством цифрової трансформації України.

Ідея помістити державу в смартфон може видатися тобі кумедною. Хіба можна запхати в телефон тисячі шкіл, банків та інших установ? Як виявилося – можна. Адже йдеться не про будівлі, а про документи.

Документи супроводжують нас усе життя. З появою на світ ти отримуєш свідоцтво про народження, у школі – учнівський квиток, а в 14 років – власну ID-картку. Ці та сотні інших документів допомагають державі справно працювати, а нам із тобою – отримувати державні послуги (вчитися в школі, їздити в громадському транспорті та багато іншого).

Раніше, коли документи були паперові, з ними було чимало мороки. Скажімо, для отримання ID-картки необхідно було ходити до багатьох установ, у яких брати різні довідки, робити копії, носити їх на підпис. Це могло зайняти кілька місяців!..

У кінці 2019 року на світ з'явився мобільний застосунок «Дія». Не просто застосунок, а електронний сервіс державних послуг.

Якщо коротко, то уяви собі, що по всі необхідні документи «Дія» бігає замість тебе. Стоїть у черзі в поліклініці, щоб отримати довідку

про щеплення, робить ксерокопії паспорта або твого свідоцтва про народження. Бігає вона віртуально, тобто стрічками написаного розробниками програмного коду.

Тільки подумай, яку колосальну роботу виконали програмісти та інші спеціалісти, якщо в «Дії» вже можна отримати близько 100 різних документів! І свою ID-картку ти теж можеш отримати в «Дії»! А тоді показувати її в смартфоні, наприклад, коли їдеш залізницею!

До слова, «Дія» – перший у світі застосунок електронних документів, який працює на державному рівні! Ти здивуєшся, але вже понад п'ять країн зацікавилися впровадженням цієї системи. Зокрема, Естонія на базі української «Дії» розробила свій додаток із назвою «mRiik» (С. Ясинишин. Вебсайт «СторіЯ». ГО «Простір знань»).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте тему й основну думку прочитаного.
2. Визначте мікротеми, обґрунтуйте доцільність поділу тексту на абзаци.
3. Знайдіть у п'ятому абзаці метафору. Поясніть її роль у тексті.
4. Випишіть 7–8 ключових слів, які знадобляться вам для переказу.
5. Прочитайте текст ще раз. Докладно перекажіть його (письмово). Доповніть переказ розповіддю про те, чим застосунок «Дія» може бути корисним саме для вас чи вашої родини. За потреби скористайтесь додатковими джерелами.
6. Проаналізуйте переказ за поданим планом.

План аналізу переказу

1. Чи розкрито в переказі тему тексту та основну думку?
2. Чи в правильній послідовності переказано текст?
3. Чи правильно побудовані речення розповіді?
4. Чи збережено стиль прочитаного тексту?

ТЕМА 4. ІНФОРМАЦІЙНІ ЖАНРИ ЖУРНАЛІСТИКИ

ПРИГАДАЙМО. Які є стилі мовлення?

Поширеними інформаційними **жанрами** журналістики є замітка, репортаж, інтерв'ю. Основним завданням цих та інших інформаційних жанрів є повідомлення про подію чи явище.

- замітка
- репортаж
- інтерв'ю

- Новизна факту, про який повідомляють
- Оперативність, стислість, точність, ясність подачі інформації

Замітка – жанр журналістики, у якому стисло повідомляють про конкретні факти, події та явища.

Репортаж – жанр журналістики, предметом якого є важливі чи цікаві для громадськості події. Це матеріал із місця події, який хвилює аудиторію. Новина тут обростає суб'єктивними враженнями автора, який перебуває на місці події.

Інтерв'ю – жанр журналістики, у якому інформацію подають у вигляді відповідей співрозмовника на запитання журналіста. В інтерв'ю журналіст виступає посередником між аудиторією та особою, яка відповідає на запитання.

Сучасна журналістика використовує і жанр бесіди – різновид інтерв'ю, у якому журналіст не обмежується короткими запитаннями, а сперечається із співрозмовником, коментує відповіді, висловлює свою оцінку події.

Крім того, у сучасній журналістиці цінують запитання з прихованою інформацією (підтекстом), що надають спілкуванню певної інтриги.

ПАМ'ЯТКА

Як брати інтерв'ю

- Зібрати якомога більше інформації про співрозмовника (досвід роботи, інтереси тощо).
- Заздалегідь продумати запитання. Подумати, що саме ви хочете дізнатися.
- Взаємодіяти поступово. Не заглиблюватися в тему відразу, а розпочати з питань, які допоможуть сформувати довірливі стосунки.
- Не перескакувати з теми на тему. Потік запитань має бути природним.
- Не боятися уточнювати, перебудовувати запитання. За потреби можна повернутися до мікротеми, яка залишилася нерозкритою.
- Формулювати запитання коротко, чітко, зрозуміло, змістовно. Пам'ятати: яке запитання – така й відповідь.
- Запитувати про те, що цікаво аудиторії.
- Звертати увагу на емоції.
- Уважно слухати й демонструвати зацікавленість.

1. І. Ознайомтеся з переліком основних журналістських стандартів. Поясніть, як ви їх розумієте. Наскільки важливо, на вашу думку, дотримуватися цих стандартів?

Оперативність, достовірність, точність, відокремлення фактів і суджень, повнота інформації, збалансованість інформації.

II. Спрогнозуйте негативні наслідки, які можуть бути, якщо не дотриматись одного із цих стандартів (на вибір).

2. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Візьміть інтерв'ю (5–8 запитань) у когось із відомих людей вашого міста / села, однокласників / однокласниць, вчителів, заступників директора тощо. Запишіть інтерв'ю за допомогою технічних засобів.

Варіант Б. Підготуйте репортаж із місця події (аудіо чи відео на 2–4 хвилини). Вам потрібно розказати про подію (причини, учасників, час, місце, наслідки тощо), висловити своє враження, за можливості записати враження інших учасників / очевидців події тощо.

ТЕМА 5. РЕФЕРАТ

Реферат (з лат. *refero* – доношу, повідомляю, переказую) – це стислий виклад інформації, зібраної з різних джерел, щодо конкретної теми.

У рефераті систематизують й узагальнюють інформацію, викладають її в логічній та доступній формі.

ПАМ'ЯТКИ

Структура реферату

- Титульна сторінка
- План
- Вступ
- Основна частина
- Висновок
- Список використаних джерел

Як працювати над рефератом

1. Знайти потрібні джерела, прочитати їх, виділити суть. Одне-два джерела, які максимально повно розкривають вашу тему, використати як основні, а інші – як допоміжні.

2. Писати реферат у науковому стилі.

3. Враховувати, що основний зміст реферату – це простий переказ із декількох джерел.

4. Викладаючи матеріал, висловлювати й власну думку. Її потрібно мінімізувати, але повністю без неї не обійтися. Не боятися висловлювати різні, навіть протилежні, погляди на проблему.

5. У **вступі** окреслити мету та визначити проблематику теми, обґрунтувати актуальність теми (чому саме зараз тема цікава суспільству та чому зацікавила вас). Сформулювати мету роботи та основні питання, які ви передбачаєте розкрити.

6. **Основну частину** реферату бажано поділити на розділи. Обсяг основної частини реферату має становити 70 % від усієї роботи.

7. Кожний **розділ** основної частини реферату розпочинати з 1–2 вступних речень, а закінчувати коротким висновком. В основній частині розділу цитувати авторів з обраних джерел. Найкраще – порівняти погляди різних авторів та зазначити, яка думка більше імponує вам та чому.

8. У загальному **висновку** до реферату викласти підсумок із теми, використавши короткі висновки до розділів.

9. Користуватися словами для логічного викладу (*необхідно розглянути, з одного боку, у зв'язку з, переважно, здебільшого, у результаті, зіставлення засвідчує і под.*).

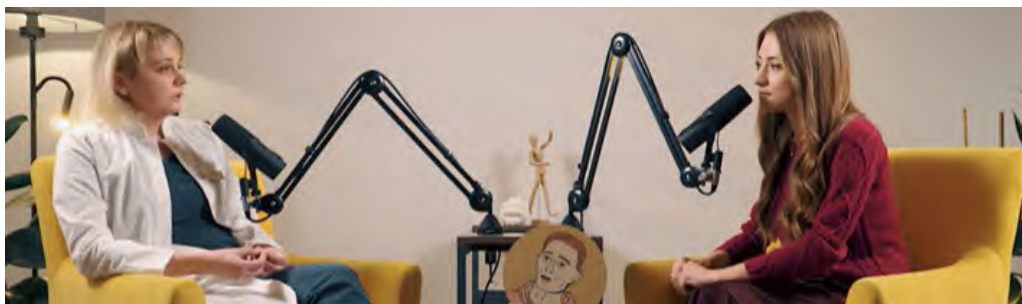
1. Підготуйте на основі двох-чотирьох джерел реферат на одну з поданих тем (можна в електронній формі; обсяг – 2-4 сторінки формату А-4, кегль 14, інтервал між рядками – 1,5). Обов'язково використовуйте інфографіку (схему, таблицю, діаграму тощо). Після тексту зазначте джерела, якими ви скористалися. Також потрібно додатково оформити титульну сторінку, на якій указати тему роботи й виконавця.

Теми рефератів

1. Забруднення повітря у великих містах та способи розв'язання цієї проблеми.
2. Пластикове забруднення та способи розв'язання цієї проблеми.
3. Ощадливість.
4. Раціональне використання коштів.
5. Планування витрат.

ТЕМА 6. УСНИЙ СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ МЕДІАТЕКСТУ

1. I. Послухайте уривок одного з випусків «Подкасту здорової людини» на ютуб-каналі «Radio Skovoroda», перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/grUU5uSS> або сканувавши QR-код.

Під час запису подкасту. Лікар-невролог Софія Слаба;
ведуча Тетяна Вдовиченко

II. Виконайте завдання.

1. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Обмінюйтеся враженнями від розмови. Яка інформація вас зацікавила найбільше?
2. Обґрунтуйте актуальність інформації. Чи вважаєте ви її достовірною?
3. Чим важлива професія лікаря-невролога? Складіть висловлення про цю професію, використавши спочатку 10–15 слів, а потім – 3–5 слів.
4. Сформулюйте усно дві поради на основі почутого.
5. Запропонуйте дві теми для наступних випусків «Подкасту здорової людини».
6. Послухайте повторно розмову з лікарем-неврологом і перекажіть стисло почуте (усно). За потреби скористайтеся поданим планом.

План подкасту

1. Усі хвороби від нервів.
2. Для чого невролог перевіряє колінний рефлекс.
3. Найшкідливіша звичка для нервової системи.
4. Хто такий лікар-невролог.
5. Головний біль – хвороба чи симптом.
6. З якими скаргами найчастіше звертаються до невролога.
7. Харчування та нервова система.
8. Поради від невролога.
9. Остання нервова клітина.

ТЕМА 7. ТВІР-РОЗДУМ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ НА СУСПІЛЬНУ ТЕМУ

ПРИГАДАЙМО. Що таке твір-роздум?

Ви вже знаєте, що **твір-роздум** – це текст, у якому автор розмірковує про ту чи ту проблему або ситуацію, досліджує причини та наслідки, а також формулює висновки.

Твір-роздум має таку **структуру**: 1) теза (вступна частина); 2) аргументи та приклади (основна частина); 3) висновок.

Структура твору-роздуму	Слова, сполучення слів, фрази, які можна використати
Вступ ТЕЗА Ваша думка, позиція, твердження, яке потрібно довести, обґрунтувати	Я вважаю, ... На мою думку, ... На моє переконання, ... Як на мене, ...
Основна частина АРГУМЕНТИ + приклад з власного досвіду, художньої літератури, з історії тощо	Моя позиція зумовлена тим, що ... Довести своє твердження можу кількома аргументами. Яскравим прикладом для мене є ... Наведу приклад зі свого життя. В українській літературі є багато прикладів ... Згадаймо видатного історичного діяча ... Наприклад, ... Крім того, ... По-перше, ... По-друге, ...
Висновок	Як бачимо, ... Отже, ... Завершуючи роздуми, зазначу, що ...

У **вступі** потрібно сформулювати **тезу**, яку ви плануєте довести. Зазвичай це одне-два речення, що стисло передають позицію автора. Можна почати із загального твердження та поступово перейти до висловлення своєї позиції, а можна одразу сформулювати тезу.

В **основній** частині потрібно навести 2–3 переконливі аргументи, що підтверджують вашу тезу. Посилити аргументацію можна прикладами з художньої літератури, історії або з власного життя чи життя рідних / знайомих.

У висновку потрібно узагальнити попередні міркування; коротко підсумувати, чому ваша теза є правильною.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Пишучи твір-роздум, спробуйте відповісти на запитання: «Чому я вважаю, що моя думка (теза) правильна?»

2. Доберіть 2–3 аргументи до кожної з поданих тез. Наведіть за потреби приклади з художньої літератури, історії або з власного життя чи життя рідних / знайомих для посилення аргументації.

1. Електронні книжки ніколи не зможуть повністю замінити паперових. 2. За гроші щастя не купиш. 3. Усі школи повинні перейти на чотириденний навчальний тиждень.

3. Напишіть твір-роздум на одну з поданих тем. Сформулюйте тезу, наведіть 2–3 аргументи, а також приклад із літератури, історії чи випадок із життя. Використайте кілька складнопідрядних речень.

Орієнтовні теми. 1. Чи може штучний інтелект повністю замінити вчителя? 2. Захист довкілля – обов’язок держави чи кожної людини? 3. Успіх – результат сумлінної праці чи збіг обставин?

ТЕМА 8. СПРИЙМАННЯ ПИСЬМОВОГО ТЕКСТУ

1. Прочитайте тексти А і Б. Виконайте подані після них завдання.

Текст А

Екодія

2 вересня о 11:50 · 🌐

Україна підписала Угоду про відкрите море! Ми вітаємо це рішення, адже цим наша країна долучилася до спільних зусиль щодо збереження океанів та нашої планети.

🌊 Угода про відкрите море (High Seas Treaty) – перший міжнародний договір для захисту біорізноманіття у водах, що не належать жодній державі. А це близько 2/3 Світового океану.

Хоча Україна не має прямого виходу до океану, підписання і ратифікація Угоди про відкрите море важлива для нас, оскільки дає нашій країні нові можливості. Вона зміцнює міжнародне морське право, відкриває доступ до глобального співробітництва у сфері використання морських ресурсів та посилює позиції України в екологічній дипломатії на міжнародному рівні.

А найважливіше – Угода створює глобальну правову базу для захисту біорізноманіття у відкритому морі, боротьби з кліматичною кризою та підсилення морської науки.

55

Один коментар 6 поширень

Подобається

Коментувати

Поширити

Скриншот сторінки на фейсбуці громадської організації «Екодія»

Текст Б

РЯТУВАЛЬНИЙ КРУГ ДЛЯ ОКЕАНУ

Відкрите море – це частина Світового океану. Ця частина лежить за межами національних кордонів і є доступною для всіх держав. У 2023 році в Організації Об'єднаних Націй ухвалили Угоду про відкрите море. Щоб ця Угода набула чинності, її мають ратифікувати щонайменше 60 країн.

Про актуальність Угоди розповідають **Софія Садогурська**, наукова співробітниця Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного, та **Віктор Коморін**, старший науковий співробітник Українського наукового центру екології моря.

Софія Садогурська: Нині відкрите море забруднене пластиком, там відбувається надмірний вилов риби та видобуток нафти й газу, а як наслідок – виснаження популяцій морських видів. Найбільш яскраві приклади загрози ділянкам відкритого моря – сміттєві острови. Це зони скупчення пластику в океані. Ці зони радше нагадують пластиковий суп, ніж острів: сміття в них розсіяне й не утворює суцільної маси. Найбільша така зона розташована між Гаваями та Каліфорнією в Тихому океані, а її розмір – як три площі Франції.

Також катастрофічний вплив на океанічні екосистеми має глибоководний видобуток корисних копалин на морському дні.

Віктор Коморін: Угода про відкрите море створює глобальну правову базу для збереження рослин і тварин, що мешкають у відкритому морі. Адже коли ресурси видобувають «хижацькими» методами, то не зважають на істот, які випадково потрапляють у знаряддя лову. Це й птахи, і тюлені, і дельфіни. Ще 50 років тому ніхто й не замислювався, що океан потребує захисту. Але виявилось, що це так.

Софія Садогурська: Угода передбачає створення морських охоронних зон. Це допоможе розв'язати проблему з надмірним використанням морських ресурсів. Окрім цього, Угода також зобов'язуватиме визначати рівень впливу на довкілля масштабної комерційної діяльності та стимулюватиме проведення морських досліджень, обмін науковими даними, технологіями між країнами тощо.

Віктор Коморін: Однією із цілей Угоди є встановлення «справедливого й рівноправного міжнародного економічного порядку, який враховує, зокрема, потреби країн, що розвиваються, як прибережних, так і тих, які не мають виходу до відкритого моря». Але як ці країни зможуть отримати доступ до ресурсів відкритого моря? Такі країни можуть мати власні науково-дослідні або видобувні судна, які працюватимуть у відкритому морі. У цьому контексті зовсім не важливо, чи має країна вихід до моря або океану. Адже йдеться про води, які є надбанням усього людства.

Софія Садогурська: Українська наукова спільнота вже має досвід досліджень океанічних територій, зокрема в Антарктиці та Південному океані. Нові механізми співпраці, передбачені Угодою, допоможуть розширити цей напрям. Це можливість українським ученим брати участь у міжнародних дослідженнях.

Віктор Коморін: Деякі країни борються проти Угоди про відкрите море, аргументуючи, що «ми де хочемо, там і будемо видобувати». Угода передбачає, що ті країни, які її підписали, дотримуються спільних правил. А щодо тих, хто ігноруватиме ці норми, застосовуватимуть механізми, зокрема економічні, за допомогою яких можна вплинути на рішення країни. Іншими словами, якщо країна продовжуватиме «хижацький» видобуток морських ресурсів, для неї потрібно створити не вигідні економічні умови.

* * *

Угоду про відкрите море ухвалено, проте потрібно бути готовими до її поступового втілення. Важливо, що тепер існує простір для обговорень і спільного прийняття рішень (За А. Лозовенко. Вебсайт «Кунш»).

Завдання за текстом.

1. Рятувальним кругом для океану експерти, згадані в тексті **Б**, вважають
 - А** механізм застосування санкцій
 - Б** Угоду про відкрите море
 - В** морські екологічні експедиції
 - Г** громадських активістів
2. НЕПРАВДИВИМ, ураховуючи інформацію, отриману з текстів **А** й **Б**, є твердження
 - А** Перший міжнародний договір для захисту біорізноманіття у водах, що не належать жодній державі, ухвалено у 2023 році.
 - Б** Угода про відкрите море стимулюватиме проведення морських досліджень та обмін науковими даними між країнами.
 - В** Україна стала однією з багатьох країн, завдяки яким Угода про відкрите море набуде чинності.
 - Г** Учасниками Угоди про відкрите море можуть бути лише ті країни, які мають вихід до океану.
3. У тексті **Б** є всі зазначені нижче мікротеми, ОКРІМ
 - А** Досвід українських учених у дослідженнях океанічних територій.
 - Б** Скупчення пластику в поверхневих водах Тихого океану.
 - В** Перелік країн, які налаштовані проти Угоди про відкрите море.
 - Г** Чому важливо створити морські охоронні зони.
4. Текст **А** опубліковано в соціальній мережі для того, щоб
 - А** пояснити складні факти доступною мовою, представити результати досліджень
 - Б** організувати збір підписів за підписання Угоди про відкрите море
 - В** вплинути на урядові рішення, спонукати владу зробити конкретні кроки
 - Г** інформувати читачів про важливу подію міжнародного рівня
5. Щоб Угода про відкрите море набула чинності, її мають ратифікувати
 - А** усі держави – члени ООН
 - Б** щонайменше 60 країн
 - В** більше ніж 80 країн
 - Г** усі прибережні країни

6. Іменник іншомовного походження *ратифікація*, використаний у тексті **А**, має відповідник

- А** проголошення
- Б** апробація
- В** затвердження
- Г** підсилення

7. Уявіть, що ви журналіст / журналістка популярного телеканалу. Відтворіть, урахувачи інформацію з текстів **А** і **Б**, свою розмову з Віктором Коморіним, Софією Садогурською та представником громадської організації «Екодія». Запишіть у зошит кожен відповідь учасника / учасниці (1–2 речення).

Ви: Пані Софіє, що, на вашу думку, найбільш катастрофічно впливає на океанічні екосистеми?

Софія Садогурська

Ви: Пане Вікторе! Як діятиме міжнародна спільнота, якщо та чи та країна всупереч Угоді про відкрите море продовжуватиме «хижацький» видобуток морських ресурсів?

Віктор Коморін

Ви: Як українські громадські організації сприйняли звістку про те, що наша держава підписала Угоду про відкрите море?

Представник
ГО «Екодія»

2. На основі тексту **А** розкажіть про значення Угоди про відкрите море для України. Доповніть свою розповідь інформацією з тексту **Б**.

3. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Складіть і запишіть діалог, який міг би відбутися між представником країни, яка підписала Угоду про відкрите море, і представником країни, яка виступає проти Угоди.

Варіант Б. Використовуючи інформацію з текстів, запишіть свої міркування про те, чому Угода про відкрите море така важлива для збереження довкілля (5–6 речень).

ТЕМА 9. ДИСКУСІЯ ЯК ФОРМА КОЛЕКТИВНОГО ОБГОВОРЕННЯ. ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ ДИСКУСІЇ

Дискусія – це широке публічне обговорення якого-небудь спірного питання. Під час обговорення учасники висловлюють протилежні погляди.

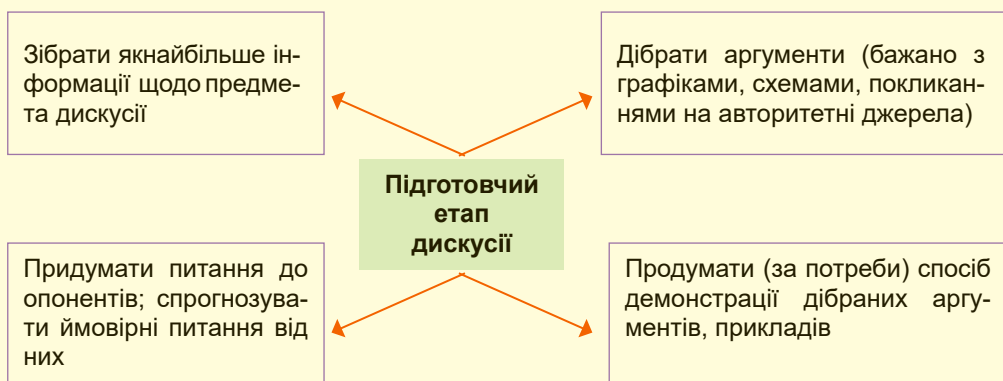
Мета дискусії – пошук істини, розв’язання проблеми, досягнення згоди між учасниками.

Питання для дискусії повинно спонукати до роздумів, обміну думками та не мати однозначної відповіді. **ПОРІВНЯЙТЕ:**

Невдалі питання для дискусії	Вдалі питання для дискусії
Чи існує глобальне потепління?	Чи повинні високорозвинені країни вкладати більше коштів у боротьбу з глобальним потеплінням, ніж країни, що розвиваються?
Чи може штучний інтелект малювати картини?	Чи можна твір, створений штучним інтелектом, вважати витвором мистецтва?

Дискутуючи, мовці висловлюють свої думки щодо конкретного питання, озвучують аргументи та контраргументи¹.

До дискусії потрібно ретельно готуватися.

¹ *Контраргумент* – аргумент, який використовують для заперечення доказів іншої сторони.

Під час дискусії можна використати певні **прийоми**, які допоможуть переконати аудиторію, а саме:

- ✓ покликання на авторитетні джерела. Це змусить опонента спростовувати не вашу тезу чи заперечувати не ваш аргумент, а сперечатися з відомими людьми;
- ✓ атака запитаннями. Це змусить опонента захищатися та дасть вам можливість знайти слабе місце суперника;
- ✓ гумор та іронія. Це допомагає розрядити напружену атмосферу, підняти настрій.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

Дискусія передбачає об'єктивне й доброзичливе обговорення питання з обов'язковою повагою як до своїх прихильників, так і до опонентів. За її результатами не може бути переможців і переможених, тому що справжня дискусія – це не з'ясування стосунків.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ ДИСКУСІЇ

1. I. Прочитайте теми й оберіть ті, які можуть бути дискусійними. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Чи завжди шкільні оцінки відображають рівень наших знань і здібностей? 2. Вода – основна складова гідросфери Землі. 3. Щасливе майбутнє людства – технологічний прогрес. 4. Чи потрібно відмовлятися від традиційної шкільної системи оцінювання? 5. Який колір найкращий у світі? 6. Чи варто скасувати домашні завдання в школі? 7. Чи потрібно заборонити контактні зоопарки? 8. Хто має право на життя? 9. Ідеальний учитель: той, хто передає знання, чи той, хто вчить їх знаходити? 10. Чи потрібно завжди говорити правду? 11. Демократична форма правління: за чи проти?

II. Яка з обраних дискусійних тем для вас найцікавіша? Сформулюйте до неї тезу та наведіть 1–2 аргументи.

III. Наведіть приклади двох тем, які можуть бути дискусійними.

2. Доберіть із запропонованих фраз аргументи та контраргументи.

1. Технології дають нам змогу швидко поширювати й отримувати інформацію.

2. Винахід комп'ютерів і смартфонів зробив комунікацію миттєвою.

3. Через віртуальне спілкування ми втрачаємо навички живої комунікації.

4. У соціальних мережах поширюють ворожу дезінформацію, фейки.

3. I. Прочитайте аргументи. Якої дискусійної теми може стосуватися кожен із них?

1. Традиційна шкільна система оцінювання фокусується на запам'ятовуванні фактів, а не на глибокому розумінні матеріалу. Це перетворює навчання на змагання за бали, а не за здобуття знань.

2. Обмеження руху приватних авто в центральних частинах великих міст значно зменшить затори на дорогах, знизить рівень забруднення повітря та шуму.

3. Абсолютна свобода слова без будь-яких обмежень може призвести до поширення дезінформації та закликів до насильства, що загрожує суспільній безпеці.

4. Книги дають читачеві більше свободи для власної уяви та дозволяють глибше розкрити внутрішній світ персонажів, ніж художні фільми, зняті за сюжетами цих книг.

II. Доберіть до поданих аргументів, де можливо, контраргументи.

4. Зіставте два аргументи. Який із них більш переконливий? Поясніть свою відповідь.

Аргумент А

Керівники великих компаній відкрито визнають, що штучний інтелект може значно зменшити кількість робочих місць. Це може зумовити серйозні соціальні потрясіння.

Аргумент Б

Видання «Bloomberg», покликаючись на дані Всесвітнього економічного форуму в Женеві, пише, що майже 75 % опитаних компаній заявили про впровадження технології штучного інтелекту протягом п'яти років. За прогнозом, це призведе до скорочення майже 26 мільйонів робочих місць.

5. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Уявіть, що ви берете участь у дискусії на тему «Технологічний прогрес: щасливе майбутнє людства чи приховані небезпеки?». Сформулюйте тезу до цієї теми, яка відображала б вашу позицію. Наведіть аргументи, доберіть приклади.

Варіант Б. Виконайте проект «Технологічний прогрес: щасливе майбутнє людства чи приховані небезпеки?». Скористайтеся поданим нижче матеріалом.

Проект

Проведіть у класі під керівництвом учителя / учительки дискусію «Технологічний прогрес: щасливе майбутнє людства чи приховані небезпеки?».

1. Об'єднайтеся у дві групи: 1) ті, хто вважає, що сучасні технології – це ключ до щасливого життя людства; 2) ті, хто вважає, що сучасні технології несуть приховані небезпеки.

2. Зберіть якнайбільше інформації щодо предмета дискусії. За потреби скористайтеся довідкою.

3. Доберіть 3–4 аргументи до своєї тези. Поміркуйте, які приклади для посилення аргументації ви зможете навести (відео, фото, діаграми, статистичні дані тощо).

4. Оберіть ведучих і експертів (глядачів). Ведучі спонукають учасників / учасниць висловлюватися, стежать за дотриманням правил ведення дискусії. Експерти визначають, яка команда була більш переконливою (гучністю оплесків чи голосуванням).

5. Наприкінці дискусії поміркуйте, як можна мінімізувати негативний вплив технічного прогресу на людину, економіку, довкілля.

6. Дотримуйтеся правил ведення дискусії. Тривалість дискусії 40 хвилин.

5. Порівняння отриманих даних із нормативними показниками.
6. Виявлення перевищення допустимих норм.

Висновки та рекомендації

Дослідження показало, що якість води на деяких ділянках річки значно відрізняється від нормативних показників. Основними джерелами забруднення є промислові відходи та неочищені стічні води. Необхідно встановити додаткові очисні споруди.

Отримані результати буде передано місцевій адміністрації для подальших дій.

Дата

Підпис

(За Є. Руденко)

2. Напишіть звіт про виконану роботу на одну із запропонованих тем (на вибір).

Орієнтовні теми. 1. Звіт 9 класу про участь у благодійній акції. 2. Звіт про виконання екологічного проєкту. 3. Звіт про результати участі учнів / учениць 9 класу в I етапі Всеукраїнських олімпіад із базових дисциплін. 4. Звіт про підготовку до конкурсу знавців рідної мови.

ТЕМА 11. УСНИЙ ВИБІРКОВИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ НАУКОВОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

ПРИГАДАЙМО. Які основні ознаки наукового стилю мовлення?

1. I. Прочитайте текст або перегляньте відео, перейшовши за посиланням. У якій мовленнєвій ситуації можливе таке висловлення?

СОЛОДКИЙ ПРОЦЕС

Як роблять цукор

Цукор виробляють переважно з двох рослин: цукрової тростини та цукрових буряків. Тростина росте в тропічних регіонах і є основним джерелом цукру у світі. В Україні ж «біле золото» традиційно роблять із буряка, хоча використовують і тростину, яка надходить до нас з-за кордону. Основний процес виробництва складається з подібних етапів.

1. Підготовка сировини

- Цукрові буряки збирають і доставляють на завод.
- Сировину ретельно миють, щоб видалити ґрунт та інші забруднення.
- Буряки нарізають на тонкі смужки (стружку).

2. Отримання та очищення соку

- Стружку цукрових буряків замочують у гарячій воді, щоб розчинити та отримати сік.
- До отриманого соку додають вапно, щоб непотрібні домішки осіли на дно.
- Сік нагрівають, а домішки видаляють фільтрацією.

3. Варіння та випарювання

- Очищений сік є доволі рідким, тому його кип'ятять у багатоступеневих випарниках для видалення більшої частини води, у результаті чого утворюється густий сироп.

4. Кристалізація

- Для початку процесу додають мікроскопічні кристали цукру (затравку), навколо яких формуються більші кристали.

5. Відокремлення кристалів цукру

- Суміш кристалів і рідкої частини (меляси) поміщають у високошвидкісні центрифуги.
- Відцентрова сила відокремлює кристали цукру від меляси.
- Отримані кристали цукру сушать і охолоджують.

Цукор із буряків і тростинний цукор можна відрізнити за кольором, смаком, ароматом і консистенцією. Буряковий цукор зазвичай білий, без запаху та має нейтральний смак, тоді як тростинний може бути коричневим (через залишки меляси), мати карамельний присмак і аромат. Для отримання звичного нам білого кольору тростинний цукор можуть додатково очищувати, знебарвлювати. І тоді візуально й на смак відрізнити ці два види цукру складно.

*Виробництво цукру
(Фото з відкритих джерел)*

<https://cutt.ly/zteOJ8aT>

Відео з навчальної платформи дистанційної школи Unicorn School.

У цьому відео розкрито таємниці виробництва цукру – від перших кроків на полі, де збирають солодкі врожаї, до магії цукровиробництва, де кристали перетворюють у вишукані ласощі. Ви дізнаєтеся, як цей солодкий шлях відбувається та які секрети приховані за виробництвом цукру.

II. Виконайте завдання до прочитаного або почутого з відео тексту.

1. Визначте тему, основну думку, тип і стиль мовлення тексту.
2. Визначте мікротеми, тематичні речення.
3. З'ясуйте значення виділених слів.
4. Знайдіть інформацію про основні етапи виробництва цукру. Випишіть ключові слова (словосполучення), назви процесів праці, терміни.
5. Складіть план переказу знайденої інформації.
6. Прочитайте текст / перегляньте відео вдруге.
7. За планом усно перекажіть частину, у якій ідеться про основні етапи виробництва цукру. Доповніть переказ розповіддю (5—6 речень) про те, які ще сільськогосподарські рослини найпоширеніші в Україні та що з них виготовляють. Скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

ПАМ'ЯТКА

Як працювати над вибіркоким переказом тексту

1. Прочитати текст.
2. Визначити тему й основну думку тексту.
3. Вдуматися в тему, запропоновану для переказу.
4. Вибрати з тексту матеріал, потрібний для розкриття теми (він може бути в різних місцях тексту).
5. Визначити основну думку переказу.
6. Продумати композицію переказу, тип мовлення.
7. Скласти план переказу.
8. Прочитати текст удруге.
9. За планом переказати прочитане.

ТЕМА 12. ПИСЬМОВЕ ЗВЕРНЕННЯ В СОЦМЕРЕЖАХ У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

1. I. Уявіть, що ви плануєте звернутися в соцмережах до мешканців вашого населеного пункту щодо актуального питання. Прочитайте подані рекомендації та доповніть усно цей перелік кількома своїми.

Рекомендації для розміщення допису в соцмережі

- Пости мають бути безпечними. Не розголошуйте зайвого, не вказуйте своєї адреси, місця, де ви зараз перебуваєте, де працюють ваші батьки, тощо.
- Заголовок або перше речення має одразу зацікавити читачів.
- Уникайте складних термінів, формулювань, запутаних чи занадто довгих речень.
- Соціальні мережі – це діалог, а не монолог. Можна розпочати чи завершити допис запитанням: «А яке ваше головне правило безпеки на вулиці?», «Чи траплялися з тобою подібні ситуації?», «Чи знаєш ти, як діяти, якщо...».
- Великий текст можна поділити на логічні частини за допомогою різних позначок.
- До вашого допису можна додати опитування («Поділися своїм правилом безпеки в коментарях» тощо).
- У соціальних мережах візуальний контент працює найкраще. До вашого допису можна додати фотографію, інфографіку, мем. Навіть проста графіка з 3—5 ключовими правилами безпеки приверне більше уваги, ніж довгий абзац тексту.

II. Напишіть звернення до підлітків чи загалом до мешканців міста (селища, села), яке можна було б розмістити в соцмережах, про безпечну поведінку або охорону довкілля. Дотримуйтеся публіцистичного стилю мовлення. Ви можете скористатися поданими орієнтовними темами або дібрати свою.

Орієнтовні теми

1. «Вечірнє місто: мої лайфхаки для безпечної прогулянки» (поради про вибір освітлених маршрутів, уникнення малолюдних місць, використання навушників тощо).
2. «Під'їзд у будинку: зона підвищеної уваги» (про поведінку в під'їзді та ліфті; як діяти у небезпечній ситуації).
3. «Аптечка в рюкзаку» (про базовий набір для надання першої допомоги (пластир, антисептик, бинт, засіб від укусів комах, перекис водню, йод) та важливість уміти ним користуватися).
4. «Отруєння: як уникнути» (про безпеку незнайомих ягід, грибів, прострочених продуктів або побутової хімії).
5. «Сортування сміття: мій перший крок до чистої планети» (простий гід про те, як сортувати сміття вдома).
6. «Зелені легені мого міста: де і як ми можемо посадити більше дерев» (пропозиція до дії або інформація про місцеві ініціативи).
7. «Екопатруль: як я прибрав сміття біля свого під'їзду / в парку / біля річки» (фото «до» і «після», приклад для наслідування, заклик долучатися).

ТЕМА 13. Письмовий твір у публіцистичному стилі на морально-етичну тему

1. I. Прочитайте текст. Які висновки з нього можна зробити?

УМІННЯ СПІВПЕРЕЖИВАТИ

Прийшла з роботи мама. І з вітальні – прямо на кухню, швидше поставити важкі сумки. Ти вже здогадуєшся, що в сумці – овочі. Це нецікаво. Очі стежать, що там ще виймає мама. Чи не давно обіцяний шарф у цьому пакетикі?

А треба було б передусім подивитися уважно на мамине обличчя. Стомлена, видно, або чимось засмучена... Місток від однієї людини до іншої прокладає пам'ять. Її також можна тренувати, як тренують пам'ять на вірші, формули, правила, номери телефонів. А пам'ять серця тренують увагою до близьких людей. Це означає, що треба прагнути пам'ятати про їхні прохання, справи, турботи, про те, що вони люблять, що їх тішить і що засмучує, що для них важливе, які дати для них особливо дорогі.

Уміння співчувати, розуміти стан іншої людини – найважливіша, мабуть, магістраль комунікабельності. До того, хто щиро співчуває, тягнуться інші люди, до нього хочеться йти і з радістю, і з сумом, з ним діляться думками, йому виливають душу, з ним прагнуть дружити.

Психологи вважають, що здатність до співпереживання, співчування потребує добре розвинутої уяви. Не легкості фантазії, такої властивої дитинству, а уяви, що напружує душевні сили, спроможності перемістити своє «Я» в іншу людину, відчувати те саме, що відчуває вона. Уміння сприймати чужі радість, сум, біль, як свої власні, звичайно, нелегко навчитися. Але саме в ці моменти ми стаємо чуйніші, добріші (Д. Орлова).

Фото: ArturVerkhovetskiy; Depositphotos

II. На основі прочитаного висловіть свої міркування з поданих нижче питань.

1. Чим тренують пам'ять серця?
2. Що значить бути уважним до близьких людей?
3. Чому шлях від однієї людини до іншої пролягає через уміння співпереживати?

2. Напишіть висловлення в публіцистичному стилі на одну з тем: «Шануйте матерів своїх», «Що єднає родину», «Щоб повірити в добро, треба творити добро», «Хто є моїм захисником /

захисницею», «Із чого починається милосердя?», «Уміння співпереживати – місток між людьми», «Що таке доброчинність і чим її виміряти?».

ТЕМА 14. ЗАЯВА

ПРИГАДАЙМО. Яку сферу життя обслуговує офіційно-діловий стиль мовлення? Які основні вимоги до текстів цього стилю?

1. I. Прочитайте зразок заяви. Зверніть увагу на розташування кожного реквізиту (адресат, адресант, назва документа та ін.)

Директорові Луцького
коледжу технологій і бізнесу
Вадимові КОВАЛЕНКУ

Сергія КОВАЛЬЧУКА,
який мешкає за адресою:
вул. Лесі Українки, 94, м. Луцьк

ЗАЯВА

Прошу зарахувати мене студентом 1 курсу коледжу за спеціальністю «Харчові технології».

У 2025 році я закінчив 9 класів Луцького ліцею № 14 імені Василя Сухомлинського.

Додатки:

1. Свідоцтво про базову середню освіту на 1 арк.
2. Автобіографія на 1 арк.
3. Медична довідка на 1 арк.
4. Три фотокартки.

10 липня 2025 р.

Підпис

II. Дайте відповіді на запитання щодо наведено зразка заяви.

1. У якій сфері спілкування можливе таке висловлення?
2. Як називається документ? Чи ставимо крапку після цієї назви?
3. Кому адресована заява? У якому відмінку вжито прізвище й назву посади цієї особи?
4. Хто подає заяву? У якому відмінку вжито прізвище цієї особи?
5. Де зазначається місце мешкання чи посада особи, яка подає заяву?
6. Яке прохання міститься в документі?
7. У якій частині документа розміщують реквізит «додатки»?
8. Де розміщено реквізити «підпис» і «дата»?

Заява – це документ, у якому в письмовій формі зафіксовано повідомлення особи чи організації щодо здійснення своїх прав або захисту інтересів.

У заяві можна висловити прохання зарахувати до закладу освіти, допустити до вступних іспитів, надати відпустку тощо.

До заяви можемо додавати різні документи, їхні копії, фотокартки тощо. У такому разі в заяві слід зазначити назви цих матеріалів та кількість аркушів.

Реквізити заяви:

- адресат (назва установи, посада та прізвище керівника,

до якого звертаються, – у давальному відмінку);

- адресант (назва посади, прізвище особи, яка звертається із заявою, – у родовому відмінку);
- назва документа;
- текст;
- додаток;
- дата;
- підпис.

Зверніть увагу!

Після назви виду документа (слова *заява*) крапку не ставимо.

2. Прочитайте заяву. Знайдіть недоліки в її оформленні. Запишіть правильно.

УВАГА! НЕПРАВИЛЬНА ЗАЯВА

Генеральному директорові
ТОВ «Хлібокомбінат № 3»
Алла ВИГОВСЬКА

від Олега ТАРНАВСЬКОГО,
який мешкає за адресою:
вул. Коцюбинського, 106, м. Вінниця

ЗАЯВА

Дуже прошу Вас зарахувати мене на посаду інженера кондитерського цеху. Буду дуже вдячний.

1. Автобіографія на 1 арк.
2. Медична довідка на 1 арк.
3. Три фотокартки.

Щиро вдячний

Підпис

28 січня 2025 р.

3. Складіть заяву на одну з поданих тем (на вибір), самостійно визначивши адресата. Скористайтесь поданим вище правильним зразком.

1. Про допущення до складання вступних іспитів до училища (коледжу).
2. Про прийняття на роботу на період літніх канікул.
3. Про реєстрацію для участі в зовнішньому незалежному оцінюванні.

ПАМ'ЯТКА

Як правильно складати документи

Документ складає особа чи установа, яка має на це право.

- ✓ Документ має бути юридично правильно оформленим.
- ✓ Документ повинен подавати об'єктивні відомості про події, базуватися на фактах, містити конкретні прохання.
- ✓ Документ повинен бути максимально стислим, але не за рахунок зменшення інформації; без повторень та вживання слів і зворотів, які не несуть змістового навантаження.
- ✓ Документ повинен бути грамотним і зрозумілим кожному, хто його читає.
- ✓ Документ необхідно оформлювати за встановленою формою.
- ✓ Документ повинен мати всі необхідні реквізити.

ТЕМА 15. Письмове оперативне повідомлення (новина)

Особливості новин у медіа

Новини, поширені через медіа, є невід'ємною частиною життя сучасного інформаційного суспільства.

Новини в медіа – це оперативні інформаційні повідомлення про суспільно важливу та актуальну подію, що сталася нещодавно. Новина є окремим жанром у журналістиці. Текст новини має бути стислим, нейтральним і об'єктивним. Увага має зосереджуватися на фактах, а не судженнях.

Завдання новин — інформування аудиторії про актуальні події в різних сферах (політика, економіка, культура, освіта тощо).

Для поширення новин використовують різні медіа – телебачення, радіо, пресу, й через інтернет-портали, соціальні мережі.

Пам'ятка

Як писати новини

- ✓ Заголовок має бути коротким, привабливим і чітко передавати суть новини.
- ✓ Перший абзац має містити найважливішу інформацію. Тут умовно відповідають на запитання «хто?», «що?», «де?», «коли?», «чому?», «як?». Цей абзац повинен бути коротким, конкретним і зацікавити читача / глядача.
- ✓ Розміщуйте інформацію за зменшенням її значущості. Спочатку найважливіше, потім менш важливі деталі та контекст.
- ✓ Обов'язково покликайтеся на джерела інформації.
- ✓ Перевіряйте факти й уникайте узагальнень. Ваша мета – передати інформацію, а не переконати читача.
- ✓ Уникайте складних синтаксичних конструкцій, сленгу та жаргонізмів.
- ✓ Уживайте дієслова, що описують конкретні дії.
- ✓ Будьте точними й уважними до деталей.
- ✓ Пишіть лаконічно.

Скриншот відео

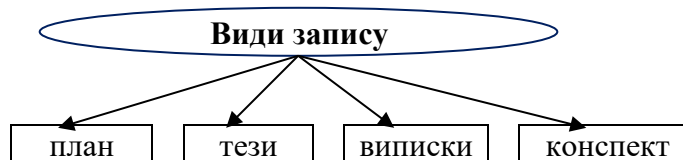
1. I. Напишіть оперативне повідомлення (новину) на основі власних спостережень чи інформації з медіа, соцмереж, на теми, пов'язані з подіями в закладі освіти, населеному пункті, Україні, світі або з діяльністю відомих осіб. Дотримуйтеся публіцистичного стилю мовлення. Обсяг — 0,5—1 сторінка.

II. Розіграйте в класі телевізійний випуск новин, під час якого озвучте свої повідомлення. Для цього можна обрати ведучого / ведучу уявного випуску.

ТЕМА 16. ТЕЗИ НАУКОВО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ЧИ ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ СТАТТІ

Запис прочитаного

Коли є потреба засвоїти й запам'ятати матеріал, використовують різні види запису.

Тези

Тези – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, статті, книжки тощо.

За допомогою тез коротко й стисло передають те, що докладніше викладено в певному матеріалі. Для тез характерна деяка уривчастість викладу.

Зверніть увагу!

Слово *теза* вживають і з іншим лексичним значенням, а саме: положення, висловлене в книжці, доповіді, статті тощо, правдивість якого треба довести.

Види тезування

Розрізняють два види тезування:

- відбір авторських тез із тексту;
- формулювання основних положень статті чи розділу книжки своїми словами.

1. І. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Доведіть, що текст належить до наукового стилю.

ІСТОРІЯ ПИСЬМА

Письмо виникло в глибокій давнині через необхідність передавати думки та історичний досвід іншому племені та потомкам. Найдавнішими його видами є послання й надмогильні написи. З розвитком суспільства письмо розвивалось і вдосконалювалося.

Найпершими засобами утримання в пам'яті певної інформації були предмети природи. Сюди належать мисливські попереджувальні знаки та символіка самих предметів, уміння читати по слідах. Широко відомо, що символом миру була люлька, яку по черзі курили представники ворогуючих племен. Символом дружби та знаком щирого привітання в слов'янських племен вважали ритуал, коли гостеві підносили хліб і сіль. Геродот розповідав, що скіфи відправили персам жабу, мишу, птаха й п'ять стріл. Це «предметне» послання слід було трактувати так: «Якщо ви, перси, не вмієте літати в небесах, як птах, скакати по болотах, як жаба, і ховатися під землею, як миша, ви всі загинете від наших стріл».

Піктографія – перший історичний вид письма

Предметна символіка була передісторією письма. Першим історичним видом письма була піктографія, тобто малюнкове письмо. Піктограми – одиниці такого письма – видряпували, а потім і малювали на стінах печер, на скелях і каменях, на рогах і кістках тварин, на бересті. Класичним прикладом піктографічного письма є прохання семи індіанських племен, подане в січні 1849 року Президентові США. Спереду – вождь журавлиного племені. Невелика рисочка від очей глави делегації направлена на Президента, а лінія, яка йде від його очей униз до озер, указує на предмет прохання. Племена просять дозволити їм переселитися з верхнього озера на нижні озера.

Коли постала необхідність обліковувати державне майно й видавати закони, виникло ідеографічне письмо. Найдавнішими ідеографічними системами були єгипетська, шумерська, китайська, ацтекська, майя. Так, у єгипетському ієрогліфічному письмі й у шумерському

клинописі поняття води передавали хвилястою лінією; поняття сонця в шумерському й китайському письмі зображували колом із крапкою.

На відміну від піктографії та ідеографії, буква не має предметно-понятійного змісту. Значення букви є вказівкою на звук чи склад, який необхідно вимовити, щоб назвати слово чи його частину. Наприклад, українська буква *ч* позначає звук [ч], а буква *ю* (наприклад, на початку слова) позначає звуки [й] та [у].

Потреби суспільства викликали прагнення спростити написання букв і зробити процес письма більш швидким. Але не можна стверджувати, що історія письма – це лише історія символічних малюнків, знаків і накреслення букв, адже це ще й історія становлення сучасних алфавітів, графіки й орфографії (За матеріалами енциклопедії «Вікіпедія»).

II. Виділіть смислові частини прочитаного. Виокремте у них головну й додаткову інформацію. Визначте тематичні речення та ключові слова (словосполучення).

(Позначка Розвиток мовлення) III. Складіть і запишіть тези прочитаного. Скористайтесь поданою нижче пам'яткою.

2. I. Доберіть і прочитайте з підручника літератури, географії чи історії текст обсягом 1–2 сторінки (на вибір). Складіть тези прочитаного.

II. Перекажіть усно прочитане, користуючись тезами.

Пам'ятка

Як складати тези

1. Прочитати текст або його частину, якщо текст завеликий.
2. Визначити тему, мікротему й основну думку прочитаного.
3. Обміркувати основні ідеї тексту, викласти їх у вигляді послідовних пунктів.
4. Виокремити основну й додаткову інформацію.
4. Виписати основні положення або викласти й записати своїми словами основні думки автора.

ТЕМА 17. СТИСЛИЙ ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ НАУКОВОГО СТИЛЮ З ВИКОРИСТАННЯМ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ІЗ РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ (ЗА САМОСТІЙНО СКЛАДЕНИМ СКЛАДНИМ ПЛАНОМ)

1. I. Чи доводилося вам читати літературу або дивитися телевізійні передачі, фільми про історію Олімпійських ігор та одне із чудес світу – статую Зевса Олімпійського? Розкажіть, що вас найбільше вразило.

II. Пригадайте і розкажіть, що вам відомо з уроків історії про стародавнє місто Олімпію. Які ви знаєте пам'ятки історії та культури Давньої Греції?

2. I. Прочитайте текст. Доведіть, що він належить до наукового стилю. У якій мовленнєвій ситуації можливе таке висловлення?

На західному узбережжі сучасної Греції, близько 150 кілометрів на захід від Афін, розташовувалося стародавнє місто Олімпія, слава про яке поширювалася далеко за його межі. За переказами, саме тут Зевс вступив у боротьбу зі своїм батьком, кровожерливим і віроломним Кроном, який пожирав власних дітей, оскільки оракул передбачив йому загибель від руки сина. Урятований матір'ю, змужнілий Зевс переміг Крона.

Зевс Олімпійський

На честь цієї перемоги започатковано Олімпійські ігри, що вперше відбулися в 776 році до н. е. Минуло більше двох століть, і в 456 році до н. е. в Олімпії архітектор Лібон збудував храм, присвячений Зевсу, що став головною святинєю міста. Оскільки на той час міць Давньої Греції постійно зростала, храм здавався надто простим. Було вирішено поставити в ньому величну статую Зевса Олімпійського. Головним архітектором здійснення цього завдання призначили афінського скульптора Фідія.

Майстер почав закладати статую близько 440 року до н. е. Роком раніше він розробив техніку, щоб підготувати безліч золота й слонової кістки для будівництва. Фідій вирізав і ліпив частини статуї, перш ніж вони могли бути зібрані в єдине ціле в самому храмі.

Коли будівництво статуї заввишки понад 12 метрів було завершено, їй ледве вистачило місця в храмі. Античний географ Страбо писав: «Хоч сам храм дуже великий, скульптора критикували за те, що не врахував реального співвідношення пропорцій статуї до храму. Він показав Зевса посадженим на трон, але з головою, яка майже упирається в стелю, щоб у нас складалося враження, що якщо Зевс встане, то головою дістане даху храму».

Велич і краса статуї Зевса Олімпійського настільки вражали сучасників, що скульптура була визнана одним із семи чудес світу.

Твори давніх істориків, археологічні знахідки (невеликі копії, зображення на монетах) донесли до нас скульптурний образ давньогрецького божества. Фідій зобразив Зевса, який сидить на троні. Оливковий вінок прикрашав голову бога, борода хвилястими пасмами обрамовувала його обличчя, з лівого плеча спадав плащ, що прикривав частину ніг. Фігура Зевса була виконана з дерева, і на цю основу за допомогою бронзових і залізних цвяхів, спеціальних гачків кріпилися деталі зі слонової кістки й золота.

Обличчя й руки були зі слонової кістки, волосся, борода, вінок, плащ і сандалі – із золота, очі – з коштовних каменів. Мандрівники, які бачили Зевса в Олімпії, називають дивними поєднання в його лику владності й милосердя, мудрості й доброти. Трон був зроблений із дерева й покритий золотом і слоновою кісткою. Ніжки трону прикрашали фігурки Ніки – богині Перемоги. Ручки трону підтримували сфінкси, а його спинку прикрашали Харити – богині Краси, дочки Зевса й Гери.

Перед п'єдесталом був улаштований невеликий басейн, викладений блакитним елевксіньським каменем і білим мармуром. Зі слів давньогрецького письменника Павсанія, басейн служив для стоку залишків оливкової олії, якою регулярно змащували статую (олія зберігала слонову кістку від розсихання). Світло, що проникало крізь двері темного храму, відбиваючись від поверхні рідини в басейні, падало на золото одягу Зевса й освітлювало його голову. Відвідувачам здавалося, що сяйво йде від самого лику божества.

Нашадки високо цінили витвір Фідія. Знаменитий оратор і політичний діяч Риму Цицерон назвав Зевса Олімпійського втіленням краси. Римський письменник і вчений Гай Плій Старший вважав скульптуру незрівнянним шедевром.

Протягом багатьох років храм в Олімпії приваблював відвідувачів з усього світу. У I столітті римський імператор Калігула спробував перевезти статую до Рима. Проте його спроба зазнала невдачі.

Після того як у 391 році імператор Феодосій заборонив Олімпійські ігри, храм закрили. Із часом споруду пошкодили землетруси, обвали, пожежі й повені. Багаті греки перемістили статую Зевса до палацу Константинополя. Там вона зберігалася, поки її не знищила велика пожежа в 462 році (За матеріалами енциклопедії «Вікіпедія»).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поміркуйте, що виражає заголовок тексту: тему чи основну думку.
 2. Прогляньте текст і знайдіть у ньому власні назви, хронологічні дані та цитату.
 3. З'ясуйте, які типи мовлення поєднано в тексті.
 4. Знайдіть частини, у яких ідеться про історію Олімпійських ігор та спорудження й долю статуї Зевса.
 5. Укажіть частину, у якій описано статую та храм.
 6. Складіть план тексту.
 7. Випишіть слова, у написанні яких ви можете помилитися.
- (Позначка Розвиток мовлення)** 8. Прочитайте текст удруге. Напишіть стислий письмовий переказ тексту за складеним планом.

ТЕМА 18. КОНСПЕКТУВАННЯ СПРІЙНЯТОГО НА СЛУХ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ

Пригадаймо. Що таке конспект? З якою метою його складають?

Конспектування та його види

Коли є потреба засвоїти й запам'ятати почуте, найчастіше складають конспект.

Конспектування, крім здатності швидко осмислювати головне, потребує й гарної техніки письма, уміння користуватися скороченнями.

Конспектування може бути трьох видів:

- конспектування своїми словами;
- конспектування лише за допомогою цитат, які передають зміст тексту;
- змішане конспектування (своїми словами, застосовуючи окремі влучні цитати).

Пам'ятка

Під час конспектування тексту на слух необхідно:

- осмислювати основний зміст тексту;
- виділяти смислові частини (інформацію, що стосується однієї мікротеми);
- у кожній смисловій частині виділяти ключові слова й фрази;
- виокремлювати головну й додаткову інформацію в кожній частині;
- фіксувати головну інформацію в конспекті (основну думку, стисло докази й приклади);
- розбивати виклад на пункти, дотримуючись абзаців;
- намагатися, щоб записи були чіткими, змістовними й лаконічними.

1. I. Послухайте з голосу вчителя / вчительки чи однокласника / однокласниці текст і складіть конспект почутого.

РЕВНОЩІ ДО ДРУЗІВ — ЦЕ НОРМАЛЬНО?

Про ревність зазвичай говорять у контексті романтичних стосунків. Але вона так само може з'являтися і в дружбі, і багато хто соромиться цього. Думає: «Я маю радіти за друга чи подругу, а не переживати, що він чи вона проводить час в іншій компанії». Але ревність у дружбі — цілком природна. Якщо тобі важлива людина, то цілком логічно, що тобі важливо й те, яке місце ти займаєш у її житті.

Ревність може проявлятися по-різному. Інколи як легке поколювання, коли друг чи подруга знаходить нову компанію. Інколи — як смуток, коли тебе більше не кличуть у ті плани, де ви завжди були разом. Інколи — як страх, що ти менш значимий або менш потрібний, ніж раніше. І за цими відчуттями дуже часто ховається не злість, а саме страх втрати близькості.

Важливо визнати: ревнувати друга чи подругу не означає любити неправильно. Це означає, що ця дружба для тебе справді має вагу.

Що робити із цією ревністю?

Якщо її ігнорувати, вона може вирости в образи, колючі коментарі, пасивну агресію. Якщо почати контролювати друга або вимагати, щоб він «був тільки з тобою», дружба почне перетворюватися на боротьбу. А якщо знецінювати свої почуття, можна зробити собі боляче й залишитися з внутрішньою тривогою.

Найздоровіший варіант — чесна розмова: «Я відчуваю, що трохи віддалився / віддалилася. Мені тебе не вистачає. Можемо знайти більше часу для нашої дружби?»

Так, друзі можуть мати інших друзів, і ти також можеш розширювати своє коло підтримки. Це простір, у якому є місце для тепла з різних сторін.

Ревність у дружбі — це запрошення подивитися на себе. Чого мені бракує зараз? Близькості? Часу разом? Відчуття, що мене бачать і чують? І коли дати собі відповідь, то дружба не руйнується, а стає глибшою (Із вебсайту *Teenergizer*).

II. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Виділіть смислові частини, у кожній з них назвіть ключові слова (словосполучення), виокремте головну й додаткову інформацію. Зіставте свій конспект із надрукованим.

III. Відтворіть усно зміст тексту (з використанням конспекту).

2. Прослухайте вдома радіо- чи телепередачу, складіть її конспект. Підготуйтеся до усного відтворення змісту передачі (з використанням конспекту).

ТЕМА 19. ВИБІРКОВИЙ УСНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ, У ЯКОМУ ВИКОРИСТАНО ДІАЛОГ

1. I. Прочитайте або послухайте уривок із повісті Степана Процюка «Аргонавти».

ПАРАДОКСИ ЖИТТЯ

Мал.: розмова Кості та Миколи (хлопці 15-16 років; сидять на тапчані в коридорі лікарні; вирази обличчя серйозні, емоції стримані, хлопці щойно помирилися)

Лікування проходило успішно. За кілька днів Кость уже міг вставати без дикого болю в грудях. Починався вівторковий лікарняний ранок. Звичайний робочий день у травматологічному відділенні. До обіду ніхто не приходив. Батьки були на роботі, а сестра в школі.

Закінчувався обхід. У палаті були інші, ніж минулого разу, хворі. Молох аварій і нещасних випадків збирає свою данину безперервно, мов безжалісний жрець язичницького капища, що задобрює жорстоких божків із пантеону його віри численними людськими нещастями. Одні хворі виліковуються або ще лікуються вдома, інші приходять. Деякі... Нехай, промовчимо. Тут завше багато роботи...

У двері палати хтось несміливо постукав.

— Онишкевич, до тебе прийшли!

— Хто? — спитав Кость медсестри.

— Якийсь хлопець.

На порозі стояв блідий, мов полотно, Микола. Кость підвів очі:

— ???

— Костю, привіт... Я хотів з тобою поговорити... Ми можемо десь вийти?

Костеві було не так легко піднятися. Але він вийшов. Вони сіли на коридорний тапчан. Не було нікого. Микола то червонів, то бліднув. Нарешті випалив, без вступів і передмов:

— Костю, вибач мені. Це я намовив старших хлопців, щоб тебе побили!
— Чому? — хворий здивувався спокоеві власного голосу.
— Бо я завжди тобі заздрив... Я позавчора ходив до священника на сповідь... Я не можу із цим жити...

...Зараз треба подзвонити до батька, нехай викличе міліцію. Хай забирають цього типа в каталажку, а там він розкаже більше: і кого підмовив, і скільки заплатив... Нехай запроторять його кудись подалі і від мене, і від школи. Нехай носить капітанську пов'язку в колонії! Не можу на нього дивитися...

— Ти хотів, щоб мене вбили?

— Я хотів, щоб лиш налякали... Я...

...Якби можна було чинити самосуд, одягнув би зараз на руки чорні шкіряні рукавиці — і за пів години зробив би із цієї мармизи решето. Я б забув про власний біль, бо мене гріла б помста. Не треба колонії — це якось низько. Тільки найдужче хотів би, щоб зараз ти, мудило, потрапив сюди хоч на місяць із забоями й пораненнями...

— Що ти зараз хочеш від мене? — Костів голос був таким тихим, наче він шепотів щось на вухо.

— Ти можеш заявляти на мене... Але я більше так не можу... Я хотів розповісти правду.

...Мені однаково, що зараз буде. Я зрозумів, як несподівано може — кожен день, чуєте, кожен! — петляти і повертати кудись убік наша доля. Нехай я не закінчу школи, я все візьму на себе, але сьогодні я із цим покінчив... Я не можу спати і не можу жити, бо мана¹, що переслідувала мене, стоїть перед очима. Я вже нікому не буду заздрити до кінця життя, бо ми майже нічого не знаємо про інших, хоча нам часто здається навпаки...

Нарешті вони розговорилися. Ніхто й ніколи не дізнається достеменно, про що була ця розмова. Це буде їхньою першою чоловічою таємницею. Але Кость пообіцяв Миколі, що нікому нічого не скаже. Ні про нього, ні про тих хлопців. А якщо міліція навіть вийде на їхній слід (імовірність цього 1:100), то він скаже, що пробачив усім, щоб не псувати надалі Миколину долю. Вони говорили й говорили, доки Кость не забрали в палату.

Був обід. Микола повертався з лікарні також блідим, але якимось урочистим. Він був готовим до гіршого. Цей випадок і ця розмова запам'ятається йому на все життя.

Через багато років Микола допоможе Костеві в одній нелегкій ситуації. Кажучи інакше, він тоді врятує його. Незрідка наше життя складається з таких парадоксів (*С. Процюк*).

¹*Мана* – щось несправжнє; ілюзія, омана.

II. Опишіть ситуацію спілкування (учасників, місце, тему, мету). Оцініть вчинки та міркування Кості й Миколи.

III. Визначте частину тексту, у якій змальовано розмову Кості й Миколи та обґрунтовано рішення Кості пробачити своїм нападникам. Складіть і запишіть план цієї частини.

IV. Прочитайте або послухайте текст удруге. Перекажіть усно вказану частину за планом.

ТЕМА 20. Аудіювання

1. I. Послухайте текст із голосу вчителя / учительки) або однокласника / однокласниці. Визначте адресата й мету висловлення.

Парк «Софіївка» в Умані
(Фото із вебсайту НДП «Софіївка»)

Центральна Україна – це один із найбільш цікавих і колоритних регіонів нашої країни. Київська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська, Дніпропетровська, Полтавська, Запорізька та Кіровоградська області. Цей регіон вважають одним із найбільших в Україні, не тільки за площею, але й за неймовірно величезною кількістю пам'яток.

У всій Центральній Україні панує якась унікальна, неповторна енергетика, яка вже протягом багатьох століть служить джерелом сили й натхнення для багатьох великих людей. Сюди дедалі частіше прагнуть потрапити багато туристів з усіх куточків України та близького зарубіжжя.

Одним із найкрасивіших і найстаріших міст Центральної частини є Чернігів. Поїздки до Чернігова називають казковою подорожжю в часи Русі-України, оскільки саме тут розташована четверта частина всіх архітектурних пам'яток України цієї доби. Найголовнішими серед них вважають Борисоглібський і Спасо-Преображенський собори, яким удалося зберегти дивовижний стиль давньоруського періоду. Наступними в рейтингу пам'яток Чернігова є Антоніївські печери. Це унікальний підземний комплекс, збудований в XI–XVIII століттях, який нині вважають найбільшим підземним монастирем України.

Неподалік від Чернігова – місто Новгород-Сіверський, яке називають музеєм просто неба. Тут розташований відомий Музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім», а сам князь Ігор починав свої походи саме із цього міста. Крім того, Новгород-Сіверський багатий і на давні духовні святині. У цьому місті є Свято-Успенський і Спасо-Преображенський собори – давньоруські храми, які зберегли автентичні архітектурні форми.

Однією з головних визначних пам'яток Центральної України по праву вважають Національний дендропарк «Софіївка» в місті Умані Черкаської області, який нині володіє званням одного із семи чудес усієї України. «Софіївку» вважають справжнім шедевром садово-паркового мистецтва. І це не перебільшення. У цьому парку гармонійно поєднуються геніальні творіння людини, утілені в цікавих гротах, казкових скульптурах, дивовижних фонтанах, із природними ландшафтами унікальної краси, що створює неповторний оазис душевності, затишку й комфорту.

Історико-культурною спадщиною Центральної України є й незвичайні музеї, зокрема Музей ракетних військ стратегічного призначення в Кіровоградській області. Кілька десятиліть тому ця місцевість була секретною ракетною базою. Не менш унікальний Музей космонавтики в Житомирі, створений на честь вихідця із цього міста, основоположника космонавтики С. Корольова. У Музеї можна побачити копії космічних кораблів і місяцеходів.

Подорожуючи по Житомирщині, обов'язково варто відвідати і її околиці, зокрема місто Бердичів, головними пам'ятками якого є знаменитий і дуже гарний монастир ордену Босих Кармелітів і костел Святої Анни. Тут відбулося вінчання відомого французького письменника Бальзака.

На Житомирщині є ще одна унікальна, таємнича пам'ятка – геологічний заказник «Кам'яне село», який став дуже популярним місцем серед туристів, любителів містики та природних загадок. «Кам'яне село» – це химерне зібрання великих валунів із каменю, які за багато років свого існування обросли мохом, загадковими історіями й легендами.

Величезний слід на території всієї Центральної України залишився після козацького періоду: таємничі місця героїчних боїв козаків зі своїми ворогами, козацькі хрести, що стоять

посеред безкраїх степових просторів. Суботів, Чигирин, Корсунь, Батурин... Тут ще довго буде витати нездоланий дух свободи й героїчної боротьби за Україну.

Екскурсії й тури в Центральну Україну – це прекрасна можливість насолодитися казковою природою, насиченою дивовижною таємницею, силою, та переконатися в різноманітності й унікальності природних дарів, у пишноті й таємничості пам'яток цього чарівного краю (*За матеріалами медіа*).

II. Виконайте тестові завдання.

Тестові завдання для оцінювання аудіативних умінь і навичок

1. Основну думку твору найповніше передає речення

А У всій Центральній Україні панує якась унікальна, неповторна енергетика, яка вже протягом багатьох століть служить джерелом сили й натхнення для багатьох великих людей.

Б Тут ще довго буде витати нездоланий дух свободи й героїчної боротьби за Україну.

В Це унікальний підземний комплекс, збудований в XI–XVIII століттях, який на сьогодні вважають найбільшим підземним монастирем України.

Г Екскурсії й тури в Центральну Україну – це прекрасна можливість [...] переконатися в різноманітності й унікальності природних дарів, у пишноті й таємничості пам'яток цього чарівного краю.

2. На вебсайті текст доцільно розмістити в розділі

А «Екологія довкілля»

В «Аграрна Україна»

Б «Природа України»

Г «Туристична Україна»

3. У тексті докладно розповідається, зокрема, про таку область Центральної України, як

А Чернігівська **Б** Запорізька **В** Полтавська **Г** Дніпропетровська

4. У тексті НЕМАЄ мікротеми

А таємничі замки Закарпаття

Б пам'ятки Чернігова

В Національний дендропарк «Софіївка»

Г геологічний заказник «Кам'яне село»

5. Поїздки до Чернігова називають казковою подорожжю в часи Русі-України, тому що

А саме тут розміщена четверта частина всіх архітектурних пам'яток України цієї доби

Б неподалік є місто Новгород-Сіверський, яке називають музеєм просто неба

В тут є створені людиною цікаві гроти, казкові скульптури, дивовижні фонтани

Г це один з найбільш цікавих і колоритних регіонів нашої країни

6. У тексті НЕМАЄ відповіді на запитання

А Чому заказник «Кам'яне село» став популярним серед любителів містики?

Б Чим дорогий і пам'ятний для українців острів Хортиця?

В Який комплекс вважають найбільшим підземним монастирем України?

Г Який відомий французький письменник вінчався в Бердичеві?

7. Про дендропарк «Софіївка» йдеться в реченні

А Химерне зібрання великих валунів із каменю, які за багато років свого існування обросли мохом, загадковими історіями й легендами.

Б Тут гармонійно поєднуються геніальні творіння людини, втілені в цікавих гротах, казкових скульптурах, дивовижних фонтанах, із природними ландшафтами унікальної краси.

В Таємничі місця героїчних боїв козаків зі своїми ворогами, козацькі хрести, що стоять посеред безкраїх степових просторів.

Г Кілька десятиліть тому ця місцевість була секретною ракетною базою.

8. Характерними для цього тексту є ознаки, зазначені в усіх рядках, ОКРІМ

- А монологічна форма
- Б наявність зачину й кінцівки
- В вживання великої кількості власних назв
- Г докладний опис пам'ятки архітектури

9. Тип мовлення тексту –

- А опис
- Б роздум
- В розповідь з елементами опису
- Г розповідь з елементами роздуму

10. За стилістичними ознаками текст є

- А науковим
- Б публіцистичним
- В офіційно-діловим
- Г художнім

ТЕМА 21. ДОПОВІДЬ ЯК ПУБЛІЧНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Особливості доповіді

Доповідь — це публічне, офіційне повідомлення на певну тему, яке може бути усним або письмовим. Це може бути наукове дослідження, звіт, політичне звернення або ділове повідомлення керівнику.

Мета доповіді – чітко та логічно викласти інформацію, результати досліджень або аналіз, а також висловити власні думки та висновки.

Пам'ятка

Як виступити з доповіддю

- ✓ Якісна доповідь — це не просто читання тексту. Важливо зацікавити аудиторію:
- ✓ Не читайте слово в слово: використовуйте текст доповіді як план, але розповідайте своїми словами.
- ✓ Підтримуйте зоровий контакт: це створює ефект впевненості та залученості.
- ✓ Використовуйте презентацію: слайди мають доповнювати вашу розповідь, а не дублювати її.
- ✓ Дотримуйтесь регламенту: заздалегідь уточніть час, відведений на доповідь, і проведіть репетицію, щоб вкластися в нього.
- ✓ Підготуйте відповіді: будьте готові відповісти на запитання аудиторії чи членів комісії.

Пам'ятка

Як обрати тему для доповіді

Тема має бути цікавою для вас і потенційно цікавою для ваших однолітків. Це може бути:

- **наукове відкриття** (наприклад, досягнення в освоєнні Марсу);
- **суспільна проблема** (наприклад, булінг у школі, сортування сміття);
- **історична подія** (наприклад, ключова битва Другої світової війни, видатна постать);
- **культурне явище** (наприклад, розвиток аніме, сучасна українська музика).

І. І. Оберіть тему доповіді. Сформулюйте мету доповіді (наприклад: «Моя мета — пояснити основні причини Другої світової війни» або «Моя мета — переконати однокласників сортувати пластик»).

ІІ. Знайдіть інформацію для доповіді. Використайте кілька надійних джерел (підручник, наукова стаття, перевірений вебсайт). Запишіть, які джерела ви використовували.

ІІІ. Складіть план доповіді, за планом напишіть текст. За потреби підготуйте презентацію. Підготуйтеся до виступу з доповіддю.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПОЯСНЕННЯ ЩОДО ВИКОНАННЯ ДЕЯКИХ ВИДІВ ЗАВДАНЬ ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ

Порядок виконання

1. Уважно прочитайте завдання.
2. Визначте, хто говоритиме першим / першою.
3. По черзі висловіть свої думки.
4. Дійдіть спільного висновку.

ДВА – ЧОТИРИ – УСІ РАЗОМ

Ця вправа дає змогу спочатку обмінятися ідеями одне з одним і лише потім озвучити свої думки перед класом.

Порядок виконання

1. Уважно ознайомтеся із завданням.
2. Обговоріть свої ідеї з однокласником / однокласницею. За змоги дійдіть спільної думки.
3. Об'єднайтеся в четвірку (наприклад, з тими, хто сидить за найближчою до вас партою). Обговоріть попередньо досягнуті рішення. За змоги дійдіть спільної думки, хоча в деяких випадках у групі може бути особлива думка, яка теж має право на існування. Визначте, хто з вас висловлюватиме думку групи.
4. Висловіть думку групи.

КОЛО ДУМОК

«Коло думок» допомагає знаходити розв'язання конкретної проблеми шляхом вільного висловлювання своїх думок усіма учасниками / учасницями колективного обговорення.

Порядок виконання

1. Уважно ознайомтеся з проблемою.
2. Усі учасники / учасниці за бажанням висувають свої ідеї щодо розв'язання проблеми. Що більше ідей – то краще!
3. Обговоріть запропоновані ідеї, оберіть ті, що допомагають діяти істини.

УВАГА! Не можна обговорювати й оцінювати ідеї на етапі їх висловлювання. Можна повторювати або розширювати ідеї, запропоновані будь-ким. Пам'ятайте, що об'єднання кількох ідей часто веде до висунення нових.

ПОСПІЛКУЙТЕСЯ

Це завдання дає змогу кожному / кожній за бажанням висловити думку швидко й лаконічно.

Порядок виконання

1. Визначте, хто за ким буде висловлюватися.
2. По черзі висловіть думку лаконічно й швидко.

УВАГА! Під час виконання цього завдання висловлюються лише за бажанням, а відповіді не коментують і не оцінюють. Також заборонено перебивати того, хто говорить, викрикувати з місця. Учитель / учителька може обмежити час для висловлювання.

СЛОВНИЧОК НАГОЛОСІВ

алфа́віт	зра́ння	посере́дині
багаторазо́вий	зру́чний	при́чіп
болоті́стий	ка́мбала	псевдо́нім
боро́давка	ката́лог	ра́зом
босо́ніж	ки́шка	ре́мінь (<i>пояс</i>)
бурштино́вий	кіломе́тр	ре́шето
ва́ги (<i>мн.</i>)	ко́лесо	ри́нковий
вантажі́вка	ко́лія	руко́пис
везти́	ко́сий	русло́
вести́	котри́й	сантиме́тр
вида́ння	кропи́ва	сере́дина
ви́падок	куліна́рія	слі́на
вира́зний	ку́рятина	соломи́нка
виши́ваний	ла́те	ста́туя
відвезти́	листопа́д	стриба́ти
відвести́	літо́пис	текстови́й
віднести́	мере́жа	течі́я
ві́рші (<i>мн.</i>)	металу́ргія	тризу́б
віршови́й	міліме́тр	украї́нський
гетьма́нський	навча́ння	уподо́бання
гляда́ч	напі́й	усере́дині
гороши́на	на́чинка	фарту́х
дівлячи́сь	нена́видіти	фо́льга
добови́й	нести́	фо́рзац
добу́ток	ні́здря	цеме́нт
довезти́	нови́й	це́нтнер
довести́	оби́цянка	ці́нник
донести́	одина́дцять	чарі́вний
до́нька	о́лень	чергови́й
дочка́	пави́ч	чита́ння
жалюзі́	пе́карський	чорно́зем
живо́пис	перевезти́	чорно́слив
завда́ння	перевести́	чоти́рна́дцять
за́вжди	перенести́	шляхопро́від
закінчи́ти	пізна́ння	ще́лепа
залиши́ти	пи́церія	щипці́
за́стібка	по́друга	ярмарко́вий
зві́сока	по́значка	
зда́лека	по́милка	
зібра́ння	помо́вчати	
зо́зла	поя́рковий	

УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНІ ТАБЛИЦІ

Речення

Критерій	Типи речень
За метою висловлювання	розповідні (містять повідомлення про факти, події чи явища дійсності)
	питальні (містять запитання)
	спонукальні (виражають спонукання до дії)
За емоційним забарвленням	окличні (вимовляємо з підсиленою інтонацією)
	неокличні
За складом граматичної основи	двоскладні (граматична основа має підмет і присудок)
	односкладні (граматична основа має один головний член речення) ✓ означено-особові ✓ неозначено-особові ✓ узагальнено-особові ✓ безособові ✓ називні
За наявністю другорядних членів речення	поширені (мають другорядні члени речення)
	непоширені (не мають другорядних членів речення)
За наявністю (відсутністю) пропущених членів речення	повні (є всі необхідні члени речення)
	неповні (пропущено необхідні члени речення)
За кількістю граматичних основ	прості (мають одну граматичну основу)
	складні (мають кілька граматичних основ)

Члени речення

Головні		Другорядні		
<u>Підмет</u>	<u>Присудок</u>	<u>Означення</u>	<u>Обставина</u>	<u>Додаток</u>
хто? що?	що робить підмет? хто він є? що він є? ким він є? який він є?	який? чий? котрий?	як? де? куди? звідки? коли? чому? наскільки? за якої умови? та ін.	кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?

Відмінки

Назви відмінків	Питання відмінків		
	Іменники	Прикметники	Числівники
Називний	хто? що?	який? чий?	скільки? котрий?
Родовий	кого? чого?	якого? чийого?	скільких? котрого?
Давальний	кому? чому?	якому? чийому?	скільким? котрому?
Знахідний	кого? що?	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Орудний	ким? чим?	яким? чиїм?	скількима? котрим?
Місцевий	на/у кому? на/у чому?	на/у якому? на/у чийому?	на/у скількох? на/у котрому?
Кличний	Не відповідає на питання	—	—

Частини мови

Назва частини мови	Загальне значення	Синтаксична роль	На які питання відповідає
САМОСТІЙНІ			
Іменник	означає предмет	найчастіше – підмет, додаток, обставина	хто? що?
Прикметник	означає ознаку предмета	означення, присудок	який? чий?
Числівник	означає число, кількість предметів, порядок їх під час лічби	найчастіше – підмет, означення, додаток	скільки? котрий?

Займенник	вказує на особу, предмет, ознаку, кількість	найчастіше – підмет, додаток, означення	хто? що? який? чий? скільки?
Дієслово	означає дію предмета	найчастіше – присудок (дієприслівник – обставина, дієприкметник – означення)	що робити? що зробити? (дієприслівник – що роблячи?, дієприкметник – який? яка? яке?)
Прислівник	означає ознаку дії, ознаку предмета чи ознаку іншої ознаки	обставина, присудок, означення	як? де? куди? коли? чому? з якою метою? та ін.
СЛУЖБОВІ			
Прийменник	не мають	не бувають членами речення	не відповідають
Сполучник			
Частка			
ОСОБЛИВА ЧАСТИНА МОВИ			
Вигук	виражає почуття, емоції	не буває членом речення	не відповідає

Стили мовлення

Назва стилю	Загальні ознаки
Розмовний	невимушеність, жвавість бесіди; вияв авторського ставлення
Науковий	чіткість, точність, послідовність
Художній	образність, емоційність
Офіційно-діловий	офіційність, конкретність, чіткість, стислість
Публіцистичний	точність, логічність, піднесеність, офіційність

Типи мовлення

Розповідь	Опис	Роздум
------------------	-------------	---------------

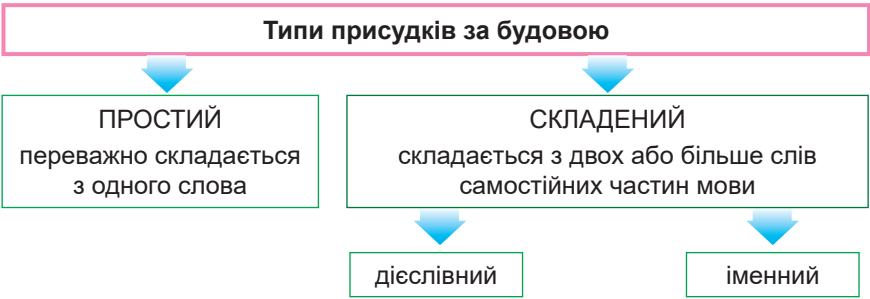
Значущі частини слова

Основа			Закінчення
Префікс └	Корінь ┐	Суфікс ^	

приморський

Особові займенники

Особа	Однина	Множина
1-ша	Я	МИ
2-га	ТИ	ВИ
3-тя	ВІН, ВОНА, ВОНО	ВОНИ

Складений дієслівний присудок

Допоміжними можуть бути такі слова:	
дієслова зі значенням початку, кінця, продовження дії: <i>почати, стати, закінчувати, перестати, продовжувати, кинутися, узятися, лишитись</i> і под.	<i>Я <u>почав</u> <u>читати</u> казки.</i> <i>Я <u>став</u> <u>чекати</u> таксі.</i>
дієслова зі значенням можливості, неможливості дії, прагнення, бажаності, необхідності, емоційної оцінки: <i>могти, уміти, встигнути, хотіти, воліти, пробувати, намагатися, мусити, мріяти, любити</i> й под.	<i>Я щось <u>міг</u> <u>забути</u>.</i> <i>Дід <u>любив</u> <u>спати</u>.</i>

- прикметники, дієприкметники на зразок *здатний, згодний, ладний, радий, повинен, змушений* і под.

Я ладен розповідати.

Складений іменний присудок

Складений ІМЕННИЙ присудок має таку будову:

дієслово-зв'язка

іменна частина

(іменник, прикметник, дієприкметник, числівник, займенник)

Дієсловами-зв'язками можуть бути такі слова:

бути (є, був, була, будуть), *стати, зробитися, становити, здаватися, прикидатися, вважатися, доводитися, лишатися, називатись* і под.

1. Тарас був лікарем.
2. Весна була в розпалі.
3. Річка стала глибшою.
4. Вода здавалася холодною.

Способи вираження означення

Узгоджене означення	прикметник	Ллється <u>тепле</u> проміння.
	дієприкметник	Згрібали <u>опале</u> листя.
	займенник	Доглядали <u>свій</u> сад.
	числівник	Складно робити <u>перші</u> кроки.
	дієприкметниковий зворот	Зеленіли трави, <u>политі дощем</u> .
Неузгоджене означення	іменник	Навколо пахощі (які?) <u>квітів</u> .
	прислівник	Дорога (яка?) <u>ліворуч</u> була коротшою.
	неозначена форма дієслова (інфінітив)	Маю талант (який?) <u>малювати</u> .
	неподільне сполучення слів, у якому іменник сам не може виразити всієї повноти ознаки предмета	Росли квіти (які?) <u>жовтого кольору</u> . Співали діти (які?) <u>шкільного віку</u> . Я науковець (який?) <u>ботанічного саду</u> . Будинок (який?) <u>у стилі бароко</u> .

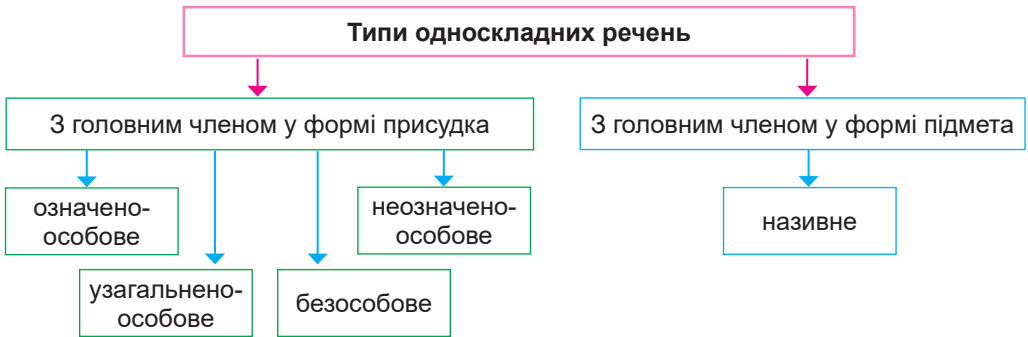
Способи вираження додатка

іменник, займенник	Люблю <u>пісні</u> рідного краю. Дорога кличе <u>нас</u> у подорож.
слова інших частин мови в значенні іменника	Куля не бере <u>сміливого</u> . Своє <u>«ку-ку-рі-ку!»</u> потягли півні.
неозначена форма дієслова	Слухачі просили <u>говорити</u> голосніше.
сполучення слів, фразеологізм	Денис посадив <u>чотири яблуні</u> . Знаємо його <u>ахіллесову п'яту</u> .

Способи вираження обставини

прислівник	<u>Звечора</u> йшов сильний дощ.
дієприслівник	<u>Попрацювавши</u> , пішли відпочивати.
іменник	<u>Над Дніпром</u> було тихо.
неозначена форма дієслова	Хлопці пішли (для чого?) <u>збирати</u> гриби.
сполучення слів, дієприслівниковий зворот, фразеологізм	Повернувся <u>через кілька днів</u> . Сестри жили <u>душа в душу</u> .

Типи односкладних речень

Тип речення	Значення головного члена речення	Приклад
Означено-особове	Головний член речення означає дію , яку виконує конкретна особа (я, ти, ми, ви)	<u>Збираю</u> розкидані речі, <u>вертаю</u> позичені суми (С. Жадан).
Неозначено-особове	Головний член речення означає дію , яку виконують невизначені особи (вони)	Нас <u>зустрічають</u> хлібом-сіллю (Леся Українка).

Узагальнено-особове	Головний член речення означає дію , яка стосується будь-якої особи	Друга <u>пізнають</u> у біді (Нар. творчість).
Безособове	Головний член речення означає дію , яка не має виконавця	А в теплій хаті <u>пахне</u> свіжим хлібом (О. Пахльовська).
Називне	Головний член речення стверджує наявність предмета чи явища	Чудесна київська <u>осінь</u> (Остап Вишня).

Розділові знаки між однорідними членами

Між однорідними членами речення ставимо КОМУ, якщо:	
їх поєднано без сполучника ○, ○, ○	Мене радує <u>небо</u> , <u>дерев</u> , <u>сніг</u> .
їх поєднано протиставним сполучником (а, але, та (=але), зате, проте, однак) ○, <u>але</u> ○	Співали <u>неголосно</u> , <u>але</u> <u>дружно</u> .
їх поєднано повторюваним сполучником (і... і, ні... ні, ані... ані, чи... чи, або... або, то... то, чи то... чи то) ○, <u>і</u> ○, <u>і</u> ○ <u>чи то</u> ○, <u>чи то</u> ○	1. Нам потрібна <u>сила</u> , <u>і</u> <u>сміливість</u> , <u>і</u> <u>розсудливість</u> . 2. Сніг сипле <u>чи то з дерев</u> , <u>чи то з неба</u> .
їх поєднано парним сполучником (не тільки... а й; не тільки... але й, як... так і; не так... як; хоч... але; не стільки... скільки) <u>не тільки</u> ○, <u>а й</u> ○ <u>як</u> ○, <u>так і</u> ○	Аеропорт обслуговує <u>як пасажирські</u> , <u>так і вантажні</u> літаки.
їх поєднано сполучниками в пари ; ко́му в такому разі ставимо між парами, а не перед сполучником ○ <u>й</u> ○, ○ <u>й</u> ○	На ринку продавали <u>фрукти й овочі</u> , <u>м'ясо й молоко</u> .

НЕ ставимо КОМИ:	
між двома однорідними членами речення, якщо їх поєднано одиничним сполучником <i>чи, або, та (=і), і (й)</i> 	<i>З річки доносився дитячий га-лас і сміх.</i>
між двома словами, поєднаними повторюваним сполучником, що утворюють фразеологізм: <i>і сьак і так, і сміх і гріх, ні риба ні м'ясо, ні в тин ні в ворота, ні се ні те, ні світ ні зоря, ні вдень ні вночі, ні туди ні сюди</i> тощо	<i>Побажайте нам ні пуху ні пера. Прокинувся ні світ ні зоря.</i>

двокрапка

Δ : о, о, о

тире

о, о, о – Δ

двокрапка й тире

Δ : о, о, о – ...

Δ, як-от: о, о, о

Δ, а саме: о, о, о

Δ, наприклад: о, о, о

Умови відокремлення узгоджених означень

Узгоджене означення відокремлюємо (ставимо КОМИ), якщо:	
означення стосується особового займенника	<i><u>Задуманий</u>, він повільно крокував стежкою (М. Коцюбинський).</i>
означення відділено від означуваного слова іншими членами речення	<i><u>Срібним маревом повиті</u>, коло сіл стоять тополі (Леся Українка).</i>
означення, виражене дієприкметниковим зворотом або прикметником із залежними словами, стоїть після означуваного слова	<i>У лісі бродив туман, <u>підзолочений сонячним промінням</u> (Гр. Тютюнник).</i>
два чи більше одиничних означень стоять після означуваного слова, перед яким уже є залежне від нього означення	<i>Стояла <u>темна ніч</u>, <u>холодна</u>, <u>вітрян</u> (Є. Гуцало).</i>
означення має додатковий обставинний відтінок (умови, причини та ін.)	<i><u>Наляканий громовицею</u>, кінь тихенько заіржав (М. Стельмах). (Заіржав, бо злякався)</i>

Відокремлюємо <u>Спокійний</u>, я озирнувся. означення стосується особового займенника	Відокремлюємо Дощ полив різко, <u>морозний</u>. означення відділено іншими словами
Відокремлюємо Красується <u>гриб</u>, <u>умитий росою</u>. дієприкметниковий зворот після означуваного слова	НЕ відокремлюємо Красується <u>вмитий росою</u> <u>гриб</u>. дієприкметниковий зворот стоїть безпосередньо перед означуванім іменником і не має додаткового обставинного відтінку (умови, причини)

Умови відокремлення неузгоджених означень

Можемо відокремлювати неузгоджені означення, які виражено: іменником у непрямому відмінку (із залежними словами або без них)	1. <u>У сатиновій сорочці</u>, <u>у полотняних штаних</u>, він прийшов сюди першим із дружиною і дітьми (А. Шиян). 2. Троє старшин – <u>у рубцях</u>, <u>у кривавому клоччі</u>, <u>прямо із бою</u> – говорили про бій на Дніпрі (Л. Костенко).
неозначеною формою дієслова (із залежними словами або без них)	Одне лиш мав бажання – <u>допомогти</u> . (Перед означенням можна поставити слова а саме)

Умови відокремлення прикладок

Прикладки відокремлюємо (ставимо КОМУ), якщо:	
прикладка стосується особового займенника	І ось <u>він</u> , <u>Київ</u> , за валами він!.. (Л. Костенко).
поширена прикладка стоїть після означуваного слова (часто власної назви)	<u>Дмитрик</u> , <u>восьмилітній хлопчик</u> , вискочив із низенької хати (М. Коцюбинський).
непоширена прикладка, що є загальною назвою, стоїть після власної назви	<u>Підходить друг мого дитинства Григорій Безверхий</u> , <u>архітектор</u> (О. Довженко).
прикладку приєднано словами тобто, себто, або (=тобто), чи (=тобто), на ім'я, родом, так званий тощо	1. У Сквирі <u>лікар</u> був, <u>на прізвище Рушилов</u> (М. Рильський). 2. Білий <u>гриб</u>, <u>або боровик</u>, має товсту ніжку.

прикладка (зі сполучником як або без нього) має додатковий відтінок причини чи умови	<i>Івась, <u>як менший</u>, завжди терпів від Карпа (Панас Мирний). (Терпів, бо був менший)</i>
---	---

Умови відокремлення обставин

Обставину зазвичай відокремлюємо (ставимо КОМУ), якщо:	
вона виражена дієприслівниковим зворотом	<i>Край лісу, <u>сплівшись гіллям</u>, стояли столітні дуби.</i>
вона виражена одиничним дієприслівником	<i>Ялинкове гілля, <u>наїжачившись</u>, дивиться вгору.</i>
вона виражена іменником із прийменником <i>незважаючи на</i> (<i>невважаючи на</i>)	<i>Знаходьте час поспілкуватися з рідними, <u>незважаючи на зайнятість</u>.</i>

Але обставини, виражені одиничним дієприслівником або дієприслівниковим зворотом, НЕ відокремлюємо , якщо:	
одиничний дієприслівник стоїть після дієслова-присудка та означає спосіб виконання дії (як? яким способом?)	<i>Співають <u>ідучи</u> дівчата. Слухають мене <u>не перебиваючи</u>.</i>

дієприслівниковий зворот фразеологічного типу	<i>Працює <u>не покладаючи рук</u>. Слухали <u>затамувавши подих</u>. Бігли <u>не чуючи ніг</u>.</i>
дієприслівниковий зворот чи одиничний дієприслівник приєднано сполучником і (й) як однорідний член речення до невідокремленої обставини	<i>Воїни боролися <u>мужньо й не шкодуючи свого життя</u>.</i>
перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка і (й)	<i>Це можна виконати <u>й не знаючи правил</u>.</i>

Ставимо КОМИ
<i>Риплять, <u>чекаючи дощу</u>, акації.</i>

<i>дієприслівниковий зворот</i>

НЕ ставимо КОМИ
<i>Шкідливо читати <u>лежачи</u>.</i>

<i>одиничний дієприслівник стоїть після присудка й означає спосіб виконання дії</i>

ЗМІСТ

<i>Шановні дев'ятикласники та дев'ятикласниці!</i>	3
--	---

ВСТУП

1. Розвиток української мови	4
------------------------------------	---

ПОВТОРЕННЯ, УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО

2. Головні члени речення. Речення двоскладні й односкладні. Тире між підметом і присудком та на місці пропущеного члена речення	9
3. Другорядні члени речення. Порівняльний зворот	13
4. Однорідні члени речення	17
5. Реченнях із звертаннями та вставними словами (сполученнями слів, реченнями)	20
6. Відокремлені члени речення	23

СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦІЯ

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

7. Особливості складного речення	30
8. Особливості складносурядного речення	34
9. Кома й крапка з комою між частинами складносурядного речення	39
10. Тире між частинами складносурядного речення	45
11. Узагальнення вивченого з теми «Складносурядне речення»	50

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

12. Особливості складнопідрядного речення	57
13. Види складнопідрядних речень	63
14. Складнопідрядні речення з підрядними частинами означальними	69
15. Складнопідрядні речення з підрядними частинами з'ясувальними	74
16. Складнопідрядні речення з підрядними частинами місця та часу	79
17. Складнопідрядні речення з підрядними частинами способу дії і ступеня та з підрядними порівняльними	83
18. Складнопідрядні речення з підрядними частинами умови, причини й мети	89
19. Складнопідрядні речення з підрядними частинами допустовим й наслідковими ...	92
20. Складнопідрядні речення з кількома підрядними частинами	96
21. Узагальнення вивченого з теми «Складнопідрядне речення»	103

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

22. Особливості безсполучникового складного речення	109
23. Кома й крапка з комою між частинами безсполучникового складного речення	114
24. Двокрапка між частинами безсполучникового складного речення	118
25. Тире між частинами безсполучникового складного речення	123

26. Узагальнення вивченого з теми «Безсполучникове складне речення»	129
---	-----

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ ЗВ'ЯЗКУ

27. Складне речення із сурядним і підрядним зв'язками	136
28. Складне речення із сполучниковим і без сполучниковим зв'язками	141
29. Розділові знаки в складному реченні з різними видами зв'язку	145
30. Узагальнення вивченого з теми «Складне речення з різними видами зв'язку»	149

ЧУЖЕ МОВЛЕННЯ. ДІАЛОГ

31. Пряма мова	155
32. Непряма мова. Заміна прямої мови непрямою	160
33. Діалог	164
34. Цитата	168
35. Узагальнення вивченого з теми «Чуже мовлення. Діалог»	173

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО

36. Слово. Речення. Текст	179
37. Лексичні помилки	184
38. Граматичні помилки, пов'язані з порушенням морфологічних норм	187
39. Граматичні помилки, пов'язані з порушенням синтаксичних норм	191
40. Орфографія	193
41. Пунктуація	196

УРОКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

Тема 1. Спілкування. Комунікативні наміри й позиція мовця. Створення та розігрування діалогів	199
Тема 2. Явна і прихована інформація. Факти і судження. Протидія маніпуляції	202
Тема 3. Письмовий докладний переказ тексту публіцистичного стилю з творчим завданням	206
Тема 4. Інформаційні жанри журналістики	207
Тема 5. Реферат	209
Тема 6. Усний стислий переказ медіатексту	210
Тема 7. Твір-роздум у публіцистичному стилі на суспільну тему	211
Тема 8. Сприймання письмового тексту	212
Тема 9. Дискусія як форма колективного обговорення. Правила ведення дискусії ...	215
Тема 10. Звіт про виконану роботу	219
Тема 11. Усний вибіркового переказ тексту наукового стилю з творчим завданням ...	221
Тема 12. Письмове звернення в соцмережах у публіцистичному стилі	222
Тема 13. Письмовий твір у публіцистичному стилі на морально-етичну тему	223
Тема 14. Заява	224
Тема 15. Письмове оперативне повідомлення (новина)	226
Тема 16. Тези науково-пізнавальної чи публіцистичної статті	226
Тема 17. Стислий письмовий переказ тексту наукового стилю з використанням складних речень із різними видами зв'язку (за самостійно складеним складним планом)	228
Тема 18. Конспектування сприйнятого на слух публіцистичного тексту	230

Тема 19. Вибірковий усний переказ тексту художнього стилю, у якому використано діалог	231
Тема 20. Аудіювання	232
Тема 21. Доповідь як публічне повідомлення	235

ДОДАТКИ

Додаток 1. Пояснення щодо виконання деяких видів завдань	236
Додаток 2. Словничок наголосів	237
Додаток 3. Узагальнювальні таблиці	238

Додаткові завдання <https://cutt.ly/orUU6wiE>
<https://cutt.ly/nrB4zHbZ>
<https://cutt.ly/QrF4HvvT>